

**Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

**National center of legislation under the
President of the Republic of Tajikistan**

Қонунгузорӣ Законодательство Legislation

**№ 4 (48), 2022
октябрь – декабрь**

Маҷаллаи илмӣ-таҳлилии «Қонунгузорӣ»-и Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 майи соли 2018 ба Номгӯи маҷалла ва нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид гардида, дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла дар Маҳзани маълумоти таҳлилӣ – Шохиси илмӣ тақризшавандаи Россия шомил аст.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар нашрияи мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, мавқеи Марказро ифода наменаоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯш бароварда мешавад.

* * *

Научно-аналитический журнал «Законодательство» Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан 31 мая 2018 года включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Республики Таджикистан. Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан.

Журнал также включен в Аналитическую базу данных – Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию Центра.

В продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

**САРМУҲАРИР
ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР**

Саидзода Иззатулло Ҳабибулло – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридический наук, доцент

**ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ**

Насриддинзода Эмомалӣ Сайфиддин,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, узви
вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
доктор юридический наук, профессор, член-
корреспондент Национальной Академии наук
Таджикистана

Алимов Суробшо Юсуфшоевич,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридический наук, профессор

Мачидзода Чураҳон Зоҳир,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридический наук, профессор

Муртазозода Чамшед Сайдалӣ,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридический наук, профессор

Ғафурзода Абдуҳалил Давлаталӣ,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридический наук, профессор

Диноршоҳ Азиз Мӯсо,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридический наук, профессор

Азиззода Убайдулло Абдулло,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридический наук, профессор

Соҳибзода Муҳаммадҷон Махмадалӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
(муовини сармуҳаррир)

кандидат юридический наук, доцент
(заместитель главного редактора)

Маҳмадшозода Фарҳод Абдурахмон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридический наук

Абдуллоев Парвиз Саъдуллоевич,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридический наук, доцент

Соибов Зайниддин Маҳмадшарифович,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридический наук, доцент

Бобокалонов Ғоиб Мерганович,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридический наук, доцент

МУҲАРИР: Искандаров С.

**ШҶҶҶҶҶҶҶҶҶҶҶ
РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ**

Раҳмон Озода Эмомалӣ,
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Руководитель Исполнительного аппарата Президента
Республики Таджикистан, кандидат юридический наук

Ализода Зариф,
Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба
масъалаҳои ҳуқуқӣ - намоёнҳои комилҳуқуқи
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Маҷлиси Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор

Помощник Президента Республики Таджикистан по
правовой политике - полномочный представитель
Президента Республики Таджикистан в Маджлиси Оли
Республики Таджикистан, доктор юридический наук,
профессор

Раҳмон Юсуф Аҳмадзод,
Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Генеральный прокурор Республики Таджикистан

Маҳмудзода Маҳкам Азам,
академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
академик Национальной академии наук Таджикистана

Шермуҳаммад Шохидён,
Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Председатель Верховного Суда Республики Таджикистан

Бобозода Умед,
Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии
Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Уполномоченный по правам человека в Республике
Таджикистан, кандидат юридический наук, доцент

Саидвализода Барно Саиднабӣ,
Сардори Хадамоти иҷроии назди Ҳукумати Ҷумҳурии
Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Начальник Службы исполнения при Правительстве
Республики Таджикистан, кандидат юридический наук,
доцент

Худоёрзода Бахтиёр Табар,
Раиси Комиссияи марказии интиҳобот ва раъйпурсии
Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
дотсент

Председатель Центральной комиссии по выборам и
референдумам Республики Таджикистан, кандидат
юридический наук, доцент

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маънои ҳамакидаи муаллифон будани ҳайати таҳририро ифода
наменаояд. Масъулият барои интиҳоб ва дақиқии далелҳо ва иқтибосҳо бар зиммаи муаллифон аст.

Ба дастнависҳои, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешавад ва баргардонида намешаванд. Ҳангоми
истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Журналом поддърживается многообразие точек зрения, что не означает согласие редакционной коллегии.
Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются. При использовании материалов
настоящего издания ссылка на источник обязательна.

МУНДАРИЧА

СОДЕРЖАНИЕ

**12.00.02 – ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ, МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ;
ҲУҚУҚИ МУНИЦИПАЛӢ (НИЗОМИ НАМОЯНДАГӢ)**

**12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (ПРЕДСТАВИТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА)**

Бобоев Ф.А. Совершенствование правовых средств формирования конституционного правосознания.....5-10

**12.00.03 – ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ**

**12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ
ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО**

Сангинзода Д.Ш., Рофиева А.Х. Ҷанбаҳои ҳуқуқи рушди соҳибкории оилавӣ дар соҳаи комплекси агросаноатӣ.....11-23

Абдуллаев Ф.Р. Особенности внедоговорного регулирования отношений собственности.....24-26

Шоҳин Ш. Баъзе аз масъалаҳои танзими граждани-ҳуқуқи хусусиятҳои асосҳои маҷбуран қатъ гардидани ҳуқуқи моликият.....27-31

Одиназода Ш.Х. Танзими ҳуқуқи граждани тартиби пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ.....32-37

Раҳмонзода Д.А. Защита чести, достоинства и деловой репутации по законодательству Российской Федерации.....38-43

Раҳматзода Д.Т. Особенности и проблемы защиты смежных прав в сети интернет.....44-48

Вохидов М.А., Логинова И.А. Некоторые аспекты перераспределения гражданско-правовой ответственности в сфере оказания медицинской помощи с применением телемедицинских услуг на примере стран: Российской Федерации и Республики Таджикистан.....49-55

12.00.04 – ҲУҚУҚИ МОЛИЯ; ҲУҚУҚИ АНДОЗ; ҲУҚУҚИ БУЌЕТӢ

12.00.04 – ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; НАЛОГОВОЕ ПРАВО; БЮДЖЕТНОЕ ПРАВО

Шарифзода Т. Взаимосвязь и взаимообусловленность налоговых функций с другими функциями государства.....56-63

12.00.05 – ҲУҚУҚИ МЕҲНАТӢ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ

12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Бобокалонов Ғ.М. Баъзе масъалаҳо оид ба мутобиқ намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид «Оид ба ҳуқуқи маъҷубон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ.....64-70

Олимзода Д.А. Механизмҳои ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист.....71-76

**12.00.06 – ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ САРВАТҲОИ ТАБИӢ; ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ;
ҲУҚУҚИ КИШОВАРЗӢ**

**12.00.06 – ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ
ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО**

Соҳибзода М.М., Тоҷидинов М.А. Концепсияи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин».....77-92

12.00.08 – ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИЧРОИ ҶАЗО

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

<i>Шарипов Т.Ш., Аминзода З.</i> Тарзҳои таъини ҷазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо.....	93-98
<i>Назаров А.Қ.</i> Тавсифи криминалистикии ҷинояти одамқушӣ.....	99-106
<i>Саидзода Ш.Н., Шарифзода Ш.М.</i> Муқовимат ба коррупсия ва асосҳои ҳуқуқи он.....	107-113
<i>Ҳомидова М.Ф.</i> Мафҳум ва моҳияти принсипҳои умумии ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ.....	114-119
<i>Зокирзода З.Х.</i> Мушкилоти системавии таносуби намудҳои ҷазои асосӣ ва иловагӣ.....	120-126
<i>Абдуллозода Б.В.</i> Хусусиятҳои объект ва предмети ҷинояти ифлос намудани об.....	127-132
<i>Азимов Ф.</i> Правонарушения и преступления в Видеодате: историко-правовой анализ.....	133-138

12.00.09 – МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

<i>Маҳмудов И.Т.</i> Махсусияти иштироки прокурор дар мурофиаи ҷиноятӣ дар замони истиқлоли давлатӣ.....	139-146
<i>Абдуллозода П.С.</i> Дурнамои ҳамкориҳои байналмилалӣ оид ба супоридани ашё дар мурофиаи ҷиноятӣ дар мисоли давлатҳои пасошӯравӣ.....	147-155
<i>Шокулова С.И.</i> Ҳаби молу мулк ҳамчун ҷораи асосии таъмини даъвои граждани дар мурофиаи ҷиноятӣ.....	156-163

12.00.13 – ҲУҚУҚИ ИТТИЛОӢ

12.00.13 – ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

<i>Қурбонова М.А.</i> Ҷорабиниҳои гирифтани иттилооти компютерӣ ва тартиби гузарондани он.....	164-169
--	---------

12.00.14 – ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ

12.00.14 – АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС

<i>Саъдиев И.З.</i> Асосҳои танзими маъмурӣ-ҳуқуқи соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	170-173
<i>Раҷабзода М.С.</i> Сарчашмаҳои танзимкунандаи хизмат дар мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	174-178

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН

Трибуна молодых ученых

<i>Исмоилӣ И.И.</i> Баъзе аз мушкилотҳои танзими ҳуқуқи вайрон кардани сохтмони худсарона ва оқибатҳои ҳуқуқи он.....	179-185
<i>Алиев И.И.</i> Оид ба баъзе масъалаҳои функсияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ.....	186-193

ГУНОГУН

РАЗНОЕ

<i>Саидзода Ш.Н., Шарифзода Ш.М.</i> Коррупсия - сабаб ва шароитҳои ба он мусоидаткунанда.....	194-199
<i>Шеров Ш.З.</i> Ҳизби наҳзати ислом – ташкилоти террористии экстремистӣ.....	200-201
Сравнительно-правовой анализ законодательства Республики Таджикистан о долевом участии жилищного строительства с законодательством Республики Казахстан и Российской Федерации.....	194-197
<i>Валиев З.Ҷ.</i> Дастгирии давлатии рақобатпазирии маҳсулоти кишоварзии Тоҷикистон.....	198-201

12.00.02 – ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ, МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ;
ҲУҚУҚИ МУНИЦИПАЛӢ (НИЗОМИ НАМОЯНДАӢ)

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (ПРЕДСТАВИТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА)

УДК: 342.41

Бобоев Фируз Абдунасимович,

заместитель начальника отдела правовой информации и систематизации Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан.

E-mail: mr.boboev.firuz@mail.ru

Тел.: (+992) 988-94-33-95.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВЫХ СРЕДСТВ ФОРМИРОВАНИЯ
КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВОСОЗНАНИЯ**

Калидвожаҳо: шуури ҳуқуқии контитутсионӣ; фарҳанги ҳуқуқӣ; фаҳмиши ҳуқуқ; қонунгузорӣ; санади меъёрии ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: конституционное правосознание; правовая культура; правопонимания; законодательство; нормативный правовой акт.

Keywords: constitutional sense of law; legal culture; understanding of law; legislation; normative legal act.

Конституция Республики Таджикистан (далее – РТ) как основа таджикского государства определяет государственные основы функционирования организационно-правовых механизмов обеспечения единства и стабильности таджикского общества и государства перед лицом внешних угроз.

Конституционное правосознание является понятием исторически развитым философией и теорией права, и определяет, что граждане государства обладают правосознанием, то есть они знают содержание своей конституции, признают, уважают и соблюдают ее положения как основополагающие нормы и принципы общественного порядка, понимая их значение для стабильности государства и общества [1].

Академик В.С. Нерсисянц, выдающийся советский ученый в области теории государства и права, конституционного и государственного права, в 90-е годы прошлого века писал, что правосознание законопослушного индивида опирается на устойчивые, нравственно-справедливые, общественно-установленные и подтвержденные властью государства нормы права и абстрактно-логические познавательные средства, и формы. Такими формами являются

разные правовые понятия, включая положения конституций, нормативных правовых актов, идеи, принципы, категории, научные доктрины, судебные решения и многие другие правовые конструкции, под влиянием которых оформляется и формируется правосознание и правопорядок. Также он отмечал, что анализ правосознания показывает, что не только абстрактно-логические правовые понятия и категории, но и нетеоретические познавательные средства правосознания (правовые чувства, правовые образы, правовые символы) являются формами осознания (оценки) как права, так и государства.

Проблема развития в РТ «конституционного правосознания» активно поднимается в современной таджикской науке как важное направление правового регулирования обеспечения конституционной законности и правопорядка. Учеными отмечается, что конституционное правосознание тесно связано с правовой культурой, так как они взаимно дополняют друг друга. От того, как глубоко общество знает и воспринимает конституцию, являющуюся актом высшей юридической силы и прямого действия, зависит насколько

граждане готовы к законопослушному исполнению своих конституционных обязанностей (например, платить налог, нести воинскую обязанность и др.) и использованию гарантий защиты своих прав и свобод [2].

На современном этапе развития таджикского государства эффективным способом в плане совершенствования правовой культуры и правового сознания общества являются правовые средства, роль и значение которых при решении социально-правовых, политических, экономических и нравственных задач сегодня значительно возрастает.

Под правосознанием общества следует считать всю существующую в социуме правовую реальность (знание, ценности, отношения, статусы в правовой сфере) и ее реализацию в правопорядке.

Высокая оценка значения конституционного правосознания вполне соответствует теоретической доктрине о единстве права и государства, где законы, принятые представительной властью, всегда осознаются как акты волеизъявления народа, высшая сила которых закрепляется конституцией [3].

Нормы права создаются государством и обществом в соответствии с конституцией и в широком смысле «осознаются» гражданами в процессе разработки и принятия законопроектов, субъективного правопонимания юридических фактов, правоприменения, правотолкования, в процессе договорной работы, разрешения правовых коллизий, систематизации и кодификации норм права, сравнительного правоведения и в других случаях использования различных юридических, философских, исторических приемов и методов правовой работы.

Проблемы правовых средств еще разрабатывали дореволюционные зарубежные юристы. Так, Л.И. Петражицкий отмечал, что «основным методом правового мышления являются психологическая дедукция, умозаключения на основании надлежащих психологических посылок относительно тех психическо-мотивационных и педагогических последствий, которые должны получаться в результате действия известных начал и институтов права, или относительно тех

законодательных средств, которые способны вызвать известные желательные психические мотивационные и педагогические эффекты» [4].

Юридические средства обеспечения интересов, подчеркивал Г.Ф. Шершеневич, предполагают именно наличие воли, способной усвоить угрозу и воздержаться от нарушения [5].

Согласно точке зрения современного теоретика права А.В. Малько, «правовые средства – это правовые явления, выражающиеся в инструментах (установлениях) и деяниях (технологиях), с помощью которых удовлетворяются интересы субъектов права, обеспечивается достижение социально полезных целей. Эти цели могут быть различны, но в конечном счете они сводятся к справедливой упорядоченности общественных отношений. В качестве правовых средств выступают нормы права, правоприменительные акты, договоры, юридические факты, субъективные права, юридические обязанности, запреты, льготы, поощрения, наказания и т.д.» [6].

Сходную с А.В. Малько дефиницию правовых средств дает в своей монографии В.А. Сапун, который под правовыми средствами понимает «институционные образования (установления, формы) правовой действительности, которые при реальном функционировании, использовании в процессе специальной правовой деятельности приводят к достижению определенных результатов, решению социально-экономических, политических, нравственных и иных задач и проблем, стоящих перед обществом и государством на современном этапе» [7].

Как справедливо замечает С.С. Алексеев, «правовые средства являются не только социальной необходимостью, но и оптимальным способом решения задач, стоящих перед обществом, способом, который выражает социальную ценность права как регулятора общественных отношений» [8].

Современный этап формирования таджикского общества требует оптимального использования правовых средств в единстве с другими социальными факторами, как в процессе правотворчества, так и при реализации права для осуществления стоящих

перед обществом задач. При этом необходимо совершенствование правовых средств в рамках проводимой в РТ правовой реформы, рассматриваемой в аспекте социально-антропологического подхода к праву, суть которого заключается в поиске человеческой составляющей в праве и правовых качеств в человеке.

Сегодня в Таджикистане формируется правовое государство, создано принципиально новое законодательство. В политической сфере – это законы о печати и средствах массовой информации, о свободе совести и религиозных объединениях, о референдуме и др. В области социально-экономических отношений разработана серия законопроектов, приняты законы, образующие правовую базу для нового этапа экономической реформы. Их цель – формирование так называемой «правовой экономики», т.е. экономических отношений, имеющих твердую правовую основу, исключая инструктивно-ведомственное, индивидуальное регулирование, открывающих простор для действия преимущественно экономических методов в решении социально-экономических задач и проблем. Большое значение имеет установление в законодательстве корректных и оптимальных правовых средств как уже известных действующему праву, так и, возможно, новых, ранее не закрепленных в законодательстве.

В сфере правотворчества к правовым средствам относится разнообразный технико-юридический инструментарий: нормативное построение, юридические конструкции, технико-юридические нормы и другие, которые в юридической науке уже давно определяются как правовые средства. При этом правовые средства в законодательной деятельности имеют двоякое значение. Во-первых, они служат инструментом надлежащей и законной правотворческой деятельности; во-вторых, имеют материальное продолжение, закрепляются непосредственно в действующем законодательстве и являются средством достижения высокого качества таджикского законодательства, необходимым условием эффективного использования законодательных предписаний в практической право реализующей деятельности и применении права.

Правовые средства – это правовые явления, выражающиеся в инструментах (установлениях) и деяниях (технологиях), с помощью которых субъекты правоотношений удовлетворяют свои притязания и интересы в социоправовом пространстве.

Таким образом, правовые средства – это такие правовые феномены, которые при реальном функционировании приводят к достижению определенного результата в решении социальных задач и проблем, стоящих перед личностью и обществом на современном этапе развития социума. Свойства юридических средств:

1) обладают специально-юридической природой, являются феноменами сугубо правового характера, поскольку основаны на правовых нормах и обличены в юридическую форму;

2) неразрывно связаны с целями правовой политики, так как создаются и функционируют для достижения этих ориентиров;

3) сочетаясь определенным образом, правовые средства выступают основными работающими частями (элементами) действия права, механизма правового регулирования;

4) обеспечиваются государством, их отличает гарантированность мерами властного воздействия, ибо реализация регулятивных возможностей права предполагает известную поддержку;

5) приводят к определенным юридически значимым последствиям, конкретным результатам, той или иной степени эффективности либо дефектности правового регулирования.

Что значит использовать правовые средства в практической социально-правовой жизни? Это предполагает такое применение юридического инструментария к решению экономических и иных социальных задач, при котором был бы достигнут эффект, реализующий социальную ценность, достоинство права и обеспечивающий:

а) надежность и устойчивость складывающихся отношений;

б) связь регулирования с субъективными правами;

в) строгие рамки и в то же время гарантированность, защищенность субъективных прав;

г) комплекс надежных способов, гарантирующих реальное, фактическое исполнение юридических обязанностей;

д) необходимую процедуру для осуществления юридических действий;

е) процессуальную форму и механизмы, нацеленные на реализацию субъективных прав и достижение истины в конфликтных ситуациях.

Надлежащее использование правовых средств означает фактическое проведение в жизнь собственной ценности права, использование богатого потенциала правовой основы государственной и общественной жизни.

Важнейшей функцией правовых средств в создании конструкции по совершенствованию правосознания современного таджикского общества является достижение целей правового регулирования, которые проявляются в том, что правовые средства обеспечивают беспрепятственное движение интересов субъектов к ценностям права, гарантируют их законное и справедливое удовлетворение в социоправовом поле, что в итоге отражает роль юридических инструментов и технологий в общей системе правовых факторов.

Роль правовых средств в деле совершенствования правосознания современного таджикского общества сегодня является весьма значительной, т.к. эта категория позволяет субъектам правоотношений четко увидеть место различных юридических явлений в реализации их интересов в социоправовом пространстве, в едином процессе правового упорядочения, взятым в целостности как механизм правового регулирования. Но работа в этом направлении применительно к повышению уровня правосознания определенным образом нуждается в дальнейшем конструировании, которое должно проходить по следующим ключевым направлениям:

1. Следует в первую очередь совершенствовать правовые средства и способы, применение которых позволило бы приблизить правосознание к ценностям национального права. Как нам кажется, здесь необходимо создать при помощи надлежащих юридических и информационных средств

такую ситуацию, когда для человека соблюдение закона будет значительно выгоднее, чем его нарушение. Первейшая обязанность государства – это правовое обеспечение безопасности граждан. В этом ракурсе необходимо усиление юридической гарантированности правовых средств, повышение уровня вероятности в достижении целей и, соответственно, снижение уровня вероятности негативного результата. Центральный аспект – это быстрота и безоговорочность исполнения решений судов и других правовых институтов. От этого зависит непосредственное соблюдение прав и интересов юридических и физических лиц и в целом отношение людей к правовой процедуре.

2. Для нормотворческого процесса сегодня особое звучание должна приобрести социально-антропологическая оценка нормативных правовых актов. Такой анализ позволит предотвратить деформацию межличностных отношений в результате применения норм права.

3. Сегодня необходима особая политика, направленная на преодоление выявленных тенденций различных видов деформации правовой культуры граждан (правового нигилизма, правового идеализма, правового инфантилизма и перерожденной правовой культуры). Поскольку такая стратегия является основой формирования правосознания личности, она должна носить властный характер, где необходимо использовать механизмы принуждения, поощрения, убеждения и авторитета государственной власти. Однако такая стратегия не может быть уподоблена тоталитарному контролю, где жесткое вмешательство государства разрушает всякую инициативу и самостоятельность субъектов правоотношений.

4. В составе обще дозволительного правового регулирования необходимо совершенствовать право активные формы деятельности субъектов по использованию правовых средств регулятивного и охранительного значения. Такая деятельность должна обладать правовой активностью и основываться на инициативе индивидов, их усмотрении в выборе и использовании правовых средств, без которых затруднительно решение специальных задач в автономной

сфере жизнедеятельности субъектов конституционного правосознания гражданского общества. Правовая активность современного таджикского общества личности должна выражаться в правильном выборе юридических средств, их искусном и умелом использовании, преодолении возможных противоречий, коллизий между правовыми средствами в процессе осуществления правомочий в сфере индивидуального автономного регулирования.

Таким образом, при соблюдении изложенных выше правовых конструкций роль правовых средств в совершенствовании правосознания граждан является частью самого правосознания и на сознательном уровне влияет на правомерное действие.

Список литературы:

1. Труды ученых по теории государства и права: Айзенберг А.М., Александров Н.Г., Алексеев С.С., Лукашева Е.А., Мицкевич А.В., Недбайло П.Е., Никитинский В.И., Павлов И.В., Пиголкин А.С., Пионтковский А.А., Самощенко И.С., Туманов В.А., Шебанов А.Ф., Явич С.
2. Наквасина Г.А., Хрулева В.В. Конституционное правосознание и правовая культура в механизме правового регулирования // Вестник Воронежского института МВД России.-№2.-2014.
3. Проблемы теории права и правореализации. Учебник под ред. Бакулиной Л.Т. М.Статут -2017; Яковлев В.Ф. Правовое государство: вопросы формирования. М.: Статут.- 2012.
4. Петражицкий, Л.И. Введение в изучение права и нравственности. Основы эмоциональной психологии /Л.И. Петражицкий. – СПб., 1908.
5. Шершеневич, Г.В. Общая теория права / Г.В. Шершеневич. – М., 1912.
6. Малько, А.В. Правовые средства: вопросы теории и практики / А.В. Малько // Журнал российского права. – 1998. – № 8.
7. Сапун, В.А. Теория правовых средств и механизм реализации права /В.А. Сапун. – СПб., 2002.
8. Алексеев, С.С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация / С.С. Алексеев // Советское государство и право. – 1987. – № 6.

Аннотация

Такмили воситаҳои ҳуқуқии ташаккули шуури ҳуқуқи конституционӣ

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои такмили воситаҳои ҳуқуқии ташаккули шуури ҳуқуқи шаҳрвандон масъалабардорӣ шудааст. Тарзи рушди санадҳои ҳуқуқӣ ва усулҳои татбиқи он дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст. Инчунин, муаллиф таҳияи санадҳои ҳуқуқиро тавассути марҳилаҳои ворид намудани тағйири иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил намудааст.

Аннотация

Совершенствование правовых средств формирования конституционного правосознания

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с совершенствованием правовых средств для формирования правосознания граждан. Пути развития правовых актов и методы их реализации отражены в Конституции Республики Таджикистан. Также, автор проанализировал развития нормативно-правовых актов путем этапов изменения и дополнения в Конституции Республики Таджикистан.

Annotation

Improvement of legal means of formation of constitutional legal consciousness

The article deals with issues related to the improvement of legal means for the formation of the legal consciousness of citizens. Ways of development of legal acts and methods of their implementation are based in the Constitution of the Republic of Tajikistan. Also, the author analyzed the development of legal acts through the stages of amendment and addition to the Constitution of the Republic of Tajikistan.

12.00.03 – ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

УДК: 346.14

Сангинзода Дониёр Шомахмад,

муовини ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru

Тел.: (+992) 550-35-50-05.

Рофиева А.Х.,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи соҳибкории факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ бизнес ва сиёсати Тоҷикистон.

E-mail: rofieva2020@mail.ru

Тел.: (+992) 550-35-50-05.

**ҶАНБАҲОИ ҲУҚУҚИИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ОИЛАВӢ ДАР
СОҶАИ КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТӢ**

Калидвожаҳо: ҷанбаҳои ҳуқуқӣ; соҳибкории оилавӣ; комплекси агросаноатӣ; маҳсулоти аграрӣ; беҳатарии озуқаворӣ; иқтисодии содиротӣ; фаъолияти соҳибкорӣ; давлати аграрӣ; соҳибкории хурду миёна; хоҷагиҳои деҳқонӣ.

Ключевые слова: правовые аспекты; семейное предпринимательство; агропромышленный комплекс; сельскохозяйственная продукция; продовольственная безопасность; экспортный потенциал; предпринимательская деятельность; аграрное государство; малое и среднее предпринимательство; фермерские хозяйства.

Keywords: legal aspects; family entrepreneurship; agro-industrial complex; agricultural products; food security; export potential; entrepreneurial activity; agrarian state; small and medium business; farms.

Комплекси агросаноатӣ яке аз калонтарин комплексҳои байнисоҳавӣ мебошад, ки якҷанд соҳаҳои иқтисодиро муттаҳид мекунад, ки ба истеҳсол ва коркарди ашёи хоми кишоварзӣ, инчунин истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ барои истеъмоли ӯи нигаронида шудааст. Аҳамияти он на танҳо ба талаботи аҳоли ба озуқаворӣ, балки ба кори бо қор таъмин намудани аҳоли ва самаранамудаи истеҳсолоти миллӣ ҳам таъсири калон мерасонад. Соҳибкории оилавӣ дар соҳаи комплекси агросаноатӣ як шакли фаъолияти кишоварзист, ки маҷмӯи намудҳои гуногуни фаъолияти соҳибкории марбут ба кишоварзӣ ва комплекси агросаноатиро дар бар мегирад. Ин намуди фаъолият ба динамикаи мусбати нишондодҳои сатҳ ва сифати зиндагии аҳоли

барои таъмини бозғирмоҳи озуқаворӣ дар асоси ташаккули истеҳсолоти устувор ва мутавозин ва рақобатпазири кишоварзӣ нигаронида шудааст, ки дар он ба рушди соҳаи кишоварзӣ диққати махсус дода мешавад.

Тоҷикистон пеш аз ҳама давлати аграрӣ мебошад ва рушди соҳаи кишоварзии мамлакат, яке аз масъалаҳои муҳими сиёсати иқтисодии ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Дар шароити имрӯза сиёсати давлатӣ оид ба таъмини истиқлолияти озуқаворӣ ба рушди соҳаи кишоварзӣ, на танҳо дар шакли ашё, балки то истеҳсоли маҳсулоти ӯи, ки бевосита ба истеъмолкунанда мерасад, равона шудааст. Ин содироти маҳсулоти кишоварзӣ, суръат бахшидан ба рушди боғдорӣ, чорводорӣ, занбӯрпарварӣ, моҳипарварӣ,

ҳамчунин баланд бардоштани истеҳсоли пахта ва ғайра мебошад. Чунин талабот на танҳо ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, балки ба коркарди саноатии он низ дахл дорад. Хусусияти муҳими давраи тараққиёти замони муосир дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ, аз ҷумла соҳаи агросаноатӣ зарурати суръат бахшидан ба рушди илмию техникии истеҳсолот мебошад, зеро дар асоси он равандҳои инноватсионие қарор доранд, ки барои дар заминаи дастовардҳои илму техника мунтазам таҷдиду такмил додани истеҳсолот имконият медиҳад. Дар соли 2012 соҳаи кишоварзӣ соҳаи муҳими иқтисодӣ чумхурӣ ба ҳисоб рафта, саҳми он дар ҳаҷми умумии маҳсулоти дохилӣ 23,3 ҶиЗро ташкил дод. Соли 2012 соҳаи кишоварзӣ 75976 хоҷагии калон, миёна ва хурд, аз онҳо 350 хоҷагии давлатӣ, 119 асоссиатсияи хоҷагӣҳои деҳқонӣ, 690 хоҷагии деҳқонии коллективӣ, 6 агрофирма, 15 ҷамъияти саҳомӣ, 499 хоҷагии ёрирасони корхонаю ташкилотҳои кишоварзӣ ва 73806 хоҷагии деҳқониро муттаҳид намуд. Ҳаҷми маҳсулоти умумии кишоварзӣ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагӣ 16477,5 млн. сомони ро ташкил дод, ки ин нисбат ба соли 2011 10,4 ҶиЗ, аз ҷумла дар соҳаи растанипарварӣ 11836,3 млн. сомонӣ ё ки 10,6 ҶиЗ ва ҷорводорӣ 4641,2 млн. сомонӣ ё 9,7 ҶиЗ зиёд мебошад[1].

Дар давраи муосири рушди иқтисодӣ масоили рақобатпазирӣ КАС дар сиёсати иқтисодии давлат мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Ташаккули бартариятҳои рақобатпазирӣ дар назди рақибони берунӣ ва рақобати солим дар дохили давлат, яке аз самтҳои стратегии ғаболияти давлат дар доираи барномаҳои таъмини рақобатпазирӣ иқтисоди миллӣ меистад. Дар баробари ин баландбардории рақобатпазирӣ ба ҳамаи сатҳҳои ҷамъият зарурият дорад, аз ҷумла рақобатпазирӣ молу маҳсулот ва хизматрасонӣ, корхонаҳо, соҳаҳо, минтақаҳо ва муассисаҳо, аммо рақобатпазирӣ корхонаҳои истеҳсолӣ чун субъекти асосии иқтисодӣ муҳимияти бениҳоят зиёд дорад. Баландбардории самаранокӣи комплекси агросаноатӣ ба сифати ҳаёти аҳолии чумхурӣ ва минтақа таъсири бевосита расонида, яке аз шартҳои ҷалби сармояҳо ва устувори иҷтимоӣ мебошад. Афзоиши рақобатпазирӣ маҳсулоти

аграрӣ самти афзалиятноки ташкили рушди устувори КАС, таъмини беҳатарии (хӯрокворӣ) озукаворӣ ва васеънамоии иқтисоди содиротии чумхурӣ ва минтақа мебошад[2].

Кластери агросаноатӣ дар худ нави гуногуни кластерҳои соҳавиро алоқаманд менамояд, ки ҳар яке аз онҳо ба истеҳсоли намуди муайяни маҳсулоти хоҷагии кишлоқ равона шудаанд. Маълум аст, ки кластери агросаноатӣ маҷмӯи муносибатҳои махсуси иқтисодӣ дар намуди ҳамгироии минтақавии соҳавӣ байни истеҳсолкунандагону (хоҷагӣҳои деҳқонӣ, хонаводагӣ ва ғ.) корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ва муассисаҳои илмие, ки дар асоси барномаҳои рушди интенсивии истеҳсолоти агросаноатӣ бо мақсади баландбардории ҳосилнокии истеҳсолоти агросаноатӣ, рақобатпазирӣ аъзоӣи кластер ва таъмини умумии беҳатарии озукавории минтақавӣ алоқамандбуда мебошад. Ҳамгироии байни сохторҳои гуногуни истеҳсолоти агросаноатӣ ба воситаи ташаккули алоқамандии устувор истифодаи техникаю технологияи муосир ва принципҳои ҳамкорӣи давлат имконият медиҳад, ки истеҳсолоти агросаноатии чумхурӣ ба дараҷаи баланди рақобатпазирӣ ва рушд ноил гардад[3].

Чумхурии Тоҷикистон дар раванди иқтисодӣ дар баробари дигар соҳаҳо, инчунин инкишофи соҳаи аграриро пеш гирифтааст, чунки иқтисоди иқтисодии мамлакат аз соҳаи кишоварзӣ вобастагии зиёд дошта, аҳолиро бо маводи ғизӣ ва корхонаҳоро бо ашёи хом таъмин мекунад. Бинобар он Тоҷикистон, ки пеш аз ҳама давлатӣ аграрӣ мебошад, инкишофу вуъат додани соҳаи кишоварзӣ дар чумхурӣ яке аз масъалаҳои муҳими сиёсати иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Дар давраи гузариш ба иқтисоди бозаргонӣ ва гузаронидани ислохот дар соҳаи агросаноатӣ таҳлил ва тақмили қонунгузори ро дар ин соҳа талаб мекунад. Аз ин сабаб зарур аст, ки қонунгузори амалкунандаи соҳаи аграрӣ бо пуррагӣ аз таҳлил гузаронида, роҳҳои тақмили он бо дарназардошти муносибатҳои навин дар ин соҳа муайян карда шавад. Қонунгузорӣ оид ба масъалаҳои аграрӣ ва хифзи муҳити зист яке аз соҳаҳои рушдбанда дар замони ҳозира ба ҳисоб меравад. Тақмили қонунгузорӣ дар ин самт бо роҳи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузори амалкунанда, қабули

қонунҳои нав, мураттабсозии санадҳои меъёри ҳуқуқӣ ва дигар фаъолиятҳо амалӣ мегардад. Яке аз самтҳои дигари тақмили қонунгузори аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист аз байн бурдани муҳолифатҳои мебошад, ки дар қонунгузори ин соҳа ба назар мерасад. Аз ҷумла: аз байн бурдани муҳолифатҳои байни меъёрҳои як санади қонунгузорӣ; аз байн бурдани муҳолифатҳои байни санадҳои қонунгузори соҳаҳои гуногун; мутобиқгардонии қонунгузори аграрӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст; мутобиқгардонии санадҳои зерқонунӣ бо санадҳои қонунгузори аграрӣ; мураттабсозии санадҳои қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ вобаста ба соҳа; мутобиқгардонии қонунгузори амалкунанда ба шароити иқтисодӣ ва иҷтимоӣ муосир. Самти дигари тақмили қонунгузори аграрӣ ин аз байн бурдани номувофиқати байни матнҳои тоҷикӣ ва русии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад[4].

Саноат дар рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ҷомеа нақши муайянкунандаро мебозад ва дараҷаи пешравии он инъикосгари сатҳи камолоти системаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар кишвар ташаккулёфта мебошад. Аз нигоҳи иқтисодӣ кишварӣ бе саноат ё дорои сатҳи пасти рушди саноат манбаи ашъи хоми кишварҳои аз ҷиҳати саноатӣ тараққикарда хоҳад буд. Аз нигоҳи иҷтимоӣ бошад кишварӣ бе саноат ё дорои сатҳи пасти рушди саноат кишварест, ки дар он камбизоатӣ дар байни аҳоли, сатҳи пасти инкишофи шахсият, ақибмондагии тамоми соҳаҳои бахши иҷтимоӣ - маориф, тандурустӣ, фарҳанг, хоҷагии манзилӣ, дермонӣ ва ғайра бештар ҷой дорад. Чунин ҳолат аз он дарак медиҳад, ки саноат дар ташаккули даромадҳои бучети давлатӣ нақши муайянкунанда дорад. Ҳоло ҳиссаи бахши ғайридавлатӣ дар шумори умумии корхонаҳо 63.5%, дар ҳаҷми умумии истеҳсолот - 21.0%, дар миқдори умумии кормандон 15.9%-ро ташкил медиҳад. Мутобиқан, вазни қиёсии ҷамъиятҳои саҳомӣ 16,7. 11.0 ва 40,2%-ро ташкил медиҳад. Вале рушди босуръати шаклҳои ғайридавлатии корхонаҳо ҳанӯз ба майлони самаранокӣ тағйирот ворид накардааст. Гарчанде дар

кишвар фазои мусоид барои бахши хусусӣ фароҳам оварда шуда бошад ҳам, вале баъзе монетаҳои ҷиддии зерин дар роҳи рушди ин бахш дар корхонаҳои бузург вучуд доранд: захираҳои нокифояи молиявии соҳибкории миллӣ, набудани ҳавасмандии зарурии хориҷӣ ба сармоягузорӣ дар Тоҷикистон, ба қадри кофӣ набудани талабот ба маҳсулоти корхонаҳои калон дар дохили кишвар ва хориҷ аз он, хароҷоти бузурги эҳтимоли барои тағйир додани самти истеҳсолии онҳо ва ғайра. Шубҳае нест, ки чунин корхонаҳои саноатӣ қудрати ба шароити пешини фаъолият баргаштанро надоранд. Ояндаи онҳо, асосан, аз қобилияти ҷойи худро пайдо карда тавоништан дар сохтори саноати миллӣ, ки дар асоси принципҳои комилан дигар фаъолият менамоянд, вобастагӣ дорад. Ба чунин корхонаҳо лозим меояд, ки аз марҳалаи мураккаби таҷдид ва тағйирдиҳии соҳаи истеҳсолот, мутобиқгардонӣ ба истеъмолгари маҳсулот ва бозорҳои фурӯш гузаранд. Дар ин миён ҳодисаҳои барҳамдиҳии корхонаҳои алоҳида, бинобар қодир набудан ба мутобиқшавӣ дар шароити нави иқтисодӣ, амалан метавонанд рух диҳанд[5].

Мутобиқи нишондодҳои овардашудаи соли 2017 ҳамаи нишондиҳандаҳои истеҳсоли маҳсулоти саноати сабук нисбат ба соли 2016 тамоюли болоравӣ дошта, суръати афзоиши онҳо таъмин карда шудааст. Маҳсулоти асосии соҳаи саноати сабук нахи пахта ба ҳисоб рафта, қоркарди пурра ва то ба истеҳсоли маҳсулоти ниҳой расонидани он самаранокӣ ва иқтисодӣ бештар дорад. Чунин омил ба ғоиданокӣ ва афзоиши даромади хоҷагиҳои деҳқонӣ ва корхонаҳои саноати қоркард мусоидат менамояд. Мувофиқи маълумоти расмӣ Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон майдони кишти пахта дар кишвар: дар соли 2012 199254 га, дар соли 2013 190925 га, дар соли 2014 177637 га, дар соли 2015 159642 га, дар соли 2016 162558 га ва дар соли 2017 173979 га-ро ташкил медиҳад. Мутаносибан ҳосили пахта дар соли 2012 417978 (ҳосилнокӣ 21 сентнер/га), соли 2013 392812 (ҳосилнокӣ 20,6 сентнер/га), соли 2014 372656 (ҳосилнокӣ 21 сентнер/га), соли 2015 276068 (ҳосилнокӣ 17,3 сентнер/га), соли 2016 284708 (ҳосилнокӣ 17,6 сентнер/га) ва соли 2017 389649 (ҳосилнокӣ 22,4 сентнер/га) тоннаро ташкил

медиҳад. Раванди истеҳсолот нишон медиҳад, ки дар дохили мамлакат пурра коркард ва ба маҳсулоти тайёр табдил додани ашёи хом нисбат ба содироти ашёи хом самараи иқтисодии бештар дорад. Барои мисол, коркарди 1000 тонна нахи пахта дар корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ мавриди таҳлил қарор дода шуда, чунин натиҷа бароварда шудааст. Аз 1000 тонна нахи пахта 900 тонна риштаи пахтагин истеҳсол мешавад, ки он барои коркарди минбаъда дар чунин самтҳо: барои истеҳсоли матои дурушт 502 тонна, барои корхонаҳои ҷуроббофӣ—8 тонна ва барои содироти он 390 тонна истифода мешавад. Аз ин миқдор (502 тонна) истеҳсоли маҳсулот дар шакли аслии матоъҳои пахтагин 3,36 млн метр, ҷуроббофӣ 0,2 млн ҷуфт ва дӯзандагӣ (шартан) 0,1 млн маҷмӯи рахти хобро ташкил медиҳад. Дар корхонаҳои соҳа таҷҳизоти муосир ҷиҳати коркарди ашёи хоми маҳаллӣ - нахи пахта насб гашта, дар заминаи онҳо барои афзун намудани истеҳсоли маҳсулот имкониятҳои истеҳсолӣ мавҷуд аст[6].

Дар паёми худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» санаи 21-уми декабри соли 2021 таъкид намуданд, ки: “Бояд гуфт, ки имрӯзҳо зиёда аз 90 фоизи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба бахши хусусӣ рост меояд. Ин нишондиҳанда аз саҳми бузурги кишоварзони мамлакат дар раванди расидан ба яке аз ҳадафҳои стратегӣ – ҳифзи амнияти озуқаворӣ кишвар, махсусан, дар шароити ду соли охир пайиҳам омадани хушксоливу камобӣ гувоҳӣ медиҳад. Маҳз ба шарофати заҳмати онҳо фаровонии бозори истеъмолӣ таъмин гардид ва мардуми мо аз ҷиҳати таъминот бо маводи озуқа танқисӣ нақашиданд. Ҳукумати мамлакат дар солҳои соҳибистиклолӣ, дар баробари амалисозии ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ, ҷиҳати дастгириву пешрафти бахшҳои муҳталифи соҳа як қатор барномаҳоро қабул ва амалӣ намуд. Барои рушди соҳа дар ин давра аз ҳамаи манбаъҳои маблағгузори давлатӣ беш аз 18 миллиард сомонӣ, аз ҷумла дар доираи татбиқи 29 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ 9,4 миллиард сомонӣ равона карда шуд. Илова бар ин, барои соҳа имтиёзҳои зиёди андозиву гумрукӣ муқаррар

карда шуданд ва дар натиҷа ҳама бахшҳои соҳа ба пешравиҳои назаррас ноил гардиданд. Масалан, дар давоми 20 сол шумораи корхонаҳои парандапарварӣ аз 21 ба 200 расонида шуда, истеҳсоли гӯшти паранда 9 баробар зиёд гардид. Воридоти гӯшти паранда аз 65 ҳазор тонна ба маблағи 50 миллион доллар дар соли 2014 то 3 ҳазор тонна ба маблағи 9 миллион доллар дар соли 2021 кам гардид, яъне аз рӯи ҳаҷм беш аз 21 баробар коҳиш ёфт. Инчунин, дастгириҳои давлатӣ ва имтиёзҳои пешниҳодшуда боиси рушди соҳаҳои боғу тоқпарварӣ, ҷорводориву парандапарварӣ, моҳипарварӣ ва занбӯриасалпарварӣ гардиданд. Дар натиҷаи амалисозии барномаҳои рушди соҳа дар замони истиқлолият майдони боғу тоқзор дар мамлакат 3,6 баробар ва истеҳсоли меваю ангур 4,3 баробар афзоиш ёфт. Агар майдони умумии боғу тоқзорҳо соли 1991-ум 56 ҳазор гектарро ташкил дода бошад, пас дар соли 2021 ин нишондиҳанда ба 202 ҳазор гектар расонида шуд. Дар натиҷаи амалисозии барномаҳои соҳавӣ ва имтиёзҳои пешниҳоднамудаи Ҳукумати мамлакат соҳаҳои мазкур бомаром тараққӣ карда, танҳо аз ин ҳисоб дар соҳаи кишоварзӣ зиёда аз 700 ҳазор ҷойи нави корӣ таъсис дода шуд[7].

Рушди соҳибкорӣ хурду миёна гавари муваффақияти рушди иқтисодӣ кишвар дар маҷмӯъ мебошад. Ба ин таҷрибаи тараққиёти иқтисодӣ ИМА ва баъзе мамлакатҳои Аврупо дар давоми чанд даҳсолаи охир равшан шаҳодат медиҳад. Соҳибкорӣ хурду миёнаро метавон бо роҳҳои гуногун ташкил кард. Бо вучуди ин самти даромадноктарин ва босуръат рушдбанди соҳибкорӣ оилавӣ мебошад, ки дар он нақшҳои асосӣ дар ширкат байни хешони наздик ё дур тақсим карда мешаванд. Нақши оила дар рушди соҳибкорӣ дар соҳаи комплекси агросаноатӣ бузург аст.

Бояд таъakkур дод, ки дар аксари мамлики дунё, ки сохтори бозори мутараққӣ доранд, ҳиссаи асосии хоҷагҳои деҳқониро хоҷагҳои инфиродӣ ё оилавӣ ташкил медиҳанд[8]. Маълумоти омории мамлакатҳои тараққикардаи ҷаҳон ҳулосаҳои назариявиро дар бораи бартарӣ доштани шаклҳои оилавии соҳибкорӣ хурд дар хоҷагии кишлоқ тасдиқ мекунанд. Ҳамин тавр, дар ИА ва Канада қариб 99% шумораи хоҷагҳои, дар

Австралия қариб 99,6% хочағихо, дар ИМА 98% шумораи умумии хочағихои деҳқонӣ ба бахши оилавӣ рост меояд ва 90,5% даромади умумӣ ба ҳиссаи соҳибқори хурд рост меояд[9].

Сарфи назар аз гуногунии зиёди шаклҳои ташкилию ҳуқуқии хочағидорӣ дар комплекси агросаноатӣ, шаклҳои мавҷуда ба шароити талаботи иқтисодиёти серсохти ҳозираи аграрӣ пурра ҷавоб дода наметавонанд. Ба ин фактҳои мавҷудияти корхонаҳои калон ва бомуваффақият тараққиқардаистодаи хочагии кишлоқ - хочағихои деҳқонӣ (фермерӣ) шаҳодат медиҳанд, ки онҳо аз ҷиҳати ҳаҷм аз ҷамъият ва шикатҳои хочағӣ зиёданд. Ин аз он сабаб аст, ки хочағихои деҳқонӣ (фермерӣ) аслан шакли оилавии хочағидорӣ мебошанд.

Ба ҳолати 30 декабри соли 2018 шумораи хочағихои деҳқонӣ дар ҳудуди ҷумҳурӣ 185 951 ададро ташкил меод. Аз ин шумора 69 ҳазору 409 адад ба вилояти Суғд, 67 ҳазору 917 адад дар вилояти Хатлон, 16 ҳазору 200 адад дар ВМКБ ва 32 ҳазору 425 адад дар навоҳии тобеи ҷумҳурӣ мебошад. Дар соли 2018 6803 хочағихои деҳқонӣ таъсис ёфта, аз қайди давлатӣ гузаштанд. Аз ин шумор 2714 адад дар вилояти Суғд, 2416 адад хочағихои деҳқонӣ дар вилояти Хатлон, 112 адад дар ВМКБ ва 1534 адад дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ мебошад[10].

Сабаби зиёд шудани шумораи хочағихои деҳқонӣ дар он аст, ки Тоҷикистон мамлакати аграрӣ буда, зиёда аз 70 фоизи аҳоли дар деҳот зиндагӣ мекунад. Кӯҳҳо 93 фоизи масоҳати Тоҷикистонро ишғол менамоянд. Соҳаи кишоварзӣ қариб 20 фоизи маҳсулоти умумии дохилро ташкил медиҳад. Ҳамчунин, зиёда аз 65 фоизи аҳолии машғули кор барои рӯзгузаронии худ ба соҳаи кишоварзӣ шуғл варзида, хочағидориашонро пеш мебаранд[11].

Рушди хочағихои деҳқонӣ (фермерӣ), хочағихои ёрирасони шахсӣ ва дигар шаклҳои хурди соҳибқорӣ дар деҳот дар марҳалаи ҳозира яке аз самтҳои муҳими таъмини афзоиши истеҳсоли маҳсулоти хочагии кишлоқ, бо кор таъмин намудани аҳолии деҳот мебошад. Дарачаи инкишофи онҳо имкониятҳои самарабахши истеҳсолоти хочагии кишлоқ, дарачаи бо озукаторӣ таъмин намудани мамлакатро муайян мекунад. Таҳлили амалияи ватанӣ нишон медиҳад, ки

самти аз ҳама сердаромад, рақобатпазир ва ояндадори рушди комплекси агросаноатӣ соҳибқори оилавӣ мебошад ва он дараҷаи зиндагонии сокинони деҳот, худтаъминкунии ноҳия, шаҳрро бо озукатории асосӣ, ғайрияти корхонаҳои коркард ва дигар соҳаҳои ба ҳам алоқаманд, муайян мекунад.

Р.Э. Прауст таъкид менамуд, ки хочагии оилавӣ унсури асосии хочагии кишлоқ мебошад. Дар хочагии оилавӣ ғайрияти меҳнатиро шахрванд ё ғуруҳи шахрвандон, ки бо ҳамдигар аз руи уҳдадорӣҳои оилавӣ ва масъулияти ғайрияти иқтисодии муштарак дар замин бе ташкили шахси ҳуқуқӣ алоқаманданд, ба амал мебароранд. Хусусиятҳои муҳимтарини иқтисоди оилавӣ инҳоянд: истеҳсоли маҳсулоти хочагии кишлоқ дар асоси меҳнати оилавӣ (меҳнати корманд барои худ ва ҳудуд); дар ғайрияти хочағӣ истифода бурдани молу мулкҳои манқул ва ғайриманқули ба оила тааллуқдошта; қонеъ гардондани талаботи моддию маънавии аъзоёни оилаи хочағӣ аз ҳисоби даромаде, ки дар хочагии шахсии худ мегиранд[12].

Аз рушди пойдори хочағихои хонаводагӣ ғайрияти бехатарии умуман низомии иқтисодӣ вобаста аст. Қиматҳои баланди нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии зерин ба томияти низомии амнияти иқтисодии хочағихои хонаводагӣ кафолат медиҳанд: сатҳи даромад; сохтори хароҷот; озолии иқтисодӣ; ғайринокии иқтисодӣ; самарабахшии сиёсати давлатии иҷтимоӣ ва иқтисодӣ. Хочагии хонаводагӣ чун воҳиди хурдтарини низомманди хочагии минтақавӣ дар бозори меҳнат, дар бозори истеъмолӣ, бозори амволи ғайриманқул ва бозори молиявӣ амал мекунад. Ба назари мо, хочагии хонаводагӣ бо тамоми ҷузъҳои сохторҳои асосии иқтисодиёти минтақавӣ алоқаи таркибӣ дорад ва бо ин роҳ мукаммалии онро таъмин намуда, ҳосияту сифатҳои асосиро ҳангоми таъсири гуногуни беруна ва тағйироти дохилӣ нигоҳ медорад.

Аз рӯи муқоисаи коэффисиенти чандирӣ, метавон қайд кард, ки агар даромади пулӣ моҳе ба як узви хонавода 1% зиёд шавад, пас МММ 11,28% меафзояд. Дар марҳилаи кунунии рушди минтақа нишондиҳандаи самараноке, ки сатҳи маҷмӯи маҳсулоти минтақаро ба ҳар сари аҳоли муайян мекунад, ба тағйирёбии шумораи миёнаи шуғлнокон ҳассос мебошад, ҳар як

фоиз зиёдшавии он боиси 154,14% афзудани МММ мегардад. Бекорӣ низ ба МММ алоқаманд аст: як банди фоизӣ камшавии шумораи бекорон боиси 8,0 маротиба зиёд шудани маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ мегардад. Ҳамин тариқ, амсилаи таҳия гардида пурра қобили қабул ва мувофиқи мақсад буда, ҳамаи коэффисиентҳои регрессия муҳимманд ва мутаносибан, онҳоро барои қабули қарор ва ояндабинӣ истифода бурдан мумкин аст. Аз ин рӯ, имрӯз зарурати объективӣ бо роҳи баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, шуғли аҳоли ва таъмини рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ тақвият дода мешавад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар он кишварҳое, ки сатҳи баландтарини зиндагӣ ба даст оварда шудааст, масалан, дар давлатҳои Аврупои Ғарбӣ, Осиё ва Амрикои Шимолӣ, иқтисодиёт дорои соҳаи рушдкарда, низоми мураттабу муназам, инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ, ҳосилнокии баланди меҳнат, техника ва технологияи пешрафта мебошад[13].

Дар Аврупо тавсифи асосии хоҷагии оилавӣ дар соли 1957 дода шудааст. Дар Шартномаи румӣ талаботҳои зерин муқаррар шудаанд: он бояд моликияти деҳқоне бошад, ки кори асосиаш дар ферма аст; деҳқон бояд дониши заруриро барои идоракунии оқилона дошта бошад; вазифаи деҳқонон истифодаи оқилонаи замин мебошад; хоҷагии оилавӣ бояд 1,5-3,0 кормандро ба ҳисоби 2300 соат ба ҳар як команд дар як сол бо кор таъмин намояд[14].

Дар соли 1968 ИА ду меъёри асосии хоҷагии оилавино муқаррар кард: меъёри майдон – 15-75 га, бо тафриқа ба як корманди ҷисмонӣ: 20 га ба як мард ва 16 га ба як зан, лимити меҳнати кирои бояд аз 50 фоизи хароҷоти воқеии вақти корӣ камтар бошад. Хусусияти муҳимтарини хоҷагии оилавӣ дар Аврупа низоми оилавии иштироки меҳнат мебошад. Қариб тамоми хоҷагии кишлоқи Аврупа ба хоҷагии оилавӣ табдил дода шудааст. Дар соли 2013 дар ИА 28 12 миллион хоҷагиҳо ва асосан дар NMS13 7 миллион хоҷагиҳо мавҷуд буданд. Хорватия ба омор дохил карда шудааст, гарчанде ки кишвар дар соли 2013 ба Иттиҳодияи Аврупо шомил шуд. Ҳамин тариқ, 97% хоҷагиҳо дар ИА 28 хоҷагиҳои оилавӣ мебошанд, аз ҷумла 99% дар NMS ва 94% дар 15 кишвари Иттиҳоди Аврупо[15].

Хоҷагии оилавӣ дар истеҳсолоти кишоварзии Полша нақши муҳим дорад, ки дар қонунгузорӣ инъикос ёфтааст[16]. Масалан дар моддаи 23 Конституцияи Ҷумҳурии Полша аз 2 апрели соли 1997 омадааст, ки «Асоси низоми аграрии давлатро хоҷагии оилавӣ ташкил медиҳад»[17]. Полша бузургтарин ва сараҳолитарин кишвари Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ мебошад. Тибқи маълумоти соли 2019 аҳолии он 38,3 миллион нафарро ташкил медиҳад. Масоҳати умумии заминҳои кишоварзии Полша 18,3 миллион гектарро ташкил медиҳад, ки ин 58,5% тамоми қаламрави кишварро ташкил медиҳад. Заминҳои кишоварзӣ дар Полша 31% тамоми заминҳои қорам дар Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ ва 10-14% тамоми заминҳои Иттиҳоди Аврупо ташкил медиҳанд. Хоҷагии кишлоқ дар иқтисодиёти Полша нақши муҳим мебошад, гарчанде ки сохтори он ба системаи таърихӣ хоҷагиҳои хурд асос ёфтааст, аз сохтори дар мамлакатҳои Аврупо қабулшуда хеле фарқ мекунад. Илова бар ин, кишоварзии Лаҳистон низ дар байни кишварҳои Аврупои Шарқӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Чех, фарқ мекунад. Гап дар сари он аст, ки қисми зиёди заминҳои мамлакат моликияти хусусӣ мебошанд. Соҳибони киштзор ба кӯшишҳои коммунистон барои милликунондани китъаҳои худ дар асри гузашта муносибати манфӣ карданд. Дар давраи коммунизм дар хоҷагиҳои шахсӣ қариб 80 фоизи тамоми қувваи кори хоҷагии кишлоқ кор мекард ва маҳсулоти ин гуна хоҷагиҳо қариб фоизи тамоми маҳсулоти хоҷагии кишлоқи мамлакатро ташкил медиҳад. Бо назардошти принципҳои коммунизм, ки он вақт дар давлат ҳукмрон буд, ин як парадокси ҳақиқии сиёсӣ буд[18].

Солҳои 2002-2010 захираҳои замини хоҷагиҳо хеле кам ва тағйир дода шуданд: майдони умумии заминҳои кишоварзӣ 5,5 фоиз аз 19,3 миллион гектар ба 18,3 миллион гектар кам шуд. Чунин камшавии хеле зиёд дар натиҷаи ба истифодаи ғайрикишоварзӣ додани марғзори майдонҳои бекорхобида ба амал омад. Майдони заминҳои ғайрихоҷагии кишлоқ ҳамагӣ 415 ҳазор гектар кам шуд; шумораи хоҷагиҳо аз 2,933 ҳазор ба 2,278 ҳазор, яъне 655 ҳазор (22 фоиз) кам шуд; ҳиссаи хоҷагиҳои дорои масоҳати камтар аз 1 гектар низ кам шуда, ҳиссаи хоҷагиҳои зиёда аз

1 гектар зиёд шуд (аз 66,6 то 68,6 фоиз). Дар соли 2010 хоҷагии кишлоқи Полша дар ихтиёри худ қариб 8,5 фоизи захираҳои заминро дошт, ки дар он 18 фоизи захираҳои меҳнатӣ ва 5,1 фоизи хароҷоти асосӣ ба хоҷагии кишлоқ ҷалб карда шудаанд. Тибқи омили бахши кишоварзӣ барои солҳои 2004-2012, ки дар тӯли он Полша узви Иттиҳодияи Аврупо буд, арзиши маҳсулот дар бахши кишоварзӣ тақрибан аз 61 миллиард PLN ба беш аз 96 миллиард PLN афзоиш ёфтааст[19].

Дар Олмон хоҷагиҳои деҳқонӣ инчунин хоҷагиҳои оилавӣ ҳисобида мешаванд, ки дар онҳо ҳиссаи меҳнати кироӣ то 50% хароҷоти умумии меҳнатро дар давоми сол ташкил медиҳад. Хоҷагии кишлоқ дар Олмон асосан ба хоҷагии хурди оилавӣ асос ёфтааст. Олмон кишварест, ки асосан хоҷагиҳои хурди оилавӣ доранд. Хоҷагиҳои калонтар асосан дар Шлезвиг-Голштейн ва дар шарқи Саксонияи Поён ҷойгиранд. Дар Германияи Марказӣ ва Ҷанубӣ хоҷагиҳои хурд бартарӣ доранд. Қисми зиёди онҳое, ки дар хоҷагиҳои хурд кор мекунанд, аз ҳисоби кормандони мавсимӣ ва дигар категорияҳои кормандони муваққатан, ки манбаи асосии даромадашон дар соҳаҳои дигари иқтисодиёт мебошад, ташкил медиҳанд. Бо вуҷуди ин, сарфи назар аз тараққиёти ғайролаи хоҷагии кишлоқи Олмон дар ин соҳа бисёр проблемаҳо мавҷуданд. Коршиносони соҳаи кишоварзӣ бар ин назаранд, ки танҳо хоҷагиҳои калони замонавӣ бо майдони 80 гектар (ва андозаи миёнаи як хоҷагии деҳқонӣ дар Олмон дар ҳудуди 15 гектар) бо 40 гови ширдеҳ ё 10 ҳазор парранда метавонанд дар рақобат тоб оранд. Махсусан ноҳияҳои кӯҳсори Ҷануби Ғарб зарари калон мебинанд, ки дар онҳо майдони кишт ҳамагӣ 5-6 гектарро ташкил медиҳад. Бинобар ин, баъд аз он ки Иттиҳодияи Аврупо нархҳои ягонаи ғалла, гӯшти ҳук, гӯшти гов ва гӯшти паррандаро ҷорӣ кард, ҳукумати Олмон сиёсати кам кардани шумораи хоҷагиҳоро пеш гирифт. Дар заминҳои навқорами Олмон хоҷагии кишлоқ ҳам хеле тараққӣ кардааст, ба ғайр аз қанд, меваҳои ҷанубӣ, сабзавоти барвақтӣ ва як қисми ғалла барои нон, аҳоли аз ҳисоби истеҳсолоти хоҷагии кишлоқи худ бо озуқаворӣ асосӣ таъмин карда мешавад. Бо мақсади беҳтар намудани таъминоти аҳоли бо маҳсулоти тару тозаӣ зудвайроншаванда (мева,

сабзавот, шир, гӯшт) дар атрофи шаҳрҳои калон, фабрикаҳои мурғпарварии наздишаҳрӣ бо иқтисори зиёда аз 500 ҳазор дона тухм дар як шабонарӯз ва ҷорҳои калони шохдор ва ҳук, фермаҳои, ки барои ҷойгир кардани то 20 ҳазор сар ташкил карда шудаанд. Олмон аз ҷиҳати истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии кишлоқ, инчунин аз ҷиҳати истеҳсоли ғалла ва маҳсулоти ҷорҳо танҳо баъд аз Фаронса, аз ҷиҳати истеҳсоли шир дар дохили Иттифок ҷойи якумро ишғол мекунад. Самараи истеҳсолоти хоҷагии кишлоқи Олмон назар ба дараҷаи миёнаи Иттифок хеле баланд аст. Дар баробари ин Олмон аз ҷиҳати ҳосили миёнаи ҷуворимаққа ва лаблабуи қанд ақиб меонад. Дар соҳаи ҷорводорӣ кишвар ҷорводорӣ ҷойи асосиро ишғол мекунад. 40 фоизи ҳаҷми умумии маҳсулоти хоҷагии кишлоқ ва қисми зиёди онро шир (25 фоиз) ташкил медиҳад. Ҷои дуюм ба ҳукпарварӣ тааллуқ дорад. Аз рӯи гӯшти гов ва шир худтаъминкунии кишвар аз 100 фоиз ва гӯшти ҳук аз 80 фоиз кам аст. Ҷорводорӣ ширию гӯшти дар ноҳияҳои, ки намии хуб доранд, ҷароғоҳу марғзорҳои сердаромад - ноҳияҳои соҳилӣ, баландкӯҳ, наздиқӯҳ ва қанори агломератсияҳои шаҳрҳо маъмул аст. Ҳукпарварӣ махсусан дар минтақаҳои, ки ба бандарҳо, ки хӯроки воридотӣ ворид карда мешавад, дар минтақаҳои, ки лаблабу ва картошка мекарданд, хеле хуб инкишоф ёфтааст[20].

Дар Литва хоҷагиҳои оилавӣ хоҷагиҳои мебошанд, ки кормандони кироӣ ба кор намебаранд, дар қайди хоҷагиҳо ба қайд гирифта нашудаанд ва ҷун қоида, хоҷагии нимтаъминкунанда мебошанд. Инҳо асосан оилаҳои мебошанд, ки дар давраи ислоҳоти аграрӣ 2-3 гектар замин гирифтанд[21]. То соли 2004 дар соҳаи кишоварзӣ Литва тақрибан 227,000 нафар кор мекарданд, ки тақрибан 6 фоизи ММД-ро ташкил дод ва қариб 35 ҳазор километрро ишғол намуд, ки аз он қариб 9 ҳазор километраш партофта шудааст. Дар соли 2001 зироатҳои асосии картошка - 1054000 тонна; ҷав - 776,2 ҳазор тонна; гандум - 1.076.300 тонна; ҷавдор - 231.100 тонна; зироатҳои лубиёгӣ - 52.200 тонна ва рапс - 64.800 тонна. Қариб 46 фоизи замини он барои зироат ва ҷароғоҳ ҷудо карда шудааст. Дохил шудани Литва ба Иттиҳодияи Аврупо дар соли 2004 давраи нави кишоварзиро оғоз кард. ИА

стандартҳои хеле баланди беҳатарӣ ва тозагии ғизоро нигоҳ медорад. Соли 1999 Сейм (парламенти) Литва Қонун “Дар бораи беҳатарии озуқаворӣ” ва соли 2000 Қонун “Дар бораи маҳсулоти хӯрокворӣ” қабул кард. Ислоҳоти бозори кишоварзӣ дар асоси ҳамин ду қонун сурат гирифт. Тибқи гузориши USDA дар соли 2006 кишоварзии органикӣ дар Литва босуръат густариш меёбад ва то соли 2015 метавонад то 15 фоизи майдони кишоварзиро ташкил дод. Тақрибан 1807 хоҷагӣҳо дар Литва ҳамчун органикӣ тасдиқ карда шудаанд, ки андозаи миёна 0,39 км Аст. Дар соли 2004 масоҳати замини сертификатсияшудаи органикӣ 430 километр замини кишоварзиро дар бар гирифт ва то соли 2005 масоҳати хоҷагӣҳои органикӣ ба 703,89 км, ё қариб 1,5 фоизи масоҳати умумии хоҷагӣҳо расид. Андозаи миёнаи хоҷагии органикии Литва 0,39 км аз андозаи миёнаи хоҷагии муқаррарӣ тақрибан чор маротиба зиёдтар аст. Калонтарин хоҷагии органикӣ 7 км дур аст. Дар соли 2005 алаф ва лубиёгӣҳо 61% тамоми кишоварзии органикиро ташкил медоданд ва баъдан алафҳои бисёрсола 26%. Афзоиши назаррас дар соҳаи кишоварзии органикӣ дар истеҳсоли буттамева ба қайд гирифта шудааст. Дастгирии молиявӣ барои кишоварзии органикӣ аз ҷониби Иттиҳоди Аврупо пешниҳод карда мешавад[22].

Дар ИМА фермерон бояд хоҷагии худро ҳамчун хоҷагии оилавӣ ё инфиродӣ тасниф кунанд, агар он "аз ҷониби як оила ё як шахс идора ва назорат карда шавад" (бе мудири кироӣ) ва қисми шарикӣ, корпоратсия набошад. Корпоратсияҳо корпоратсияҳои оилавӣ ҳисобида мешаванд, агар зиёда аз 50% саҳмияҳои онҳо ба ашхоси ҳешовандии хун ё акди никоҳ тааллуқ дошта бошанд. Ҳангоми тасниф кардани хоҷагӣ дар Амрико ба ин ё он намуд бақайдгирии ҳуқуқӣ муҳим аст. Дар вақти ба хоҷагии оилавӣ тасниф кардани хоҷагӣ, масалан, шумораи кормандоне, ки ба он ҷалб карда шудаанд, дар хоҷагӣ бо кор таъмин будани аъзоёни оила ва даромади гирифташуда ба назар гирифта намешаванд. Меъёри асосии хоҷагии оилавӣ дар ҷаҳон имрӯз ҳолати мутамарказии аксарияти роҳбарият дар дасти оила, масъулият барои таваккал ва саҳми меҳнатӣ бо тағирёбии ченаки мушаххаси миқдории охири бокӣ

момонад. Дар соли 2007 дар ИМА 86,4% хоҷагӣҳо корпоратсияҳои оилавӣ буданд ва 3,9% хоҷагӣҳо аз рӯи ташкилоти хоҷагӣ корпоратсияҳои оилавӣ буданд. Ҳиссаи онҳо дар даромад мутаносибан 50,1 ва 21,8 фоизро ташкил дод. Ин тамоюл то имрӯз идома дорад. Ҳамин тариқ, асоси кишоварзии ИМА соҳибқори калони оилавӣ мебошад[23].

Дар хориҷа дар байни шаклҳои ташкилию иқтисодии хоҷагидорӣ хоҷагӣҳои оилавии технологияи баланд бартарӣ доранд. Дар ИМА онҳо истеҳсолкунандагони асосии кишоварзӣ мебошанд[24]. Дар Канада 98 фоизи хоҷагӣҳои оилавӣ идора карда мешаванд. Танҳо Ҷумҳурии Халкии Чин аз ҳисоби хоҷагии анъанавии меҳнатталаби оилавӣ афзоиши маҳсулоти хоҷагии кишлоқро таъмин карда тавонист[25].

Созмони Милали Муттаҳид соли 2014-ро Соли байналмилалӣ хоҷагидорӣ оилавӣ эълон карда буд то иқтисодии бузурги хоҷагии деҳқонии оилавӣ барои аз байн бурдани гуруснагӣ ва ҳифзи захираҳои табииро нишон диҳад. Чӣ дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ва чӣ дар мамлакатҳои тараққикарда зиёда аз 500 миллион хоҷагӣ, ё аз дах 9-тоаш дар дасти оилаҳо идора карда мешавад, яъне хоҷагидорӣ оилавӣ шакли асосии хоҷагии кишлоқ мебошад. Зиёда аз 90% хоҷагӣҳо аз ҷониби шахсони алоҳида ё оилаҳо идора карда мешаванд, тақрибан 70-80% заминҳои кишоварзиро ишғол мекунанд ва қариб 80% озуқаворӣ ҷаҳонро истеҳсол мекунанд[26].

Ба андешаи Барков А.В., Баркова Л.А.: “Дар айни ҳол қонунгузории давлатҳои танзимкунандаи соҳибқори оилавиро дар доираи кишварҳои пасошӯравӣ ба гурӯҳҳои зеринро ҷудо намудан мумкин аст: 1) қонунгузорӣ, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии алоҳидаро дар бар мегирад, ки соҳибқори оилавиро қонунӣ мегардонанд ва барномаҳои давлатии дастгирии онҳо ҷой дорад (Ўзбекистон, Ҷумҳурии Приднестроии Молдавия); 2) қонунгузорӣ, ки асосҳои вазъи ҳуқуқии соҳибқори оилавиро муайян мекунад (Латвия, Арманистон); 3) қонунгузорӣ, ки дар он санадҳои меъёрии ҳуқуқии алоҳидаи танзим ва пешбурди соҳибқори оилавӣ мавҷуд нест, вале мафҳумҳои соҳибқори оилавӣ ё корхонаи оилавиро бо қонунҳои махсус дар бораи фаъолияти соҳибқорӣ муайян мекунанд

(Озарбойчон, Белоруссия, Қазоқистон); 4) қонунгузорӣ, ки дар он ҷанбаи соҳибкорӣ дар қонунҳои махсус дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (Тоҷикистон, Қирғизистон, Украина, Россия ва дигар давлатҳо) инъикос ёфтааст» [27].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин самти соҳибкорӣ дар асоси қонунгузорӣ мушаххас муқаррар нашудааст ва ба таври дахлдор ба рушд намудани он мусоидат наменамояд. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)" аз 15 март соли 2016, № 1289 ибораи "соҳибкории оилавӣ" ва ё "хоҷагии оилавӣ" умуман ҷой надорад. Дар моддаи 1 ин Қонун омадааст: хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) (минбаъд - хоҷагии деҳқонӣ) субъекти соҳибкорӣ, ки дар он истехсол, нигоҳдорӣ, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ба фаъолияти шахсии як нафар ё фаъолияти якҷояи гурӯҳи шахсонӣ воқеъ дар қитъаи замин ва молу мулк ба онҳо тааллуқдошта асос ёфтааст [28]. Дар таносуб аз қонуни амалкунанда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 майи соли 2009, № 526 "Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)" (соли 2016 аз эътибор соқит дониста шуд) манфиатҳои оиларо ҳифз наменамуд. Аз ҷумла дар моддаи 1 ин Қонун муқаррар шуда буд, ки хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) (минбаъд - хоҷагии деҳқонӣ) субъекти хоҷагидорӣ мустақилест, ки фаъолияти он ҳамчун соҳибкор ба меҳнати шахсии як нафар, аъзои як оила ё гурӯҳи шахсон асос ёфта, заминаи онро қитъаи замин ва дигар молу мулк ба аъзои он тааллуқдошта ташкил медиҳанд. Хоҷагии деҳқониро метавонанд як шахс, як оила ё гурӯҳи шахсон ташкил диҳанд (м.3). Хоҷагии деҳқонии оилавӣ - хоҷагии деҳқоние, ки дар он фаъолияти меҳнатӣ дар шакли соҳибкории оилавӣ дар заминаи моликияти якҷоя асос ёфтааст (м.5). Сардори хоҷагии деҳқонии оилавӣ аз ҷониби аъзои оила интихоб карда мешавад (м.12). Узви хоҷагии деҳқонии фардӣ ва аъзои хоҷагии деҳқонии оилавӣ метавонанд мутобиқи Кодекси граҷдани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи молу мулк хоҷагӣ ширкати хоҷагидорӣ ва ё кооперативи истехсолии (кишоварзии) дорои мақоми шахси ҳуқуқӣ таъсис диҳанд (м.14) [29]. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Ҷимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ" аз 26 июли

соли 2014, № 1107 ибораи "соҳибкории оилавӣ" ҳато пешбинӣ нагардидааст [30].

Дар асоси Консепсияи сиёсати аграрии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи дуҷуми ислоҳоти замин ва аграрӣ қабл аз ҳама дигаргунсозии сохтори хоҷагиҳо хотима меёбад. Аксари хоҷагиҳои хурди навтаъсиси деҳқонӣ (фермерӣ) дар алоҳидагӣ дар пешбурди агробизнес мушкилоти зиёдро эҳсос наменамоянд. Барои ҳалли проблемаи мазкур бояд ба таъсиси шаклҳои мухталифи кооперативҳо ва дигар иттиҳодияҳо нақши муҳим дода шавад. Амалия нишон дод, ки хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ (фермерӣ) наметавонанд аз технологияи баланди истехсолот истифода баранд, зеро ба ин ҳаҷми хоҷагиҳо, даромади ба даст оварда ва мавҷуд набудани техникаи аълои кишоварзӣ имкон намедиҳад. Аз ин рӯ, ҷорӣ намудани шаклҳои кооперативии хоҷагидорӣ - тақозои замон аст. Ҷамзамон муттаҳидшавӣ дар кооперативҳо бояд танҳо дар асоси ихтиёрӣ сурат гирифта, деҳқон ҳамчун узви кооператив бояд соҳиби замини худ ва дигар воситаҳои истехсолот боқӣ монад. Асосан иттиҳодия бояд ҳамаи соҳаҳои хизматрасониҳои ёрирасон, коркард ва фурӯши маҳсулоти истехсолшударо дар бар гирад. Ҷунин қори муштарак метавонад вобаста ба масъалаҳои истехсоли тухмӣ, маводи зотӣ, намудҳои алоҳидаи зироатҳои сердаромади кишоварзӣ ва ҷорводорӣ анҷом дода шавад. Муттаҳидшавӣ ба кооперативҳо пеш аз ҳама бояд бо дарназардошти принципи ягонагии манфиатҳо сурат гирад. Дар самти мазкур нақши давлат аз таъмини заминаи қонунгузорӣ, рушди системаи иттилоотӣ тавзеҳотӣ, кафолати риояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии деҳқонон иборат мебошад. Ҷамзамон мавҷудияти шаклҳои дигари хоҷагидорӣ метавонад вучуд дошта, аз ҷониби давлат ва инвесторҳо дастгирӣ гардад. Дигаргунҳои сохторӣ инчунин бояд дар соҳаи коркард, бо роҳи азнавтҷизонии қорхонаҳо, таъсиси сохторҳои амудӣ ҳамгироишуда, бо муттаҳид намудани манфиатҳои мутақобилаи истехсолкунандагонӣ ашъи хоми кишоварзӣ ва қоркардкундагонӣ он анҷом дода шавад. Ҷамзамон давлат бояд дар таъмини татбиқи сиёсати иқтисодӣ, таҳияи заминаи қонунгузорӣ, қалби инвеститсияҳои мустақими

хориҷӣ ва ватанӣ, хизматрасониҳои машваратӣ иттилоотӣ миёнарав бошад[31].

Моҳияти иқтисодии хоҷагии оилавӣ тавассути вазифаҳои зерини муҳим зоҳир мегардад: ҷамъоварӣ, ташаккул ва истифодаи даромади аъзоёни оила; қонун гардондани эҳтиёҷоти аъзоёни оила аз ҳисоби даромади мавҷуда; истеҳсоли мустақим ба маънои анъанавии он. Ин ба шаклҳои истеҳсолот, ки дар асоси оила-индивидуалӣ ташкил карда шудаанд, дахл дорад. Ҳамаи ин вазифаҳо дар ҳақиқат иқтисодиёти хоҷагии оиларо муайян мекунанд ва асоси вазифаҳои муайяншудаи ташаккули даромад ва истифодаи оқилонаи он амалан асоси иқтисодиёти хоҷагии оила мебошад. Бояд гуфт, ки вазифаҳои дар боло зикрфтаи хоҷагии оилавӣ на танҳо ба деҳот хосанд. Хусусиятҳои иқтисодиёти хоҷагии оилавии деҳот бошад, онҳо ҳам ба ташаккул ва ҳам ба истифодаи даромад таъсир мерасонанд. Соҳибкории оилавӣ ҷузъи муҳими сохтори иқтисоди бозоргонӣ, заминаи ҷамъиятии оммавии он, субъекти таркибии механизми рақобати бозоргонӣ мебошад. Самаранокии фаъолияти соҳибкории оилавӣ бештар аз тарзи ташкили он вобаста аст. Он метавонад ҳам стихиявӣ ва ҳам мутаҷаккил бошад. Соҳибкорӣ дар сурати мавҷуд набудани механизми танзими давлатӣ ва худтанзимкунии ин соҳа, ки барои марҳилаи ибтидоии инкишофи муносибатҳои соҳибкорӣ хос аст, ба таври стихиявӣ инкишоф меёбад. Оғози ташкилӣ бо амалиёти муштараки давлат, фирмаҳо, оилаҳо ба вуҷуд меояд.

Соҳибкории бомуваффақияти оилавӣ инҳоянд: ҳаҷм ва иқтидори кофӣи иқтидори соҳибкории оила (сармояи оилавӣ); муносибатҳои оилавӣ ва мувофиқати манфиатҳои оилавӣ; сатҳи татбиқи қобилиятҳои соҳибкорӣ; тақсимои оқилонаи вақт барои корҳои хона ва тижорат; анъана ва сатҳи фарҳангии оила; муайян намудани мавқеи бозор ва ҳавф; ҳавасмандгардонии муассир барои машғул шудан ба соҳибкорӣ; омилҳои беруна, ки ба дараҷаи ташкили соҳибкории оилавӣ аз ҷониби давлат, фирмаҳо ва ғайра таъсир мерасонанд[32].

Хоҷагии оилавӣ шакли фаъолияти хоҷагии кишлоқро дар назар дорад, ки аз

тарафи оила ё аъзоёни алоҳидаи он ё бо ҷалб намудани кормандони кироя ба андозаи на бештар аз шумораи аъзоёни оилае, ки дар истеҳсолот кор мекунанд, ба амал мебарорад. Ҳамаи хоҷагии оилавӣ, ки аз ду ё зиёда оилаҳо ташкил ёфтаанд ё аъзоёни дигар оилаҳои ба ҳам вобаста ба маблағи аз андозаи худ оила зиёд нестанд, ташкилотҳои оилавӣ буда наметавонанд. Зеро меҳнати онҳо аз ҳисоби аъзоёни оилаи волидайн зиёд аст ва моликияти хоҷагии қишлоқ комплекс аз хоҷагии оилаҳои муассисон ҷудо карда шудааст, ки ин хусусияти асосии ҳар як хоҷагии оилавӣ мебошад. Дар ин ҳолат як иттиҳодияи шаҳрвандон аст, ки ба шакли корпоративӣ монанд аст. Дар аксари давлатҳои дорои иқтисоди бозаргонии мутараққӣ ин гуна хоҷагиро хоҷагии оилавӣ эътироф намеkunанд, балки шарикӣ меноманд.

Таҳлили назария ва амалияи соҳибкории оилавӣ далели он аст, ки дар ин самти соҳибкорӣ таъсири оила ва омилҳои мураккаби системавӣ мавҷуданд ва ба равандаҳои стратегӣ ва натиҷаҳои соҳибкории онҳо таъсир мерасонанд. Таъсири нодири системавии оила (модел)-ро бо истифода аз захираҳо ва имкониятҳои оила ба даст овардан мумкин аст. Ин модел нишон медиҳад, ки ҷӣ гуна муносибатҳои мутақобилаи системавии як воҳиди оила, субъекти хоҷагидорӣ ва узви инфиродии оила бо иҷроиш алоқаманданд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дастгирии оилаҳо ва рушди соҳибкории оилавӣ устувор намудани заминаи ҳуқуқии хоҷагии деҳқонии оилавӣ зарур аст. Хоҷагии деҳқонии оилавӣ – якҷоя амалӣ намудани фаъолияти истеҳсоли ва дигар фаъолияти хоҷагидорӣ (истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ, интиқол ва фурӯши маҳсулот) дар деҳот аз ҷониби аъзоёни оила ва шахсоне, ки якҷоя бо онҳо дар асоси меҳнати инфиродӣ ва молу мулк, ки дар моликият ё ба иҷора қарордошта, амал мекунанд. Аз ин рӯ, бо роҳи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)” аз 15 март соли 2016, № 1289 зарур аст, ки хоҷагии деҳқонии оилавӣ ҳамчун шакли хоҷагидорӣ муқаррар карда шавад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Консепсияи пешрафти инноватсионии комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2014, № 144// Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: [http:// www.adlia.tj](http://www.adlia.tj) (санаи мурочиат: 06.08.2021 с.).
2. Бобохонзода М.А. Танзими давлатии рушди рақобатпазирӣ дар комплекси агросаноатӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон). Диссертатсияи номзади илми иқтисодӣ. - Душанбе, 2020. С.4 (210 с.).
3. Сатторов Ё.А. Асосҳои назариявии самаранокии ташаккул ва рушди кластерҳои агросаноатӣ// Иқтисодиёти Тоҷикистон. 2020. - № 2. С. 83-87.
4. Барномаи давлатии татбиқи Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист барои солҳои 2012-2015 аз 1 марти соли 2012 № 94// Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: [http:// www.adlia.tj](http://www.adlia.tj) (санаи мурочиат: 06.08.2021 с.).
5. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 декабри соли 2003, № 523 “Дар бораи Консепсияи рушди саноати Тоҷикистон”// Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: [http:// www.adlia.tj](http://www.adlia.tj) (санаи мурочиат: 06.08.2021 с.).
6. Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2022 аз 29 марти соли 2019 № 128// Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: [http:// www.adlia.tj](http://www.adlia.tj) (санаи мурочиат: 06.08.2021 с.).
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 21.12.2021 сол// <http://www.president.tj/node/27417>.
8. Блудов А.М. Семейное предпринимательство как перспективная форма малого бизнеса // Конкурентоспособность. Инновации. Финансы. 2012. № 1 (7). С. 48-51.
9. Сарайкин В. А. Малый бизнес в сельском хозяйстве России, его роль и перспективы развития, 2013. С. 19-20
10. Количество дехканских хозяйств в республике составляет 185 951 от 07.02.2019// http://www.narodnaya.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=8357:-----185-951&Itemid.
11. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2011, № 358 "Дар бораи гузаронидани барӯйхатгирии кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2013"// Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: [http:// www.adlia.tj](http://www.adlia.tj) (санаи мурочиат: 06.08.2021 с.).
12. Прауст Р.Э. Социально-экономические аспекты типологии семейных хозяйств // Социально-экономические проблемы аграрной политики и развитие агропродовольственных рынков. М.: ЭРД. 2002. – С.23-31.
13. Ғозибеков С.А., Негматова Шо.И.У. Самтҳои афзалиятноки танзими ғайолияти хоҷагӣҳои хонаводагӣ дар вилояти Суғд// Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. 2021. Т. 88. № 3. С. 61-69.
14. Римский договор - 25 марта 1957 года// <https://www.dw.com/ru/римский-договор-25-марта-1957-года/a-4559966>.
15. Семёнова Е.А. Понятие, экономическая сущность и роль развития семейных фермерских хозяйств// Современные тенденции в экономике и управлении: новый взгляд. 2015. № 34. - С. 24-28.
16. Кармовска Г. Трансформация крестьянских хозяйств в Польше: теория, опыт, перспективы. Горки, 2002. 282 с.
17. Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г.// Дневник Законов от 16 июля 1997 г. № 78. поз.483.
18. Козлов М.П. Развитие семейных фермерских хозяйств - основа устойчивого функционирования сельскохозяйственного производства// Экономика, труд, управление в сельском хозяйстве. 2014. № 2 (19). С. 77-84.

19. Сафонов А.Ю. Сельское хозяйство в Польше и Чехии: актуальное состояние и типичные проблемы
20. Текст научной статьи по специальности «Экономика и бизнес»// Масковский экономический журнал, №9. 2019. – С.89-98.
21. Петрухина Е.Н., Зубренкова О.А., Сидорова Н.П., Лисенкова Е.В. Зарубежный опыт сельского хозяйства (на примере фермерства в Германии// Вестник НГИЭИ. 2013. № 5 (24). - С. 78-83.
22. Пошкус Б.И. Как развивать постсоветское фермерство [электронный ресурс] // Крестьянские ведомости. URL: <http://www.agronews.ru/> (дата обращения 08.12.2021).
23. Вишунскене В. Развитие современного семейно-трудового хозяйства (на примере Литвы)// В сборнике: Научное и творческое наследие А.В. Чаянова в аграрной экономике XXI века. Материалы международной научной конференции. 2018. - С. 21-29.
24. Лучкова О.В. Сельское хозяйство США// В сборнике: Природопользование Дальнего Востока на рубеже веков. Материалы научной конференции. 2001. -С. 178-179.
25. Коротких А.А. Сельское хозяйство США за 30 лет: структурные сдвиги// Россия и Америка в XXI веке. 2021. № 4. –С. 80-98.
26. Мурая Л.И., Воробьева Н.В., Козерод Ю.М. Перспективы модернизации сельского хозяйства Китая// Экономика, труд, управление в сельском хозяйстве. 2019. № 12 (57). С. 83-86.
27. Семейные фермерские хозяйства - часть решения проблемы голода// <https://www.fao.org/zhc/detail-events/ru/c/273470/>
28. Барков А.В., Баркова Л.А. Совершенствование правовой модели семейного предпринимательства в России с учетом зарубежного правового опыта// В сборнике: Актуальные проблемы развития гражданского права и процесса на современном этапе. Материалы II Всероссийской научно-практической конференции. Краснодарский университет МВД России. 2015. - С. 46-47.
29. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи хочагии деҳқонӣ (фермерӣ)" аз 15 марти соли 2016, № 1289// Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 06.08.2021 с.).
30. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи хочагии деҳқонӣ (фермерӣ)" аз 19 майи соли 2009, № 526 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.2009, №5, мод.333.
31. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибқорӣ" аз 26 июли соли 2014, № 1107// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, №7, қ.2, мод. 404; Қонуни ҚТ аз 18.03.2015 № 1194, аз 30.05.2017, № 1436, аз 2.01.2020, № 1684.
32. Консепсияи сиёсати аграрии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2008, № 658// Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 06.08.2021 с.).
33. Муханова А.Е., Умирзакова М.А., Берикболова У.Д., Мусаева Г.И. Основные формы семейного бизнеса в сельском хозяйстве// В сборнике: Научные исследования и разработки молодых ученых. сборник материалов XVIII Международной молодежной научно-практической конференции. 2017. -С. 165-169.

Аннотатсия

Чанбаҳои ҳуқуқии рушди соҳибқорӣ оилавӣ дар соҳаи комплекси агросаноатӣ

Дар мақола сухан дар бораи чанбаҳои ҳуқуқии рушди соҳибқорӣ оилавӣ дар соҳаи комплекси агросаноатӣ меравад. Муаллифон ақидаҳои гуногунро доир ба масоили мазкур таҳлил намудаанд. Муаллифон зикр менамоянд, ки таҳлили назария ва амалияи соҳибқорӣ оилавӣ далели он аст, ки дар ин самти соҳибқорӣ таъсири оила ва омилҳои мураккаби системавӣ мавҷуданд ва ба равандҳои стратегӣ ва натиҷаҳои соҳибқорӣ онҳо таъсир мерасонанд. Таъсири нодири системавии оила (модел)-ро бо истифода аз захираҳо ва имкониятҳои оила ба даст овардан мумкин аст. Ин модел нишон медиҳад, ки чӣ гуна муносибатҳои мутақобилаи

системавии як воҳиди оила, субъекти хоҷагидорӣ ва узви инфиродии оила бо иҷроиш алоқаманданд.

Аннотация

Правовые аспекты развития семейного предпринимательства в сфере агропромышленного комплекса

В статье говорится о правовых аспектах развития семейного предпринимательства в сфере агропромышленного комплекса. Авторы проанализировали различные мнения по этим вопросам. Авторы указывают, что анализ теории и практики семейного предпринимательства доказывает, что в этой сфере предпринимательства присутствуют семейное воздействие и сложные системные факторы, влияющие на стратегические процессы и их результаты предпринимательства. Уникальный системный эффект семьи (модели) может быть достигнут за счет использования ресурсов и возможностей семьи. Эта модель показывает, как системные взаимодействия семейной единицы, бизнес-структуры и отдельного члена семьи связаны с производительностью.

Annotation

Legal aspects of the development of family entrepreneurship in the field of agro-industrial complex

The article deals with the legal aspects of the development of family entrepreneurship in the field of agro-industrial complex. The authors analyzed various opinions on these issues. The authors point out that the analysis of the theory and practice of family entrepreneurship proves that in this area of entrepreneurship there are family influences and complex systemic factors that affect strategic processes and business results. The unique systemic effect of the family (model) can be achieved by using the resources and capabilities of the family. This model shows how the systemic interactions of the family unit, the business structure, and the individual family member are related to performance.

УДК: 347.51

Абдуллаев Фируз Рустамджонович,
и.о. доцента кафедры коммерческого и
антикоррупционного права Таджикского
государственного университета коммерции,
кандидат юридических наук.

E-mail: jabborovf@mail.ru

Тел.: (+992) 933-50-81-51.

ОСОБЕННОСТИ ВНЕДОГОВОРНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ СОБСТВЕННОСТИ

Калидвожаҳо: қонун; танзими гайришартномавӣ; моликият; унификатсия; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ.

Ключевые слова: закон; недоговорное регулирование; собственность; унификация; международное частное право.

Keywords: law; non-contractual regulation; property; unification; international private law.

Внедоговорные регуляторы представляют собой оптимальный способ унификации международных частноправовых отношений, независимый от национальных правовых систем. По сути, негосударственные регуляторы, к которым, как мы считаем, следует отнести институт *lex mercatoria* (транснациональное право международной торговли), принципы УНИДРУА, принципы европейского договорного права и др., не имеют связи с правовой системой определенного государства.

По мере развития и усложнения международных экономических частноправовых отношений, интерес к недоговорным регуляторам, или же своду международных обычаев торгового оборота начал расти.

Таким образом, на современном этапе развития международного частного права (далее – МЧП) значимую роль в регулировании довольно обширного круга частноправовых отношений стали играть недоговорные механизмы, (наряду с международными договорами и национальным правом). Государства все чаще стали принимать правила международной торговли из-за удобства их применения. Последние не связаны, как было отмечено ранее, с правом отдельного государства или нормами международных договоров. Они представляют собой специальную систему правового регулирования внешнеэкономических сделок,

обособленных от национальных правовых систем. К тому же, имея рекомендательный характер, негосударственные регуляторы частноправовых отношений обладают такими признаками, как транснациональность и автономность, т.е. их существование обособленно как от национального, так и международного правопорядков [2, с.33]. К примеру, международные коммерческие арбитражи в большинстве случаев разрешают споры на основании концепции *lex mercatoria*, а не норм национального права.

Итак, *lex mercatoria* (транснациональное право международной торговли), как теория о существовании обособленной от национального права системы регулирования международных коммерческих отношений, возникло как противовес позитивистского подхода к праву, когда национальное право и международная договорная унификация стали уже неспособны на то, чтобы оперативно реагировать на столь бурное развитие международных экономических отношений. Как справедливо отмечает С.Н. Тагаева, *lex mercatoria*, как регулятор договорных отношений, не получило определенного места в системе международного и национального права [2, с.31.]. К тому же, по мнению К.Ф. Юнгера, в подавляющем большинстве случаев государства уже не могли с помощью национального права обеспечить справедливое решение споров, возникающих из

международных коммерческих сделок [3, с.89-91].

По сути, основное предназначение *lex mercatoria* заключается в том, что международная торговля должна опосредоваться международными договорами и международными торговыми обычаями. То есть, все вопросы права собственности, вытекающие из торговых правоотношений, таких как, момент перехода права собственности, определение содержания права собственности и др., подпадая под *lex mercatoria*, регулируются торговыми обычаями.

Недоговорное регулирование частноправовых отношений характеризуется также наличием Принципов международных коммерческих договоров, разработанных Международным институтом по унификации частного права и известных как Принципы УНИДРУА. Принципы были разработаны для применения к международным контрактам, заключенным по всему миру, вне зависимости от экономической, политической среды, а также правовых традиций [4]. Принципы УНИДРУА базируются на *lex mercatoria* – это основание их применения [1, с.60.], они устанавливают, что стороны во внешнеэкономических сделках связаны любым обычаем, который они выбрали, и практикой, установленной сторонами в их взаимоотношениях.

Итак, рассмотрев, особенности коллизионно-правовой регламентации

отношений собственности, мы пришли к выводу, что право собственности, как одно из уникальных явлений жизнедеятельности общества и государства, обладает рядом специфических черт, в целом не характерных для традиционного регулирования отдельных институтов МЧП. Последнее объясняется тем, что право собственности сильно привязано к национальной правовой системе каждого государства, в силу чего комплексная международная унификация последних практически невозможна. Частноправовое регулирование отношений собственности на международном уровне базируется прежде всего на международных договорах публичного характера. Последние и являются основным источником МЧП при регулировании отношений собственности. В международных договорах, как было отмечено выше, наибольшее внимание уделяется вопросам защиты собственности. Данные нормы, как норма обычного международного права, безусловно, должны найти отражение в национальном праве каждого государства.

Наряду с договорным регулированием в последнее время все более актуальными становятся вопросы негосударственного регулирования отношений собственности, посредством сводов торговых обычаев и принципов международных коммерческих договоров.

Список литературы:

1. Решение по делу № 302/1996 от 27 июля 1999 г. // Практика Международного коммерческого суда при ТПП РФ за 1999–2000 гг. <https://www.uncitral.org/pdf/russian/clout/digest2008/article074.pdf>. – С. 60.
2. Тагаева С.Н. К правовой природе *lex mercatoria* // Международное публичное и частное право. – 2017. – 3 (96). – С. 33.
3. Юнгер К.Ф. *Lex mercatoria* и спор // *Lex mercatoria* и арбитраж. – Париж, 1990. – С. 89–91.
4. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, Rome 1994. Introduction. – P. VIII.

Аннотатсия

Хусусиятҳои танзими ғайришартномавии муносибатҳои моликият

Дар мақола нақши танзими ғайришартномавии масъалаи моликият дар муносибатҳои ҳукукии байналмилалӣ хусусӣ муайян карда шудааст. Дар мақола танзимгарони ғайришартномавӣ ҳамчун роҳҳои муттаҳидсозии муносибатҳои ҳукукии байналмилалӣ, ки аз системаҳои ҳукукии миллӣ вобаста нестанд, омӯхта мешаванд.

Аннотация

Особенности внедоговорного регулирования отношений собственности

В статье определяется роль внедоговорного регулирования отношений собственности в международных частноправовых отношениях. В статье исследуются внедоговорные регуляторы как способы унификации международных частноправовых отношений, которые не зависят от национальных правовых систем.

Annotation

Features of non-contractual regulation of property relations The article defines the role of non-contractual regulation of property relations in international private law relations. The article explores non-contractual regulators as ways to unify international private law relations that do not depend on national legal systems.

УДК: 347.232

Шоҳин Шамсиддин,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети дипломатия ва сиёсати Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: shokhinsh@mail.ru

Тел.: (+992) 904-91-28-45.

БАЪЗЕ АЗ МАСЪАЛАҲОИ ТАНЗИМИ ГРАЖДАНӢ-ҲУҚУҚИИ ХУСУСИЯТҲОИ АСОСӢОИ МАЧБУРАН ҚАТӢ ГАРДИДАНИ ҲУҚУҚИ МОЛИКИЯТ

Калидвожа: молик; ҳуқуқи моликият; қатъ гардидан; маҷбуран; ситонидан; хусусиятҳо; гузариши ҳуқуқ; арзиши молу мулк; субъекти ҳуқуқи моликият; лаҳзаи қатъ гардидан.

Ключевые слова: собственник; права собственности; прекращение; принудительно; взыскание; особенности; передача прав; стоимость имущества; субъект права собственности; момент прекращения.

Keywords: owner; property rights; termination; forced; collection; specifics; transfer of rights; property value; subject of property rights; the moment of c termination.

Дахлнопазирии ҳуқуқи моликият маънои онро надорад, ки ҳуқуқи моликият ба як ё якчанд ашё ҳама вақт ба як шахс – шахси воқеӣ ё шахси ҳуқуқӣ тааллуқ дорад. Гардиши ашёҳо дар муомилоти граждани боиси иваз гардидани моликони онҳо мегардад, ки дар натиҷа ҳуқуқи моликият дар нисбати як тараф ба вуҷуд меояд ва дар нисбати тарафи дигар бошад қатъ мегардад [14, с. 256].

Қонунгузорӣ кафолати риояи ҳуқуқи моликиятро таъмин менамояд ва дар ин замина ба молик имконияти ҳуқуқии мустақилона муайян кардани ваколатҳои худро нисбат ба молу мулки худ, аз ҷумла имконияти ихтиёран бегона кардани молу мулкашро фароҳам меорад. Дар қонунгузорию граждани як қатор асосҳои пешбинӣ шудаанд, ки аз рӯи онҳо ҳуқуқи моликият ихтиёран қатъ карда мешавад.

Мутобиқи моддаи 259 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КГ ҶТ) ҳуқуқи моликият ҳангоми аз ҷониби соҳибмулк ба шахси дигар додани молу мулк, рад кардани ҳуқуқи моликият аз ҷониби молик, нобуд ё вайрон шудани молу мулк ва аз даст додани ҳуқуқи моликият ба молу мулк ва дигар ҳолатҳои пешбиниамудаи санади қонунӣ қатъ мегардад.

Қатъ гардидани ҳуқуқ ба моликият бо хоҳиши молик дар аксари ҳолатҳо дар натиҷаи аз ҷониби молик анҷом додани аҳдҳои

граждани-ҳуқуқӣ оид ба бегона кардани молу мулк ба амал меояд. Ба чунин аҳдҳо хариду фурӯш, ҳадя, мубодила ва ғайра дохил мешаванд. Инчунин, асосҳои асосии қатъ гардидани ҳуқуқи моликият инҳоянд: бегона кардани амвол ба ғайри шахси дигар; нобуд ё гум шудани молу мулк; даст кашидан аз ҳуқуқи моликият; аз даст додани ваколат дар мавридҳои пешбиниамудаи қонун.

Ҳангоми фарқгузорию миёни асосҳои қатъ гардидани ҳуқуқи моликият аз рӯи меъёри тасниф, барои муайян кардани иродаи молик зарур аст, ки онро чунин таснифбандӣ намоем:

– қатъ гардидани ҳуқуқи моликият бо иродаи молик;

– қатъ гардидани ҳуқуқи моликият бар хилофи иродаи молик.

Ба гурӯҳи якум қатъ гардидани ҳуқуқи моликият ҳангоми бегона кардани ашёи вобаста ба бастанӣ шартнома, бо бастанӣ аҳдҳои дигар оид ба бегона кардани молу мулк, инчунин вобаста ба рад кардани ҳуқуқи моликият аз ҷониби молик дохил мешавад.

Ба гурӯҳи дуюм қатъ гардидани ҳуқуқи моликият ҳангоми гирифтани молу мулк бар хилофи иродаи молик дохил мешавад, ки он метавонад ҳам дар асоси муздноқӣ ва ҳам дар асоси бемузд анҷом дода шавад.

Принципи асосии институти моликият ин манъ будани маҷбуран гирифтани молу мулк аз молик мебошад, ки ин дар қонунгузорию

пешбинӣ шудааст. Ҳеч кас ҳақ надорад ҳукуки шахсро ба моликият бекор ё маҳдуд намояд. Давлат молу мулки шахрвандонро ҳатто барои эҳтиёҷоти ҷамъият фақат дар асоси қонун ва розигии соҳиби он бо пардохт намудани арзиши пуррааш гирифта метавонад [13, с. 3].

Ғайр аз ин, ҳангоми танзими масъалаи қатъ гардидани ҳукуки моликият муайян кардани лаҳзаи гузариши молу мулк аз молик ба шахси дигар ва қатъ гардидани ҳукуки моликият дар нисбати ӯ, ниҳоятан зарур аст.

Қонунгузорӣ фактҳои ҳукукиро муайян мекунад ва бинобар он ҳолатҳои ҳаётӣ мавҷуданд, ки онҳо бо қатъ гардидани маҷбурии ҳукуки моликият алоқаманд мебошанд [5]. «Бисёр ҳолатҳое вучуд доранд, ки шахс бар хилофи иродаи худ тибқи қонун ё дар натиҷаи амалҳои зиддиқонунии шахсони сеюм аз молу мулк маҳрум карда мешавад. Азбаски ҳеҷ касро маҷбуран аз ҳукуки моликият маҳрум кардан мумкин нест, асосҳои қатъ гардидани ҳукуки моликият бар хилофи иродаи молик манфиати махсус доранд ва бояд дар қонунҳо қайд карда шаванд» [3, с. 19].

Маҷбуран гирифтани молу мулк дар сурати мавҷуд будани ду шарт имконпазир аст: муқаррар намудани факти қатъ гардидани ҳукуки моликият дар асоси қонунӣ ва мавҷудияти қарори суд дар ин бора [2, с. 103].

Тартиби маҷбуран қатъ гардидани ҳукуки моликият ҳамзамон мутобиқи м. 261 КГ ҚТ, инчунин м. 55 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истехсолоти иҷро» аз 8 июни соли 2022, №1873 [6] танзим карда мешавад, ки тибқи он нигаронидани ситониш аз дигар молу мулки манқули қарздор бо роҳи гузоштани ҳабс (ба рӯйхат гирифтани маҷбуран қашида гирифтани ва фурӯш) амалӣ карда мешавад.

Ғайр аз ин, қарздор ҳуқуқ дорад ҳангоми барӯйхатгирӣ ба иҷроии мақомоти иҷро бобати дар навбати аввал ба кадом молу мулки ҳабсшуда нигаронидани ситониш, арз намояд. Ҳукуки моликият дар ҳамин асос дар лаҳзаи ба вучуд омадани ҳукуки моликият ба молу мулки ҳабсшуда дар нисбати шахси дигар қатъ мегардад [9, с. 48].

Агар дар лаҳзаи ба даст овардани ҳукуки моликият ба молу мулке, ки соҳибияти он хилофи қонун набошад, вале қонун муқаррар кардааст, ки муомилоти чунин амвол маҳдуд аст, чунин амвол бо тартиби пешбиниамудаи

қонунгузории граждани қатъ мегардад [8, с. 28].

Дар ҳолати мазкур суҳан дар бораи низоми ҳукукии объектҳои муомилоташон маҳдуд меравад. Яъне дар ҳолате, ки агар тахти моликияти шахс молу мулке қарор дошта бошад, ки тибқи қонун наметавонад ба ӯ марбут бошад, чунин молу мулк бояд аз ҷониби молик дар қараёни як сол аз лаҳзаи ба миён омадани ҳукуки моликият ба он бегона карда шавад [10, с. 620].

Ҳукуки моликият ба молу мулки ғайриманқул мутобиқи қонунгузории амалкунанда дар ҳолатҳои зерин қатъ мегардад: гирифтани қитъаи замин барои эҳтиёҷоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ бинобар сабаби истифодаи нодурусти он бо роҳи фурӯш дар савдои оммавӣ; ба охир расидани муҳлати шартномаи иҷораи қитъаи замин, ки чунин амвол дар он воқеъ аст, бо роҳи фурӯш дар савдои оммавӣ бо қарори суд; гирифтани қитъаи замин барои эҳтиёҷоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ки дар он чунин молу мулки ғайриманқул ҷойгир аст [12, с. 192].

Ҳолати мазкур мутобиқи м. 263 КГ ҚТ яке аз асосҳои маҷбурии қатъ гардидани ҳукуки моликият буда, тибқи он ҳукуки моликият бо шартҳои зерин қатъ мегардад:

- танҳо нисбат ба молу мулки ғайриманқул;
- дар асоси қарори мақомоти давлатӣ;
- бидуни мақсади бевосита гирифтани молу мулк;
- тибқи тартиби муқаррарнамудаи санади қонунӣ;
- бо шарт ба молик додани молу мулки баробарарзиш, инчунин дигар хароҷоти ӯро ҷуброн кардан ё тамоми зиёне, ки вобаста ба қатъи ҳукуки моликият ба ӯ расидааст, пурра баргардонидан [10, с. 621].

Асоси дигари маҷбуран қатъ гардидани ҳукуки моликият ин муқаррароти м. 264 КГ ҚТ мебошад, ки аз молики сарватҳои фарҳангӣ харидани маҷбурии онҳоро дар сурати нигоҳбонии бенизом муқаррар менамояд. Дар ин росто А.С. Лолаева ва Ф.З. Джикаева қайд менамоянд, ки барои маҷбуран қатъ кардани ҳукуки моликият ба чунин объектҳо бояд шартҳои зерин мавҷуд бошанд: сарватҳои фарҳангӣ тибқи қонун ба сифати сарватҳои махсусан арзишманд ва аз ҷониби давлат

ҳифзшаванда тасниф карда шуда бошанд; агар молик ин арзишхоро беэҳтиётона нигоҳ дорад; бо дарназардошти идоракунии нодурусти чунин арзишҳо таҳдиди аз даст додани аҳамияти онҳо мавҷуд бошад; қарори суд дар хусуси аз молик харида гирифтани ӯ дар савдои оммавӣ ба фурӯш гузоштани онҳо қабул гардида бошад [7, с. 20].

Сарватҳо бо роҳи харид кардан ё фурӯштани онҳо дар савдои оммавӣ бо баргардонидани арзиши онҳо (бо дарназардошти хароҷоти савдои оммавӣ) аз молики собиқ гирифта мешаванд.

Ҳукуки моликият ба ҳайвоноти хонагӣ метавонад инчунин ба таври маҷбурӣ қатъ гардонидани шавад. Зеро дар асоси муқаррароти қ. 2, м. 255 КГ ҚТ баъди ба моликияти шахси дигар гузаштани ҳайвонот ва ҳозир шудани соҳиби аввалини онҳо, вай ҳақ дорад ҳангоми эҳсоси меҳри ҳайвонот нисбат ба ӯ ё огоҳ шудан аз муносибати бераҳмона ва бевичдононаи молики нав ба ҳайвонот, дар асоси шартҳои дар созишномаи бо молики нав басташуда баргардонидани ҳайвонот ва агар ба мувофиқа нарасанд, аз тариқи суд баргардонидани онҳоро талаб намояд.

Ҳолатҳои махсуси маҷбуран қатъ гардидани ҳукуки моликияти хусусӣ ва дар натиҷаи он пайдо гардидани ҳукуки моликияти давлатӣ ин реквизиция (м. 266 КГ ҚТ) ва мусодира (м. 267 КГ ҚТ) мебошанд.

Раванди реквизиция ва мусодира аз ҷониби давлат бо тартиб ва шартҳои муқаррарнамудаи қонун бо пардохти арзиши молу мулк аз молик гирифтани молу мулк мебошад. Тибқи қонунгузорию граждани реквизиция метавонад дар сурати мавҷуд будани эҳтиёҷоти давлатӣ ва бо қарори мақомоти салоҳиятдори давлатӣ татбиқ карда шавад.

Зарурияти онро чунин ҳолатҳои фавқулодда, ба монанди офати табиӣ, садама, касалиҳои сироятӣ (эпидемия), муромурии ҳайвонот (эпизоотия), ва дигар ҳолатҳои мустасно фавқулодда ташкил медиҳад [11, с. 104].

Дар қарор дар бораи реквизиция бояд минтақаи реквизиция, гурӯҳи ашёҳое, ки бояд реквизиция карда шаванд, инчунин усулҳои пардохт бояд нишон дода шаванд. Пардохт аз ҷониби мақомоте, ки молу мулки

реквизицияшударо гирифтааст, на дертар аз як моҳ аз рӯзи гирифтани воқеи молу мулк бо дарназардошти арзиши нархҳои ҷорӣ муайяншуда, пардохта мешавад [4, с. 88].

Мусодираи молу мулк бо қарори суд дар шакли муҷозот барои содир кардани ҷиноят ё ҳукуквайронкунии дигар, ки дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун имконпазир аст, бемузд гирифтани молу мулк мебошад [15, с. 222]. Дар сурати мусодираи молу мулк давлат аз рӯи қарз ва уҳдадорихои маҳкумшуда, агар онҳо пас аз андешидани чораҳои мақомоти таҳқиқ, тафтишот ё суд барои ҳифзи молу мулк ва зиёда аз ин бе розигии онҳо ба миён омада бошанд, масъулият надорад.

Мусодира дар ҳукуки ҷиноятӣ ҳамчун чораи иловагии ҷазо барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин, ки бо мақсадҳои ғаразнок содир шудаанд, пешбинӣ шудааст. Мусодира бо тартиби маъмурӣ чораи асосӣ ё иловагии ситонидан, ки ба моликияти давлат таъдир додани олооти содир намудани ҳукуквайронкунӣ ё объекти бевоситаи ҳукуквайронкунӣ мебошад.

Ба сифати чораи ҳукуквайронкунии граждани бошад, масалан, молу мулке, ки тибқи аҳди бевосита (бо фиреб, зӯроварӣ, таҳдид, созиши бадқасдонаи намояндаи як тараф бо тарафи дигар ё шароити вазнин) дода шудааст ё бояд дода мешуд, татбиқ мегардад [1, с. 172].

Ғайр аз ин асосҳои ҳолатҳои дигари маҷбуран қатъ намудани ҳукуки моликият низ дар амал ҷой доранд. Қатъ гардидани маҷбурии ҳукуки моликият метавонад вобаста ба вайрон кардани уҳдадорихои пешбининамудаи шартнома аз ҷониби яке аз тарафҳо ба амал ояд. Мисоли чунин вазъият вайрон кардани уҳдадорихои супорандаи рента аз рӯи шартномаи таъминоти якумрӣ бо саробонӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, пас аз таҳлили қонунгузорию граждани, ки тартиби маҷбуран қатъ гардидани ҳукуки моликиятро танзим мекунад, як қатор ҳулосаҳо баровардан мумкин аст.

Аввал то ба вуҷуд омадани ҳукуки моликият ба молу мулки ситонидашуда, соҳиби собиқ ҳукуки худро нисбати молу мулк аз бадастоварандаи он нигоҳ дошта, масъулияти нигоҳдошти он ва таваккали

тасодуфан нобуд ё вайрон шудани онро ба зимма мегирад. Бинобар ин, муқаррар намудани лаҳзаҳои гузариши ҳуқуқи моликият ба ашё аз як субъект ба субъекти дигар ва қатъ гардидани ин ҳуқуқ муҳим шуморида мешавад.

Дуҷум танзими муфасссалтари тартиби гирифтани молу мулк аз он сабаб зарур аст, ки ба вучуд омадани мушкилотҳо дар қонун дар ин масъала боиси ба миён омадани баҳсҳои байни тарафҳои манфиатдор ва ҳавфи поймол шудани ҳуқуқҳои моликон мегардад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Абдуллоев А.А., Мухаммадиев И.С., Рузиев Я.К. Гражданское право: часть I. (курс лекции). – Хучанд: «Наргис», 2003. – 302 с.
2. Аветисян Ж.А. О Юридических фактах в рамке субинститута принудительного прекращения права собственности // Правовое государство: теория и практика. – 2013. – №1(31). – С. 103-107.
3. Арустамян Р.З. Прекращение права собственности // SCIENCE TIME. – 2014. – №5. – С. 19-23.
4. Ахметьянова З.А. Вещное право: учебник. – М.: «Статут», 2011. – 189 с.
5. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми I аз 30 июни соли 1999. – №803 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 15.07.2022).
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истехсолоти иҷро» аз 8 июни соли 2022, №1873 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 15.07.2022).
7. Лолаева А.С., Джикаева Ф.З. Цифровые права как новый вид обязательств // Аграрное и земельное право. – 2020. – №8. – С. 19-21.
8. Лолаева А.С. Имущественный оборот цифровых данных // Аграрное и земельное право. – 2019. – №7. – С. 27-29.
9. Лолаева А.С. Цифровые права в структуре объектов гражданских прав // Аграрное и земельное право. – 2019. – №6. – С. 47-49.
10. Махмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобочонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Тафсири Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум). – Душанбе: «ЭР-граф», 2010. – 1000 с.
11. Соҳибзода М.М., Тоҷидинов М.А. Реквизитсия ҳамчун асоси қатъ гардидани ҳуқуқи истифодаи китъаи замин // Қонунгузорӣ. – 2021. – №3(43). – С. 103-111.
12. Татаева Ш.М., Короев А.Г. Специфика принудительного прекращения права собственности // VIII Международная научно-практическая конференция - «Научные исследования и инновации». – С. 188-195.
13. Усмонов О.У. Ҳуқуқи моликияти хусусии шаҳрвандон ва ҳифзи он. – Душанбе: «Ирфон», 2003. – 140 с.
14. Ҳуқуқи граждани: қисми I / Зери таҳрири академик Махмудов М.А. – Душанбе: «ЭР-граф», 2007. – 432 с.
15. Шохин Ш. Мусодираи молу мулк ҳамчун асоси қатъ гардидани ҳуқуқи моликият // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – №1 (55). – С. 219-228.

Аннотатсия

Баъзе аз масъалаҳои танзими граждани-ҳуқуқии хусусиятҳои маҷбуран қатъ гардидани ҳуқуқи моликият

Мақолаи мазкур ба яке аз масъалаҳои мубрами қатъ гардидани ҳуқуқи моликият ба таври маҷбурӣ бахшида шудааст. Дар он муаллиф якҷанд ҳолатҳои маҷбуран қатъ гардидани ҳуқуқи моликиятро бо истифода аз адабиёти ватаниву хориҷӣ ва таҷрибаи қонунгузорӣ таҳлил намудааст.

Аннотация

Некоторые вопросы гражданско-правового регулирования особенностей принудительного прекращения права собственности

Данная статья посвящена одному из актуальных вопросов принудительного прекращения права собственности. В ней автор с использованием отечественной и зарубежной литературы и законодательного опыта проанализировал несколько случаев принудительного прекращения права собственности.

Annotation

Some issues of civil law regulation of the features of the forced termination of property rights

This article is devoted to one of the topical issues of forced termination of property rights. In it, the author analyzed several cases of forced termination of property rights using domestic and foreign literature and legislative experience.

УДК: 349.442.237.337

Одиназода Шохрух Хисрав,

муовини сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ
Маркази миллии қонунгузории назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: shohruxh.odinazoda@bk.ru

Тел.: (+992) 931-10-04-40.

ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ТАРТИБИ ПЕШБУРДИ ХОҶАГИИ ЁРИРАСОНИ ШАХСӢ: МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛӢ

Калидвожаҳо: қонунгузории граждани; хоҷагии ёрирасони шахсӣ; танзими ҳуқуқи граждани; тартиб; пешбурди хоҷагӣ; бастанӣ шартнома; ҳуқуқ; уҳдадорӣ; сардори хоҷагӣ; маҳсулоти кишоварзӣ; манъи даҳолат ба ғайриҷағҳи хоҷагӣ; кооперативҳо;

Ключевые слова: гражданское законодательство; личное подсобное хозяйство; гражданское правовое регулирование; порядок; ведение хозяйства; заключение договора; право; обязательство; глава хозяйства; сельскохозяйственные продукты; запрещение вмешательства в деятельность хозяйства; кооперативы;

Keywords: civil law; personal subsidiary plot; regulation of civil rights; location; farm promotion; conclusion of an agreement; right; obligation; head of farm; agricultural products; prohibition of interference in the activities farms; cooperatives.

Гузастан ба иқтисоди бозаргонӣ, ки дар шаклҳои гуногуни моликият ва хоҷагидорӣ амал мекунад, бо бухрони иқтисодие мушоҳида мешавад, ки бидуни рағбӣ он тараққиёти минбаъдаи ҷамъият имконнопазир аст. Дар байни онҳо вазифаҳои таъхирнопазире, ки дар назди давлат истодаанд, проблемаи озукаторӣ ҷои марказиро ишғол мекунад. Вазъияти бо маҳсулоти озукаторӣ таъмин намудани аҳолии давлат ба таври яхела вазъияти ғавқулудда тавсиф карда мешавад. Бо дарназардошти таъмини сифатнок ва дур сохтани мушкилии озукаторӣ рушди институтҳои хоҷагидорӣ, дар мисоли хоҷагии ёрирасони шахсӣ амри ногузир аст. Дар илмҳои ҳуқуқшиносӣ, пеш аз ҳама дар илми ҳуқуқи граждани, тадқиқотҳои назаррас дар самти ҳалли масъалаҳои мазкур, яъне таъмини воситаҳои қонунӣ рағбӣ мушкилии озукаторӣ, аз ҷумла, дар доктринаи шартномаҳои ҳуқуқии граждани мавҷуд мебошад [1, с. 3].

Дар танзими ҳуқуқи граждани мунсоибатҳо оид ба хоҷагии ёрирасони шахсӣ, ки яке аз василаҳои маҳими таъмини амнияти озукатории субъектони алоҳида маҳсуб мегардад, тартиби пешбурди хоҷагӣ афзалият ва аҳамияти муҳимро касб менамояд. Зеро амалисозии ғайриҷағҳи дар самти мазкур бевосита аз тартибу механизми баамалбарории

он, ки қонунгузорӣ дар ин самт муайян намудааст, замина мегардад.

Бо ин назардошт, муқаррарот оид ба мустақилияти хоҷагидорӣ хоҷагии ёрирасони шахсӣ, бастанӣ шартнома, манъи даҳолат ба ғайриҷағҳи хоҷагӣ, муттаҳид шудан дар кооперативҳо аз ҷумлаи масъалаҳои меҳварии тартиби пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ маҳсуб мегардад.

Мусаллам аст, ки дар низомии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар самти мазкур Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ” аз 19 июли соли 2022, № 1891 [2] мавқеи марказӣ ва маҳсусро касб менамояд.

Тибқи муқаррароти қонунгузорӣ аъзои хоҷагии ёрирасони шахсӣ хоҷагиро бо салоҳдиди худ пеш мебаранд ва масъулиятро ба зимма доранд. Аъзои хоҷагии ёрирасони шахсӣ самти ғайриҷағҳи худ, ҳаҷми истеҳсол ва ғуруши маҳсулоти зиёдатӣ, инчунин ҳалли дигар масъалаҳоро вобаста ба пешбурди хоҷагӣ мустақилона муайян менамоянд. Аъзои хоҷагии ёрирасони шахсӣ бидуни даҳолати дигар субъектон, аз ҷумла мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва шахсони мансабдори он озодона масъалаҳои самти ғайриҷағҳи худ, ҳаҷми истеҳсол ва ғуруши маҳсулоти зиёдатии истеҳсолнамуда ва дигар масъалаҳоро вобаста ба пешбурди

фаъолияти хоҷагидории худ муайян менамоянд.

Асосан принципи мустақилияти хоҷагии ёрирасони шахс аз м. 12 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегирад, ки мутобиқи ин муқаррароти конституционӣ давлат фаъолияти озода иқтисодӣ ва соҳибкорию кафолат медиҳад [3]. Ҳамчунин мутобиқи қонунгузории граждани шаҳрвандон ва шахси ҳуқуқӣ ҳуқуқи граждани хешро бо салоҳиди худ амалӣ менамоянд, аз ҷумла ихтиёрдорӣ мекунад (м. 9 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон), шаҳрвандон (шахси воқеӣ) ва шахси ҳуқуқӣ ҳуқуқи гражданиро бо азму хоҳиш ва ба манфиати худ ба даст дароварда ва амалӣ менамоянд [4].

Онҳо дар муқаррар намудани ҳуқуқи уҳдадорихоӣ худ дар асоси шартнома ва муайян намудани ҳар гуна шартҳои хилофи қонунҳо набудани шартнома озодаанд. Ҳуқуқҳои граждани метавонад бо мақсади ҳифзи маънавият, тандурустӣ, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахси дигар, таъмини амнияти ҷомеа ва давлат, ҳифзи муҳити зист дар асоси қонун маҳдуд карда шавад (м. 3 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон). Хоҷагии ёрирасони шахс дар масъалаи интиҳоби самти фаъолияти худ низ мустақил мебошад. Мувофиқи м. 16 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахс” аз 19 июли соли 2022, № 1891 [2] самтҳои фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахс истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ (ихтиёрдорӣ маҳсулоти кишоварзӣ ҳангоми пешбурди хоҷагии ёрирасони шахс) мебошад. Аз ин муқаррарот бармеояд, ки самти асосии фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахс ин фаъолияти кишоварзӣ мебошад. Самти фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахс озода аз тарафи худӣ хоҷагӣ интиҳоб карда мешавад, яъне хоҷагии ёрирасони шахс метавонад дилхоҳ намуди маҳсулоти кишоварзиро (ба монанди пахта, гандум, сабзавот) истеҳсолу коркард намояд ва маҳсулоти барзиёд истеҳсолнамудаашро ба фурӯш барорад.

Хоҷагии ёрирасони шахс наметавонад, ба фаъолияти манъкардаи қонун машғул шавад, аз ҷумла ба кишти маҳсулоте, ки муомилоти онҳо манъ карда шудааст. Ҳамчунин мустақилияти хоҷагии ёрирасони шахс ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти

кишоварзӣ истеҳсол мекардаи он низ паҳн мешавад, ки он озода ҳаҷми маҳсулоти кишоварзиро муқаррар менамояд, яъне хоҷагии ёрирасон озода муайян менамояд, ки маҳсулоти кишоварзиро танҳо ба мақсади қонеъ намудани талаботи худ ба озуқаворӣ ё ба мақсади таъмини худ бо озуқаворӣ ва ба фурӯш баровардани маҳсулоти барзиёди истеҳсолшуда ҷиҳати қонеъ намудани талаботҳои дигари худ истеҳсол намояд [5, с. 77-78].

Бо мақсади истифодаи пурсамар ва оқилонаи захираҳои замин ва об, афзун намудани истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 1996, №522 «Дар бораи таҷдиди корхонаҳо ва ташкилотҳои кишоварзӣ» [6] қабул гардид ва дар раванди татбиқи он супориши давлатӣ ва нархи маҳсулоти кишоварзӣ озода эълон гардид, ки ин ба соҳибхотирӣ хоҷагидорон барои парвариши маҳсулот мусоидат намуд.

Аъзои хоҷагии ёрирасони шахс бо созиши тарафайн сардори хоҷагии ёрирасони шахс ё шахси дигарро барои анҷом додани аҳд ва намондаи дорӣ ваколатномаи махсусро таъин менамоянд. Бо мақсади анҷом додани аҳд ва дигар амали ҳуқуқӣ хоҷагии ёрирасони шахс метавонад сардори хоҷагии ёрирасони шахсиро ваколатдор намояд ва ё дигар аъзои хоҷагии ёрирасони шахсиро ваколоти махсус диҳад. Аз номи хоҷагии ёрирасони шахс на ҳамаи аъзои он баромад карда метавонанд, балки танҳо сардори хоҷагии ёрирасони шахс ва дигар аъзои хоҷагӣ, ки бо созиши тарафайн ба ӯ ваколатномаи махсус дода шудааст, ҳуқуқи аз номи хоҷагии ёрирасони шахс баромад намуданро доранд.

Аҳде, ки яке аз аъзои хоҷагӣ аз номи хоҷагии ёрирасони шахс анҷом медиҳад, оқибати ҳуқуқӣ надорад, агар ин аҳди анҷомдодашуда аз ҷониби дигар аъзои хоҷагии ёрирасони шахс эътироф нагардида бошад. Мувофиқи м. 208 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1999, №802 [4] муқаррар гардидааст, ки дар сурати набудани ваколоти амал кардан аз номи шахси дигар ё баромадан аз доираи ҷунин ваколат, агар шахси дигар (ваколатдиҳанда) минбаъд ҷунин аҳдро бевосита маъқул донад, аҳд аз

номи шахси анҷомдодаи он ва ба манфиати ӯ суратгирифта эътироф карда мешавад. Аз ҷониби шахси намоёндагикунанда минбаъд маъқул доништа шудани аҳд барои ӯ ҳукуку ухдадорихои гражданиро аз рӯи ин аҳд аз лаҳзаи анҷом дода шуданаш ба вучуд меорад, тағйир медиҳад ва қатъ менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ” аз 19 июли соли 2022, №1891 [2] тартиби интихоби сардори ҳоҷагии ёрирасони шахсиро муайян накардааст, ҳамчунин ягон талаботҳои махсус (доштани дониши махсус, таҷрибаи кории амалӣ ва идоракунии ва монанди инҳо) дар қонунгузорӣ пешбинӣ нашудааст. Сардори ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ бо созиши тарафайни аъзои ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ интихоб карда мешавад ва ҳоҷагии ёрирасони шахсиро дар муносибат ба шаҳрвандон, ташкилотҳо, мақомоти давлатӣ намоёндагӣ менамояд ва аз номи он амалҳои ҳукукиро анҷом медиҳад. Номии сардори ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ дар дафтари ҳоҷагии ҷамоати шаҳрак ва деҳот зикр карда мешавад [5, с. 79].

Бояд қайд намуд, ки ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ амалиётҳои ҳоҷагидорӣ худро миёни ташкилотҳо, муассисаҳо, шаҳрвандон, мақомоти давлатӣ ва мустақилона дар асоси шартнома ба роҳ мемонад. Шартнома бошад, мутобиқи қонунгузорӣи граждани озоии тарафҳоро пешбинӣ менамояд, аз ин лиҳоз, ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ дар интихоби тарафи шартнома, мавзӯи шартнома, муқаррар намудани ҳукуку ухдадорихои шартномавӣ озод мебошад.

Аъзои ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ озодаи маҳсулоти кишоварзии барзиёд истеҳсолнамудаи худро дар бозор ба фурӯш мебароранд ва аз фурӯши онҳо дигар талаботҳои худро қонеъ менамоянд. Ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ маҳсулоти кишоварзиро метавонад ба воситаи шартномаҳои ҳукукии граждани ба фурӯш барорад. Ҳамчунин, ҳоҷагӣ метавонад дар соҳаи истеҳсол, контрактатсия ё таҳвили маҳсулоти кишоварзӣ, иҷрои кор ва хизматрасонӣ ба ташкилотҳо, ҳоҷагҳои деҳқонӣ ва шаҳрвандони алоҳида бевосита ё тавассути кооперативҳои матлубот (агар ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ шомили ин кооператив бошад) шартнома бандад.

Нуктаи дигари масъалаи баррасишавандаро ин даҳлати мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ ба ғайри ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ ташкил медиҳад. Бояд қайд намуд, ки даҳлат ба ғайри ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ аз тарафи мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори он, ба ғайр аз ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун манъ аст. Мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор ба истиснои ҳолатҳои пешбиниамудаи қонунгузорӣ ба ғайри ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ наметавонанд бе асос даҳлат намоёнд. Дар мавридҳои пешбиниамудаи қонун мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори он ҳукук доранд, ба ғайри ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ даҳлат намоёнд.

Ба ин ҳолатҳои истисноӣ: вайрон кардани қонунгузорӣи соҳаи замин, кишоварзӣ, заминсозӣ, муҳити зист, андоз ва ғайра дохил шуда метавонад. Дар ҳолатҳои истисноии муқаррарнамудаи қонун мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори он ба ғайри ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ даҳлат намуда, ҷиҳати бартараф намудани қонунвайронкуниҳои ҷойдошта ҷораҳои зарурӣ меандешанд, дар ҳолати имконпазир ҳоҷагиро ба ҷавобгарии ҳукукии пешбиниамудаи қонун ҷалб менамоянд.

Шаҳрвандоне, ки ҳукуқҳои онҳо ба пешбурди ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ вайрон шудааст, ҳукук доранд ҷуброни зарари ба онҳо расонидашуда, аз ҷумла, ғайри аз дастрафта, ҷуброни зарари маънавӣ ва барқарор кардани ҳукуқҳои вайронгардидашонро талаб намоёнд.

Бидуни сабабҳои узрнок даҳлат намудан ба ғайри ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ ва расонидани зарар ба ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ аз амалҳои ғайриқонунии мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори он боиси ба ҷавобгарии ҳукуқӣ ҷалб намудани мақомоти дахлдор мегардад. Аз ҷумла, зараре, ки ба ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ аз амалҳои ғайриқонунии мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори он расонида мешавад, мутобиқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣи граждани ҷуброн карда мешавад. Дар м. 16 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, ки зиёне, ки дар

натиҷаи амали (беамалии) ғайриқонунии мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ё мансабдорони ин мақомот, инчунин дар натиҷаи қабули санади хилофи қонун ё санади дигари ҳукукии мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ба шаҳрванд ё шахси ҳукуқӣ расонида шудааст, бояд аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон ё мақомоти дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷуброн карда шавад.

Дар низоми қонунгузорию самти мазкур муқаррар гардидааст, ки шаҳрвандони дар пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ иштироккунанда метавонанд муносибатҳои шартномавиро вобаста ба истехсол, коркард ва интиқоли маҳсулоти кишоварзӣ, иҷрои қор ва хизматрасонӣ бевосита бо ташкилотҳои кишоварзӣ, шахсони воқеӣ ё ҳукуқӣ мустақилона амалӣ намоянд. Яъне дар ин раванд, хоҷагии ёрирасони шахсӣ метавонад ба кооперативҳои истехсоли (кишоварзӣ) ва кооперативҳои матлубот муттаҳид шавад. Хоҷагии ёрирасони шахсӣ бо мақсадҳои зерин ба ин кооперативҳо муттаҳид шуда метавонад:

–бо мақсади амалӣ намудани фаъолияти якҷоя оид ба истехсол, коркард, нигоҳдории маҳсулоти кишоварзӣ ва ба фурӯш баровардани маҳсулоти зиёдатӣ;

–бо мақсади суғурта, қарзгирӣ, таъминоти моддию техники ва хизматрасонии хоҷагии ёрирасони шахсӣ.

Дар Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ду шакли ташкилӣ-ҳукукии кооперативҳо – кооперативҳои истехсоли ва кооперативҳои матлуботӣ пешбинӣ карда шудааст, ки ҳардуи он дар фаъолияти кишоварзӣ истифода бурда мешавад. Вазъи ҳукукии кооперативҳоро Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 118-123), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кооперативҳо» аз 22 июли соли 2013, №991 [7], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кооперативҳои матлубот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 13 марти соли 1992, №583 [8] танзим менамояд.

Мувофиқи м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кооперативҳо» аз 22 июли соли 2013, №991 кооператив ин иттиҳодияи мустақил ва ихтиёрии бо тартиби

муқарраргардида бақайдгирфташуда мебошад, ки дар асоси узвияти шахсон бо мақсади қонеъ намудани талаботи муштаракӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигар талаботи онҳо, инчунин саъю кӯшиши шахсони мазкур тавассути муттаҳидкунии молу мулк (аъзоҳаққии саҳмӣ) ва таъсиси ташкилоти ба таври демократӣ идорашавандаи молу мулки якҷоя таъсис дода мешавад. Кооперативҳо метавонанд фаъолияти худро дар соҳаҳои матлубот, истехсолот, сохтмон, манзил, коммуналӣ, коркард, фурӯши маҳсулот, таъминот, хизматрасонӣ, савдо, кишоварзӣ, суғурта, қарздиҳӣ ва дигар соҳаҳои, ки қонунгузорӣ манъ накардааст, амалӣ намоянд.

Дар м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи кооперативҳои матлубот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 13 марти соли 1992, №583 зикр шудааст, ки кооперативҳои матлуботи Тоҷикистон ташкилоти ғайридавлатии ҷамъиятию хоҷагии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки онҳо бо мақсади пурратар қонеъ намудани талаботи худ ба молҳо ва хизматрасонӣ дар асоси ихтиёрий муттаҳид мегарданд. Дар ҳаёти он ба сифати аъзои коллективи қорхонаҳо, ташкилотҳо, муассисаҳо, муассисаҳои таълимие, ки мақсаду манфиатҳои оинномавии онро тарафдорӣ мекунад, дохил шуда метавонанд. Кооперативҳои матлубот савдои чакана, яклухт ва комиссияӣ, хӯроки умумӣ, хариди маҳсулоти кишоварзӣ, ашёи хом ва дигар маҳсулот, инкишофи бозор ва хоҷагиҳои ёрирасон, истехсоли молҳои сермасраф, намудҳои гуногуни хизматрасонӣ, гузаронидани қорабиниҳои маданӣ ва варзишӣ, таъсис, инкишоф ва нигоҳ доштани муассисаҳои таълимии кооперативҳои матлубот, тайёр намудани кадрҳо ва тақмили ихтисоси онҳо, фаъолияти иқтисодии хориҷиро ташкил менамояд. Ба ислоҳоти иҷтимоии деҳот, ташаккул ва инкишофи хоҷагиҳои деҳқонӣ, хоҷагиҳои шахсӣ, афзоиши захираҳои хӯрокворӣ ва дигар молҳои истеъмолии халқ, беҳтар шудани хизматрасонӣ ба аҳоли фаъолона мусоидат мекунад.

Кооперативҳои истехсолии кишоварзӣ иттиҳоди ихтиёрии ба узвият асосёфтаи шаҳрвандон мебошад, ки фаъолияти якҷояро бо мақсади истехсол, коркард ва фурӯши

маҳсулоти кишоварзӣ ва дигар фаъолияти бо қонун маънкарданашударо дар асоси иштироки шахсии меҳнати аъзоёнаш ба амал мебароранд. Кооперативҳои матлуботӣ дар фаъолияти кишоварзӣ ташкилоти ғайритиҷоратӣ буда, вобаста ба самти фаъолият ба намудҳои зерин ҷудо мешаванд: а) кооперативҳои коркард; б) савдо; в) хизматрасонӣ; г) таъминотӣ; д) боғдорӣ; е) чорводорӣ; ё) суғуртавӣ ва ғайра.

Барои аъзо шудан ба кооперативҳои истеҳсолӣ ва матлуботӣ талаботҳои гуногун пешниҳод карда мешавад. Барои ба кооперативҳои истеҳсолӣ аъзо шудан чунин талаботҳо бояд иҷро карда шаванд: а) ба синни 16-солагӣ расидани шахрванд ва иштироки шахсӣ дар фаъолияти кооператив; б) кооператив метавонад дигар шартҳои иловагиро муқаррар намояд (дараҷаи таҳассуси касбӣ, муҳлати камтарини аъзогӣ ва ғайра). Барои аъзогӣ ба кооперативи матлуботӣ бошад, талаботҳои зайл муқаррар карда шудаанд: а) соҳибхукукии гражданиро пайдо намудани шахрванд; б) истифодабарии ҳатмӣ аз

хадамоти кооператив дар ҳаҷми дар шартнома муқарраршуда; в) таҳассусгардонӣ ба истеҳсоли маҳсулоти ба самти фаъолияти кооператив мувофиқ [9, с. 140].

Дар маҷмӯъ, метавон чунин махсусиятҳои тартиби пешбурди хоҷагии ғирирасони шахсиро тасниф намуд:

– мустақилона муайян намудани пешбурди хоҷагии ғирирасони шахсӣ вобаста ба самти фаъолият;

– мустақилона муайян сохтани сардори хоҷагии ғирирасони шахсӣ;

– тибқи талаботи қонунгузорӣ ихтиёрдорӣ маҳсулоти кишоварзӣ ҳангоми пешбурди хоҷагии ғирирасони шахсӣ;

– амалисозии муносибатҳои шартномавӣ доир ба самти фаъолияти хоҷагии ғирирасони шахсӣ;

– тибқи талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон манъи даҳлати мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ ба фаъолияти шахрвандон дар бобати пешбурди хоҷагии ғирирасони шахсӣ.

Рӯйхати адабиёт:

1. Илюшина М.Н. Гражданско-правовой договор в сфере личного подсобного хозяйства: Автор. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Москва, 1993. – 19 с.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии ғирирасони шахсӣ” аз 19 июли соли 2022, № 1891 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 26.08.2022).

3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 дар раъйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд. – Душанбе, 2016. – С. 64.

4. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми I аз 30 июни соли 1999. – № 803 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1999. – №6. – Мод. 153. – Мод. 154; 2001. – №7. – Мод. 508; 2002. – №4, қ. 1. – Мод. 170; 2005. – №3. – Мод. 125; 2006. – №4. – Мод. 193; 2007. – №5. – Мод. 356; 2010. – №3. – Мод. 156. – №12, қ. 1. – Мод. 802; 2012. – №7. – Мод. 700. – №12, қ. 1. – Мод. 1021; 2013. – №7. – Мод. 504; 2015. – №3. – Мод. 200; 2016. – №1334.

5. Соҳибзода М.М., Шарифзода Ф.Ш., Асрорзода З., Қодирзода М.А., Шерзода Б.С., Одиназода Ш.Х. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии ғирирасони шахсӣ”: наشري аввал (тафсири оммавӣ илмӣ ва амалӣ) // Зери таҳрири Саидзода И.Х., директори Маркази миллии қонунгузорӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2022. – 240 с.

6. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷдиди корхонаҳо ва ташкилотҳои кишоварзӣ» аз 25 июни соли 1996 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 26.08.2022).

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кооперативҳо» аз 22 июли соли 2013, №991 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2013. – №7. – Мод. 519.

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кооператсияи матлубот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 13 марти соли 1992, №583 // Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1992. – №7. – Мод. 105; Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1995. – №22. – Мод. 268; 2002. – №11. – Мод. 702; 2008. – №1, қ. 2. – Мод. 13.

9. Исмоилов Ш.М., Шонасридинов Н.Ш, Нодиров Ф.М., Ғафуров А.Д. Ҳуқуқи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. – Душанбе: “Бухоро”, 2013. – 416 с.

Аннотатсия

Танзими ҳуқуқи тартиби пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ

Дар мақолаи мазкур доир ба танзими ҳуқуқи граждании тартиб ва механизми пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ, ҳамчунин субъектҳои он таҳлили илмӣ-назариявӣ анҷом дода шудааст. Инчунин, махсусиятҳои ҳоси пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ ва масъалаҳои амалисозии ҳуқуқи манфиатҳои дар доираи қонунгузорӣ ба аъзои хоҷагӣ муқарраргардида мавриди таҳлил ва муайяннамоии васеъ қарор дода шудааст.

Аннотация

Правовое регулирование порядка ведения личного подсобного хозяйства: теоретические и практические вопросы

В данной статье произведен научно-теоретический анализ гражданско-правового регулирования порядка и механизма ведения личного подсобного хозяйства, а также его субъектов. Также подробно проанализированы и определены особенности ведения личного подсобного хозяйства и вопросы осуществления прав и интересов в рамках законодательства для членов созданного хозяйства.

Annotation

Law regulation of the procedure for conducting personal subsidiary plots: theoretical and practical issues

In this article, a scientific-theoretical analysis was made on the civil-legal regulation of the procedure and mechanism of the promotion of the personal auxiliary economy, as well as its subjects. Also, the special features of running a personal auxiliary farm and issues of exercising rights and interests within the framework of the legislation to the members of the established farm have been analyzed and determined extensively.

УДК: 342.723

Раҳмонзода Дилшоди Азизпур,
преподаватель кафедры международного права и
сравнительного правоведения юридического
факультета Российско-Таджикского (Славянского)
университета.

E-mail: profkom.90@mail.ru

Тел.: (+992) 000-90-25-52.

ЗАЩИТА ЧЕСТИ, ДОСТОИНСТВА И ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Калидвожаҳо: шаъну шараф; эътибори корӣ; инсон; арзиш; шахсият.

Ключевые слова: честь и достоинство; деловая репутация; человек; ценность; личность.

Keywords: honor and dignity; business reputation; human; value; personality.

В истории развития России понятия чести, достоинства и деловой репутации имели разные определения в зависимости от времени и общественных условий.

Честь в средневековой Руси была связана с понятием благородства, свойственного представителям знати. Человек, имеющий высокую честь, считался духовно и морально высоким, обладающим достоинством и уважением со стороны окружающих. Однако, с ростом городской культуры и торговли, понятие чести стало шире и охватывать не только знать, но и горожан. Понятие достоинства было связано с высоким социальным положением, занимаемой должностью и наследственным знатным происхождением. Достоинство означало уважение и почтение со стороны других людей, однако в то же время — это понятие было связано с ответственностью за свои поступки и защитой своей чести.

В эпоху Петра I, понятие достоинства начало трактоваться более универсально. Петр I в своих реформах стремился к снижению значимости родового происхождения и установлению новых критериев определения достоинства, таких как образование, трудовые заслуги и профессиональная компетенция. В этом понимании достоинство стало означать не только уважение со стороны других людей, но и самоуважение, чувство собственного достоинства и уверенности в своих силах.

В современной России понятие достоинства означает уважение к личности человека, его право на свободу выбора,

самовыражение и самореализацию. Достоинство в этом понимании связано с общечеловеческими ценностями, такими как равенство, справедливость, уважение к правам и свободам человека. Оно также связано с ответственностью за свои поступки, защитой своих интересов и интересов других людей, а также созидательным вкладом в общество.

Понятие деловой репутации в истории России имело значение для успеха коммерческих и предпринимательских начинаний. В период раннего капитализма в России (XIX век) началось развитие предпринимательства и бурное развитие торговли, что привело к возникновению новых форм коммерческих отношений и бизнес-культуры. В этот период деловая репутация стала играть важную роль в привлечении клиентов и партнеров, а также в установлении доверительных отношений в предпринимательстве.

В Советском периоде деловая репутация перестала играть такую важную роль в предпринимательстве, так как все средства производства были национализированы. Однако после развала Советского Союза в 1991 году началась новая эпоха развития предпринимательства в России. В этот период деловая репутация стала снова важной, так как рынок стал более конкурентным, и клиенты начали выбирать предприятия и бренды, которым доверяют. Сегодня деловая репутация остается важным фактором успеха в предпринимательстве и является одним из

ключевых элементов корпоративной культуры и имиджа компаний.

Опираясь в научную доктрину России нами было рассмотрено несколько теорий по проблеме определения защиты чести, достоинства и деловой репутации.

По мнению М.А. Дедюлина достоинство – это объективная ценность личности, которая может быть не связана с ее признанием или осознанием: достоинство принадлежит человеку по праву рождения, потому что он есть человек.[5, с.26]

Это суждение соответствует пониманию достоинства, которое основывается на философском и правовом учении о достоинстве личности как неотъемлемом атрибуте человека. Согласно этому пониманию, достоинство является врожденной, объективной и непреложной характеристикой личности, которая обусловлена ее принадлежностью к человеческому роду. Такое понимание достоинства было закреплено в международных документах, в частности, в Всеобщей декларации прав человека, которая гласит, что "все люди рождаются свободными и равными в своем достоинстве и правах".

В то же время, некоторые психологические и социологические теории рассматривают достоинство как субъективную оценку личности, которая формируется в процессе социального взаимодействия и зависит от мнения окружающих. Однако, это понимание достоинства не противоречит объективной природе этого понятия, а лишь учитывает социальный контекст, в котором оно функционирует.

По мнению автора А.В. Беспалова содержание чести и достоинства любого человека постоянно обогащается, меняется по мере развития его общественной деятельности.[3, с.21]

Мнение автора подчеркивает, что понимание чести и достоинства не является статическим и зависит от социокультурных факторов, а также индивидуального опыта и восприятия человека. Однако, на наш взгляд, существуют базовые нормы и ценности, которые связаны с понятиями чести и достоинства и которые являются универсальными для всех людей, независимо от

их социального статуса и культурной принадлежности.

В то же время, эти понятия являются динамическими и изменчивыми, поскольку они формируются в соответствии с изменением социальных, культурных и политических условий. Хотя и происходят изменения и расширение содержания этих понятий, их основные значения и ценности остаются неизменными и определяются универсальными принципами гуманизма и уважения к личности.

По мнению М.Н. Малеиной честью в гражданском обществе принято называть социально-этическую оценку со стороны общества, определяется как мера духовных и социальных качеств человека. Под достоинством человека понимается как представление собственной ценности личности, и признается государством для всех членов общества, не исключая при этом, признания заслуг одних перед другими в большей или меньшей степени.[7]

Это утверждение содержит элементы социологической и философской теории, отражающие общепринятые в обществе представления о чести и достоинстве. Социально-этическая оценка со стороны общества действительно может влиять на формирование представлений о чести, как на социально значимом понятии, которое влияет на оценку духовных и социальных качеств человека. Однако, мера достоинства личности является более субъективным понятием, так как может определяться не только общественным мнением, но и индивидуальным самоощущением, а также может быть связана с различными обстоятельствами, включая наследственность, социальный статус и т.д.

Признание достоинства каждого члена общества государством является важным аспектом правовой культуры и конституционных гарантий. Во многих странах это право защищено законодательством, а также является частью прав человека. Однако, как и с честью, признание достоинства также может быть подвержено влиянию социальных и культурных норм, а также иерархических структур в обществе.

Следовательно, оценка чести и достоинства имеет сложную и многомерную

природу, включающую в себя как социальные, так и индивидуальные факторы.

З.В. Каменева определяя деловую репутацию, считает, что в широком смысле под деловой репутацией понимается оценка обществом профессиональных, должностных качеств физических и юридических лиц, не зависимо от участия в деловом (предпринимательском) обороте, а в узком – оценка деловых качеств участников именно делового оборота.[6, с.19]

Автор довольно точно описывает понятие деловой репутации и ее два аспекта: общественную оценку профессиональных качеств личности или компании, и оценку в контексте деловых взаимоотношений. Важно понимать, что деловая репутация может существенно влиять на успех или неудачу бизнеса, на решения клиентов и партнеров.

При этом, деловая репутация может формироваться не только на основе фактических достижений и качеств, но и на основе персональных предпочтений, социальных связей и других факторов. Важно также отметить, что деловая репутация не является статичной, она может изменяться в зависимости от поведения и решений личности или компании.

Итак, понимание и управление деловой репутацией является важным аспектом ведения предпринимательства и успешной профессиональной деятельности в целом.

По мнению В.Н. Барсукова деловая репутация – это объективное мнение общества о конкретном гражданине либо о юридическом лице. Особое значение в институте чести, достоинства и деловой репутации имеет правовое регулирование, которое устанавливает средства принудительного воздействия, а также правовосстанавливающего на нормальное осуществление по поддержанию достоинства личности.[4, с.13]

Действительно, деловая репутация является важным институтом, который влияет на оценку обществом личности или юридического лица. Она может быть сформирована на протяжении длительного времени и является результатом действий и решений, принятых в прошлом.

Кроме того, правовое регулирование в области защиты деловой репутации имеет

большое значение. Оно обеспечивает защиту от ложной информации, клеветы и других форм нарушения прав на честь и достоинство. Также правовые нормы позволяют восстановить права и возместить ущерб, причиненный нарушением прав на деловую репутацию.

Нормативн-правовые акты положение, которых содержат нормы, посвященные защите чести, достоинства и деловой репутации следует начать с основного закона, Конституции России.[1] Например, согласно 2-й статьи Конституции РФ человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина - обязанность государства.

Данная норма выражает один из основополагающих принципов конституционного строя многих современных государств. Она устанавливает, что человек и его права являются высшей ценностью, а значит, любое государственное действие должно основываться на уважении к личности и защите ее прав.

Это также указывает на то, что государство обязано признавать, соблюдать и защищать права и свободы человека и гражданина, что обеспечивает правовую и социальную защиту личности. Государство должно создавать условия для свободного развития личности, защищать ее от нарушений прав и свобод со стороны других граждан, органов государственной власти и иных лиц, а также обеспечивать возможность осуществления прав и свобод.

Согласно 21-й статье достоинство личности охраняется государством. Ничто не может быть основанием для его умаления.

Мы считаем, что это норма прямо указывает на то, что достоинство личности является важной ценностью, которую государство обязано защищать. Охрана достоинства личности является неотъемлемой частью прав человека и является важным аспектом обеспечения гражданского общества и правового государства. Каждый человек имеет право на уважение своей личности, которое выражается, в том числе, в уважительном отношении к его мнению, взглядам, чувствам и убеждениям, а также к его

личной жизни. Поэтому государство должно принимать меры, направленные на защиту чести и достоинства личности от любых форм умаления, включая дискриминацию, насилие, издевательства, оскорбления и прочие формы нарушения прав человека.

Согласно 23-й статьи каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и доброго имени.

Данная норма закрепляет право каждого человека на защиту своей личности от произвольного вторжения со стороны государства или частных лиц. В частности, право на неприкосновенность частной жизни и личную тайну означает, что государство не имеет права произвольно вмешиваться в личную жизнь граждан, следить за их перепиской или телефонными разговорами, осуществлять незаконный сбор и использование персональных данных.

Право на защиту своей чести и доброго имени подразумевает, что каждый гражданин имеет право на защиту от клеветы и оскорблений, а также на возмещение ущерба, нанесенного его репутации. Это право связано с правом на свободу слова и выражения мнения, однако, при этом не должно превышать границ дозволенного и не должно вести к нарушению чести и достоинства других людей.

Таким образом, данная норма гарантирует каждому человеку защиту его личности и прав на неприкосновенность, а также устанавливает ответственность за нарушение прав и свобод человека и гражданина.

Следующим кодифицированным нормативно-правовым актом, регулирующим гражданско-правовые отношения, закрепляющим право гражданина на защиту своей чести, достоинства и деловой репутации является Гражданский кодекс РФ, положение которых защищает физического и юридического лица от распространения ложных и порочащих сведений. Она предусматривает возможность требования опровержения таких сведений в судебном порядке и устанавливает требование соблюдения принципа соответствия способов распространения и опровержения сведений. Это означает, что если порочащие сведения были распространены через определенный канал

(например, в СМИ), то опровержение должно быть сделано тем же способом или аналогичным способом. Данная норма направлена на защиту личности и ее репутации, от недостоверной информации, распространяемой в обществе.[2]

Даже после смерти гражданина, его репутация и достоинство могут продолжать оказывать влияние на жизнь и благосостояние его наследников и близких родственников. Поэтому законодательство предоставляет возможность защиты чести, достоинства и деловой репутации гражданина и после его смерти. Данная норма позволяет заинтересованным лицам, включая наследников и близких родственников, требовать защиты чести, достоинства и деловой репутации умершего гражданина, если они считают, что они были подорваны.[2]

Сведения, распространение в средствах массовой информации, которые наносят ущерб чести, достоинству или деловой репутации гражданина, должны быть опровергнуты таким же способом, каким они были распространены. Это является мерой защиты прав граждан, а также способ устранения негативных последствий распространения порочащих сведений в средствах массовой информации.[2]

Документ, порочащий честь, достоинство или деловую репутацию гражданина, подлежит замене, или отзыву, является важной гарантией защиты прав личности и деловой репутации. Она обеспечивает возможность устранения неправомерных действий организаций, направленных на распространение ложной информации о гражданине. Это содействует защите чести, достоинства и деловой репутации гражданина в случае, когда они подвергаются угрозе со стороны организаций.

Документ, который содержит порочащие сведения о гражданине, должен быть заменен, то есть изъят или исправлен, чтобы устранить ложную информацию. Если это невозможно, документ может быть отозван или аннулирован. Такой механизм является дополнительным способом защиты прав личности и предотвращения распространения ложной информации о гражданине.[2]

Гражданин вправе требовать удаления порочащих сведений о себе, которые оказались доступными в сети “Интернет”, а также

требовать опровержения таких сведений в той же сети. Это право позволяет защитить гражданина от негативных последствий, которые могут возникнуть из-за распространения ложной или искаженной информации о нем в Интернете. Опровержение должно быть сделано способом, обеспечивающим доведение его до пользователей Интернета, что может включать публикацию опровержения на тех же сайтах, где была распространена порочащая информация, или на других аналогичных ресурсах.[2]

Если гражданин может доказать, что он понес убытки в результате распространения ложных или несовпадающих с действительностью сведений о нем, он может потребовать их возмещения. Кроме того, гражданин вправе требовать компенсации морального вреда, который был ему причинен в результате порочения его репутации. Эта норма направлена на защиту личности гражданина и его права на свободу и защиту чести, достоинства и деловой репутации.[2]

Компенсация морального вреда является мерой защиты личности гражданина, а также способом восстановления нарушенных прав.

При определении размеров компенсации суд учитывает степень вины нарушителя, что позволяет сделать компенсацию более справедливой и эффективной. Кроме того, суд должен принимать во внимание обстоятельства, которые могут повысить или понизить размер компенсации морального вреда. Например, при определении размера компенсации могут учитываться физические и нравственные страдания, которые причинены гражданину, а также индивидуальные особенности этого гражданина.

Таким образом, норма закона направлена на защиту личности гражданина и обеспечение возможности восстановления нарушенных прав через возмещение морального вреда.

Подводя итоги, хотим, отметить, что понятия чести, достоинства и деловой репутации имеют важное значение в культуре и общественном сознании России. Они имеют свой исторический контекст и

эволюционировали на протяжении веков, изменяя свое толкование и значение в разные эпохи. В современной России эти понятия стали особенно важными в сфере предпринимательства и политики, а также в повседневной жизни людей. Кроме того, существует тесная связь между честью, достоинством и деловой репутацией, и нарушение одного из может иметь серьезные последствия для личности и общества в целом.

Понимание и защита чести и достоинства личности являются важными аспектами гуманизации общества, и требуют сбалансированного подхода, учитывающего как объективные, так и субъективные факторы, в том числе социальные и культурные нормы, а также правовые гарантии. Правовое признание достоинства каждого человека является важным аспектом защиты прав человека и гражданина, и его защита является обязанностью государства.

Конституцией РФ гарантирует гражданам России право на защиту от любых форм умаления, включая дискриминацию, насилие, издевательства, оскорбления и прочие формы нарушения их прав. Государство должно принимать меры, направленные на защиту чести и достоинства личности, а также обеспечивать возможность осуществления прав и свобод. Защита чести, достоинства и деловой репутации является неотъемлемой частью прав человека и гражданина, и государство должно гарантировать ее защиту на законодательном и практическом уровне.

Гражданский кодекс РФ предоставляет возможность требования опровержения ложных и порочащих сведений в судебном порядке. Сведения, распространение которых наносит ущерб чести, достоинству или деловой репутации гражданина, должны быть опровергнуты таким же способом, каким они были распространены.

В целом, законодательство РФ обеспечивает возможность защиты чести, достоинства и деловой репутации гражданина от распространения ложной и порочащей информации и предоставляет меры по устранению негативных последствий такой информации.

Список литературы:

1. Конституция Российской Федерации: [принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01 июля 2020 г.] // Официальный интернет-портал правовой информации. – URL: <http://www.pravo.gov.ru> (дата обращения: 31.10.2022).
2. Гражданский кодекс РФ - часть 1. Федеральный закон от 30 ноября 1994 года № 51-ФЗ (текст по состоянию на 05.02.2021 г.)
3. Беспалов, А.В. Честь, достоинство и деловая репутация как объекты гражданских прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2004. - 21 с.
4. Барсукова В.Н. Понятие и особенности института чести и достоинства человека в российском праве // Право. Законодательство. Личность. 2015. № 1 (20). С. 13
5. Дедюлина М.А. Этика: учебно-методическое пособие. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2014. С. 26
6. Каменева, З.В. Деловая репутация как объект гражданского права // Адвокат. - 2014. - № 5. - С. 19.
7. Малеина М. Н. Защита личных неимущественных прав граждан.– М., Статут. 2005

Аннотация

Ҳифзи шаън, шараф ва эътибори қорӣ тибқи қонунгузории Федератсияи Россия

Дар мақола равишҳои доктриналии олимони ватанӣ оид ба муайян намудани мафҳумҳои шаъну шараф ва эътибори қорӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Инчунин муаллиф баъзе муқаррароти Конституция ва Кодекси граждании Федератсияи Россияро, ки шаъну шарафи шахсро ҳамчун арзиши муҳим муайян намуда, ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи ҳуқуқи инсон, ки аҳамияти муҳим дорад, муқаррар мекунад ва ҷанбаи муҳими таъмини ҷомеаи шахрвандӣ ва волоияти қонун барои ҳифзи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ аз паҳншавии иттилооти бардурӯғ ва бадномкунонда мебошанд, мавриди таҳлил қарор додааст.

Аннотация

Защита чести, достоинства и деловой репутации по законодательству Российской Федерации

В статье исследуются, доктринальные подходы отечественных ученых к определению понятий чести, достоинства и деловой репутации. Также автором анализируются некоторые положения Конституции и Гражданского кодекса Российской Федерации по данному вопросу, которые определяют достоинство личности важной ценностью, устанавливают достоинства личности как неотъемлемую часть прав человека и являются важным аспектом обеспечения гражданского общества и правового государства для защиты физического и юридического лица от распространения ложных и порочащих сведений.

Annotation

Protection of honor, dignity and business reputation under the laws of the Russian Federation

The article explores the doctrinal approaches of domestic scientists to the definition of the concepts of honor, dignity and business reputation. The author also analyzes some provisions of the Constitution and the Civil Code of the Russian Federation on this issue, which define the dignity of the individual as an important value, establish the dignity of the individual as an integral part of human rights and are an important aspect of ensuring civil society and the rule of law to protect individuals and legal entities from the spread of false and damaging information.

УДК: 347.78

Раҳматзода Далер Талбак,

преподаватель кафедры международного права и сравнительного правоведения юридического факультета Российско-Таджикского (Славянского) университета.

E-mail: rahmatov-daler92@mail.ru

Тел.: (+992) 988-00-01-21.

ОСОБЕННОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ СМЕЖНЫХ ПРАВ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Калидвожаҳо: ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он; моликияти зеҳнӣ; интернет; ҳукувайронкунӣ; рақамикунонӣ; барномаҳои компютерӣ.

Ключевые слова: авторские и смежные права; интеллектуальная собственность; интернет; правонарушения; цифровизация; компьютерные программы.

Keywords: copyright and related rights; intellectual property; the Internet; offenses; digitalization; computer programs.

Научно-технический прогресс сопровождал человеческой цивилизации на протяжении всей истории. Начиная с изобретения колеса в глубокой архаичной древности, вплоть до запуска космических кораблей и исследования черных дыр в наше время. Тем не менее, следует заметить, что серьезный рывок практически во всех областях науки был сделан именно на протяжении XX-XXI столетий – существенное развитие авиации и космонавтики, революционные открытия в медицине, которые привели к небывалому демографическому росту, новые механизмы в рыночной экономике, которые существенно улучшили уровень жизни людей, инновации в аграрной сфере, которые оставили позади в истории те времена, когда вопрос голода из-за плохой урожайности ставил под угрозу целые регионы, а способность отдельных стран сегодня производить полупроводники гарантирует их стабильное технологическое преимущество на будущие десятилетия. Мир, за два столетия изменился радикально, это утверждение также применимо и к предмету исследования данной статьи. Объекты охраны смежных прав не могли появиться, если бы в XX веке не появились новые формы хранения информации. Развитию института смежных прав в значительной степени помог процесс всеобщей цифровизации. Большинство различных стран мира прикладывают серьезные усилия для перехода к цифровой экономике и массовой

компьютеризации, с целью перехода к более развитому информационному обществу.

Следует отметить, что в своих выступлениях Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон отмечал: «Для устойчивой цифровизации национальной экономики и формирования ее технологической основы необходимо ускорить реформы в сфере связи, и обеспечить поэтапный переход на цифровую экономику и цифровые услуги во всех сферах» [5].

Процесс цифровизации имеет свою относительно длительную историю и все имеющиеся на текущий момент технологии появлялись шаг за шагом благодаря серьезным вложениям в перспективные научные разработки.

5 декабря 1969 года Министерство обороны США создало компьютерную сеть ARPANet (Advanced Research Project Agency Net — сеть Агентства перспективных исследовательских проектов). Данная сеть соединяла всего четыре компьютера, которые располагались в следующих американских образовательных учреждениях: Стэнфордском университете, университете штата Юта, университете Санта-Барбары и Калифорнийском университете. Через четыре года сеть обрела международный статус, так как подключила новые узлы в Англии и Норвегии. С каждым годом сеть все больше

разрасталась и начала охватывает новые страны. Сети обменивались между собой по протоколу IP (Internet Protocol) и именно тогда появился сам термин «Internet» (1982 г.). В 1990 г. ARPANet сменила название на Internet. Появился первый коммерческий провайдер (ISP). В этом же году был зарегистрирован домен бывшего СССР (su) [7, с.68]. Отметим, что домен «su» не получил своего серьезного распространения из-за распада СССР, вместо этого появились домены отдельных стран на постсоветском пространстве: у Республики Таджикистан – «tj», у Российской Федерации – «ru», у Республики Казахстан – «kz» и т.д.

Сегодня сеть Интернет позволяет поддерживать связь с крупными базами данных, различными информационными ресурсами, каталогами электронных библиотек и т.д. Интернет, благодаря существующим аппаратным возможностям современных серверов, позволяет хранить большие массивы данных различного характера, в том числе ряда объектов, которые традиционно относятся к категории смежных прав.

В отечественном законодательстве объекты смежных прав, злоупотребление которыми чаще всего происходит с использованием сети Интернет, закреплены в статье 3 Закона Республики Таджикистан «Об авторском праве и смежных правах» [2]. К ним относятся:

1. База данных, под которыми понимают совокупность данных в машиночитаемой или иной форме, которая по подбору или расположению материала представляет собой результат интеллектуального творчества;

2. Программа для ЭВМ (в научной доктрине часто можно встретить словосочетание «компьютерная программа» для обозначения данного понятия). Под программой ЭВМ законодатель понимает совокупность инструкций, выраженных словами, кодами, символами, знаками, диаграммами или в какой-либо другой форме, которые могут быть использованы в ЭВМ или другим компьютерным устройством с целью получения результата.

Следует подчеркнуть, что закрепление подобных терминов в отечественное законодательство, наглядно иллюстрирует

подход законодателя по совершенствованию нормативно-правовой базы, с учётом глобального технического прогресса. Более того, в долгосрочной перспективе развитие интернет-технологий и процессы по цифровизации экономики будут порождать новые проблемы и требовать более новаторских подходов с целью их разрешения.

В настоящее время, степень развития в области передачи больших объемов данных так ускорилось, что на практике исследователями выделяются наиболее распространенные виды правонарушений в сети Интернет. К ним относятся:

1. незаконное распространение аудиозаписей;

2. незаконное распространение фильмов и видеоматериалов;

3. незаконное использование и распространение компьютерных программ [1, с.119].

Иными словами, можно говорить, что перечисленные результаты интеллектуальной деятельности могут быть с большой долей вероятности использованы недобросовестными пользователями сети Интернет в коммерческих целях. Вся сложность заключается в том, что на текущий момент отсутствуют действенные механизмы контроля регулирования процессов, которые происходят в интернет-пространстве. Подобное положение обусловлено самой природой сети Интернет, который имеет трансграничный характер. Если подобные правонарушения пресекаются на территории одного государства, то нелегальный контент может быть перемещен в другой сегмент сети, который находится под юрисдикцией другого государства.

На сегодняшний день существуют различные механизмы блокировок незаконного контента в сети Интернет. В большинстве стран мира наиболее популярным из них является блокировка сайта, где нелегально распространяются объекты авторских и смежных прав по IP-адресу со стороны уполномоченного регулятора. IP-адрес – это уникальный адрес, идентифицирующий устройство в интернете или локальной сети. IP означает «Интернет-протокол» – набор правил, регулирующих формат данных, отправляемых через интернет или локальную сеть [4]. Тем не

менее, подобный порядок пресечения правонарушений в области охраны интеллектуальной собственности порождает другие проблемы, к примеру, когда одним IP-адресом пользуются не один, а сразу несколько сайтов различных физических и юридических лиц. В подобной ситуации, сайт, допустивший правонарушение авторских и смежных прав, будет заблокирован с другим сайтом, который подобных нарушений законодательства не допускал. В контексте данной проблемы, представляется более оптимальным блокировка конкретной интернет-страницы, где размещены объекты смежных прав, а не всего сайта в целом.

Кроме того, нельзя не учитывать тот факт, что в настоящее время большинство активных пользователей сети Интернет технически подкованы и для преодоления установленных барьеров могут использовать такие технологии как «Виртуальная частная сеть» (VPN – Virtual Private Network), которая предназначена для зашифрованного и безопасного подключения лица к сети Интернет, с помощью которого можно обойти установленные локальные ограничения, а также гарантировать конфиденциальность. Иными словами, сами механизмы обеспечения авторских и смежных прав в сети Интернет пока находятся в стадии своего формирования.

Для более корректного понимания того, как объекты смежных прав могут стать целью правонарушителей в сети Интернет, нужно выстроить и определить весь алгоритм действий всех участников правоотношений в данной сфере.

Во-первых, для того чтобы такие объекты смежных прав как фонограммы с записями исполнений, записи передач эфирного и кабельного вещания, а также другие объекты смежных прав могли стать доступны в интернет-пространстве они должны быть предварительно загружены в сервера, где хранится большая часть данных в сети Интернет. Обычно это выражается в преобразовании обычных аудиодисков с записями фонограмм в цифровой формат – «MP3», который лучше всего подходит для различных социальных сетей и интернет-сайтов по причине их небольшого размера. Телепередачи или фильмы записываются в

режиме реального времени на специальном оборудовании (рекордеры) после чего они преобразовываются в видеоформаты - «AVI» или «DVD», которые наиболее оптимально подходят для использования на компьютерах и в сети Интернет.

Во-вторых, на сегодняшний день сохраняется тенденция увеличения количества компьютерных программ, которые предназначены для копирования и распространения копий фонограмм, на которых могут быть записи исполнений артистов-исполнителей, постановки режиссеров-постановщиков спектаклей, сообщения передач эфирного или кабельного вещания и т.д. Наблюдается постоянный рост трансформации продуктов интеллектуальной деятельности с физических носителей в цифровую форму. Научно-технический прогресс развивается в направлении цифровизации объектов смежных прав, в долгосрочной перспективе доля информации на физических носителях будет постепенно сокращаться в виду большей степени удобства и более высокой надежности хранения данных в цифровой среде.

Таким образом, проиллюстрировав весь процесс перехода объектов смежных прав в сети Интернет, проанализируем основные источники, которые способствуют нарушению смежных прав в глобальной сети. Как правило, к ним относятся: сайты, локальные сети и торренты.

В случае если неопределенный круг лиц получает нелегальный доступ к объекту смежных прав на каком-либо сайте, то по общему правилу нарушителем признается владелец данного интернет-сайта, осуществляющий подобную деятельность, как правило, в целях извлечения прибыли с незаконного распространения объектов интеллектуальной собственности.

Весьма примечательным является пример охраны авторских и смежных прав в практике Европейского союза (далее – ЕС). Согласно существующим Директивам ЕС предусмотрена возможность обязать интернет-провайдеров предотвращать правонарушения. Согласно ст. 18 Директив ЕС об электронной коммерции, правообладатель может получить судебный приказ (включая обеспечительные меры), направленные на прекращение нарушения и

предотвращение дальнейшего нарушения законных интересов третьих лиц. Однако такой приказ не должен накладывать на провайдера обязанность проводить мониторинг информации, которую передает или хранит провайдер, либо обязанность активно искать факты или обстоятельства, свидетельствующие о противозаконной деятельности, связанной с использованием услуг провайдера [3, с.78].

Из подобной практики Европейских регуляторов мы можем отметить эффективность так называемых «динамических блокировок», когда провайдер, согласно существующему судебному решению, принимает временные ограничительные меры по отношению к интернет-ресурсу, который ведёт прямые трансляции спортивных мероприятий, а в дальнейшем проверяет эффективность применения подобных мер. В подобной ситуации есть два варианта дальнейшего развития событий: либо владельцы интернет-ресурса покупают права на трансляцию, либо блокировка со стороны провайдера приобретает постоянный характер.

Еще одной существенной проблемой на пути обеспечения авторских и смежных прав в сети Интернет выступают пиринговые сети (Торренты). Подобные сети работают по следующей схеме: администраторы торрент-трекеров упорядочивают цепочку компьютеров пользователей, которые служат для раздачи файла уже другим пользователям. Иными словами, действует принцип «скачал файл - дай скачать другим пользователям». Если идти по пути упрощения, то можно утверждать, что торрент-трекеры – это интернет-ресурсы, которые выстраивают сеть из компьютеров различных пользователей, которые в дальнейшем обмениваются между собой объектами авторских и смежных прав. Безусловно, первая копия загруженного

продукта может быть лицензионной и изначально приобретена вполне легально, но проблема в том, что правообладатели имеют право на вознаграждение за каждую электронную копию. Российские исследователи данной проблемы подтверждают, что «в большинстве своем торрент-трекеры зарегистрированы в других государствах, где и находятся их серверы, а свою деятельность в России они осуществляют посредством трассировки через иные зарубежные государства» [6, с.86]. Не можем не согласиться с данным утверждением, так как трансграничный характер сети Интернет вносит свои коррективы в вопросы правового регулирования охраны смежных прав.

На наш взгляд, проблема создания эффективных механизмов охраны смежных прав в сети Интернет будет иметь в дальнейшем устойчивую тенденцию роста. В связи с этим, существующие процессы всеобщей цифровизации будут актуализировать и ставить на повестку дня все новые вопросы в части формирования адекватного подхода к проблемам охраны смежных прав в сети Интернет. Более того, мы считаем, что исключительно национальные механизмы регулирования недостаточны для создания благоприятной среды, где авторские и смежные права в сети Интернет будут защищены в полной мере, необходимо более деятельное участие государств по созданию международно-правовых механизмов, направленных на защиту объектов смежных прав в интернет-пространстве. Комплексная система охраны смежных прав, где национальные и международные механизмы гармонично будут взаимодействовать друг с другом, станет подтверждением позитивных тенденций в исследуемой области правоотношений.

Список литературы:

1. Ельчанинова Н.Б. Проблемы правовой охраны интеллектуальной собственности в сети Интернет // Общество: политика, экономика, право. - 2016. - №12. - С. 118-120.
2. Закон Республики Таджикистан от 13 ноября 1998 г., № 726 «Об авторском праве и смежных правах». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ncz.tj/system/files/Legislation/726_ru.pdf (Дата обращения: 11.09.2022)
3. Кузьмина А.С. Блокировка сайтов за нарушения авторских прав в России: обзор основных проблем применения антипиратского закона // Журнал Суда по интеллектуальным правам. - 2020. - № 2 (28) - С. 75-83

4. Официальный сайт Лаборатории Касперского. Что такое IP-адрес – определение и описание [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/what-is-an-ip-address> (Дата обращения: 11.09.2022)

5. Послание Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 21.12.2021г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/27418> (Дата обращения: 11. 09. 2022)

6. Сытенко Г. Актуальные вопросы регулирования отношений по охране авторского и смежного права в сети Интернет // Человек и закон. - 2011.- № 2. - С. 84-94.

7. Тукаев Т. И. Свобода в интернете: исторический аспект // Челябинский гуманитарий. – 2009. - № 3 (9). - С. 66-70.

Аннотатсия

Хусусият ва мушкилиҳои ҳимояи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он дар шабакаи интернет

Дар мақола ҷанбаҳои асосии ҳифзи ҳуқуқҳои вобаста ба ҳуқуқи муаллиф дар Интернет таҳлил карда шудаанд. Марҳилаҳои асосии ташаккули шабакаи интернет муайян карда шуда, раванди рақамикунӣ баррасӣ мешавад. Намудҳои асосии вайронкунии ҳуқуқҳои вобаста ба ҳуқуқи муаллиф, ки дар Интернет маъмуланд, омӯхта шуданд. Роҳҳои асосии таъмини ҳуқуқҳои муаллифон дар муҳити рақамӣ аз ҷониби танзимгарон ва провайдерҳои ваколатдор таҳлил карда мешавад. Сарчашмаҳои асосие, ки ба вайрон кардани ҳуқуқҳои вобаста ба ҳуқуқи муаллиф дар Интернет мусоидат мекунанд, муайян карда шудаанд. Таҷрибаи Иттиҳоди Аврупо дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он дар шабакаи ҷаҳонӣ омӯхта шудааст.

Аннотация

Особенности и проблемы защиты смежных прав в сети интернет

В статье проведен анализ основных аспектов защиты смежных прав в сети Интернет. Определены основные этапы формирования сети интернет и рассмотрен процесс цифровизации. Исследованы основные виды нарушений смежных прав, которые распространены в сети Интернет. Проанализированы основные способы обеспечения прав авторов в цифровой среде со стороны уполномоченных регуляторов и провайдеров. Определены основные источники, способствующие нарушению смежных прав в сети Интернет. Изучен опыт Европейского союза в области охраны авторских и смежных прав в глобальной сети.

Annotation

Features and problems of protection of related rights on the internet

The article analyzes the main aspects of the protection of related rights on the Internet. The main stages of the formation of the Internet network are determined and the process of digitalization is considered. The main types of violations of related rights that are common on the Internet have been studied. The main ways of ensuring the rights of authors in the digital environment by authorized regulators and providers are analyzed. The main sources contributing to the violation of related rights on the Internet are identified. The experience of the European Union in the field of protection of copyright and related rights in the global network.

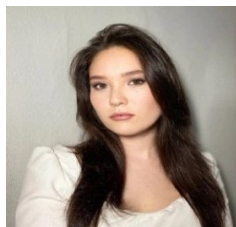

УДК: 347.4

Вохидов Мухаммаджон Аскарбекович,
преподаватель кафедры гражданского права
юридического факультета Российско-Таджикского
(Славянского) университета.

E-mail: vohidov.m8@gmail.com

Тел.: (+992) 888-85-51-54.

Логинова Инна Алексеевна,
студентка Уральского государственного
юридического университета имени В.Ф. Яковлева.

E-mail: loginovainna100@gmail.com

Тел.: (+7) 91-16-88-68-95.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СФЕРЕ ОКАЗАНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ С ПРИМЕНЕНИЕМ ТЕЛЕМЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ НА ПРИМЕРЕ СТРАН: РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: телемедицина; духтур; бемор; ҷавобгарии граҷданӣ-ҳуқуқӣ; шартнома
оид ба пешниҳоди хизматрасонии пулакӣ.

Ключевые слова: телемедицина; врач; пациент; гражданско-правовая ответственность;
договор оказания платных услуг.

Keywords: telemedicine; doctor; patient; civil liability; contract for the provision of paid services.

Информационно-телекоммуникационные технологии активно внедряются в повседневную жизнь граждан, охватывая всё больше областей, в том числе, нашли своё применение и в медицине. Новые тенденции и перспективы в сфере оказания медицинских услуг рождаются в критических условиях. Так, например, в связи с распространением коронавирусной инфекции широкое распространение получила телемедицина, молодое направление в сфере оказания медицинских услуг, набирающее обороты в последнее время. Если прибегать к буквальному толкованию, то под данным термином понимается «лечение на расстоянии». Однако в Российской Федерации на данный момент отсутствует легальное определение данного термина, но раскрыто понятие телемедицинских технологий, как информационные технологии, обеспечивающие дистанционное взаимодействие медицинских работников между собой, с пациентами и (или) их законными представителями, идентификацию и аутентификацию указанных лиц, документирование совершаемых ими действий

при проведении консилиумов, консультаций, дистанционного медицинского наблюдения за состоянием здоровья пациента [1]. Тем не менее, как Россия, так и Таджикистан присоединились к «Соглашению о сотрудничестве государств - участников СНГ в создании совместимых национальных телемедицинских систем и дальнейшем их развитии и использовании» [3], в котором под телемедициной понимается комплекс организационных, финансовых и технологических мероприятий, обеспечивающих осуществление дистанционной консультационной медицинской услуги, при которой пациент или врач, непосредственно проводящий обследование или лечение пациента, получает дистанционную консультацию другого врача с использованием информационно-коммуникационных технологий, не противоречащих национальным стандартам. Таким образом, телемедицина выступает не как отдельный вид медицинской деятельности, а лишь как средство, то есть технология – совокупность мероприятий, которая

применяется при осуществлении этой деятельности.

Обратимся к опыту регулирования данной сферы в Российской Федерации. Исходя из анализа действующего законодательства целью применения телемедицины является, в первую очередь, улучшение здоровья населения, с помощью применения различных информационно-телекоммуникационных технологий, а также взаимодействие врачей между собой для обмена опытом. В Федеральном законе «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации» №323-ФЗ [1] (далее – Закон №323-ФЗ) перечислены цели предоставления медицинских услуг: действия по сбору информации о пациенте, его жалобы, анамнез и определение вопроса о необходимости очного осмотра. Особенностью и одновременно достоинством такого способа является нивелирование географических барьеров, поскольку оказание услуг происходит на расстоянии из любой точки мира, что гарантирует реальную возможность для граждан доступ к специалистам из разных стран.

Однако не смотря на широкий спектр преимуществ применения данного направления оказания медицинских услуг есть ряд существенных проблем. Поскольку данное явление известно с прошлого века, но практическое распространение получило только в последние годы, то правовое регулирование, в том числе гражданско-правовое, не охватывает всей его специфики.

Одной из актуальных проблем всего медицинского права является ответственность врачей за некачественное оказания услуг. Учитывая специфичный характер телемедицины, необходимо понимать, что перераспределение ответственности должно иметь свои юридические особенности. Люди из-за чрезмерной заботы о своем здоровье имеют склонность симулировать и придумывать симптомы, обращаясь в медицинскую организацию («синдром Мюнхгаузена»). Вследствие чего возможен риск постановки неправильного диагноза, последующее причинение вреда и ухудшение здоровья пациента. Поэтому в случае, если в процессе выполнения обязанности врача по

проведению консультации, пациент неверно воспринял информацию, что повлекло соответствующие последствия, то будет ли возлагаться вина на самого пациента, поскольку он не уточнил, и входит ли это в его обязанности; или же ответственность ляжет на медицинскую организацию, оказывающую данную услугу? На данный момент на поставленный вопрос в нормативных актах четкого ответа не прослеживается. Видится возможным такое перераспределение ответственности.

Решение о том, использовать ли рекомендации консультанта при лечении конкретного пациента, принимает его лечащий врач. Это означает, что если рекомендации консультанта привели к нарушению прав пациента как потребителя, причинению вреда его здоровью, то к гражданско-правовой ответственности будет привлечена медицинская организация, в которой на лечении находится пациент, поскольку именно лечащим врачом медицинской организации было принято решение об использовании рекомендаций консультанта, работника консультирующей медицинской организации [10, с.10]. В Законе №323-ФЗ [1] указывается обязанность пациента соблюдать режим лечения, из этого вытекает необходимость уточнения в случае, если непонятен процесс самого лечения. Таким образом, в данном случае логично было бы возлагать ответственность на пациента. В случае же, если пациент сообщил врачу «лишние жалобы», здесь зависимость ответственности обуславливается конкретной ситуацией и обстоятельствами. С одной стороны, пациент, обращаясь за помощью должен понимать, что для правильного подбора лечения необходимо сообщать врачу достоверную информацию о своём заболевании. С другой стороны, в обязанности врача входит диагностика заболевания, в случае её некачественного проведения, необходимо возлагать ответственность на медицинскую организацию.

Согласно Закону №323-ФЗ [1] под качеством оказания медицинской услуги понимается совокупность характеристик, отражающих своевременность оказания медицинской помощи, правильность выбора методов профилактики, диагностики, лечения и

реабилитации при оказании медицинской помощи, степень достижения запланированного результата. Минздравом также утверждены критерии оценки качества медицинской помощи [4].

Поэтому в данном случае большую роль играют обстоятельства, компетентность врача и умышленность совершения действий пациента. Неопределенность в вопросе перераспределения ответственности может увеличить риск возложения ответственности на медицинскую организацию, как более сильную сторону договора.

Вместе с тем, нормативно закреплена возможность дистанционного наблюдения, однако только после установления диагноза заболевания на очном приеме. Лечащий врач может дистанционно отслеживать состояние пациента с помощью специальных датчиков. В случае же обращения пациента или серьезного отклонения от нормы показателей здоровья пациента, согласно Приказу Министерства здравоохранения [5] лечащий врач, назначивший дистанционное наблюдение за состоянием здоровья пациента, обязан обеспечить экстренное реагирование по месту нахождения пациента. Толкование формулировки «обязан обеспечить» настолько абстрактно, что не позволяет определить конкретное лицо, в чьи полномочия входит оказание помощи в такой ситуации. Исходя из того, что договор оказания возмездных услуг заключается между гражданином и медицинской организацией, которая обязана исполнить услуги лично, что будет являться непосредственным исполнением: вызов скорой помощи пациенту или выезд специального врача, или иной способ. Кто должен обеспечить экстренную помощь: лечащий врач лично, дежурный врач либо специальный медицинский работник, оператор информационной системы? Например, в зарубежном опыте предусмотрена ответственность в том числе и для операторов информационной системы, если будет доказана вина, в случае прерывания в одностороннем порядке общения между врачом и пациентом, либо данное действие было совершено без «разумного предупреждения», либо пациенту требовалось «дальнейшее внимание» врача [8, с.65].

Таким образом, норма сформулирована настолько абстрактно, что не позволяет ответить на вопрос, даже с применением общих положений гражданско-правового регулирования.

Вместе с тем, отсутствие закреплённого перечня видов медицинской деятельности, услуг, которые могут осуществляться с применением телемедицинских технологий, вызывает правоприменительные проблемы. Медицинские организации оказывают телемедицинские услуги наощупь. Об этом свидетельствует и судебная практика, связанная с прохождением дистанционных предрейсовых и послерейсовых медицинских осмотров с использованием телемедицинских технологий удаленным способом [6] [7]. Суд пришёл к выводу о том, что данные медосмотры не могут проводиться с применением таких технологий. Если обратиться к зарубежному опыту, то, например, в США официально закреплёны и распространены, такие виды, как телеофтальмология [13], телекардиология [11, с.1742], телестоматология [12, с.1960] и другие [9, с.34]. Поэтому общие направления телемедицинской деятельности в недостаточной степени охватывают возможности применения телемедицины. Таким образом, возможно стоит предусмотреть нормативно, какие виды медицинских услуг могут предоставляться с применением телемедицинских технологий.

В Российской Федерации существует достаточно обширное правовое регулирование телемедицины, но имеет свои пробелы и проблемы, возникающие на практике. Обращаясь к опыту Таджикистана можно отметить, что имеются заметные предпосылки внедрения телемедицины в систему национального здравоохранения. Так, например, по данным НИАТ «Ховар» [14] в 2014 году уже некоторые медицинские учреждения обеспечены современными телемедицинскими устройствами, в целях оказания помощи и дистанционного наблюдения лиц, болеющих туберкулезом, что приведет к снижению риска заражения других граждан. Вместе с тем, подписано Соглашение между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Федеративной

Республики Германия о финансовом сотрудничестве (2020) [4], затрагивающее и вопрос спонсирования внедрения телемедицинских технологий. Развитие телемедицины, разработка специальных электронных платформ для предоставления гражданам доступа к специалистам, является эффективным способом повышения качества медицины в целом и обеспечения возможности получения медицинской помощи в отдаленных селениях.

Применение телемедицины руководствуется двумя целями: оказание медицинской помощи гражданам дистанционно и взаимодействие врачей между собой, не только для обучения, но и даже для участия в сложных хирургических операциях. Таким образом, цели схожи в обеих странах. Однако, как таковая, нормативно-правовая база в Республике Таджикистан отсутствует, поэтому при её создании видится возможным заимствование опыта Российской Федерации, для того чтобы избежать трудностей, как в сфере правового регулирования, так и в правоприменительной практике.

В заключение можно сказать, что в современных условиях в связи с переходом в электронную реальность, цифровизация активно внедряется и в здравоохранение, что является неизбежным процессом. Телемедицина как одно из таких явлений имеет множество преимуществ, позволяя повысить уровень доступности медицины и снизить нагрузку на медицинские организации. Однако неэффективность правового регулирования, не позволит достигнуть значительных успехов и поставленных целей в развитии телемедицины. В Российской Федерации вопрос с перераспределением ответственности до сих пор не урегулирован законодательно, поэтому заключение договоров оказания услуг с применением телемедицинских технологий несет риски увеличения гражданско-правовой ответственности медицинской организации за причинение вреда здоровью пациента.

В рассматриваемых странах проблемы достаточно схожи, что касается правового регулирования, то видится возможным следующие решения.

В Республике Таджикистан существует необходимость создания первоначального

правового регулирования в связи с активным развитием телемедицины, которое могло бы быть отражено в распоряжении Министерства здравоохранения и социальной защиты населения, либо во внесении изменений в Кодекс здравоохранения Республики Таджикистан от 30 мая 2017 года, №1413. В правовых актах целесообразно указать терминологический аппарат, свойственный данному явлению, основные цели телемедицины, субъекты оказания услуг и требования к идентификации и аутентификации лиц, оказывающих и получающих медицинские услуги, вопрос перераспределения ответственности через подробную регламентацию прав и обязанностей сторон. На данный момент в обязанности пациента входит бережно относиться к своему здоровью [2] и заботиться о его сохранении [1]. В нормативно-правовых актах, как можно заметить, формулировка обязанностей достаточно абстрактная и каких-либо четких критериев «заботы» и «бережного отношения» к своему здоровью ни в одном из рассматриваемых законодательств стран нет. Поэтому правовая неопределенность нормы и возникающая на её основе неверная правоприменительная практика может быть разрешена в случае подробного раскрытия именно обязанностей пациента во избежание уклонения возложения ответственности на более сильную сторону договора, медицинскую организацию. Норма об обязанностях может быть дополнена и выглядеть следующим образом: «Граждане обязаны:

- бережно относиться к своему здоровью, здоровью семьи и окружающих, соблюдать требования настоящего Кодекса и других нормативных правовых актов в сфере здравоохранения;

- для предупреждения инфекционных болезней выполнять предписания о проведении флюорографии, профилактических прививок и медицинских осмотров в сроки, установленные уполномоченными органами в области здравоохранения;

- лица, находящиеся на стационарном лечении, обязаны соблюдать режим, действующий в медицинских учреждениях;

- лица, находящиеся на лечении в амбулаторных условиях, обязаны выполнять

назначения лечащего врача. Невыполнение предписаний и назначений лечащего врача квалифицируется как уклонение от лечения и влечет ответственность больных (попечителей, опекунов и родителей несовершеннолетних) в соответствии с законодательством;

- лица, находящиеся на лечении в дистанционном режиме, обязаны предоставлять достоверную информацию о состоянии здоровья, соблюдать все необходимые предписания врача. В случае предоставления ложных сведений о состоянии здоровья, ответственность за ухудшение состояния возлагается на самого пациента».

В ходе исследования была выявлена потребность для обеих стран закрепления закрытого перечня медицинских услуг по направлениям медицинской деятельности с целью предотвращения неверной правоприменительной практики. Однако они должны быть сформированы достаточно конкретно во избежание расширительного толкования норм и отнесения всех схожих медицинских услуг к определенному направлению.

Ещё одним вариантом как для Российской Федерации, так и Республики Таджикистан может быть создание экспериментально правового режима на отдельной территории (регионах, поселениях) с целью налаживания механизмов применения телемедицины, а затем в случае успешных результатов внедрение повсеместно на всей территории страны.

Если обращаться к процедурным моментам, то зачаточный период создания специальной электронной платформы «Yakdu» в Таджикистане является перспективным примером начала развития телемедицины, поскольку в случае разработки схожей онлайн системы на национальном уровне, это поможет преодолеть неизбежные проблемы на практике с аутентификацией и идентификацией врачей и пациентов. Единая система повлияет, в том числе на эффективность и качество оказания и получения медицинских услуг с применением информационно-телекоммуникационных технологий.

Список литературы:

1. Федеральный закон «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации» от 21.11.2011 №323-ФЗ [Электронный ресурс] // URL: <https://minzdrav.gov.ru/documents/7025> (дата обращения: 18.11.2022)
2. Кодекс здравоохранения Республики Таджикистан от 30 мая 2017, № 1413 //Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан - 2017 год. - №5, Ст.270; 2021. - №1-2, - Ст.12)
3. Соглашение о сотрудничестве государств - участников СНГ в создании совместимых национальных телемедицинских систем и дальнейшем их развитии и использовании от 19 ноября 2010 // Бюллетень международных договоров, №2, 2013 год
4. Соглашение между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Федеративной Республики Германии о финансовом сотрудничестве (2020) [Электронный ресурс] // URL: <https://medt.tj/ru/news/novosti-ministerstva-ekonomiki/2311-baimzorasonii-sozishnoma-bajni-ukumati-um-urii-to-ikiston-va-ukumati-um-urii-federativii-germaniya-oid-ba-amkorii-moliyav-2020-va-shartnomai-ilogag-oid-ba-peshni-odi-grant-bajni-vazorati-rushdi-i-tisod-va-savdoi-um-urii-to-ikiston-va-bonki-olmonii-rushd-k>
5. Приказ Министерства здравоохранения РФ «Об утверждении критериев оценки качества медицинской помощи» от 10 мая 2017 г., №203н [Электронный ресурс] // URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71575880/> (дата обращения: 17.11.2022)
6. Приказ Министерства здравоохранения РФ «Об утверждении порядка организации и оказания медицинской помощи с применением телемедицинских технологий» от 30 ноября 2017 г. №965н [Электронный ресурс] // URL: <https://base.garant.ru/71851294/> (дата обращения: 18.11.2022)
7. Постановление Арбитражного суда Дальневосточного округа от 21.02.2019 № Ф03-5399/2018 по делу №А59-3632/2018. [Электронный ресурс] // URL: <https://sudact.ru/arbitral/doc/nJLn0koVUjxp/> (дата обращения: 18.11.2022)

8. Постановление Пятого арбитражного апелляционного суда от 03.10.2018 N 05АП-7137/2018 по делу №А59-3632/2018. [Электронный ресурс] // URL: <https://base.garant.ru/62774436/> (дата обращения: 18.11.2022)
9. Богдановская Г.Ю. Правовое регулирование телемедицины: опыт США // Врачи и информационные технологии. – 2007. – № 3. – С. 64-68.
10. Железнякова И. А., Хелисупали Т. А., Омеляновский В. В., Тишкина С. Н. Анализ возможности применения зарубежного опыта оказания телемедицинских услуг в Российской Федерации. Медицинские технологии. Оценка и выбор. 2020;(2):26 – с. 34.
11. Морозов С. П., Владзимирский А. В., Варюшин М. С., Аронов А. В. Распределение ответственности за некачественное оказание медицинской помощи при использовании телемедицинских технологий // Журнал телемедицины и электронного здравоохранения. – 2018. – № 1-2(6-7). – С. 9-15.
12. Borbás J, Forczek E, Sepp R, Bari F. Telecardiology: Tasks and duties of telemedicine. Orvosi Hetilap (Medical Weekly). 2017; 158(44):1741-1746.
13. Kopycka-Kedzierawski DT, McLaren SW, Billings RJ. Advancement of Teledentistry at the University of Rochester's Eastman Institute for Oral Health. Health Affairs (Project Hope). 2018; 37(12):1960-1966.
14. Yogesana K, Goldschmidt LP, Cuadros J. Digital teleretinal screening: Teleophthalmology in practice. Springer Berlin Heidelberg; 2012.
15. Пасторова Е. «В Таджикистане внедряется телемедицина» [Электронный ресурс] // URL: <https://khovar.tj/rus/2014/07/v-tadzhikistane-vnedryaetsya-telemeditsina/> (дата обращения: 18.11.2022)

Аннотатсия

Баъзе ҷанбаҳои азнавтасимкунии ҷавобгарии граждони - ҳуқуқӣ дар соҳаи расонидани ёрии тиббӣ бо истифода аз хизматрасони телемедики дар мисоли кишварҳо: Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар робита ба рақамикунӣ соҳаи тандурустӣ ба вучуд омадани самти нав, аз қабилӣ телемедицина барои баланд бардоштани сатҳи хизматрасони тиббӣ ба аҳоли уфуқҳои васеъ ва дурнамои васеъ мекушояд. Вале танзими ҳуқуқи граждони дар ин соҳа хусусиятҳои хизматрасони тиббиро ба назар намегирад, бо истифода аз технологияҳои мувофиқ саволу мушкилоти зиёдеро ба миён мегузорад. Аз ин рӯ, ҳадафи муаллифон ин омӯзиши хусусиятҳои танзими ҳуқуқи хизматрасони тиббӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ дар ҷанбаи азнавтасимкунии масъулияти шаҳрвандӣ дар мисоли ду кишвари Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сатҳҳои гуногуни рушди телемедицина мебошад.

Аннотация

Некоторые аспекты перераспределения гражданско-правовой ответственности в сфере оказания медицинской помощи с применением телемедицинских услуг на примере стран: Российской Федерации и Республики Таджикистан

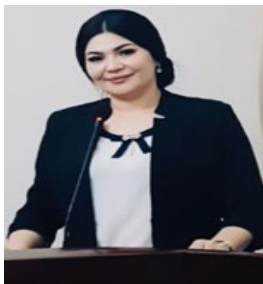
В связи с цифровизацией здравоохранения появление нового направления, такого как телемедицина, открывает широкие горизонты и перспективы повышения уровня обеспечения медицинской помощи населению. Однако гражданско-правовое регулирование данной сфере не учитывает специфику оказания медицинских услуг, с применением соответствующих технологий, оставляя множество вопросов и проблем. Поэтому целью авторов является исследование особенностей правового регулирования оказания медицинских услуг с применением информационно-телекоммуникационных технологий в аспекте перераспределения гражданско-правовой ответственности на примере двух стран, а именно Российской Федерации и Республики Таджикистан с различным уровнем развития телемедицины.

Annotation

Some aspects of the redistribution of civil liability in the field of medical care with the use of telemedicine services on the example of countries: the Russian Federation and the Republic of Tajikistan

In connection with the digitalization of healthcare, the emergence of a new direction, such as telemedicine, opens up broad horizons and prospects for improving the level of medical care to the population. However, the civil law regulation of this area does not take into account the specifics of the provision of medical services, with the use of appropriate technologies, leaving a lot of questions and problems. Therefore, the aim of the author is to study the peculiarities of the legal regulation of the provision of medical services using information and telecommunication technologies in the aspect of the redistribution of civil liability on the example of two countries, same are the Russian Federation and the Republic of Tajikistan with different levels of telemedicine development.

12.00.04 – ҲУҚУҚИ МОЛИЯ; ҲУҚУҚИ АНДОЗ; ҲУҚУҚИ БУЌЕТӢ;
12.00.04 – ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; НАЛОГОВОЕ ПРАВО; БЮДЖЕТНОЕ ПРАВО

УДК: 342.74

Шарифзода Таҳмина,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи
ҳуқуқи иқтисодӣ, молиявӣ ва зиддикоррупсионии
Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди
Тоҷикистон.

E-mail. t.sharifzoda@list.ru

Тел.: (+992) 935-44-77-22.

**ВЗАИМОСВЯЗЬ И ВЗАИМОУСЛОВЛЕННОСТЬ НАЛОГОВЫХ ФУНКЦИЙ С
ДРУГИМИ ФУНКЦИЯМИ ГОСУДАРСТВА**

Калидвожаҳо: андоз; пардохт; функсия; иқтисодиёт; давлати иқтимоӣ; назорат.

Ключевые слова: налог; сбор; функция; экономика; социальное государство; контроль.

Keywords: tax; collection; function; economy; welfare state; control.

Безусловно, развивающий процесс государственности, расширение обязательств, присущих ему, влияет на изменение его целей и задач, а также прочих функций, не относящихся к налоговым аспектам, также системы налогообложения государства и реализационного механизма этой функции. Это подтверждает изучение не только общих, но и частных теорий системы налогообложения [1, с.104-108].

Первоначально, налоги использовались с целью финансирования госаппарата, а также обеспечения защиты государства от врагов извне (безопасности государства). Однако с течением времени доходы от налогов все чаще стали направляться на финансирование экономических, контрольных, социальных, других государственных целей, задач и функций.

Рассмотрим отдельные виды и формы взаимообусловленности и взаимосвязи государственной налоговой функции с некоторыми главными функциями государства, реализуемыми на современном этапе мирового развития каждым государством.

1) Взаимосвязь налоговой и экономической функций государства.

Международная практика и достижения современной экономической теории, ускоренное развитие экономики, свидетельствуют, что исключение в определенной степени значительных

сокращений выпуска продукции и других состояний макроэкономической нестабильности зависит, в первую очередь, от обоснованного и целенаправленного исполнения государством своей экономической функции [2, с.3].

Экономическая функция в условиях рынка может воздействовать посредством использования механизмов ценового, кредитного и бюджетно-финансового регулирования. Приведенные механизмы представляют собой средства, способствующие взаимодействию всех участников рыночных отношений.

Без проведения в рамках данной работы дополнительных полных и комплексных исследований о полноте и достоверности экономических задач современной экономики, примем во внимание, что в экономической сфере государственной власти следует решить следующие главные задачи [3, с.159]:

а) введение общих процедур и правил деятельности, регулирование и управление экономическими взаимоотношениями;

б) осуществление контроля за исполнением введенных процедур и правил, защита прав и свобод участников экономической деятельности;

в) при необходимости, прямое выполнение экономической и предпринимательской деятельности;

г) государственное стимулирование и осуществление поддержки негосударственных организаций, участвующих в экономическом обороте.

В целях исполнения приведенных задач производится: оптимизация структуры сложившейся экономики; стимулирование развития стратегически-важных и социально-значимых сфер и производств; централизованное исполнение государственной инвестиционной политики; приватизация государственной собственности; обеспечение эффективного использования государственной собственностью; формирование благоприятных условий для привлечения иностранных инвестиций; формирование законодательных основ для организации (регулирования) экономики посредством разработки и введения законов и иных актов и др.

В решении всех приведенных задач экономики государством могут быть эффективно применены налоговые регуляторы посредством предоставления обоснованных налоговых льгот и преференций, либо установлением ограничивающих и сдерживающих налогов (элементов действующих налогов).

С другой стороны, чрезмерные налоговые изъятия из доходов хозяйствующих субъектов, как указывалось ранее, могут сдерживать экономический рост или приводить к прекращению предпринимательской деятельности. Эти факторы свидетельствуют о значительной связи налоговой и экономической функций государства.

Определение точной взаимосвязи и взаимообусловленности между налоговой и экономической функциями государства затруднительно, поскольку:

- не всеми исследователями поддерживается концепция самостоятельности налоговой функции (в некоторых случаях исследователи в качестве отдельной самостоятельной функции государства рассматривают налогообложение и финансовый контроль);

- налоги и налогообложение возникли из экономических потребностей государства для целей финансирования социальных и иных обязательств государства, его

правоохранительной системы и вооруженных сил, охраны природы и пр;

- имеются серьезные затруднения в определении соответствия размера налоговых льгот и преференций с уровнем экономического развития того или иного хозяйствующего объекта или сферы экономики.

Отмечается, что налоговая льгота представляет собой установленную законодательством составную часть налоговой системы (элемент описания налога), обеспечивающую финансово-экономическое стимулирование предпринимательской деятельности налогоплательщиков посредством снижения налогового бремени или упрощения налогообложения. Однако использование указанных льгот жестко ограничено требованием (принципом) нейтральности системы налогообложения, направленным на сокращение воздействия налогов на внутреннее, и межотраслевое распределение ресурсов [4, с.15].

В настоящее время научная теория не содержит единой точки зрения по вопросу того, к сфере какой из наук – экономической или правовой следует относить налог. Важность этого вопроса связана с тем, что правильное и точное установление содержания, цели, признаков, а также оценки объективной необходимости налога для общества и государства, даст возможность выявить его место и роль среди научных направлений.

С правовой точки зрения налоговые правоотношения – это система разнообразных обязательств между государством и хозяйствующими субъектами (юридические или физические лица). С точки зрения экономики, налоги – это инструмент для реализации фискальной политики и регулирования экономических процессов на макро и микроуровнях.

В свою очередь, экономическая функция страны реализуется совместно с функцией обороны. Эффективная реализация экономической функции государством создает условия для обеспечения армии необходимой боевой техникой и оружием, создания военной инфраструктуры, модернизации и развития оборонной промышленности, осуществления научных исследований в оборонной сфере.

Анализируя налоговую функцию государства, следует указать, следующие характеристики политики в сфере налогов и налоговой системы, играющие серьезную роль в организации благоприятной среды для экономического развития:

- полнота и правовая определенность каждого из установленных налогов;

- временное (на некоторый срок) сокращение налоговой нагрузки и (или) упрощение процедуры уплаты налогов (в целях быстрого развития отдельных приоритетных сфер экономики, обеспечения структурной перестройки экономики, создания более привлекательной инвестиционной среды и развития предпринимательства);

- установление размера налоговых изъятий в зависимости от реальных доходов экономических субъектов позволит им уплачивать налоги в сравнительно меньшем размере в условиях кризиса и уменьшения доходов, а также увеличить объемы уплачиваемых налогов в условиях экономического роста и повышения доходов;

- формирование эффективного налогового администрирования позволяет сформировать риск-ориентированный контроль за налогоплательщиками – физическими и юридическими лицами с тем, чтобы преобладающие потоки доходов государства от налогов формировались за счет крупных налогоплательщиков (что позволяет предоставлять дополнительные стимулы для малого бизнеса и самостоятельной трудозанятости населения).

2) Взаимосвязь социальной и налоговой функций государства.

Социальная функция государства находится в тесной взаимосвязи с экономической. По объему деятельности государства она масштабна, а по содержанию – многосторонняя. Основным ее предназначением является снижение (устранение) социальной общественной напряженности, выравнивание социального положения различных групп населения, развитие медицины, культуры, образования [5, с.153].

Деятельность по социальной защите и социальному обеспечению состоит в том, что государство должно реализовать меры по

обеспечению здоровья, охраны труда, свободного развития личности, достойной жизни человека. В этих целях, в частности, определяется минимальная заработная плата, создаются условия оказания помощи пожилым людям, инвалидам, семьям, матерям и детям. Кроме того, активно формируется система соцслужб, выплачиваются государственные пенсии, предусматривается выплата пособий и прочих видов социальной защиты нуждающимся гражданам [6, с.42-43].

Создание правового государства предусматривает удовлетворение, в первую очередь, потребностей всего общества. Сюда следует отнести установление правил взаимоотношений между гражданами, исполнение мер по внешней безопасности, создание стабильного механизма и структуры осуществления интересов представителей различных классов в экономической сфере. Деятельность в социальной сфере в начале относилась к числу важнейших государственных задач и целей. Социальная функция лишь с развитием государства и его экономики вошла в число важнейших государственных функций [7, с.47-48].

Рост денежных поступлений от налогов государству, гуманизация и совершенствование отношений в обществе, способствуют тому, что социальные государственные обязательства постепенно увеличиваются. Обязательства социального характера без необходимого объема доходов государства не будут иметь никакого смысла. Как заметил Е.Гайдар, в Российской Федерации нынешние мероприятия по социальной защите были приняты под воздействием следующего: быстрые темпы роста возможностей налоговой сферы (налоговой базы), высокий удельный вес молодежи в структуре населения, небывалый рост экономики [8]. Наравне с реализацией мер по соцзащите реализуются меры по улучшению коммунального хозяйства, образования и здравоохранения.

Республика Таджикистан представляет собой социальный тип государства (ст.1 Конституции). Это говорит о том, что на государство возлагается ряд обязательств в соответствии с Конституцией, а также решение таких вопросов, как обеспечение и

определение минимальных социальных норм жизнедеятельности (сюда входит прожиточный минимум, пенсия, оплата труда); оказание помощи социально-уязвимой категории населения (включая студентов, людей преклонного возраста, детей, инвалидов); обеспечение рабочими местами; развитие медицины, страхования, обеспечение пенсиями.

Разрешение вопросов, указанных выше, выполняет государство с использованием бюджетных средств благодаря своевременному налоговому поступлению. Также для этого имеет значение определение норм ограничивающего характера (определение минимальной пенсии и минимальной заработной платы), а также образование структур и систем негосударственного типа.

С помощью налоговых инструментов оказывается помощь в разрешении проблем социального характера. В этих целях вводятся преференции и послабления, предоставляются налоговые льготы для нуждающейся в поддержке категории населения, собираются социальные целевые налоги. Установление упрощенных режимов налогообложения производится для предоставления трудоспособному населению рабочих мест и получения соответствующей прибыли с их деятельности.

Наравне с этим отметим, что, определены конкретные пределы возможностей для увеличения нагрузки по налогам для финансирования государственных социальных обязательств [9, с.51]. Подобного рода ограничения устанавливаются предельной склонностью к сбережению с одной стороны, так как налог снижает доход организаций и граждан. На этом фоне замедляются экономические темпы роста, падает производственная продуктивность. В результате снижаются размеры поступлений от налогов в бюджет государства. С другой позиции, избыточный характер социальной государственной политики стимулирует отсутствие производительности экономической деятельности. Это означает, что в дальнейшем такое направление политики не будет удовлетворять цели социально-экономического развития государства, и не будет отвечать интересам представителей разных социальных

классов. Здесь можно увидеть порочный круг, по центру которого оказывается наше государство: чтобы выполнять социальные обязательства, необходимо затрачивать финансы, источником которых является налогообложение. Если же сократить финансирование социальных гарантий в полном объеме, можно в итоге получить повышение социального недовольства и политическую напряженность.

Отметим, что Таджикистан возложил на себя в соответствии с Конституцией и другими нормативными правовыми актами большое количество обязательств социального характера. По этой причине необходимо обратить внимание на вопрос о фактическом материальном, кадровом, финансовом потенциале государства, о ресурсах, которые могут быть направлены на исполнение собственных обязательств (в том числе экологических). Объем требуемых для исполнения экологической функции денежных средств воздействует на налоговую политику. В свою очередь регулирующая функция налогообложения, как показывает мировой опыт, может применяться для целей защиты окружающей природной среды.

3) Взаимосвязь контрольной и налоговой функций государства.

Организация и осуществление контроля за исполнением принятых решений, эффективной реализацией принятых программ и планов играет значительную роль в деятельности государства.

Одним из результатов контрольной деятельности государства является обеспечение обратной связи, позволяющей государству на основе полученных сведений корректировать ранее принятые решения, действующие программы и планы. Контрольно-надзорные государственные органы пользуются различными вариантами надзора, начиная от простых (простое наблюдение), заканчивая углубленной оценкой положения общества, анализом деяний социальной направленности [10, с.175].

В некоторых теоретических положениях налогообложение (контрольная деятельность налогового органа по полноте исполнения налогового законодательства) может отождествляться с контрольной деятельностью

государства. К примеру, деятельность по финансовому надзору предполагает введение налогов и сборов, обеспечение их уплаты в госбюджет [11, с.184]. Сюда также следует отнести разработку и принятие госбюджета, надзор над целенаправленностью применения государственных средств, предусмотренных в расходной части госбюджета. К фискальной деятельности также относится разработка и реализация госполитики в сфере финансов, включая оборот ценных бумаг, кредитование, предоставление и получение займов, организация контроля денежного обращения.

Как полагает А.В. Мелехин, деятельность государства в сфере контроля направлена на приведение деятельности всех субъектов в соответствие с законом, включая разработку и утверждение нормативной документации, выполнение установленного регламента [12, с.184]. В соответствии с этим, законодательной властью реализуется надзор внутри государства над деятельностью судебных органов и правительства. Правительственный контроль ведомств и министерств ориентирован на предупреждение вероятных нарушений при реализации определенных структур своих функций нормотворческого характера.

Как считает С.И. Митина, в соответствии с типом функционирования ключевых структур государственного механизма можно выделить работу контрольно-надзорного характера, работу, которая представляется исполнением государственных функций через реализацию разных видов контроля и государственного надзора за соблюдением законов [13, с.27].

По мнению З.М. Ализода, для того чтобы выполнять продуктивный и качественный парламентский надзор, необходимо разработать широкую и твердую правовую основу. Подобного рода правовая основа должна основываться на положениях Конституции. Благодаря этому парламент сможет выполнять действенный надзор, противостоять влиянию исполнительных органов, пользоваться системой противовесов и сдержек [14, с.31].

Чрезвычайно важно, чтобы в государстве наблюдалось четкое разграничение функций между налоговыми органами и другими контрольными органами, что исключает

дублирование функций одних органов другими. В налоговой сфере это существенно сокращает финансовые затраты плательщиков налогов, которые подвергаются проверкам со стороны налоговых служб и иных контролирующих органов.

Одновременно с этим, есть некоторые сомнения в целесообразности предоставления большого количества полномочий различным органам для реализации контрольных функций, которые определены в Законе Республики Таджикистан «О проверках хозяйствующих субъектов» от 2016 года. Это связано с ограниченностью потенциала у некоторых контролирующих инстанций, что составляет риск-ориентированные планы контроля, полноценное исполнение правил и процедур проверок, установленных законом.

4) Взаимосвязь налоговой и политической функций государства.

В современных странах функционирование государственного аппарата имеет политическую окраску, в области политических отношений функционирует огромное количество институтов, госорганов, учреждений и иных госорганов. Именно через них реализуется государственная власть.

Главная цель, которая должна достигаться посредством государственных органов власти – это выполнение политических функций. Сюда входит развитие демократии, обеспечение и защита установленного политического строя и общественной системы, стремление обеспечить полное народовластие, а также возможности каждому члену общества беспрепятственно проявлять свои права и свободы всем без исключения [15, с.43].

Политические обязанности государства разделяются на несколько направлений: гарантирование безопасности страны и ее населения, охрана границ государства от посягательств извне, достижение согласия между субъектами политических отношений в сфере социальной и национальной согласованности, нивелирование противодействия несогласных общественных групп [16, с.17].

Выполнение политической функции предусматривает постоянную работу над налаживанием тесных взаимоотношений между лицами, входящими в различные

группы, функционирующие в обществе. Для этого государство применяет различные способы, например, организует и проводит референдумы, выборы, опросы. Кроме того, государство официально представляет всех жителей страны во внешних и внутренних делах, контролирует сохранность суверенитета, конституционного строя.

Р.Ш. Сотиволдиев очень правильно отмечает, что неправильно думать о государственных функциях и общественном управлении как об одном и том же явлении [17, с.425]. Госуправление осуществляется определенными, специально организованными органами для исполнения определенных функциональных обязанностей. В дополнение к этому, функции государства являются значительно более широкими, а не состоят только лишь в регулировке общественных целей и задач.

Если говорить о налоговой функции и налогообложении, то государство в позиции политической функции решает несколько значимых проблем:

- законом определяются участники налоговых отношений, база для обложения налогами, декларируются права и обязанности лиц, участвующих в налогообложении, происходит непосредственное установление налогов;

- определяются основания и процедуры по рассмотрению претензий плательщиков налогов, формируются основания для возложения уголовной, административной и иных форм ответственности на лиц, нарушающих существующее налоговое законодательство;

- выявляются и описываются основные направления (векторы) налоговой политики, которые прямо связаны с целями и задачами, которые ставит перед собой государство на определенном этапе его развития, формируются показатели фискальной и регулирующей функции налогов;

- организуется совершенствование старых и формирование новых госструктур, которые занимаются сбором налоговых доходов.

Налоговые сборы должны быть оптимальны, не иметь негативного влияния на производство и хозяйствующих субъектов, которые функционируют в стране.

Одновременно с этим, политическая функция государства направлена на создание системы порицания лиц, по каким-либо причинам не уплачивающим налоги и не выполняющим нормы налогового законодательства. Таких субъектов следует привлекать к ответственности.

Однако же подобные функции государство может исполнять только при условии должного финансирования, реальной потребности в изменениях налогового законодательства, необходимости регулирующего налогообложения в различных функциональных сферах – социальной, экономической, экологической и т.д.

5) Налоговая и идеологическая функции государства.

Наша страна вступила на ответственный путь развития после того, как стала независимой, приняла новую Конституцию (1994) и начала реализовывать стратегию демократического сообщества. Все это позволило реализовывать совершенно новую систему, идеологию, в которой личность и права человека были поставлены на первое место, закон начал главенствовать во всех сферах жизни государства, страна стала ответственна перед гражданином, а гражданин – перед страной.

Как правило, при рассмотрении вопроса идеологической функции государства рассматривают формирование и поддержку принятой идеологии, общую работу со СМИ, работу государства в области образования и культуры.

Ряд ученых считают, что страну нельзя рассматривать без идеологической составляющей, поэтому ряд правовых норм, которые неким образом ограничивают либо препятствуют проведению государственной идеологии, следует воспринимать в качестве тормозящих общее развитие государства и исполнения им своих прямых функций и обязанностей [18, с.101].

Мы считаем, что идеологическая функция государства используется для того, чтобы все члены общества принимали и следовали моральным и иным идейным постулатам, которые были приняты в стране. Посредством данной функции достигается единодушное принятие самых важных для страны решений

всеми ее членами. При этом необходимо привлекать население к общему решению возникающих вопросов, заботясь о том, чтобы информационное пространство и идеология других стран не имела влияния на конкретное общество.

В наше время идеологическая функция пользуется наработками информационных технологий. Сюда входит культура потребления, которая уже достаточно продолжительное время занимает главную роль в культурной, духовной жизни населения развитых стран [19, с.5-14].

Многие иностранные государства предпринимали попытки оказывать влияние на образовавшуюся идеологическую пустоту посредством рассмотрения вопроса этнической близости членов общества, их общей религиозной принадлежности [20, с.4].

Именно идеология представляет собой объединение символов, идейных начал, взглядов, поэтому выступает одной из самых главных государственных характеристик. В Таджикистане наибольшей популярностью пользуется исламская религия. Т. Парсон утверждает, что идеология выступает «политической религией», поскольку именно она обосновывает государственную власть как таковую, оправдывает и узаконивает ее, независимо от формы организации общества, объединяет и защищает ряд институциональных ценностей [21 С.749].

Идеологическая функция государства в наше время очень зависит от информированности общества и массового использования электронных средств, которые становятся доступными практически всем гражданам.

Если брать идеологическую функцию применительно к системе обложения налогами, то остро встает вопрос обучения людей, как и зачем уплачивать налоги, важность этого, пользу, которую получит государство и его население, а также продвижение культуры уплаты налогов и увеличение количества людей, которые в добровольном порядке уплачивают установленные государством обязательные платежи.

Для осуществления налогообложения важно как можно скорее начинать широко использовать обширный функционал электронных средств связи и информационные технологии, обычно используемые для целей идеологической функции. Такой подход открывают огромные возможности, например, распространение актуальной информации об изменениях налогового законодательства, донесение до широких слоев населения налоговых знаний, максимальное упрощение процедур, расчета и непосредственной уплаты налоговых платежей. Такой подход существенно повысит эффективность налоговой функции.

Список литературы:

1. Бунько В.А. Теория налогообложения в ретроспективе: этапы становления научной методологии // Экономические науки, 2015, №12 (133), с.104-108.
2. Бабайцева И.К. Экономические функции государства и механизм их реализации в условиях рыночной экономики. Автореф. дисс. ... канд. юр. наук. – М.2006. – С.3.
3. Кулапов В.Л. Теория государства и права. Учебник. Саратов, 2011, с.159.
4. Алибеков С.Т. Налоговое право Республики Казахстан (Общая и Особенная части): учебник. – Алматы: «Нур-пресс», 2007. - с.15.
5. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. проф.В. М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова. — 2-е изд., изм. и доп. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М), 2002. – с.153.
6. Карташов, В. Н. Теория государства и права: учебное пособие для бакалавров / В. Н. Карташов; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль: ЯрГУ, 2012. – с.42-43.
7. Миронова Т.Н. Развитие социальной функции государства как предпосылка формирования общественного сектора экономики // Веснік БДУ. Сер. 3. 2012. № 2. – с.47-48.
8. Гайдар Е . Экономический рост и человеческий фактор // Вестн. Европы [Электронный ресурс]. 2003. № 9. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2003/9/gaid.html>. Дата доступа: 15.01.2012.

9. Миронова Т.Н. Развитие социальной функции государства как предпосылка формирования общественного сектора экономики // Веснік БДУ. Сер. 3. 2012. № 2. – с.51.
10. Венгеров А.Б. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов. 3-е изд. – М.: Юриспруденция, 2000. – с.175.
11. Теория государства и права. Краткий курс лекций / Сост.: И.М. Максимова. Тамбов, 2011. С.24.
12. Мелехин А.В. Теория государства и права: Учебник. – М.: Маркет ДС, 2007. – с.184.
13. Теория государства и права: основы науки / С.И. Митина; НовГУ им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2010. С.27.
14. Ализода З. Становление института парламента в Республике Таджикистан: Проблемы теории и практики / Под. ред. академика АН Республики Таджикистан Ф.Т. Тахирова. – Душанбе: ТНУ, 2011 с.31
15. Марченко М.Н. Проблемы общей теории государства и права: учебник: в 2 т. Т. 2. 2-е изд., перераб. и доп. - "Проспект", 2016 г.- с.43.
16. Рыбаков В.В. А. Функции государства: системный подход //Вестник Омского университета. Серия «Право». 2017. № 2 (51). С.17.
17. Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳукук. Китоби дарси. Чилди 1. – Душанбе, с.425.
18. Пожарский Д.В. Охранительная функция государства (теоретико-методологические проблемы). – Дисс. Д-ра юрид.наук. – 2014. – с.101.
19. Гафуров З.Ш. Социально-правовое государство: причины возникновения, объективные основы, противоречивая сущность //ГОСУДАРСТВО И ПРАВО, 2009, № 4, с.5-14.
20. Буховец А.Н. Идеологическая функция государства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01: Москва, 2002. – с.4.
21. Парсонс Т. О социальных системах. - М.: Академический проект, 2002. С.749.

Аннотатсия

Робитаи муттақобилаи андоз ва ҳамбастагии функсияҳои он бо дигар функсияҳои давлат

Дар мақолаи мазкур масъалаи робитаи муттақобилаи андоз ва ҳамбастагии функсияҳои он бо дигар функсияҳои давлат мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Дар он функсияҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, назоратӣ, сиёсӣ ва идеологӣ дар ҳамбастагӣ бо функсияи андоз таҳлил гардидааст. Қайд карда мешавад, ки функсияҳои андоз дар амалӣ гардидани дигар функсияҳои давлат робитаи ногустасти доранд.

Аннотация

Взаимосвязь и взаимообусловленность налоговых функций с другими функциями государства

В данной статье рассматривается вопрос о взаимосвязи налога и взаимообусловленности его функций с другими функциями государства. Анализируются экономическая, социальная, контрольная, политическая и идеологическая функции во взаимосвязи с налоговой функцией. Отмечается, что налоговые функции неразрывно связаны с выполнением других государственных функций.

Annotation

Relationship and interdependence of tax functions with other functions of the state

This article discusses the question of the relationship of the tax and the interdependence of its functions with other functions of the state. The economic, social, control, political and ideological functions are analyzed in connection with the tax function. It is noted that tax functions are inextricably linked with the performance of other state functions.

12.00.05 – ҲУҚУҚИ МЕҲНАТӢ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ
12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

УДК: 349.3

Бобокалонов Ғойб Мерганович,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон н.и.ҳ., дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: bgoib@mail.ru

Тел.: (+992) 907-94-87-73

**БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲО ОИД БА МУТОБИҚ НАМУДАНИ
ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН «ДАР БОРАИ ХИЗМАТРАСОНИИ
ИҶТИМОӢ» БА КОНСТИТУТСИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН, КОНВЕНСИЯИ
СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАХИД «ОИД БА ҲУҚУҚИ МАӢЮБОН» ВА ДИГАР
САНАДҲОИ МЕӢӢРИИ ҲУҚУҚӢ**

Ҳифзи иҷтимоии аҳоли – яке аз афзалиятҳои сиёсати иҷтимоии давлат ба ҳисоб рафта, мақсади асосии он мусоидат ба рушди сармояи инсонӣ мебошад.

ЭМОМАӢ РАҲМОҢ

Калидвожаҳо: Конвенсия; Конститутсия; ҳуқуқҳои маъҷубон; ҳифзи иҷтимоии маъҷубон; имплементатсия; хизматрасонии иҷтимоӣ; шахсони дорои маъҷубият; ҳифзи солимии аҳоли; муассисаҳои хадомоти иҷтимоӣ; санадҳои меъърии ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: Конвенция; Конституция; права инвалидов; социальная защита инвалидов; имплементация; социальное обслуживание; лица с инвалидностью; защита здоровья населения; учреждения социальной службы; нормативные правовые акты.

Keywords: convention; Constitution; the rights of persons with disabilities; social protection of the disabled; implementation; social service; persons with disabilities; protection of public health; social service institutions; normative legal acts.

Ҳар воқеаву амал таърихи худро дорад. Пайдошавии хизматрасонии иҷтимоӣ низ дар кишвари мо падидаи нав нест. Ҳангоме, ки ба таърихи хизматрасонии иҷтимоӣ назар меандозем, мебинем, ки он дар ҳазорсолаҳои пешин низ дар шаклҳои гуногун мавҷуд буд. Дар замони Шӯравӣ низ хизматрасонии иҷтимоӣ тавассути қори иҷтимоӣ амал дошт. Хизматрасонии иҷтимоӣ дар даврони пас аз истиқлолияти давлатиро ба даст овардани Тоҷикистон рушд кард. Теъдоди шуъбаҳои хизматрасонии иҷтимоӣ дар шаҳру ноҳияҳои кишвар афзун гардида, тавассути ҷалби лоиҳаҳои гуногун ва татбиқи онҳо усулҳои нави хизматрасонии иҷтимоӣ ва қори иҷтимоӣ, номгӯйи хизматҳои пешниҳодшавандаи

иҷтимоӣ низ зиёд гардиданд.

Вобаста ба ин ҳама бояд зикр кард, ки таваҷҷуҳи давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лиҳози сиёсӣ дар самти хизматрасонии иҷтимоӣ ниҳоят зиёд аст. Дар робита ба ин Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамоянд, ки «Рушди соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи солимии аҳоли, ки яке аз бахшҳои муҳим мебошад, минбаъд низ ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон боқӣ мемонад. Тайи 30 соли истиқлоли давлатӣ ҷиҳати беҳтар намудани солимии сокинони кишвар ва ба роҳ мондани фаъолияти самарабахши ҳифзи

ичтимоии аҳоли усулҳои муосири ташхису табобат роҳандозӣ гардида, нерӯи зеҳнии соҳа ва инфрасохтори муассисаҳои тиббӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ таҳким ва тавсеа пайдо кард.»[1].

Чи тавре Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронии худ дар вохӯрӣ бо кормандони соҳаи тандурустӣ, ки 18.08.2020 баргузор гардида буд, таъкид намуданд: «Дар замони соҳибистиқлолӣ масъалаи рушди муассисаҳои ҳадамоти иҷтимоӣ зери тавачҷуҳи доимӣ қарор дорад.

Дар ин давра дахҳо санади қонунгузорӣ, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» ва қарорҳои Ҳукумати мамлакат қабул карда шуданд.

То соли 1991 дар низоми ҳифзи иҷтимоии аҳоли ҳамагӣ 54 ташкилоту муассисаҳои соҳавӣ амал мекарданд ва тайи 29 соли сипаригардида шумораи онҳо ба 105 муассиса расонида шудааст.

Бо мақсади фароҳам овардани шароити бехтар барои бошандагони муассисаҳои ҳадамоти иҷтимоӣ ба Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли супориш дода мешавад, ки дар мувофиқа бо Вазорати молия аз ҳисоби маблағҳои сохтмони асосии соҳа ва бо ҷалби шарикони рушд масъалаи азнавсозӣ ва сохтмони муассисаҳои наву замонавиро дар соҳаи минбаъда роҳандозӣ намояд».[2]

Қайд қардан ба маврид аст, ки гарчанде хизматрасонии иҷтимоӣ ва қонунгузории он доимо дар инкишоф ва тақмил қарор дорад, вале то ба ҳол бисёр масъалаҳои ҳалталабе низ мавҷуданд, ки бояд роҳҳои ҳаллашонро ҷустуҷӯ намуд. Кофист, қайд намоем, ки дар муҳити хизматрасонии иҷтимоӣ оид ба яке аз масъалаҳои мубрами он, яъне мутобиқат ба қонунгузории байналмилалӣ ва миллӣ то ба ҳол назарияҳои гуногун мавҷуд мебошанд, ки он боиси муносибатҳои гуногун ба соҳаи мазкур мегарданд.

Танзими давлатии хизматрасонии иҷтимоӣ бояд ба воситаи чораҳои танзими ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мустақкамкардашуда ва дар доираи қонунгузорӣ амалӣ карда шавад.

Чи тавре ба ҳамагон маълум аст, Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид

(минбаъд Конвенсияи СММ) «Оид ба ҳуқуқи маъҷубон» аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 22 март соли 2018 дар шаҳри Нью-Йорки ИМА ба имзо расонида шудааст. Конвенсия дар таҳкими асосҳои бунёдӣ ва ҳуқуқии инсон, таҳким ва тақмили хизматрасонии иҷтимоӣ, бахусус маъҷубон дар партави уҳдадорҳои байналмилалӣ Тоҷикистон бевосита таъсиргузор аст.

Ҷ.А. Акбарализода дуруст қайд менамояд, ки эътибор пайдо кардани Конвенсияи мазкур оғози давраи нав дар дастгирӣ, ҳифз ва таъмини маъҷубон бо мақсади амалишавии тамоми ҳуқуқу озодиҳои инсонро ифода мекунад [3].

Вобаста ба ин, ҷиҳати имплементатсияи меъёрҳои он дар қонунгузорӣ бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Нақшаи миллии амалҳо оид ба омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқ ва амалинамоии Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои маъҷубон» аз 27 феврал соли 2020, №116, Нақшаи миллии амалҳо таҳия ва тасдиқ шудааст.

Дар моддаи 28 Конвенсияи СММ «Оид ба ҳуқуқи маъҷубон», ки сухан дар бораи дараҷаи кофии ҳаёт ва ҳифзи иҷтимоӣ меравад, давлатҳои аъзо ҳуқуқи маъҷубон ва оилаи онҳоро ба дараҷаи кофии ҳаёт, аз ҷумла ғизо, либос ва манзили кофӣ, инчунин ба бехтаршавии муттасили шароити зист эътироф мекунанд ва баҳри таъмину ҷонибдорӣ татбиқи ин ҳуқуқ, бидуни таъйиз аз рӯи аломати маъҷубӣ, тадбирҳои лозимӣ меандешанд.

Давлатҳои аъзо ҳуқуқи маъҷубонро ба ҳифзи иҷтимоӣ ва истифода аз ин ҳуқуқ, бидуни таъйиз аз рӯи аломати маъҷубӣ, эътироф менамоянд ва баҳри таъмину татбиқи ин ҳуқуқ тадбирҳои лозимӣ меандешанд. Аз ҷумла: оид ба таъмин намудани дастрасии баробар барои дарёфти оби тоза ва оид ба таъмини дастрасӣ ба хизматрасониҳо, дастгоҳҳо ва дигар ёриҳои муносиб ва арзон ба маъҷубон, барои қонунгардондани эҳтиёҷоти вобаста ба маъҷубӣ; оид ба таъмин намудани дастрасии маъҷубон, бахусус замон, духтарон ва шахсони пиронсоли маъҷуб бо барномаҳои ҳифзи иҷтимоӣ ва барномаҳои паст қардани сатҳи камбизоатӣ; оид ба таъмин намудани

дастрасии маъюбон ва оилаҳои онҳо, ки дар шароити камбизоатӣ зиндагӣ мекунанд, ба кумаки давлатӣ бо мақсади пӯшондани хароҷоти вобаста ба маъюбӣ, аз ҷумла барои омӯзиш, машварат, ёри молиявӣ ва нигоҳубини ғамхоронаи муваққатии лозимӣ; оид ба таъмин намудани дастрасии маъюбон ба барномаҳои давлатии манзил; оид ба таъмин намудани дастрасии маъюбон ба барномаҳои ёрдампулӣ ва нафақа. [4]

Вобаста ба ин бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Нақшаи миллии амалҳо оид ба омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқ ва амалинамоии Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои маъюбон» аз 27 феввали соли 2020, №116 қабул ва тасдиқ гардидааст, ки тибқи банди 19 ҳифзи иҷтимоии маъюбон, хусусан таҳти ғамхории доимӣ фаро гирифтани онҳо зери назорати бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дошта, маҳз тавассути ташаббусҳо ва дастгириҳои бевосита дахҳо муассисаҳои иҷтимоӣ барои маъюбон ва марказҳои хизматрасонии иҷтимоӣ таъсис дода, фаъолият карда истодаанд. [5]

Мутобиқи банди 4 боби 1 Нақшаи миллии амалҳо оид ба омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқ ва амалинамоии Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои маъюбон аз 27 феввали соли 2020, №116, маъюбият тамоми соҳаҳои идоракунӣ маъмурӣ ва давлатӣ, иштироки сиёсӣ, рушди иқтисодиёт, муҳити оилавӣ ва иҷтимоиро фаро гирифта, уҳдадорихо, масъулият ва иштироки тарафҳои манфиатдори гуногун, аз ҷумла сохторҳои давлатӣ, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандиро талаб менамояд. Маъюбият муносибати муфассал ва возеҳро аз рӯи ҳамаи ҷанбаҳо, ки ба таҳияи сиёсат ва ташкили хизматрасониҳо алоқаманд мебошанд, тақозо менамояд.

Шахсони дорои маъюбият бо дигар шаҳрвандон ҳуқуқи баробар доранд, ки ин ҳуқуқҳо аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ сарчашма мегиранд. Ҳамзамон, дар Тоҷикистон як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор таҳия ва қабул гардидаанд, ки тартиби амалишавии онҳоро муайян мекунанд. Аз ҷумлаи онҳо, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ" аст, ки

асосҳои ҳуқуқии фаъолиятро дар соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ ба аҳолии муқаррар менамояд ва муносибатҳоеро, ки ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқи шаҳрвандони Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба хизматрасонии иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меоянд, ба танзим медиарорад.

Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқии дар соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ ба аҳолиро муқаррар намуда, инчунин, муносибатҳоеро, ки ҳангоми хизматрасонии иҷтимоӣ нисбати маъюбон низ ба миён меоянд, танзим менамояд.

Дар сархати шашуми моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ», ки мафҳумҳои асосиро пешбинӣ намудааст, сухан дар бораи ҳолати душвори зиндагӣ меравад, чунин мафҳум дода шудааст, ҳолате, ки фаъолияти мӯътадили зиндагии шаҳрвандро ба таври воқеӣ вайрон мекунад ва ё ҳолате, ки ӯ мустақилона аз он барои наметавонад, ба қатори ҳолатҳои душвори зиндагӣ қарордошта, дар мадди аввал, маъюбӣ ҷой дода шудааст. [6]

Моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» яке аз принципҳои хизматрасонии иҷтимоӣ - афзалиятнокии пешниҳоди хизмати иҷтимоӣ ба маъюбоне, ки дар ҳолати душвори зиндагӣ қарор доранд, пешбинӣ менамояд. Масалан, ба шахсони зикрғадида, пешниҳод кардани имтиёзҳо ва афзалиятҳо оид ба хизматрасонии протезкунӣ, протезию ортопедӣ, воситаҳои махсуси ҳаракаткунӣ, вазифаҳо ва касбҳоеро, ки барои ишғол кардани онҳо ва ғайра маъюбон афзалият доранд, дохил мешаванд.

Тибқи муқаррароти қисми 2 моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» кӯдакон ва ҷавонони маъюбӣ дар муассисаҳои будубоши доимии хизматрасонии иҷтимоӣ қарордошта ба гирифтани таҳсилот ва таҳсили касбӣ мувофиқи имконияти ҷисмонӣ ва қобилияти аклониашон ҳуқуқ доранд.

Давлат таъминот ва хароҷоти таълиму тарбияи кӯдакони ятиму бепарастор, кӯдакони дорои имконияти маҳдуд, маъюбон ва дигар шахсонро, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд, дар муассисаҳои

таълимии давлатӣ аз ҳисоби маблағи бучетӣ кафолат дода, пас аз хатми муассисаҳои таълимӣ, онҳоро бо ҷои кор таъмин менамояд.

Тибқи муқаррароти қисми 2 моддаи 14 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ», хизматрасонии иҷтимоӣ дар хона аз ҷониби кормандони хадамоти иҷтимоӣ ҳамчунин ба шаҳрвандони яккаву танҳо ва шаҳрвандоне, ки аз сабаби пирӣ, беморӣ, маъюбӣ ва мавридҳои дигари ҳолати душвори зиндагӣ ба худхизматрасонӣ кодир нестанд, ба ҷо оварда мешавад. [6]

Мутобиқи сархати дуҷумлаи моддаи 19 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» ба маъюбон хизматрасонии иҷтимоии ройгон дар хадамоти давлатии иҷтимоӣ пешниҳод карда шудааст. [6]

Қайд кардан ба маврид аст, ки бо мурури замон ва пешрафти ҳаёти ҷомеа дар соҳаи мазкур муносибатҳои нав ба вучуд омаданд, ки онҳо танзими ҳудро талаб менамоянд. Аммо ҳанӯз ҳам дар қонунгузори соҳаи мазкур ҳолатҳои вохӯрдан мумкин аст, ки тақмили онҳо фаъолияти пурсамар ва ҳамаҷонибаро тақозо менамояд.

Таҳлили мутобиқати Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» ба Конвенсияи СММ «Оид ба ҳуқуқи маъюбон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, оид ба ворид намудани як зумра тағйири иловаҳо нишон дод, ки дар баробари хусусияти таҳрирӣ ва муайянкунанда ба Қонуни мазкур меъёрҳои ворид намудан зарур аст, ки бештар хусусияти мутобиқкунандаро дошта, вобаста ба тағйири иловаҳо ба Коститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016[7] пешбинӣ мешавад. Робита ба ин дар моддаи 2 оид ба хориҷ намудани калимаи “(Сарқонуни)” пешниҳод карда мешавад. Ивази калимаҳо дар моддаҳои 2, 4, 5, 6, 10, 16, 17, 19, 26, 27, дар қисми 4 моддаи 5 калимаи “(қаламрави)” ба калимаи “худуди”, дар сархати якуми қисми якуми моддаи 4, қисми 3 моддаи 5, қисми 1 моддаи 6 калимаҳои “мақомоти ҳокимияти давлатӣ” ва “мақомоти худидоракунии маҳаллӣ” ба калимаҳои “мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” ва “мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот”, дар қисми 1 моддаи 10 сархатҳои якум, калимаҳои “санитарӣ-гигиенӣ” ба калимаҳои “санитарию эпидемиологӣ”, ҷорум калимаи “офиятҳои” ба

калимаи “офияти”, панҷум калимаи “ташхиси тиббӣ муҳнатӣ” ба калимаҳои “экспертизаи тиббӣ иҷтимоӣ”, дар қисми 1 моддаи 17 калимаҳои “санаторӣ – солимгардонӣ”, ба калимаҳои “санаторӣ-табобатӣ”, дар қисми 2 моддаи 9, сархати дуҷумлаи моддаи 27 калимаи “фoш” ба калимаи “ифшо” иваз карда шаванд. Ҳамзамон пешниҳод мегардад, дар моддаи 4 Қонун баъд аз сархати ҷорум сархати нав, ҷумла ва аломати “-дастрас будани хизматрасонии иҷтимоӣ ба кӯдакон ва ҷавонон, занони ҳомила, пиронсолон ва маъюбоне, ки дар ҳолати душвори зиндагӣ қарор доранд;” илова карда шавад.

Зеро, истилоҳи принсипи “дастрасӣ” дар бисёр санадҳои байналмилалӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр шудааст. Масалан: дар сархати f) моддаи 3 принсипи дастрасӣ пешбинӣ шудааст; тибқи сархати v) Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Оид ба ҳуқуқи маъюбон», давлатҳои аъзои ин Конвенсия бо эътирофи он, ки дастрас будани муҳити воқеӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ, тандурустӣ ва маориф, инчунин иттилооту алоқа муҳим аст, зеро он ба маъюбон имкон медиҳад, ки аз ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосиро пурра истифода баранд; дар сархати h) пешниҳод кардани иттилооти дастрас ба маъюбон дар бораи воситаҳои осонкунандаи ҳаракат, таҷҳизот ва технологияҳои ёрирасон, аз ҷумла технологияҳои нав, инчунин, шаклҳои дигари ёрӣ, хизматрасониҳо ва объектҳои ёрирасон ва ғайра.

Ҳамзамон, дар моддаи 9 Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Оид ба ҳуқуқи маъюбон», ки сухан дар бораи дастрасӣ меравад, давлатҳои аъзо дар қатори шахсони дигар, баҳри ба маъюбон додани имконияти пешбурди тарзи ҳаёти мустақил ва иштироки ҳамаҷонибаи онҳо дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёт кулли тадбирҳои бобати ба онҳо дастрас гардондани муҳити воқеӣ, нақлиёт, иттилооту муҳобирот, аз ҷумла технологияҳо ва системаҳои коммуникатсионӣ ва инчунин объектҳо ва хизматрасониҳои дигаре меандешанд, ки барои аҳоли ҳам дар шаҳрҳо ва ҳам ноҳияҳо бозанд ё пешниҳод мешаванд. Тадбирҳои, ки баҳри ошкор ва бартараф кардани садду монаҳои роҳи дастрасӣ андешида мешаванд, дар сархатҳои ҷудогона

мушаххас пешбинӣ шудаанд (нигаред ба м. 9 Конвенсия). [8]

Инчунин, ҳаминро бояд тазаккур дод, ки принсипи дастрасии хизматрасониҳои иҷтимоӣ, таъмини дастрасии хизматрасониҳои иҷтимоӣ барои маъюбон ба ҳисоб меравад. Аз ҷумла, таъмини дастрасии иттилоот дар соҳаи телевизион, радиошунавонӣ, технологияҳои электронӣ ва иттилоотию коммуникатсионӣ; таъмини дастрасии бемамониат барои маъюбон ба объектҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, муҳандисӣ ва нақлиётӣ; таъмини дастрасии экспертизаи тиббӣ иҷтимоӣ ва хизматрасонии тиббӣ барои маъюбон; таъмини дастрасии маъюбон барои иштирок дар интиҳобот ва раёйпурсӣ; таъмини дастрасии одамони дорои маълумият барои истифодаи нақлиёти ҷамъиятӣ; таъмини дастрасии истифодаи нақлиёти роҳи оҳан барои маъюбон; таъмини дастрасии истифодаи нақлиёти ҳавоӣ, нақлиёти барқии автомобилӣ ва шаҳрӣ барои маъюбон; таъмини дастрасии ҳадамоти алоқа барои маъюбон; таъмини дастрасии маъюбон аз хизмати муассисаҳои савдо ва ҳӯроки умумӣ; таъмини дастрасии маъюбон аз биноҳои истиқоматӣ ва ҳоҷагии манзилию коммуналӣ; таъмини дастрасии маъюбон аз хизматрасонии муассисаҳои фарҳангӣ ва китобхонаҳо ва ғайра.

Вобаста ба ин, ҳаминро қайд кардан зарур мешуморем, ки аз ҷониби мутахассисон, олимон ва кормандони соҳаҳои муҳталифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои амалӣ гаштани таъмини дастрасии дар боло зикргардида, дастурҳои методӣ таҳия намоянд. Ба монанди, дастури методӣ барои “Талаботи таъмини дастрасии бемамониат барои одамони нобиноно ношунаво дар муассисаҳои фарҳангӣ (китобхонаҳо)”.

Дар моддаи 23 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ», ки суҳан дар бораи салоҳияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ меравад, Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои таъмини сифат ва дастрасии хизматрасонӣ, рушди хизматрасонии иҷтимоӣ дар маҳалли тобеият масъул буда, назорати риояи талаботи давлатии хизматрасонии иҷтимоиро дар низоми хизматрасонии иҷтимоии давлатӣ ва ғайридавлатӣ таъмин менамоянд. [7]

Инчунин, бо дарназардошти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №268 «Дар бораи Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ» роҳандозӣ карда шаванд. Масалан, дар сарҳатҳои қисми 1 моддаи 2, сеюми қисми 2 моддаи 5 калимаи “ухдадорихо” ба калимаи “ухдадорихо”, дар номи боби 5, қисми 2 моддаи 26, номи моддаи 27 калимаи “ухдадорихо” ба калимаи “ухдадорихо”, дар қисми якуми моддаи 27 калимаи “ухдадоранд” ба калимаи “ухдадоранд”, дар сарҳатҳои якум, дуюм ва сеюми қисми 1, қисми 3 моддаи 10 калимаи “кумаки” ба калимаи “кумаки”, сарҳати сеюми қисми якуми моддаи 2, сарҳати сеюми қисми якуми моддаи 3, моддаи 16 ва сарҳати якуми қисми якуми моддаи 19 ба ҷойи калимаи “кумак” калимаи “кумак” [9] иваз карда шаванд.

Бояд тазаккур дод, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳо, шаклҳо ва намудҳои ҳифзи иҷтимоиро дар вобастагӣ бо гурӯҳҳои муайяни аҳолии муайян мекунад. Самтҳои асосие, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидаанд, инкишофу вусъати ҳудуд дар қонунгузорию амалкунанда ёфтаанд. Рушди асосҳои қонунгузорӣ, ки масъалаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳолиро фаро мегирад, ба таври мунтазам давом меёбад, қонунҳои нав, амру фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул мешаванд, ба санадҳои қаблан қабулшуда ва амалкунандаи меъёрии ҳуқуқӣ тағйиру иловаҳо ворид мешаванд, ҳуллаш, ташаккули қонунгузорӣ идома дорад.

Бояд зикр намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷрибаи бойи амалисозии моҳияти давлати иҷтимоиро пайдо кардаанд, механизмҳои ҳуқуқӣ ва технологияи ҳифзи иҷтимоии одамонро ҷорӣ намуда, сохторҳои, ки амали меъёрҳои ҳуқуқиро қафолат медиҳанд, таъсис дода шудаанд.

Хизматрасонии иҷтимоӣ аз ҷумлаи муҳимтарин падидаҳои ҳаёти инсонӣ маҳсуб ёфта, ҳазорсолаҳо дар маркази тавачҷуҳи

олимон ва муҳаққиқони бахшҳои гуногун қарор дорад.

Хулоса, мақсади асосии мақолаи мазкур, ин фароҳам овардани заминаҳои мусоиди ҳуқуқию амалӣ оид ба рушди соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ, инчунин бартараф

кардани ихтилофоти байни санадҳои қонунгузорӣ ва мутобик гардонидани онҳо ба Конвенсияи СММ «Оид ба ҳуқуқи маъҷубон», Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 21 декабри соли 2021. Маводи электронӣ. Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/27417>. (санаи мурочиат 09.11.2022).

2. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо кормандони соҳаи тандурустӣ. 18.08.2020. Маводи электронӣ. Манбаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2020/08/suhanronii-prezidenti-um-urii-to-ikiston-peshvoi-millat-mu-taram-omomal-ra-mon-dar-voh-r-bo-kormandoni-so-ai-tandurust77/> (санаи мурочиат 09.11.2022).

3. Акбарализода Ҷ.А. Таносуби меъёрҳои Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои маъҷубон ва қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо забони русӣ) // Қонунгузорӣ. – №1 (41), 2021. – С. 148.

4. Конвенция о правах инвалидов. Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи ООН от 13 декабря 2006 года. [Маводи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml.

5. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Нақшаи миллии амалҳо оид ба омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқ ва амалиномаи Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои маъҷубон» аз 27 феввали соли 2020, №116 // [Маводи электронӣ]. Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи дастрасӣ: <http://www.mmk.tj> (санаи мурочиат 09.11.2022).

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» аз 5 январи соли 2008 № 359 // [Маводи электронӣ]. Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи дастрасӣ: <http://www.mmk.tj> (санаи мурочиат 30.09.2022).

7. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 аз тариқи раёйпурсии умумихалқӣ қабул шудааст ва ба он 26 сентябри соли 1999, 22 юни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст. – Душанбе: «Нашриёти Ганҷ», 2016. – 136 с.

8. Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Оид ба ҳуқуқи маъҷубон» // [Маводи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://www.mmk.tj> (санаи мурочиат 10.11.2022). http://www.vhk.tj/images/sanadho/tj/Конвенсия_оид_ба_ҳуқуқи_маъҷубон.pdf.

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» аз 5 январи соли 2008 № 359 // [Маводи электронӣ]. Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи дастрасӣ: <http://www.mmk.tj> (санаи мурочиат 30.09.2022).

Аннотатсия

Баъзе масъалаҳо оид ба мутобик намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Оид ба ҳуқуқи маъҷубон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

Дар мақола шарҳу тафсири баъзе масъалаҳо оид ба мутобик намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Оид ба ҳуқуқи маъҷубон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Ба ин мақсад мақолаи мазкур дар асоси Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Оид ба ҳуқуқи маъҷубон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ», қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон, тамоюли маъҷубшавӣ ва роҳҳои пешгирии он», «Дар бораи Нақшаи миллии амалҳо оид ба омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқ ва амалиномаи Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои маъҷубон», таҳия шудааст. Муаллиф бо истифода аз адабиётҳои зикргардида,

таҳқиқи масъалаи мазкурро ба роҳ монда, чиҳати мутобиқ намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Оид ба ҳуқуқи маъйубон» ва тақмили қонунгузорӣ оид ба хизматрасонии иҷтимоӣ ворид намудани тағйиру иловаҳои пешниҳод намудааст.

Аннотация

Некоторые вопросы соответствия Закона Республики Таджикистан «О социальном обслуживании» к Конституции Республики Таджикистан, Конвенции Организации Объединенных Наций «О правах инвалидов» и другим нормативным правовым актам

В статье исследуются некоторые вопросы соответствия Закона Республики Таджикистан «О социальном обслуживании» к Конституции Республики Таджикистан, Конвенции Организации Объединенных Наций «О правах инвалидов» и другим нормативным правовым актам. С этой целью, данная статья подготовлена на основе Конвенции ООН «О правах инвалидов», Закона Республики Таджикистан «О социальном обслуживании», постановлений Правительства Республики Таджикистан «О социальном обслуживании инвалидов, тенденции инвалидности и пути её снижения», «О Национальном плане действий по подготовке Республики Таджикистан к ратификации и осуществлению Конвенции о правах инвалидов» и других актах. В результате научного исследования, используя вышеуказанные литературы, в целях соответствия Закона Республики Таджикистан «О социальном обслуживании» к Конституции Республики Таджикистан, Конвенции Организации Объединенных Наций «О правах инвалидов» и совершенствования законодательства в сфере социального обслуживания, автором выдвинуты некоторые дополнения и изменения, а также соответствующие предложения.

Annotation

Some issues of compatibility of the Law of the Republic of Tajikistan "On Social Services" with the Constitution of the Republic of Tajikistan, the United Nations Convention "On the Rights of Persons with Disabilities" and other regulatory legal acts

The article examines some issues of compliance of the Law of the Republic of Tajikistan "On Social Services" with the Constitution of the Republic of Tajikistan, the United Nations Convention "On the Rights of Persons with Disabilities" and other regulatory legal acts. To this end, this article has been prepared on the basis of the UN Convention "On the Rights of Persons with Disabilities", the Law of the Republic of Tajikistan "On Social Services", the Decree of the Government of the Republic of Tajikistan "On the National Action Plan for the Preparation of the Republic of Tajikistan for the Ratification and Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities" and other acts. As a result of a scientific study, using the above literature, in order to ensure the compatibility of the Law of the Republic of Tajikistan "On Social Services" with the Constitution of the Republic of Tajikistan, the United Nations Convention "On the Rights of Persons with Disabilities" and the improvement of legislation in the field of social services, the author put forward some additions and changes, as well as relevant suggestions.

УДК: 342.737.4

Олимзода Давлатмурод Абдулхайр,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: davlat.olimov.1993@bk.ru

Тел.: (+992) 939-37-77-72.

МЕХАНИЗМҲОИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ МУСОФИРАТ, ИНТИХОБИ ОЗОДИ МАҲАЛЛИ ЗИСТ

Калидвожаҳо: механизм; ҳуқуқ; Конститутсия; қонунгузорӣ; давлат; мусофират; мақомоти давлатӣ; ҳифз; масъала; озодӣ.

Ключевые слова: механизм; право; Конституция; законодательство; государство; передвижение; государственный орган; охрана, проблема; свобода.

Keywords: mechanism; law; Constitution; legislation; state; movement; state authority; protection; problem; freedom.

Ҳуқуқи ҳар кас ба мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон шудааст, барои дар қонунгузори амалкунанда муқаррар намудани он асоси ҳуқуқӣ мебошад. Ин, аз ҷумла, ба таърифи умумии мафҳуми ҷойи истиқомат дахл дорад, ки дар моддаи 21 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун маҳалли истиқомати доими ё асосан шаҳрванд баён шудааст. [4]

Ҳуқуқ ба озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зист яке аз ҳуқуқҳо ва озодиҳои муҳимтарини шахсии шаҳрванд аст. Он як навъ имконияти бемонеа ҳаракат кардан, ҷойи рафт ва зист интиҳоб кардани инсон дар қисмати дилхоҳи давлат, ҳамчунин тарқ кардани мамлакат ва бозгаштан ба он бо риояи як силсила талаботи қонун мебошад. Махсусияти ин озодӣ имкон доштани одам баҳри ихтиёрдорӣ дар макон, ҳамчунин ҳимоя кардан аз даҳолати ғайриқонунӣ ба ҳаёти шахсӣ аст.

Ҳамзамон озодона ҳаракат кардан дар мамлакат ва ҷаҳон ҳам талабот ва ҳам зарурат аст. Зиеда аз он ин амал яке аз шартҳои инкишофи одам, ҷомеа ва давлат мебошад. Инсоният аз замонҳои қадим сайру саёҳатҳо мекарданд ва сарҳадҳои байни давлатҳо ба онҳо барои ҳаракат кардан ҳалал намерасонданд. Ба ҷуз хоҳиши саёҳат кардан инсон бисер вақт бо амри зарурат сафарҳои қорӣ, хабаргирӣ ё аёдати наздикон, зиёрат,

ҷамъовариҳои мавод барои китоб, қорҳои тичорат ва ғайра ба роҳ мебарояд.

Қобилии зикр аст, ки озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зист ҳуқуқи табиӣ буда, ба ҳар одам аз лаҳзаи таваллуд мансуб аст ва ҳеҷ кас аз ин ҳуқуқ набояд маҳрум карда шавад. Аммо таърих бисёр мисолҳои вайрон карда шудани ин ҳуқуқро меонад. Ҷунонҷӣ, дар Юнони қадим чунин шакли ҷазодиҳӣ чун остракизм (аз юнонии ostrakon - сафолпора, ҳазаф) - ронда шудани одамони алоҳидаи «барои халқ хавфнок» (одатан ба муҳлати даҳ сол) ҷой дошт.

Зери мафҳуми мусофират ин ҷойивазкунии доимӣ, ё муваққатӣ, инчунин мавсимии шахси воқеӣ, инчунин вобаста ба тағйири маҳалли зист, фаҳмида мешавад.

Ҳуқуқи озоди ҳаракат ва интиҳоби ҷойи истиқомат, тибқи хусусияти неъматҳои миёнаравии он ҳамеша яке аз ҳуқуқҳои озодиҳои асосии шахсии инсон мебошад. Дар навбати худ, дар низомии онҳо он ба гурӯҳи мушаххаси ҳуқуқҳои озодиҳо дахл дорад, ки бо қобилияти шахс тавассути ихтиёри худ дар фазо ихтиёрдорӣ кардан, инчунин худро аз даҳолати ғайриқонунӣ ба соҳаи ҳуқуқ муҳофизат кардан хос аст.

Озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зист табиӣ ва ҷудонашаванда аст, ки аз таваллуд ба ҳар кас тааллуқ дорад [16, с. 621]. Аз ин лиҳоз, танзими ҳуқуқии байналмилалӣ он сазовори тавачҷуҳ аст. Бо назардошти табиати табиӣ ин

имконият, он қариб дар ҳама шартномаҳои пешбари байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон, чӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ва чӣ дар сатҳи минтақавӣ амалӣ карда мешавад. Масалан, дар Эълومияи умумии ҳуқуқи башар гуфта мешавад, ки «ҳар кас ҳақ дорад озодона ҳаракат кунад ва дар дохили ҳар як давлат ҷойи истиқомати худро интихоб кунад» (қисми 1, моддаи 13) [2, с. 6]. Дар моддаи 12 Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ гуфта шудааст:

1. Ҳар як шахсе, ки ба таври қонунӣ дар ҳудуди як давлат қарор дорад, дар дохили он қаламрав ба озодии ҳаракат ва озодии интихоби ҷои истиқомат ҳуқуқ дорад.

2. Ҳар як шахс ҳақ дорад аз ҳар кишвар, аз ҷумла кишвари худро тарк кунад.

3. Ба ҳуқуқҳои дар боло зикргардида, ба истиснои маҳдудиятҳои, ки дар қонун пешбинӣ шудаанд, барои ҳифзи амнияти миллӣ, тартиботи ҳамҷиятӣ, саломатӣ ё ахлоқи ҷамъият, ҳуқуқу озодиҳои дигарон заруранд, набояд мавриди ҳуқуқ ва маҳдудиятҳо бошанд. Бо дигар ҳуқуқҳои дар ҳамин Паймон эътирофшуда мувофиқат мекунад.

4. Ҳеҷ кас набояд худсарона аз ҳуқуқи ворид шудан ба кишвари худ маҳрум карда шавад [3, с. 6].

Механизмҳои ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зистро ба ду намуд ҷудо намудан мумкин аст:

➤ Механизми байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист;

➤ Механизми давлатии ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист.

Ҳамин аст, ки механизмҳои танзими байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист дар асоси санадҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ амалӣ карда мешавад. Ба мисоли онҳо Эълумияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ. Дар қорҷубаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил танзими ҳуқуқӣ дар соҳаи муҳоҷират ва ҳимояи ҳуқуқҳои муҳоҷирони меҳнатӣ ҳам дар асоси бисёрҷониба ва ҳам дучониба амалӣ карда мешавад. Маҷмааи байнипарлумонии давлатҳои узви ИДМ соли 1995 Конвенсияи минтақавӣ «Муҳоҷирати захираҳои қорӣ дар кишварҳои ИДМ»-ро қабул намуд. Дар ин санад, ки ба танзими равандҳои

муҳоҷирати меҳнатӣ дар кишварҳои Иттиҳод равона гардидааст, меъёрҳои конвенсияҳои байналмилалӣ дар соҳаи муҳоҷират ва ҳимояи ҳуқуқҳои муҳоҷирони меҳнатӣ аз ҷониби СММ ё ТБМ қабулшуда инъикос ёфтаанд [19, с. 48-49].

Дар конвенсия, ки ба муқаррароти шомил ба Эълумияи сарони давлатҳои узви ИДМ дар бораи уҳдадорӣҳои байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ аз 24 сентябри соли 1993 асос ёфта, амалан тамоми номгӯи ҳуқуқҳои ҳам шаҳрвандию сиёсӣ ва ҳам иҷтимоию иқтисодӣ дар Эълумияи умумии ҳуқуқи башар номбаршуда, устувор карда шудаанд. Қангоми таҳияи санади мазкур муқаррароти муоҳидаи байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии инсон, муоҳидаи байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ ва Протоколи факултативии мансуби он, инчунин уҳдадорӣҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон, ки дар қорҷубаи САҲА (ОБСЕ) қабул гардидаанд, ба ҳисоб гирифта шудаанд [18, с. 113].

Ба механизми давлатии ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист ин пеш аз ҳама дар асоси меъёрҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад. Аз ҷумлаи онҳо:

1) Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 [1];

2) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳоҷират (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, №12, мод. 320; соли 2002, № 4, қисми 1, мод. 248; соли 2005, №12, мод. 657; соли 2008, №12, қисми 2, мод.1004; соли 2010, №1, мод.15, соли 2018 №7-8, мод.525.ҚҶТ аз 3.08.2018с. №1541) [5];

3) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 17.05.2018 с., № 1525 [6];

4) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10.05.2002 с., № 50, “ Дар бораи гурезаҳо”[7];

5) Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.06.2000, №322 “Оид ба тасдиқи Низомномаи Хадамоти давлатии муҳоҷирати назди Вазорати меҳнат ва шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон” [8];

6) Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 02.04. 2001с. №544 “Дар бораи пурзӯр намудани мубориза бар зидди муҳоҷирати ғайрикунунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” [9];

7) Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6.06.2005, №208 “Дар бораи танзими масъалаҳои муҳоҷирати хориҷии меҳнатӣ” [11];

8) Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1.09.2005, №337 “Оид ба тасдиқи Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият” [8];

9) Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2008, №378 «Дар бораи бақайдгирии муҳоҷирати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа ва бозгашт аз хориҷа», аз 31.10. 2008 № 529 [12];

10) Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 феввали соли 2015, №107 «Дар бораи Нақшаи чорабиниҳо оид ба татбиқи Консепсия дар бораи ҷалби ҳамватанони бурунмарзӣ ҳамчун шарикони рушди кишар барои солҳои 2015 - 2020» [13];

11) Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.04.2009. №«266 «Дар бораи ҷамъбасти маълумоти омории оид ба муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷи кишвар» [14];

12) Стратегияи миллии муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа барои солҳои 2011- 2015 таҳия гардида, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2011, №460 тасдиқ карда шуд [15];

Соли 2006 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ба танзим даровардани масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи муҳоҷирон дар хориҷи кишвар, бо қарори худ аз 31 январи соли 2006, №61 «Барномаи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа барои солҳои 2006-2010»-ро қабул намуд [18, с. 27].

Дар асоси гуфтаҳои боло қайд намудан зарур аст, ки механизмҳои ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зистро бо яқчанд аломатҳо ҷудо намудан зарур аст:

1) Ҳуқуқ ба озодии ҳаракат дар дохили кишвар ва ҳуқуқи интиҳоби озоди ҷойи истиқомат;

2) Ҳуқуқи тарки ҳама гуна кишвар, аз ҷумла кишвари худ;

3) Ҳуқуқи ворид шудан ба кишвари худ.

Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои охир ба масъалаҳои мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зистро, ки ҳалли онҳо дар сиёсати дохилӣ ва берунии давлат яке аз самтҳои муҳимтарин ва афзалиятнок мебошад, диққати ҷиддӣ дода, то дараҷае танзими давлатии онро ба роҳ мондааст.

Дар ҳамин росто кафили асосии амалисозии ҳуқуқ ба озодона ҳаракат ва интиҳоб намудани ҷойи зист давлат аст. Вай вазифадор аст, барои амалишавии ин ҳуқуқ шароитҳои зарурӣ фароҳам оварад ва дар ҳолатҳои вайрон карда шудани ин ҳуқуқ онро ғимоя ва барқарор кунад. Бинобар ин ҳар як давлат, масалан, ғимояи судии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зистро пешбинӣ мекунад ва кафолат медиҳад.

Ҳамин тариқ ба маънои васеъ, озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зистро метавон ҳамчун як имконияти табиатан ба вуҷуд омада, ҷудонашаванда, қонунан муқарраршуда ва кафолатнок барои бархурдор кардани манфиат дар шакли ҳаракати беамониат дар ҳудуди кишваре ба таври доими ё муваққатӣ фаҳмидан мумкин аст.

Оид ба шакли амалӣ озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи озоди маҳаллӣ зист асосан ба ҳуқуқи озодиҳои инфиродӣ дахл дорад, яъне ҳуқуқи озодиҳои инфиродии, шахс метавонад ба таври инфиродӣ соҳибӣ ва истифода шавад, аммо татбиқи дастаҷамъиро истисно намекунад.

Дар таснифоти онҳо аз рӯи мақсад ва мазмун иҷтимоӣ муайян намудани мавқеъ ва аҳамияти озодии ҳаракат ва интиҳоби маҳалли зист дар байни ҳуқуқи озодиҳои шахс хеле муҳим аст.

Татбиқи ҳуқуқи конститусионӣ ба озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зист дар бисёр ҳолатҳо ба истифодаи ҳуқуқи озодиҳои шахс дар соҳаи ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бевосита таъсир мерасонад. Масалан, ҳаракат ё интиҳоби ҷойи зист аксар вақт бо татбиқи ҳуқуқи шаҳрвандон ба соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ, ки қонун манъ

накардааст, алоқаманд аст. Ҳукуки ихтиёрдорӣ озода ба қобилияти меҳнат, интиҳоби намуди фаъолият ва касб, ҳуқуқҳои истироҳат, ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва ёрии тиббӣ, ҳуқуқ ба муҳити солим, ҳуқуқ ба таҳсилот, ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти маданӣ ва ғ. [17, с. 192-193]. Дар баъзе мавридҳо қонунгузорӣ бевосита бо ҷойи истиқомати шахс қобилияти истифодаи ҳуқуқҳои худро дар соҳаи ҳимоя алоқаманд мекунад. Аз ҷумла, ин ба муроҷиати шахс ба суди алоҳидаи тобеияти умумӣ тибқи қонунгузории мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон дахл дорад.

Бояд қайд намуд, ки шахси воқеӣ бевосита ба ҳуқуқи ӯ ба манзил, яъне имконияти истифодаи устувори манзили истиқомати худ дар хонаҳои фондҳои манзилии давлатӣ ва маҳаллӣ дар асоси шартҳои шартномаи иҷора, дахлнопазирии манзил, инчунин имконияти ҳуқуқӣ вобаста аст.

Дар ҳамин росто қайд намудан зарур аст, ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 22-ми майи соли 2016 тағйиру иловаҳо ворид карда шуд, ки яке аз тағйиру иловаҳо ин меъёри моддаи 24-ум буд, ва меъёри «ҳақ» ба «ҳуқуқ» иваз карда шуд. Шаҳрванд ба мусофират, интиҳоби озода маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он ҳуқуқ дорад.

Ҳамин тариқ, озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи истиқомат аз нигоҳи аҳамияти иҷтимоӣ ҳуқуқӣ ва мазмуни манфиати миёнаравӣ дар шакли қобилияти озода ҳаракат кардан, истиқомат ва зисти одамон дар ҷойҳои гуногун озодии субъективӣ мебошад. Вай дар як вақт ҳамчун қафил қонунии бисёр дигар ҳуқуқҳои озодиҳои инсон баромад мекунад, ки татбиқи онҳо ҳаракати шахсро аз ҳудуди худ дарбар мегирад ё бевосита ба маҳалли истиқомати ӯ вобаста аст. Озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи истиқомат объективӣ ба соҳаи ҳаёти шахс дахл дорад, ки дигар ҳуқуқҳои озодиҳои шаҳрвандиро низ дар бар мегирад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016.
2. Ёлломияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022). – 6 с.
3. Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ. 16 декабри соли 1966. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022). – 6 с.
4. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум). (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, № 6, мод. 153, 154; соли 2001, № 7, мод. 508; соли 2002, № 4, қ-1, мод. 170; соли 2005, №3, мод. 125; соли 2006, №4, мод. 193; соли 2007, №5, мод.356; соли 2010, №3, мод.156, №12, қ-1, мод. 802; соли 2012, №7, мод.700; №12 қ1,мод.1021; соли 2013, №7, мод.504; соли 2015, №3, мод.200, соли 2016 №7, мод.612; соли 2019, №1, мод.4; соли 2020.№1, мод. 3, мод.4).
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муҳоҷират” (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, №12, мод. 320; соли 2002, № 4, қисми 1, мод. 248; соли 2005, №12, мод. 657; соли 2008, №12, қисми 2, мод.1004; соли 2010, №1, мод.15, соли 2018 №7-8, мод.525.ҚҚТ аз 3.08.2018с. №1541).
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 17 майи соли 2018, №1525 // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо” аз 10 майи соли 2002, № 50 // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).
8. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба тасдиқи Низомномаи Хадамоти давлатии муҳоҷирати назди Вазорати меҳнат ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 26 июни соли 2000, №322 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

9. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи пурзӯр намудани мубориза бар зидди муҳоҷирати ғайриқонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 02 апрели соли 2001, №544 // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

10. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими масъалаҳои муҳоҷирати хориҷии меҳнатӣ” аз 6 июни соли 2005, № 208 // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

11. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба тасдиқи Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият” аз 1 сентябри соли 2005, №337 // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

12. Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2008, №378 «Дар бораи бақайдгирии муҳоҷирати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа ва бозгашт аз хориҷа» аз 31.10. 2008 № 529 // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

13. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Нақшаи чорабиниҳо оид ба татбиқи Консепсия дар бораи ҷалби ҳамватанонн бурунмарзӣ ҳамчун шарикони рушди кишвар барои солҳои 2015 - 2020» аз 28 феввали соли 2015, №107 // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

14. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.04.2009. №«266 «Дар бораи ҷамъбасти маълумоти оморӣ оид ба муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷӣ кишвар» // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

15. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Стратегияи миллии муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа барои солҳои 2011-2015” аз 4 октябри соли 2011, №460 тасдиқ карда шудааст // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

16. Алексеев С.С. Право: азбука теория философия: Опыт комплексного исследования. – М., 1999. – С. 621.

17. Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики / Под ред. Ф.М. Рудинского. – М., 2006. – С.192-193.

18. Маҳмадбекзода М., Мирзоев С., Ҳақимов. Муҳоҷиратшиносӣ. – Душанбе, 2020. – 192 с.

19. Акимова С.А., Прудникова Т.А., Белянская Л.И. Правовое регулирование трудовой миграции. – С. 48-49.

Анотатсия

Механизмҳои ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои механизмҳои ҳифзи ҳуқуқи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист таҳлил гардидааст. Омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи ҳамаҷонибаи он ба зарурати воқеӣ табдил ёфтааст. Аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ чӣ дар гузаштаи наҷандон дур ва чӣ дар замони муосир дар тӯли инкишофи ҳеш интиҳоби озоди маҳалли зистро қафолат медиҳад. Озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зист ҳуқуқи табиӣ буда, ба ҳар одам аз лаҳзаи таваллуд мансуб аст ва ҳеҷ кас аз ин ҳуқуқ набояд маҳрум карда шавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои охир ба масъалаҳои мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зистро, ки ҳалли онҳо дар сиёсати дохилӣ ва берунӣ давлат яке аз самтҳои муҳимтарин ва афзалиятнок мебошад, диққати ҷиддӣ дода, то дараҷае танзими давлатии онро ба роҳ мондааст.

Аннотация

Механизмы защиты права на передвижение, свободный выбор места жительства

В данной статье анализируются вопросы механизмов защиты прав на передвижение и свободный выбор места жительства. Его всестороннее изучение и анализ стали фактической необходимостью. В частности, Республика Таджикистан, как часть международного сообщества, как в недавнем прошлом, так и в новое время на всем протяжении своего развития гарантирует свободный выбор места жительства. Свобода передвижения и выбора места жительства является естественным правом, которое принадлежит каждому человеку с момента рождения, и никто не должен быть лишен этого права. В последние годы в Республике Таджикистан уделяется серьезное внимание вопросам передвижения, свободного выбора места жительства, решение которых является одним из важнейших и приоритетных направлений во внутренней и внешней политике государства, и в какой-то мере реализована его государственное регулирование.

Annotation

Mechanisms for the protection of the right to movement, free choice of location

In this article, issues of the mechanisms of protection of rights to movement, free choice of place of residence are analyzed. Its comprehensive study and analysis has become a real necessity. In particular, the Republic of Tajikistan, as a part of the international community, both in the recent past and in modern times, throughout its development, guarantees free choice of place of residence. Freedom of movement and choice of residence is a natural right that belongs to every person from the moment of birth, and no one should be deprived of this right. In recent years, the Republic of Tajikistan has paid serious attention to the issues of movement, free choice of place of residence, the solution of which is one of the most important and priority directions in the internal and external policy of the state, and to some extent has implemented its state regulation.

**12.00.06 – ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ САРВАТҲОИ ТАБИЙ; ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ;
ҲУҚУҚИ КИШОВАРЗӢ
12.00.06 – ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ
ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО**

УДК: 349.414

Соҳибзода Муҳаммадҷон Маҳмадалӣ,
муовини якуми директори Маркази миллии
қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон, номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.
E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru
Тел.: (+992) 904-41-50-50.

Тоҷидинов Маҳмарониб Абдулвоҳидович,
сармутахассиси шӯъбаи қонунгузори кишоварзӣ,
истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зисти
Маркази миллии қонунгузори назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон.
E-mail: tojidinov_9898@mail.ru
Тел.: (+992) 904-25-26-30.

**КОНСЕПСИЯИ ЛОИҲАИ ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
«ДАР БОРАИ БАҲОИ ЗАМИН» ДАР ТАҲРИРИ НАВ**

Калидвожаҳо: консепсия; лоиҳаи қонун; замин; баҳои замин; муносибатҳои вобаста ба замин; иқтисодиёти бозорӣ; муомилоти граждани; ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин; нархи бозорӣ; меъёри пардохти замин; арзиши воқеии қитъаи замин.

Ключевые слова: концепция; проект закона; земля; оценка земли; отношения связанные с землей; рыночная экономика; гражданский оборот; право пользования земельным участком; рыночная цена; ставка платы за землю; реальная стоимость земельного участка.

Keywords: concept; bill; land; land valuation; land-related relationships; market economy; civil law turnover; the right to use the land; market price; land payment rate; the real value of the land.

1.1. Муқаддима

Замин ҳамчун захираи табиӣ ва унсури асосиву марказии иқтисоди миллӣ арзиши муайян дошта, дар шароити гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ доираи амалӣ механизмҳои бозорӣ ба ҳамаи соҳаҳои иқтисоди миллӣ, аз ҷумла ба шаклгирии бозори захираҳои табиӣ паҳн гардида истодааст. Рушди муносибатҳои ҳуқуқи замин бидуни баҳои объективонаи арзиши қитъаи замин имконнопазир аст ва дар умум, низоми муносибатҳои истифодабарии замин бояд ба нишондодҳои баҳои замин асос ёбад. Баҳои замин барои инкишоф ва самаранокии қонунгузори замин аҳамияти калон дорад, чунки барои анҷом додани муомилоти граждани нисбат ба ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин, инчунин муайян намудани меъёри

пардохти замин арзиши онро муайян кардан зарур мебошад.

Муайян намудани нархи замин имконият медиҳад, ки барномаи оқилона таксимкунии захираҳои замин байни истифодабарандагони он кор карда баромада шавад, меъёри андози тафриқавӣ ва иҷорапулӣ аз қитъаи замин муайян карда шавад. Дар навбати худ ин коркардҳо ҳавасмандӣ ва масъулияти заминистифодабарандагонро барои нигоҳдорӣ ва баланд бардоштани ҳосилхезии замин, инчунин самаранок истифодабарии он, баланд мебардорад. Дар фазои муносибатҳои бозорӣ ташаккули нархи бозории ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин яке аз унсурҳои муҳим мебошад ва замин чун дигар омилҳои иқтисодӣ бояд нарх дошта бошад.

Ташкили бозори ҳукуки истифодаи қитъаи замин яке аз самтҳои муҳимми ислоҳоти замин дар кишвар маҳсуб меёбад. Барои танзими самараноки муносибатҳо вобаста ба замин анҷом додани муомилоти ҳукуки истифодаи қитъаи замин, пеш аз ҳама арзиши заминро муайян кардан зарур мебошад. Баҳои замин ҳамчун падидаи қонунгузори замин ба рушди муносибатҳои замин мусоидат намуда, барои ташкили бозори ҳукуки истифодаи қитъаи замин заминаи асосӣ мебошад.

Замин ин объекти беназир ва махсуси муносибатҳои бозоргонӣ буда, дорои нишондодҳои шумораӣ ва сифатии гуногун мебошад. Махсусияти баҳои замин аз инҳо иборат мебошад: а) замин ин захираи табиӣ маҳдуд мебошад, аз ин рӯ, ба бозор пешниҳоди он маҳдуд мебошад; б) ҳама гуна таҷдиди қитъаи замин имконнопазир аст ва ин хусусияти фарқкунандаи он аз дигар объектҳои молу мулки ғайриманқул мебошад; в) ҳар як қитъаи замин бо координати худ хусусиятнок аст ва дорои ҷойгиршавии дақиқ мебошад; г) дар як вақт истифодаи қитъаи замин бо мақсадҳои гуногун мумкин аст: ҳамчун воситаи истеҳсолот ва маҳсулоти озуқаворӣ, ҳамчун макон барои инкишофи иҷтимоӣ-иқтисодии одамон ва бунёди инфрасохтори зарурӣ, мавҷудияти захираҳои замин асоси ғайриҷамъияти ҳаётии инсон ва таъминкунандаи амнияти экологии он мебошад.

Мувофиқи банди 34 Консепсияи сиёсати ҳукуки ҚТ барои солҳои 2018-2028 аз 6 феввали соли 2018 яке аз масъалаҳои муҳим «тақмили қонунгузорӣ дар самти баҳои замин ва муайян намудани арзиши воқеии қитъаи замин бо мақсади дуруст муайян намудани андоз аз қитъаи замин, иҷорапулӣ, арзиши бозории ҳукуки истифодаи қитъаи замин ва дигар пардохтҳо ба қитъаи замин» мебошад.

Консепсия оид ба лоиҳаи Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» маводи илмӣ буда, ҷиҳати тақмили қонунгузори соҳа таҳия гардидааст. Дар шакли маводи илмӣ мушаххас омода кардани Консепсияи лоиҳаи санадҳои қонунгузорӣ ва тағйири илова ба онҳо яке аз аввалин кӯшишҳои мебошад, ки аз ҷониби Маркази миллии қонунгузори назди Президенти ҚТ роҳандозӣ гардида истодааст. Бояд зикр кард, ки мақсади асосии таҳияи

консепсияи лоиҳаи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳукукӣ аз муайян кардани мушкilotи амали санаде, ки консепсияи он таҳия гардидааст, мушкilotи дар ин самт ҷойдошта ва муайян намудани асоснокии тақмили санади меъёрии мазкур бо дарназардошти талаботи объективии ҷомеа мебошад.

Консепсияи мазкур хусусияти илмӣ дорад, яъне дар он маҷмӯи таҳлилҳои илмӣ-амалӣ оид ба тақмили муқаррароти Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» ҷамъ оварда шудааст. Истилоҳи «консепсия» дорои маънои гуногун аст. Яқинд шаклҳои этирофшудаи муайян кардани истилоҳи «консепсия», ба монанди «низоми нуқтаҳои назар оид ба ягон ҳодиса», «ақидаҳои асосӣ», «муайян кардани воситаи фаҳмиш, шарҳи ягон падида, нуқтаҳои назари асосӣ, фикри (идеяи) роҳбарикунанда барои возеҳ намудани он», «фикрҳои роҳбарикунанда, принципҳои бунёдии намудҳои гуногуни ғайриҷамъияти ҷой дорад. Дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ истилоҳи «консепсия» ба маънои «системаи ақида ва нуқтаи назарҳо оид ба ягон масъала ё ҳодиса (дар фаҳмиш маънидоди онҳо), фикри асосӣ дар асари илмӣ ё бадеӣ» шарҳ дода шудааст.

Консепсияи лоиҳаи санади меъёрии ҳукукӣ ҳуҷҷатест, ки дар он бояд масъалаҳои зайл муайян карда шаванд:

1) ғоя, мақсадҳо ва мавзӯи танзими ҳукукӣ, доираи шахсоне, ки лоиҳаи қонун ба онҳо дахл дорад, ҳукуқ ва уҳдадорҳои нави онҳо, аз ҷумла бо дарназардошти онҳое, ки қаблан мавҷуд буданд;

2) мавқеи санади меъёрии оянда дар низоми қонунгузори амалкунанда бо нишон додани соҳаи қонунгузорӣ, ки ба он мансуб аст, муқаррароти Конституция, қонунҳои конституционӣ ва қонунҳо, ки ба татбиқи онҳо лоиҳаи санад равона шудааст, инчунин аҳамияти лоиҳаи санади меъёрии ҳукукӣ барои низоми ҳукукӣ;

3) тавсифоти умумӣ ва баҳодиҳии ҳолати танзими ҳукуки муносибатҳои ҷамъиятии дахлдор бо истифодаи таҳлили санадҳои меъёрии ҳукукӣ. Дар баробари ин, камбудҳои ва муҳлифатҳо дар қонунгузори амалкунанда, мавҷудияти меъёрҳои қуҳнаи ҳукукӣ, ки воқеан безътибор шудаанд, инчунин муқаррароти бесамаре, ки механизми дурусти татбиқ надоранд, роҳҳои оқилона ва

муассири бартараф намудани камбудихои мавҷудаи танзими ҳуқуқӣ нишон дода мешавад. Ҳамзамон, концепсия бояд тавсифи умумии ҳолати танзими ҳуқуқӣ таҳлили амалияи дахлдори қонунгузории миллӣ ва хориҷӣ, инчунин натиҷаҳои таҳқиқоти оморӣ, сотсиологӣ ва сиёсатшиносиро дар бар гирад;

4) оқибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва дигари амалисозии санади меъёрии ҳуқуқии оянда;

5) маълумот дар бораи мутобиқати лоиҳаи санад ба муқаррароти санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон.

Тибқи банди 6, сарҳати 1 Низомномаи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти ҚТ, ки бо Фармони Президенти ҚТ аз 27 ноябри соли 2014, № 288 тасдиқ шудааст, яке аз вазифаҳои асосии Марказ «Таҳияи концепсияҳои тақмили қонунгузорӣ, концепсияи лоиҳаҳои қонунҳо» ба шумор меравад, ки таҳияи концепсияи мазкур ҷиҳати дар амал татбиқ гардидани ин вазифаи асосии Марказ мусоидат мекунад.

Концепсияи тақмили муқаррароти Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» дар асоси таҳлили қонунгузории замин, таҷрибаи қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ, адабиёти илмӣ пешниҳод гардидааст. Қайд кардан зарур аст, ки тавсияҳое, ки дар концепсияи мазкур пешбинӣ шудаанд, дар натиҷаи таҳлили қонунгузории миллӣ, адабиёти илмӣ ва омӯзиши амиқи таҷрибаи қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ дар асоси ба инобат гирифтани талаботи объективии муносибатҳои ҷамъиятӣ, шароити воқеӣ, хусусиятҳои муносибат ба замин дар кишвар, хусусиятҳои миллӣ пешниҳод карда шудаанд. Дар концепсияи илмӣ мазкур масъалаҳои зерин таҳлил гардидаанд:

- таҳлили меъёрҳои амалкунандаи Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» ва қонунгузории замин дар самти баҳои замин;

- таҳлили имконияти ҷавобгӯ будани меъёрҳои амалкунандаи қонунгузории баҳои замин ба талаботи воқеӣ (мутобиқати «қонуни ҳуқуқӣ» ба шароити воқеӣ), яъне муайян кардани имконияти тибқи меъёрҳои амалкунандаи Қонуни мазкур пурра танзим намудани муносибатҳо вобаста ба баҳои замин;

- асосноккунии тақмили муқаррароти Қонуни мазкур бо дарназардошти ворид намудани тағйирот ё илова ба он;

- сабаб ва моҳияти пайдоиши меъёри алоҳида ва ё ворид намудани тағйирот ба ҳамин Қонун;

- таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии меъёрҳои Қонуни мазкур бо қонунгузории баҳои замин баъзе мамлакатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил;

- пешниҳод намудани тавсияҳо оид ба тақмили муқаррароти Қонуни мазкур ҷиҳати танзими пурра ва самараноки муносибатҳо вобаста ба баҳои замин.

Баҳои замин нишондиҳандаҳои кадастрии баҳои замин мебошад, ки ҳамчун асоси илмӣ барои ҳалли маҷмӯи масъалаҳои амалӣ дар соҳаи муносибатҳо вобаста ба замин, ташкили банақшагирӣ ва идоракунии истехсолоти кишоварзӣ ва ҳалли масъалаҳои истифодаи сарфакоронаи захираҳои заминӣ ҷумҳурий хизмат мекунад. Баҳои замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои муқаррар намудани нархи меъёрии замин бо мақсади андозбандии воқеӣ, пардохти иҷора, муҳайё намудани шароит барои сарфакорона истифода бурдани замин, муҳофизату азхудкунии он ва баланд бардоштани ҳосилнокии ҳок анҷом дода мешавад. Ба пуррагӣ амалӣ гардидани баҳои замин дар миқёси ҷумҳурий имконият медиҳад, ки меъёрҳои асосии андози замин бо дарназардошти ҳосилнокии ҳок, маҳалли ҷойгиршавии он ва дигар шароитҳои иқтисодӣ-иқлимӣ, ки метавонанд ба пастшавӣ ва ё худ афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ таъсир расонанд, аз нав ҳисоб карда шаванд ва ҳар як вачаб замин арзиши пулии худро пайдо намояд.

Баҳои замин имконияти муайян намудани арзиши воқеии заминҳои истифодашавандаро вобаста аз ҳосилхезӣ, хусусияти технологияи ҳок ва самаранокии хароҷот фароҳам меоварад. Муайян намудани нархи замин имконият медиҳад, ки барномаи оқилона тақсимкунии захираҳои замин байни истифодабарандагони он кор карда баромада, меъёри андози тафриқавӣ ва иҷорапулӣ аз замин муайян карда шавад. Дар навбати худ ин коркардҳо ҳавасмандӣ ва масъулияти замин-истифодабарандагонро барои нигаҳдорӣ ва баланд бардоштани ҳосилхезии замин, инчунин

самаранок истифодабарии он, баланд мебардорад.

Ислоҳоти замин шаклҳои нави хоҷагидорӣ ва як қатор масъалаҳои доир ба баҳодиҳии аниқи заминро ба миён овард. Имрӯз бояд ҳар як вачаб замин арзиши воқеии худро дошта бошад. Аз ин ҷиҳат бо мақсади самаранок амалӣ гардидани талаботи иқтисодӣ бозоргонӣ ва ҳалли масъалаҳои вобаста ба арзиши замин ва андозбандии замин Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» қабул гардидааст. Мақсади асосии гузаронидани қорҳои баҳои замин дар ҚТ барои муқаррар намудани нархи меъёрии замин бо мақсади андозбандии воқеӣ, пардохти иҷора, муҳайё намудани шароит барои сарфақорона истифода бурдани замин, муҳофизату азхудкунии он ва баланд бардоштани ҳосилнокии ҳок анҷом дода мешавад. Маълумотҳои баҳои замин барои муайян намудани хусусияти истифодабарии он дар шароитҳои мушаххаси ноҳияҳои иқлимӣ гуногуни табиидошта истифода бурда шаванд. Барои ҳалли ин масъала кадастри давлатии замин, ки баҳои иқтисодии заминро дар бар мегирад, аҳамияти махсус дорад ва он дар қонунгузориҳои замини ҚТ пешбинӣ шудааст.

1.2. Тавсифи умумӣ ва арзёбии ҳолати танзими ҳуқуқии баҳои замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муносибатҳои ҷамъиятӣ дар инкишоф қарор доранд ва онҳо талаботи объективиро барои танзими ҳуқуқӣ ба вучуд меоранд. Муносибатҳо вобаста ба баҳои замин низ ҷун қисми таркибии муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ҳолати инкишоф қарор дошта, танзими ҳаматарафа ва самаранокро талаб менамоянд. Қонунгузориҳои баҳои замин дар заминаи муносибатҳо вобаста ба баҳои замин низ бояд хусусияти динамикиро касб намоянд.

Баҳои замин падидаи мураккаби қонунгузориҳои замин маҳсуб ёфта, ба қисми бештари падидаҳои қонунгузориҳои замин алоқамандӣ дорад ва дар сатҳи дахлдор ва кофӣ танзим ва рушд додани муносибатҳо вобаста ба баҳои замин ба инкишоф ва татбиқи пурраи дигар муносибатҳо вобаста ба баҳои замин мусоидат менамояд. Бо ҳамин назардошт ба рушди қонунгузориҳои баҳои замин ва танзими пурраи ин муносибатҳо бояд диққати ҷиддӣ дода шавад.

Асосҳои ҳуқуқии баҳои замин дар ҚТ ба Конститутсияи ҚТ, Кодекси замини ҚТ, Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» аз 12 майи соли 2001, № 18, «Дастури услубӣ оид ба баҳои сифатии ҳок ва баҳои иқтисодии заминҳои ҚТ» аз 11 августи соли 2003 асос меёбад. «Дастури услубӣ оид ба баҳои сифатии ҳок ва баҳои иқтисодии заминҳои ҚТ» баҳри амалӣ гардидани Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» аз тарафи ҳайати мушовараи Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезии ҚТ тасдиқ гардидааст ва тибқи он қорҳои баҳодиҳии заминҳо гузаронида мешаванд.

Бо мақсади самаранок амалӣ гардидани талаботи иқтисодӣ бозоргонӣ ва ҳалли масъалаҳои вобаста ба арзиши замин, андозбандии воқеии замин, инчунин татбиқи андози ягона Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» қабул гардид.

Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» аз ду боб ва 12 модда иборат буда, асосҳои ҳуқуқии баҳои заминро дар ҚТ муқаррар карда, гузаронидани маҷмӯи баҳои заминро муайян мекунад. Ба пуррагӣ амалӣ гардидани Қонуни мазкур дар миқёси ҷумҳурӣ имконият медиҳад, ки меъёрҳои асосии андози замин бо дарназардошти ҳосилнокии ҳок, маҳалли ҷойгиршавии он ва дигар шароитҳои иқтисодӣ ва иқлимӣ, ки метавонанд ба пастшавӣ ва ё худ афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ таъсир расонанд, аз нав ҳисоб карда шаванд ва ҳар як масофаи замин арзиши пулакии худро пайдо намояд.

«Дастури услубӣ оид ба баҳои сифатии ҳок ва баҳои иқтисодии заминҳои ҚТ» баҳри амалӣ гардидани Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» аз тарафи ҳайати мушовараи Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезии ҚТ тасдиқ гардида, бо вазорату идораҳои марбутаи давлатӣ мувофиқа гардида, ба қайд гирифта шуда, тибқи он қорҳои баҳодиҳии заминҳо гузаронида мешаванд.

Нақши санадҳои меъёрии зерқонунӣ дар танзими муносибатҳои баҳои замин низ назарас аст. Дар танзими соҳаи мазкур як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ амал мекунанд, аз қабили: Дастури услубӣ оид ба баҳои сифатии ҳок ва баҳои иқтисодии заминҳои ҚТ, ки 11 августи соли 2003 аз тарафи ҳайати мушовараи Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезии ҚТ тасдиқ гардидааст; Дастурамал «Оид ба муайян

намудани андозаи зарари заминҳои қорам хангоми аз тарафи шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ вайрон карда шудани қонунгузориҳои ҚТ» аз 19 майи соли 2003, № 88; Дастурамал дар бораи тартиби ҳисоб кардан ва пардохти андозаи замин, ки бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 3 майи соли 1999, № 188 тасдиқ шудааст.

Баъзе аз санадҳои қонунгузорӣ дар ҚТ баҳодихӣ ҳуқуқ ба истифодаи қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани онро ба сифати объекти фаъолияти баҳодихӣ ба қонунгузориҳои умумӣ оид ба фаъолияти баҳодихӣ ҳавола менамоянд. Аз ҷумла, дар м. 46 Қонуни ҚТ «Дар бораи ипотека» аз 20 март соли 2008, № 364 пешбинӣ шудааст, ки «арзиши ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он дар шартномаи гарави ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин тибқи ҳисобот оид ба баҳодихӣ (наҳзгузорӣ), ки аз ҷониби баҳодех (наҳзгузор) бо риояи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба фаъолияти баҳодихӣ ва тартиби муайян намудани арзиши ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он муайян карда шудааст, муқаррар карда мешавад». Аз ин муқаррарот бармеояд, ки баҳои гарави ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудан бо Қонуни ҚТ «Дар бораи фаъолияти баҳодихӣ» аз 7 августи соли 2020, №1720 амалӣ карда мешавад, аммо бо дарназардошти хусусиятҳои хоси қитъаи замин ва объекти моликияти истисноии давлатӣ қарор доштани қитъаи замин, баҳои гарави қитъаи замин на бо қонунгузориҳои умумӣ дар соҳаи фаъолияти баҳодихӣ, балки бояд тибқи Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» ба роҳ монда шавад.

Қонунгузориҳои замини ҚТ дар ҳолати ташаккул қарор дорад ва баъди қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» аз 12 майи соли 2001, №18 ба қонунгузориҳои замин як қатор тағйироту иловаҳо ворид карда шуд. Ҳамзамон, таъмини самаранокии татбиқи баъзе аз меъёрҳои қонунгузориҳои замин бевосита аз баҳои замин вобастагии калон дорад, аз ҷумлаи падидаи пардохти замин, объекти муомилоти граждани будани ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин. Аз ин лиҳоз, Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» бояд меъёрҳоеро фарогир бошад, ки имконияти муайян кардани ҳама гуна намудҳои арзиши заминро фароҳам оварад. Аммо, муносибатҳо вобаста ба баҳои

заминро Қонуни мазкур пурра танзим накардааст. Бо ҳамин назардошт, муаллифон нуқтаи назари худро оид ба такмили Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» манзур намудаанд, ки пазируфтани тавсияҳои мазкур ва ба онҳо хусусияти меъёрӣ додан ба рушди муносибатҳо вобаста ба замин дар кишвар таъсири калон мерасонанд.

1.3. Сабаб ва асосҳои таҳияи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин» дар таҳрири нав

Баҳои замин барои шаклгирии бозори ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин ва ҷиҳати амалӣ гардидани меъёрҳои дигари қонунгузориҳои замин механизми асосӣ ба ҳисоб меравад. Дар қонунгузориҳои амалкунандаи мамлакат дар самти баҳои замин як қатор мушкилот мавҷуд аст, ки барои ба таври пурра муайян кардани арзиши замин таъсири манфӣ мерасонанд.

Дар қонунгузориҳои баҳои замин, хосатан Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» мушкилотҳои зайл мавҷуд аст, ки зарурати таҳияи такмили Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» тақозо менамоянд:

1) Дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» мавҷуд набудани мафҳуми баъзе аз падидаҳои ҳуқуқии соҳаи баҳои замин. Дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» таърифи баъзе мафҳумҳо ҷой надоранд, ҳол он ки баъзе аз ин мафҳумҳо дар қонунгузориҳои замин мавриди истифодаи васеъ қарор дода шудаанд. Аз ҷумла, дар м. 17, 33, 37 (наҳи бозори ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин), 39, 41 ва моддаҳои дигари Кодекси замини ҚТ мафҳуми «арзиши бозори ҳуқуқии истифодабарии қитъаи замин» ва мафҳуми «наҳи бозори ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин» ифода карда шудааст. Аз ин лиҳоз, мафҳумҳои асосие, ки дар м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» дарҷ шудаанд, мукамал ва пурра набуда, зарурат ба такмил доранд.

2) номукамал будани мақсадҳои баҳои замин. Кодекси замини ҚТ муқаррар менамояд, ки ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он объекти махсуси муносибатҳои ҳуқуқи граждани буда, метавонад предмети хариду фурӯш, тухфа, иваз, иҷора, гарав ва дигар аҳдҳо бошад ва инчунин ба тариқи мерос ва бо тартиби умумии ба даст овардани ҳуқуқ, ки Кодекси

мазкур ва қонунгузории граждани муқаррар намудааст, ба дигар шахс гузарад (м. 2²). Бо ҳамин мақсад, дар Кодекси замини ҚТ принсипи ташкили бозори ҳукуки истифодабарии замин мустаҳкам гардид.

Эътирофи ҳукуки истифодабарии қитъаи замин бо ҳукуки бегона намудани он, ҳамчун объекти махсуси муомилоти граждани талаб менамояд, ки арзиши бозории ҳукуки истифодабарии қитъаи замин ҳангоми хариду фурӯши қитъаи замин, тухфа, мубодила, иҷора, гарав ва дигар аҳдҳо низ муайян карда шавад, яъне мавриди баҳодихӣ қарор дода шавад. Аз ин лиҳоз, зарурати васеъ намудани мақсадҳои гузаронидани баҳои замин ба миён омадааст. Танзими ҳукуки қитъаи замин ҳамчун объекти махсуси муомилоти граждани, ки имконияти ба сифати предмети хариду фурӯш, тухфа, иҷора, мубодила, гарав ва дигар аҳдҳои ҳукуки граждани баромад намудани ҳукуки истифодабарии қитъаи замин бо ҳукуки бегона намуданро фароҳам меорад, дар кишвар на он қадар дуруст ба роҳ монда шудааст ва баъзе аз санадҳои меъёрии ҳукукӣ баҳодихии заминро ба қонунгузорӣ оид ба фаъолияти баҳодихӣ ҳавола менамоянд (моддаи 46 Қонуни ҚТ «Дар бораи ипотека» аз 20 март соли 2008, № 364).

Яке масъалаҳои асосие, ки дар қонунгузории баҳои замин бояд муайян карда шавад ин масъалаи мақсад ва ҳадафҳои гузаронидани баҳои замин ба ҳисоб меравад. Таҳлили қонунгузории баъзе аз давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил нишон медиҳад, ки мақсади баҳои замин ба таври васеъ бояд муқаррар карда шавад. Ҳамчунин, бо сабабе, ки кишвари мо низ роҳи ташкили бозори ҳукуки истифодаи қитъаи заминро пеш гирифтааст, зарур аст, ки баҳои замин низ барои муайян кардани арзиши қитъаи замин ҳамчун объекти махсуси муомилоти граждани равона карда шавад.

3) дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» муайян нагардидани принципҳои баҳои замин. Дар баробари мақсаду ҳадафҳои гузаронидани баҳои замин, инчунин дар аксарияти адабиёти илмӣ ва қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ принципҳои баҳои замин муқаррар гардидаанд. Дар қонунгузории баҳои замини ҚТ, аз ҷумла, дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» принципҳои баҳои замин пешбинӣ нагардидаанд.

3) муайян ва танзим нагардидани намудҳои баҳои замин дар ҚТ. Баҳои замин падидаи мураккаб буда, шаклҳои гуногуни арзиши заминро дар бар мегирад. Намудҳои гуногуни арзиши замин ҷой дорад, ба монанди арзиши кадастрӣ, арзиши бозорӣ, арзиши меъёрӣ. Ҳамзамон ҳуди баҳои замин низ аз рӯи моҳияти худ дар шаклҳои гуногун анҷом дода мешавад. Аз ин лиҳоз, баҳои замин ба намудҳои гуногун тасниф карда мешавад. Дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» аз 12 майи соли 2001, № 18 ба таври пурра танзим намудани намудҳои гузаронидани баҳои замин зарур мебошад, чунки баҳои замин бояд тибқи намудҳои хоси муқаррарнамудаи қонунгузорӣ анҷом дода шавад.

4) танзими нодурусти муайян кардани арзиши бозорӣ ҳукуки истифодабарии қитъаи замин бо назардошти эътирофи объекти мазкур ҳамчун объекти фаъолияти баҳодихӣ. Баъзе аз санадҳои қонунгузорӣ дар ҚТ баҳодихии ҳукук ба истифодаи қитъаи замин бо ҳукуки бегона намудани онро ба сифати объекти баҳодихӣ ба қонунгузории умумӣ оид ба фаъолияти баҳодихӣ ҳавола менамоянд. Аз ҷумла, дар моддаи 46 Қонуни ҚТ «Дар бораи ипотека» аз 20 март соли 2008, № 364 пешбинӣ шудааст, ки «арзиши ҳукуки истифодаи қитъаи замин бо ҳукуки бегона намудани он дар шартномаи гарави ҳукуки истифодаи қитъаи замин тибқи ҳисобот оид ба баҳодихӣ (наҳзгузорӣ), ки аз ҷониби баҳодех (наҳзгузор) бо риояи талаботи санадҳои меъёрии ҳукуки ҚТ оид ба фаъолияти баҳодихӣ ва тартиби муайян намудани арзиши ҳукуки истифодаи қитъаи замин бо ҳукуки бегона намудани он муайян карда шудааст, муқаррар карда мешавад».

Қайд кардан зарур аст, ки қитъаи замин ҳамчун объекти мустақили муомилот эътироф карда намешавад, чунки он моликияти истисноии давлат мебошад ва давлат истифодаи самараноки онро ба манфиати халқ дар шакли ҳукуки истифодаи қитъаи замин кафолат медиҳад. Дар баробари ин, замин ҳамчун захираи нодири табиӣ дорои хусусиятҳои хоси худ буда, барои муайян намудани арзиши он шаклу усулҳо, тарзҳои махсуси баҳодихӣ лозим мебошад.

Аз ҷумла, барои муайян кардани арзиши қитъаи замин як қатор ҳолатҳои инфиродии ин қитъаи замин, ба монанди маҳали ҷойгиршавии

қитъаи замин, намуди хок, рельеф, параметрҳои гидрологӣ, таъмин будани шабакаи муҳандисӣ, сатҳи даромади имконпазир аз истифодаи замин мувофиқи таъиноти мақсадноки он бояд муайян карда шавад. Тачрибаи қонунгузори мамлакатҳои хориҷӣ низ аз он шаҳодат медиҳанд, ки баҳодиҳии замин на дар асоси қонунгузори умумӣ оид ба ғайриқитъаи баҳодиҳӣ, балки тибқи санади алоҳида оид ба баҳои замин ба роҳ монда мешавад.

Тибқи моддаи 14 Қонуни ҚТ «Дар бораи ғайриқитъаи баҳодиҳӣ» ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он ба низоми объектҳои баҳодиҳӣ ворид карда шудааст. Қайд кардан зарур аст, ки қитъаи замин ҳамчун объекти мустақили муомилот эътироф карда намешавад, чунки он моликияти истисноии давлат мебошад ва давлат истифодаи самраноки онро ба манфиати халқ дар шакли ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин кафолат медиҳад.

5) дар қонунгузорӣ муайян набудани асосҳо ва ҳолатҳои ҳатмии гузаронидани баҳои замин. Ҳамаи муносибатҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумла муносибатҳо вобаста ба баҳои замин низ дар асоси фактҳои ҳуқуқии муайян ба вучуд меоянд, тағйир меёбанд ва қатъ мегарданд. Муносибатҳои баҳои замин низ ҷун қисми таркибии муносибатҳо вобаста ба замин тибқи асосҳои муайян ба вучуд меоянд. Ин асосҳо бояд дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавриди танзим қарор дода шаванд.

Қонуни ҚТ «Дар бораи ғайриқитъаи баҳодиҳӣ (наҳзгузорӣ)» аз 28 июли соли 2006, № 196 намудҳои наҳзгузори объектҳои наҳзгузори ба наҳзгузори ҳатмӣ ва наҳзгузори ташаббусӣ ҷудо намудааст. Ҳолатҳои ҳатмии анҷом додани баҳои замин ин фактҳои муайяне махсуб меёбанд, ки дар сурати мавҷудияти онҳо ҳатман бояд арзиши замин муайян карда шавад ва бидуни муайян кардани арзиши замин амалӣ намудани ҳолати ҷойдошта имконнопазир аст. Дар маҷмӯъ, дар қонунгузори замин ба монанди асосҳои болозикр ҳолатҳои зиёде пешбинӣ гардидааст, ки онҳо ногузир ба гузаронидани баҳои замин алоқаманд мебошанд. Бо мақсади татбиқи меъёрҳои қонунгузори баҳои замин (ки ба баҳои замин дахл доранд) ва рушди муносибатҳо вобаста ба замин дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» ҳолатҳои ҳатмии

гузаронидани баҳои замин дар моддаи алоҳида танзим карда шавад.

6) дар мамлакат нагузаронидани баҳои иқтисодии замин бо назардошти қонунан танзим нагардидани ин намуди баҳои замин. Бо сабаби он ки дар сатҳи ҷумҳурӣ пурра гузаронида нашудани баҳои иқтисодии замин, имрӯз бо якчанд мушкилот, ба монанди андозбандии замин ва тафрикаи он байни заминистифодабарандагон аз рӯи сифати заминҳо, ҳисоб намудани талафоти истеҳсолоти кишоварзӣ, ҳангоми аз истифодаи кишоварзӣ барои эҳтиёҷоти ғайрикишоварзӣ ва дигар мақсадҳо гирифтани заминҳо, муайян намудани меъёри иҷорапулӣ ва ғайра дучор мегардем. Имконияти тафрикаи андозбандӣ дар дохили ноҳияҳо, ки заминҳои сифатан гуногун доранд, ҷой надорад, ки ин воқеъбинона ва боадолатона намебошад.

Дар баробари ин, имконияти муайян намудани дараҷаи самаранокии ғайриқитъаи заминистифодабарандагон дар заминҳои сифатан гуногун ва механизмҳои ҳавасмандгардонии онҳоро дуруст кор карда баромадан ҷой надорад. Бинобар ин, зарур аст, ки маблағгузорӣ барои гузаронидани қорҳои таҳқиқоти қалонҳаҷми хок ва қорҳои баҳои замин дар вақти тақсимои бӯҷаи давлатӣ ба назар гирифта шавад ва аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дастгирӣ ва маблағгузорӣ карда шаванд. Қайд кардан бамаврид аст, ки ислоҳоти замин ва дар ин самт қорӣ намудани шаклҳои нави хоҷагидорӣ як қатор масъалаҳои ҳалталабро доир ба баҳодиҳии аниқ замин ба миён овард. Имрӯз бояд ҳар як ваҷаб замин арзиши воқеии худро дошта бошад ва меъёрҳои миёнаи андози ин заминҳо аз рӯи ин нишондиҳандаҳо тафриқа карда шаванд.

7) мавҷуд набудани механизми муайян кардани арзиши бозори ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин. Арзиши бозори ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин – наҳи эҳтимолии қитъаи заминест, ки бо истифодаи усули бозор муайян карда мешавад, ки тибқи он ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин дар бозор озод ва фазои рақобатнокӣ, ки дар он тарафҳои аҳд озодона амал мекунанд ва бо дарназардошти манфиатҳои тамоми маълумоти зарурӣ дар бораи қитъаи замини бегонашаванда дошта бошанд, бегона карда

мешавад. Дар қисми 5, моддаи 33 Кодекси замини ҚТ муқаррар шудааст, ки арзиши бозории ҳуқуқи истифодабарии қитъаҳои замин бо ҳуқуқи бегона намудани онҳо ҳамчун объекти муносибатҳои ҳуқуқии граждани дар ҚТ бо тартиби муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муайян карда мешавад. Меъёри махсус оид ба тартиби муайян кардани арзиши бозории ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин на дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» ва на дар Қонуни ҚТ «Дар бораи ҷаъолияти баҳодихӣ (наҳзгузорӣ)» пешбинӣ нашудааст.

8) мавҷуд набудани меъёрҳо ва қоидаҳои тафриқавӣ оид ба баҳодихии замини категорияҳои алоҳидаи Фонди давлатии замини ҚТ. Махсусияти баҳои замин дар категорияҳои алоҳидаи Фонди ягонаи давлатии замин дар қонунгузории милли танзим нагардидааст. Ҳар як категорияи замини Фонди ягонаи давлатии замин дорои хусусиятҳои хос буда, ин хусусиятҳо ҳангоми баҳои замин аҳамияти муҳим доранд ва ба арзиши замин таъсир мерасонанд. Бо ҳамин назардошт танзими ҳуқуқии ҳар як категорияи заминҳо бояд тибқи қоидаҳои махсуси ба онҳо хос ба танзим дароварда шавад. Дар баробари ин на ҳама гуна категорияҳои заминҳо мавриди баҳодихӣ қарор дода мешаванд. Қитъаҳои замини боғҳои милли, дендрологӣ, ботаникӣ, мамнӯъгоҳҳо, фонди давлатии ҷангал, фонди давлатии об, ёдгориҳои таърихӣ, динӣ, заминҳои захираи озоди давлатӣ, инчунин қитъаҳои замин, ки ба муассисаҳо ва дигар ташкилотҳои соҳаҳои маориф, кишоварзӣ ва хоҷагии ҷангал бо мақсади гузаронидани таҷриба ва иҷрои корҳои илмиву тадқиқотӣ чудо карда шудаанд, мавриди баҳодихӣ қарор дода намешаванд.

9) ба талаботи техникаи ҳуқуқӣ мутобиқ набудани Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин». Ҳар як санади меъёрии ҳуқуқӣ сохтори таркибии худро дорад, ки ба он муқаддима, қисм, фасл, боб ва дигар иборат аст. Дар баробари ин, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд муқаррароти алоҳида оид ба тартиби мавриди амал қарор гирифтани санади меъёрии ҳуқуқӣ ва ҷавобгарии ҳуқуқӣ барои вайрон кардани талаботи онро пешбинӣ намояд, ки дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» чунин талабот

риоя нагардидааст, ки муайяннамоии чунин меъёрҳо мақсаднок мебошад.

1.4. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ дар соҳаи баҳои замин

Дар марҳилаи муосири инкишофи падидаи баҳои замин дар ҚТ таҳлили таҷрибаи хориҷӣ аҳамияти бузург дорад. Алҳол дар Тоҷикистон муносибатҳои баҳои замин аллакай ташаккул ёфтаанд, лекин танзими ҳуқуқии ин муносибатҳо беҳбудиро меҳаҳад. Дар чунин шароит омӯзиши таҷрибаи хориҷии кишварҳои, ки таърихи бисёрсолаи танзими ҳуқуқи баҳои заминро доранд, хеле муфид аст.

Муносибатҳои вобаста ба баҳои замин дар Тоҷикистон вақтҳои охир ниҳоят густариш пайдо карда истодаанд. Омӯзишу фаҳмиши қонунгузории заминистифодабарӣ дар мамлакатҳои гуногуни хориҷӣ, ки ҳам аз лиҳози мавқеи ҷуғрофӣ, ҳосияти омилҳои табиӣ ва ҳам аз ҷиҳати сатҳи рушди иқтисод, соҳаи иҷтимоӣ фарқият доранд, барои арзёбии амалҳои дуруст дар соҳаи баҳои замин ва таҳияи тавсияҳои мушаххас баҳри идоракунии дурусти захираҳои замин имконият медиҳад.

Асосҳои ҳуқуқии баҳои замин дар Федератсияи Россия ба Конституцияи Федератсияи Россия, Кодекси замини Федератсияи Россия аз 25 октябри соли 2001 №136-ФЗ (моддаи 66), Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи ҷаъолияти баҳодихӣ» аз 29 июли соли 1998 №135-ФЗ, Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи баҳои кадастри давлатӣ» аз 3 июли соли 2016 №237-ФЗ, Қоидаҳои гузаронидани кадастри давлатии баҳои замин аз 8 апрели соли 2000 №316 асос меёбад. Дар баробари ин, дар Федератсияи Россия Лоиҳаи Қонуни федералӣ «Дар бораи баҳои замин» №99084739-2 омода гардидааст, ки аз 3 боб ва 11 модда иборат мебошад.

Танзими ҳуқуқии муносибатҳо вобаста ба баҳои замин дар Ҷумҳурии Украина тибқи Конституцияи Украина, Кодекси замини Украина аз 25 октябри соли 2001 № 2768-III, Қонуни Украина «Дар бораи баҳои замин» аз 11 декабри соли 2003 N 1378-IV амалӣ карда мешавад. Қонуни Украина «Дар бораи баҳои замин» аз 5 боб ва 28 модда иборат буда, асосҳои ҳуқуқии баҳои замин, корҳои баҳодихии касбиро дар соҳаи баҳои замин дар Украина муайян намуда, ба танзими

муносибатҳои марбут ба ҷараёни гузаронидани баҳои замин, таъмини гузаронидани баҳои замин бо мақсади ҳифзи манфиатҳои қонунии давлат ва дигар субъектҳои ҳуқуқӣ дар масъалаҳои нархгузори замин, таъмини иттилоот оид ба андоз ва бозори замин равона карда шудааст.

Танзими ҳуқуқии муносибатҳо вобаста ба баҳои замин дар Ҷумҳурии Беларус ба Конституцияи Ҷумҳурии Беларус, Кодекси замини Ҷумҳурии Беларус аз 23 июли соли 2008 № 425-З, Фармони Президенти Ҷумҳурии Беларус “Оид ба тасдиқи усулҳои баҳодихии қитъаҳои заминҳои маҳалли аҳолинишин” аз 30 декабри соли 1998, Фармони Президенти Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи фаъолияти баҳодихӣ» аз 13 октябри соли 2016 асос меёбад.

Мувофиқи моддаи 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» баҳои замин - нишондиҳандаҳои кадастри баҳои замин, ки барои ҳалли маҷмӯи масъалаҳои амалӣ дар соҳаи муносибатҳои замин, ташкили банақшагирӣ ва идоракунии истеҳсолоти кишоварзӣ ва ҳалли масъалаҳои истифодаи сарфакоронаи захираҳои замини ҷумҳурӣ, ҳамчун асоси илмӣ хизмат мекунад. Дар қонунгузори мамлакатҳои хориҷӣ мафҳумҳои гуногуни истилоҳи “баҳои замин” пешбинӣ шудааст. Масалан, мувофиқи Лоихаи Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи баҳои замин» мафҳуми баҳои замин ба таври зерин пешниҳод шудааст: “баҳои замин – фаъолияти субъектҳои баҳодихӣ, ки ба амалишавии чорабиниҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва техникӣ, ки барои муайян кардани арзиши бозорӣ, кадастрӣ ё меъёрии қитъаи замин (гурӯҳҳои қитъаҳои замин) дар санаи муайян равона гардидааст”.

Ҳамчунин таърифи мафҳуми баҳои замин дар Қонуни Ҷумҳурии Украина «Дар бораи баҳои замин» муқаррар гардидааст, ки тибқи он “баҳои ҳок – баҳодихии муқоисавии сифати ҳок вобаста ба таркибҳои асосии табиӣ он, ки хусусияти доимӣ дошта, ба ҳосилнокии онҳо дар шароити мушаххаси иқлимӣ парваришшаванда ба таври назаррас таъсир мерасонанд”. Бояд зикр намуд, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Украина «Дар бораи баҳои замин» на мафҳуми баҳои замин, балки мафҳуми баҳои ҳок дода шудааст, дар ҳоле, ки ин ду мафҳум мазмунан тафовут доранд. Баҳои

замин нисбат ба баҳои ҳок васеъ ва ё як намуди баҳои замин ба ҳисоб меравад. Дар натиҷаи гузаронидани баҳои ҳок танҳо хусусияти табиӣ ва сифати ҳосилхезии он муайян карда мешавад.

Таҷрибаи давлатҳо нишон медиҳад, ки маълумотҳои дар натиҷаи баҳои ҳок ба вучуд омада, ҳангоми гузаронидани баҳои замин барои муайян намудани арзиши иқтисодӣ ва арзиши пулии замин ба назар гирифта мешавад. Аз ин рӯ, дар қонунгузори ҚТ ба маврид ва дуруст истифода намудани мафҳумҳои зикргардида, барои такмил ва татбиқи қонунгузорӣ дар самти баҳои замин мусоидат хоҳад кард.

Таҳлили қонунгузори як қатор кишварҳои ИДМ дар самти баҳои замин нишон медиҳад, ки як қатор мафҳумҳои асосии бунёдӣ, ки муайян кардани мазмуну моҳияти онҳо зарур аст, бояд дар қонунгузорӣ мустақам карда шаванд. Дар қонунгузори замини баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ мафҳумҳои «арзиши бозории қитъаи замин», «субъектҳои фаъолияти баҳодихӣ», «баҳодихии таҳлиливу пулии қитъаи замин», «усули баҳодихӣ», «нархи замин» ва ғайраҳо муқаррар шудаанд.

Дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» мафҳумҳои зерин ҷой надоранд, ҳол он ки баъзе аз ин мафҳумҳо дар қонунгузори замин мавриди истифодаи васеъ қарор дода шудаанд. Аз ҷумла, дар моддаҳои 17, 33, 37 (нархи бозории ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин), 39, 41 ва моддаҳои дигари Кодекси замини ҚТ мафҳуми «арзиши бозори ҳуқуқии истифодабарии қитъаи замин» ва мафҳуми «нархи бозории ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин» ифода карда шудааст. Аз ин лиҳоз, мафҳумҳои асосие, ки дар моддаи 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» дарҷ шудаанд, муқаммал ва пурра набуда, зарурат ба такмил доранд.

Мафҳуми субъекти баҳои заминро ба таври зерин ифода намудан мумкин аст: субъекти фаъолияти баҳои замин аз як тараф мақомоти ваколатдори давлатии батанзимдарории муносибатҳои вобаста ба замин, мақомоти маҳаллии он ё ташкилоти соҳавӣ, ки тибқи қонунгузори ҚТ ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти баҳодихиро дар самти замин доро мебошанд, аз тарафи дигар

субъекти ҳукуки истифодабарии қитъаи замини мавриди нархгузорӣ қароргирифта мебошад. Қайд кардан зарур аст, ки дар қонунгузории баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ (аз ҷумла, Федератсияи Россия, Украина) шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ҳукуки ба ғайриҷаҳи баҳодихии замин машғул шуданро доранд.

Бояд зикр намуд, ки дар Ҷумҳурии Беларус танзими ҳукуки баҳои замин хусусиятҳои хос дошта, аз ҷиҳат давлатҳои аъзои ИДМ тафовут дорад. Яқум, дар танзими ҳукуки баҳои замин дар ин кишвар нақши санадҳои меъёрии зерқонунӣ нисбат ба қонунҳо бартарӣ дошта, мушаххасан танзим гардидани ин масъала аз ҷониби санадҳои меъёрии зерқонунӣ сурат мегирад. Масалан, Кодекси замини Ҷумҳурии Беларус мафҳумҳои арзиши кадастри қитъаи замин, қитъаи замини баробарарзиш ва намудҳои баҳои заминро муайян намуда, танзими мушаххаси онро ба санадҳои меъёрии зерқонунӣ ҳавола менамояд. Ҷиҳат хусусияти фарқкунандаи қонунгузории ин мамлакат дар соҳаи баҳои замин ин тасниф намудани он вобаста ба таъинот ва мақсади истифодаи заминҳо мебошад, ки ба ҷунин гурӯҳҳо тақсим мешавад:

- баҳодихии кадастри замин,
- баҳодихии қитъаҳои замини маҳалҳои аҳолинишин;
- баҳодихии рафокатҳои боғдорӣ ва кооперативҳои истироҳатӣ;
- қитъаҳои замин, ки берун аз маҳалҳои аҳолинишин ҷойгир шудаанд;
- баҳодихии кадастри заминҳои таъиноти кишоварзӣ;
- қитъаҳои замини ташкилотҳои кишоварзӣ, аз ҷумла хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҷиҳат ташкилотҳои кишоварзӣ барои пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ тақсим карда шудаанд.

Ҳамзамон ҳар як намуди он бо санадҳои меъёрии алоҳидаи зерқонунӣ танзим мегардад. Масалан, тартиби гузаронидани баҳои заминҳои маҳалли аҳолинишин тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Беларус “Оид ба тасдиқи усулҳои баҳодихии қитъаҳои заминҳои маҳалли аҳолинишин” аз 30 декабри соли 1998 мавриди танзим қарор дода мешавад. Дар баробари ин, Фармони Президенти Ҷумҳурии

Белорус «Дар бораи ғайриҷаҳи баҳодихӣ» аз 13 октябри соли 2016, ки хусусияти умумӣ дошта, меъёрҳои он ҳангоми баҳои замин ба инобат гирифта мешавад.

Тибқи моддаи 3 Кодекси замини Ҷумҳурии Беларус баҳодихии кадастри замин ин муайян кардани арзиши кадастри замин, қитъаҳои замин дар санаи муайян барои мақсадҳои пешбининамудаи қонун мебошад. Дар баробари ин дар ин санад мафҳуми арзиши кадастри қитъаи замин пешбинӣ гардидааст, ки дар асоси он арзиши кадастри қитъаи замин – ин маблағҳои ҳисобшудае мебошад, ки ифодакунандаи арзиши (қоида) қитъаи замин ҳангоми истифодаи он тибқи таъинот ва арзиши дар кадастри давлатии замин ҷойдошта мебошад.

Дар асоси моддаи 3 лоиҳаи Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи баҳои замин» мафҳуми арзиши бозории қитъаи замин дода шудааст, ки тибқи он арзиши бозории қитъаи замин – нархи эҳтимолии қитъаи заминест, ки бо истифодаи усули бозор муайян карда мешавад (усули муқоисаи фурӯш, усули сармоягузорӣ, усули нарх), ки тибқи он қитъаи замин дар бозор озод ва ғайри рақобатнокӣ, ки дар он тарафҳои аҳд овоздона амал мекунанд ва бо дарназардошти манфиатҳои таъиноти маълумоти заруриро дар бораи қитъаи замини бегонашаванда доранд, бегона карда мешавад. Ҳамчунин дар моддаи 7 ҳамин лоиҳа тартиби муайян кардани арзиши бозории қитъаи замин муайян шудааст. Арзиши бозории қитъаҳои замин аз ҷониби нархгуздорон (шахрвандон – соҳибкорони инфиродӣ ё шахсони ҳуқуқӣ) бо истифодаи усули нархгузории бозор муайян карда мешавад (усули муқоисаи фурӯш, усули нарх, усули сармоягузории (капитализатсия) даромад).

Усули муқоисаи фурӯш ҳангоми нишондодҳои миқдории кофӣ оид ба нархи муқоисавии (оид ба муқоисаи хусусиятҳо) қитъаҳои замини ба харид ё фурӯш гузошта шудаанд, амалӣ карда мешавад. Баҳодихӣ бо назардошти хусусиятҳои зерин амалӣ карда мешавад: шартҳои маблағгузории шартнома; шароити фурӯш (дараҷаи ғайриҷаҳи бозори замин дар минтақа); вақти фурӯш; маҳалли ҷойгиршавии замин; намуди хок; рельеф; параметрҳои гидрологӣ; таъмин будани шабакаи муҳандисӣ; сатҳи даромади

имконпазир аз истифодаи замин мувофиқи таъиноти мақсадноки он. Муайянкунии арзиши қитъаи замин бо роҳи ворид намудани тағйиротҳо ба қитъаҳои заминҳои фурӯхташаванда бо дар назардошти унсурҳои фарқкунанда ва хусуиятҳои заминҳои муқоисашаванда ба роҳ монда мешавад.

Мақсади гузаронидани баҳои замин дар мамлакатҳои хориҷӣ. Ҳар як намуди фаъолият бо мақсадҳои муайян амалӣ карда мешавад. Баҳои замин низ дорои мақсадҳои муайян буда, ин мақсадҳо бо назардошти рушди ҷомеа ва инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ тағйир меёбанд.

Дар асоси моддаи 2 Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» баҳои замин барои муқаррар намудани нархи меъёрии замин бо мақсади андозбандии воқеӣ, пардохти иҷора, муҳайё намудани шароит барои сарфакорона истифода бурдани замин, муҳофизату азхудкунии он ва баланд бардоштани ҳосилнокии ҳок анҷом дода мешавад. Мувофиқи меъёри мазкур баҳои замин бо мақсади андозбандии қитъаи замин, пардохти маблағи шартномаи иҷораи қитъаи замин ва истифодаи самаранок, оқилонаву сарфакоронаи қитъаи замин амалӣ карда мешавад. Дар солҳои охир, ки қонунгузории замин муқаммал гардида истодааст, бо дарназардошти тағйири иловаҳое, ки ба Кодекси замини ҚТ ворид шудаанд, дигар мақсадҳои гузаронидани баҳои заминро ба миён оварданд.

Кодекси замини ҚТ муқаррар менамояд, ки ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он объекти махсуси муносибатҳои ҳуқуқи граждани буда, метавонад предмети шартномаи хариду фурӯш, тухфа, иваз, иҷора, гарав ва дигар аҳдҳо бошад ва инчунин ба тариқи мерос ва бо тартиби умумии ба даст овардани ҳуқуқ, ки Кодекси мазкур ва қонунгузории граждани муқаррар намудааст, ба дигар шахс гузарад (моддаи 2²). Бо ҳамин мақсад дар Кодекси замини ҚТ принципи ташкили бозори ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин мустақкам гардид.

Эътирофи ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он ҳамчун объекти махсуси муомилоти граждани талаб менамояд, ки арзиши бозории ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин ҳангоми хариду

фурӯши қитъаи замин, тухфа, мубодила, иҷора, гарав ва дигар аҳдҳо низ муайян карда шавад, яъне мавриди баҳодиҳӣ қарор дода шавад. Аз ин лиҳоз, зарурати васеъ намудани мақсадҳои гузаронидани баҳои замин ба миён омадааст.

Мақсадҳои баҳои замин дар қонунгузории баъзе аз мамлакатҳои ИДМ ба таври мушаххас дар моддаи алоҳида нишон дода шудаанд. Мувофиқи моддаи 4 лоиҳаи Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи баҳои замин» баҳодиҳии замин бо мақсадҳои зерин гузаронида мешавад:

1) муайян кардани арзиши қитъаҳои замин ҳангоми хусусигардонӣ, хариду фурӯш, ба иҷора ё идоракунии бо бовари асосёфта додан, ба гарав (ипотека) гузоштан, таъмини уҳдадорихои қарзӣ, супоридан дар асоси шартномаи иҷора ва гузоштани қитъаи замин ба сифати фонди оинномавӣ дар шахсони ҳуқуқӣ;

2) муайян кардани (ҳисоб кардани) андози замин, андози молу мулк, андоз ба мерос ё тухфа, андоз аз афзоиши сармояи оинномавӣ ё фондҳои муштарак;

3) муайян кардани пардохти мутаносиб дар муайян кардани сервитутҳои хусусӣ ва давлатӣ;

4) асосноккунии лоиҳаҳои сармоягузорӣ, бизнес-нақшаҳо ва таваккали соҳибкорӣ;

5) ҳалли баҳсҳо оид ба арзиши замин, аз ҷумла ҳангоми гирифтани (хариди) замин барои эҳтиёҷоти давлатӣ;

7) дигар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузории граждани, замин, андоз, бучети Федератсияи Россия.

Тибқи моддаи 94 Кодекси замини Ҷумҳурии Озарбойҷон аз 25 июни соли 1999, № 695-IQ баҳои замин ҳамчун захираи табиӣ бо мақсади муайян намудани пардохти нархи қитъаи замин, арзиши замин ва ҳаҷми пардохтҳо, инчунин танзими раванди муомилоти замин мавриди баҳодиҳӣ қарор дода мешавад. Дар қисми дуюми ҳамин модда муайян гардидааст, ки ҳангоми баҳои замин нархи меъёрӣ ва нархи бозории замин истифода бурда мешавад.

Принсипҳои баҳои замин дар мамлакатҳои хориҷӣ. Дар қонунгузории баъзе аз мамлакатҳои аъзои ИДМ принсипҳои баҳои замин муқаррар карда шудааст. Дар моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Украина «Дар бораи баҳои

замин» муқаррар гардидааст, ки баҳои замин ба принципҳои зерин асос меёбад:

- қонуният;
- риояи қонунҳои Украина, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар самти баҳои замин;
- ягонагӣ, методологӣ ва фазои иттилоотӣ дар соҳаи баҳодихии замин;
- муттасилии чараёни баҳои замин;
- дастрасӣ ба истифодаи маълумотҳои марбут ба баҳои замин;
- баробарии субъектҳои фаъолияти баҳодихӣ дар назди қонун дар самти баҳои замин.

Бо назардошти аҳамияти ҳоси принципҳо ва қонунгузори мамлакатҳои хориҷӣ мақсаднок аст, ки принципҳои баҳои замин дар моддаи алоҳидаи Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» пешбинӣ карда шавад. Бо дарназардошти таҳлили қонунгузори баҳои замини баъзе давлатҳои аъзои ИДМ ва адабиёти илмӣ дар самти баҳои замин дар қонунгузорӣ асосҳои зерин бояд ба сифати принципҳои баҳои замин муайян карда шаванд: принципи қонуният; ягонагии усул ва қоидаҳои коркарди ахбори омор; ошкоро будани фаъолияти баҳодихии замин; вайрон накардани моликияти истисноии давлат будани замин; илмӣ; беғаразӣ; воқеият; боэътимодӣ; ҳатмӣ будани гузаронидани замин дар ҳолатҳои пешбиниамудай қонунгузорӣ.

Дар қонунгузори давлатҳои аъзои ИДМ меъёрҳои гуногун оид ба объекти баҳои замин ҷой дорад. Дар асоси моддаи 5 Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» объекти баҳодихӣ қитъаи замин ё маҷмӯи қитъаҳои замин, ғайр аз иншоотҳои дар онҳо ва дар зери замин буда, мебошанд.

Мувофиқи моддаи 4 Қонуни Қумҳурии Украина «Дар бораи баҳои замин» объекти баҳои замин инҳо мебошанд: воҳидҳои маъмурию ҳудудӣ ё қисмҳои онҳо, ҳудудҳои баҳодихии ноҳияҳо ва минтақаҳо, қитъаҳои замин ё қисмҳои онҳо ё маҷмӯи қитъаҳои замин ва ҳуқуқҳо ба онҳо, аз ҷумла ҳуқуқ ба саҳми замин (воҳидҳо) дар қаламрави Украина.

Дар фарқият аз қонунгузори дигар мамлакатҳои аъзои ИДМ Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» низоми объектҳоеро пешбинӣ намудааст, ки тибқи моддаи 6 ҳамин Қонун қитъаҳои замини боғҳои миллий,

дендрологӣ, ботаникӣ, мамнӯъгоҳҳо, фонди давлатии ҷангал, фонди давлатии об, ёдгориҳои таърихӣ, динӣ, заминҳои захираи озоди давлатӣ, инчунин қитъаҳои замин, ки ба муассисаҳо ва дигар ташкилотҳои соҳаҳои маориф, кишоварзӣ ва ҳоҷагии ҷангал бо мақсади гузаронидани таҷриба ва иҷрои корҳои илмиву тадқиқотӣ ҷудо карда шудаанд, мавриди баҳодихӣ қарор дода намешаванд.

Таҷрибаи қонунгузори мамлакатҳои хориҷӣ низ аз он шаҳодат медиҳад, ки баҳодихии замин на дар асоси қонунгузори умумӣ оид ба фаъолияти баҳодихӣ, балки тибқи санади меъёрии алоҳида оид ба баҳои замин ба роҳ монда мешавад. Ҳамчунин дар давлатҳои, ки замин ҳамчун объекти моликияти хусусӣ эътироф гардидааст, баҳои замин тибқи санади меъёрии ҳуқуқии махсус дар асоси шаклу усулҳои ҳоси қитъаи замин, ки имконияти воқеии муайян кардани арзиши қитъаи заминро фароҳам меоваранд, гузаронида мешавад.

Аз ҷумла, дар Қумҳурии Украина замин ҳамчун объекти моликияти хусусӣ эътироф шудааст, аммо бо дарназардошти хусусиятҳои ҳоси табиӣ қитъаи замин баҳодихии он тибқи Қонуни Қумҳурии Украина «Дар бораи баҳои замин» аз 11 декабри соли 2003, № 1378-IV ба амал бароварда мешавад. Инчунин қонунгузори Федератсияи Россия низ заминро объекти моликияти хусусӣ ва мустақили муомилот эътироф кардааст ва новобаста аз он ки баҳои замин дар ин кишвар тибқи қонунгузорӣ оид ба фаъолияти баҳодихӣ муайян карда мешавад, аммо дар Федератсияи Россия низ лоиҳаи Қонуни федералӣ «Дар бораи баҳои замин» омода гардидааст, яъне қонунгузори кишвари мазкур рӯ ба қабули санади меъёрии махсус дар бораи баҳои замин оварда истодааст.

Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки қитъаи замин новобаста аз шакли моликият тибқи санади меъёрии алоҳида, бо дарназардошти хусусиятҳои ҳоси худ мавриди баҳогузори қарор дода мешавад.

Аз таҳлили гузаронидаи муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори баҳои замини давлатҳои дар боло зикршуда бармеояд, ки бисёр аз масъалаҳои муҳимме мавҷуданд, ки имрӯз бояд дар қонунгузори баҳои замини ҚТ ҳалли худро ёбанд. Дар заминаи масъалаҳои

баррасигардида, аз ҷумла, мафҳумҳои асосии баҳои замин, мақсад, принципо, субъекто ва объекти баҳои замин ва дигар масъалаҳои марбут ба он бояд дар қонунгузорӣ такмил дода шавад.

1.5. Самтҳои асосии такмили лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин» дар таҳрири нав

Бо мақсади рафъи мушкилоти дар самти баҳои замин ҷойдошта, такмили Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» дар самтҳои зерин мақсаднок мебошад:

– дар Қонуни мазкур бояд мафҳумҳои ҷойдошта, ба монанди баҳои замин, баҳои кадастрии давлатӣ, арзиши кадастрии қитъаи замин, нархи меъёрии замин ва минтақаи кадастрӣ такмил дода шуда, ҳамзамон, дар Қонуни мазкур мафҳумҳои нав, аз ҷумла, арзиши бозории қитъаи замин (ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин), субъекти фаъолияти баҳодихӣ, баҳои иқтисодии замин ва усули баҳодихӣ илова карда шавад;

– бояд дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» мақсади баҳои замин ба таври зерин муқаррар карда шавад: а) муайян намудани андозаи замин; б) муайян намудани арзиши қитъаи замин ҳангоми хариду фурӯш, ичора, мубодила, гарав ва дигар аҳдҳо; в) муайян кардани арзиши қитъаи замин ҳангоми муайян кардани сервитуту хусусӣ ва оммавӣ; г) муайян намудани арзиши қитъаи замин ҳангоми ба эҳтиёҷоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ гирифтани он; д) дигар ҳолатҳои, ки қонунгузорӣ пешбинӣ намудааст;

– ба Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» моддаи алоҳида бо номи “Принсипҳои баҳои замин дар ҚТ” ворид карда шавад. Бо дарназардошти аҳамияти хоси принципҳо ва қонунгузори баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ мақсаднок аст, ки принципҳои баҳои замин дар моддаи алоҳидаи Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» пешбинӣ карда шавад. Бо дарназардошти таҳлили қонунгузори баҳои замин баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ ва адабиёти илмӣ дар самти баҳои замин дар қонунгузорӣ асосҳои зерин бояд ба сифати принципҳои баҳои замин муайян карда шаванд: принципі қонуният; ягонагии усул ва қоидаҳои қоркарди ахбори омор; ошкоро будани фаъолияти баҳодихии замин; вайрон накардани моликияти истисноии давлат будани замин;

илмият; беғаразӣ; воқеият; боэътимодӣ; ҳатмӣ будани гузаронидани баҳои замин дар ҳолатҳои пешбиниамудаи қонунгузорӣ;

– эътирофи «ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин ва ҷаҳми замин» ба сифати объекти баҳодихӣ. Ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он, ба сифати объекти баҳодихӣ мувофиқи қонунгузорӣ оид ба фаъолияти баҳодихӣ шуда наметавонад ва баҳои ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин на тибқи Қонуни ҚТ «Дар бораи фаъолияти баҳодихӣ», балки бояд дар ҳама ҳолат (новобаста аз объекти муомилоти граждани эътироф намудани он) тибқи санади меъёрии ҳуқуқии махсус – Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин» анҷом дода шавад, ҳамчунин ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин дар моддаи 5 Қонуни мазкур ба сифати объекти баҳои замин муқаррар гардад;

– ворид намудани моддаи алоҳида ба Қонуни мазкур оид ба намудҳои баҳои замин. Дар моддаи мазкур танзим намудани масъалаҳои вобаста ба бонитировкаи хок, баҳои иқтисодии замин ва баҳои пулии замин;

– танзими ҳуқуқии «субъектҳои фаъолияти баҳодихӣ». Субъекти баҳои замин мақомоти ваколатдори батанзимдарории муносибатҳои вобаста ба замин ва сохторҳои маҳаллии он мебошанд. Мақомоти ваколатдори батанзимдарории муносибатҳо вобаста ба баҳои замин дар асоси шартнома ташкилотҳои соҳавиро ҷиҳати гузаронидани баҳои замин ҷалб намуда метавонад;

– такмили муқаррарот оид ба «асосҳои гузаронидани баҳои замин». “Баҳои замин дар ҚТ бо ҷиҳати иҷрои мақсадҳои баҳои замин дар асосҳои зерин гузаронида мешавад: а) асос барои гузаронидани баҳои замин (бонитировкаи хок, баҳои иқтисодии замин, баҳои пулии қитъаи замин) қарори мақомоти ваколатдори давлатии батанзимдарории муносибатҳо вобаста ба замин баромад менамояд; б) баҳои меъёрии пулии қитъаи замин мумкин аст, ки тибқи шартномаи бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ бастаи шахсони манфиатдор гузаронида шавад; в) асос барои гузаронидани баҳои таҳлилии қитъаи замин шартномаи бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ бастаи шахсони манфиатдор, инчунин қарори суд баромад менамояд”;

– муайян намудани «ҳолатҳои ҳатмии гузаронидани баҳои замин». Гузаронидани баҳои замин ҳангоми анҷом додани муомилот вобаста ба ҳукуки истифодабарии қитъаи замин, инчунин дар ҳолатҳои зерин ҳатмӣ мебошад: 1) ҳангоми муайян кардани арзиши замин (ҳукуки истифодаи қитъаи замин бо мақсади хусусигардонӣ, супоридан барои идоракунии бо боварӣ асосёфта ё ба иҷора додани онҳо; 2) ҳангоми истифодаи ҳукуки истифодаи қитъаи замин бо ҳукуки бегона намудани он ҳамчун предмети гарав; 3) ҳангоми хариду фурӯш, тухфа, мубодила ё аҳдҳои дигар вобаста ба бегона кардани ҳукуки истифодаи қитъаи замин бо ҳукуки бегона намудани он;

– танзими ҳукуки тартиби гузаронидани бонитировкаи ҳок, баҳои иқтисодии замин, баҳои меъёрии пулии қитъаи замин, арзиши бозории қитъаи замин;

– танзими ҳукуки «баҳои замин дар категорияҳои алоҳидаи Фонди ягонаи давлатии замин». Ҳар як категорияи замини Фонди ягонаи давлатии замин дорои хусусиятҳои хос буда, ин хусусиятҳо ҳангоми баҳои замин аҳамияти муҳим доранд ва ба арзиши замин таъсир мерасонанд. Бо ҳамин назардошт танзими ҳукуки ҳар як категорияи заминҳо бояд тибқи қоидаҳои махсуси ба онҳо хос ба танзим дароварда шавад;

– муайян кардани раванди таҳия ва тасдиқи ҳуҷҷатҳо оид ба баҳои замин, Истифодаи натиҷаҳои баҳои замин, тартиби маблағгузори баҳои замин;

– дар Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» илова намудани боби «муқаррароти хотимаӣ». Ба ҳамин Қонун боби алоҳида оид ба «Муқаррароти хотимаӣ» илова карда шавад, ки дар моддаҳои алоҳида оид ба ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи қонун илова карда шавад ва дар он муқаррароти мавриди амал қарор додани он, аз эътибор соқит донишани қонуни пештара амалкунанда мавриди танзим қарор дода мешавад.

1.6. Мавзӯ ва мақсади лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин» дар таҳрири нав

Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи баҳои замин танзим намуда, бо мақсади муайян

намудани арзиши қитъаи замин ва ҳукуки истифодаи он, ба таъмини сиёсати давлатӣ дар соҳаи баҳои замин равона карда шудааст.

Мақсади лоиҳаи Қонуни мазкур ин танзим намудани муносибатҳо вобаста ба баҳои замин дар ҚТ бо мақсади андозбандии воқеии қитъаи замин, пардохти иҷорапулӣ, муҳайё намудани шароит барои оқилона ва самаранок истифода бурдани замин, ҳифз ва азхудкунии он, баланд бардоштани ҳосилнокии ҳок, муайян намудани арзиши ҳукуки истифодаи қитъаи замин ҳангоми хариду фурӯш, иҷора, мубодила, гарав ва дигар аҳдҳо; муайян кардани арзиши қитъаи замин ҳангоми муайян кардани сервитути хусусӣ ва оммавӣ, муайян намудани арзиши қитъаи замин ҳангоми ба эҳтиёҷоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ гирифтани он мебошад.

Ҳадафҳои асосии лоиҳаи Қонуни мазкур аз инҳо иборат мебошад:

- таъмини ҳифзи ҳукуку манфиатҳои шаҳрвандон дар самти супоридани андоз ва иҷорапулии қитъаи замин бо назардошти хусусиятҳои тафриқавии қитъаҳои замини дар маҳалҳои мухталиф воқеъбуда, инчунин ҳангоми анҷом додани муомилот вобаста ба ҳукуки истифодабарии қитъаи замин бо ҳукуки бегона намудани он;

- танзими пурраи муносибатҳо вобаста ба баҳои замин ва мукамал гардидани қонунгузори соҳа;

- таъмини ягонагии намудҳо ва усулҳои муайян кардани арзиши қитъаи замин ва ҳукуки истифодабарии қитъаи замин;

- пурра дар кишвар гузаронидани ҷорабиниҳо чихати муайян кардани арзиши иқтисодӣ, пулӣ, кадастрӣ ва бозории қитъаи замин ва ҳукуки истифодабарии қитъаи замин;

- мусоидат намудан ба ташкили бозори ҳукуки истифодабарии қитъаи замин;

- таъмини андозбандии тафриқавии қитъаи замин;

- дигар ҳадафҳо, ки аз мазмуну моҳияти лоиҳа бармеоянд.

1.7. Сохтори лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин» дар таҳрири нав

Лоиҳаи Қонуни мазкур аз муқаддима (дебоча), панҷ боб ва 31 модда иборат аст. Лоиҳаи Қонун пурра ба талаботи техникаи ҳукукэҷодкунӣ, ки Қонуни ҚТ «Дар бораи

санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414 пешбинӣ намудааст, мутобик мебошад.

Боби якуми лоиҳа «Муқаррароти умумӣ» ном дошта, аз 8 модда таркиб ёфтааст. Дар боби мазкур масъалаҳои мафҳумҳои асосӣ, қонунгузори баҳои замин, мақсад ва принципҳои баҳои замин, намудҳои баҳои замин, субъект ва объектҳои баҳои замин танзим карда шудааст.

Боби дуюми лоиҳа «Асосҳои идоракунии давлатӣ дар самти баҳои замин» ном дошта, 4 моддаро дар бар мегирад. Сиёсати давлатӣ дар самти баҳои замин, салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти баҳои замин, Ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатӣ дар самти баҳои замин ва Ваколатҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар самти баҳои замин мавриди танзим қарор гирифтааст.

Боби сеюми лоиҳа «Тартиби гузаронидани баҳои замин» ном дошта, 8 моддаро фаро мегирад. Асосҳои гузаронидани баҳои замин, тартиби ҳатмии гузаронидани баҳои замин ва ҳуқуқи истифодаи он, тартиби гузаронидани бонитировкаи хок, баҳои иқтисодии замин, баҳои меъёрии пулии қитъаи

замин, тартиби муайян кардани арзиши бозории ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин, тартиби гузаронидани тавсифоти замин, тартиби баҳодиҳии гурӯҳи алоҳидаи заминҳои Фонди ягонаи давлатии замин дар боби мазкур мавриди танзим қарор дода шудааст.

Боби чоруми лоиҳа «Баҳои кадастри давлатии замин» буда, 7 моддаро дар бар мегирад ва дар он муносибатҳо вобаста ба ташкили баҳои кадастри давлатии замин, намудҳои баҳои кадастри давлатии замин, усулҳо ва тартиби баҳои кадастри давлатии замин, таҳия ва тасдиқи ҳуҷҷатҳои баҳои замин, тасдиқи натиҷаҳои баҳои кадастри давлатии замин, истифодаи натиҷаҳои баҳои замин, маблағгузори баҳои замин танзим гардидааст.

Боби панҷуми лоиҳа «Муқаррароти хотимаӣ» ном дошта, аз 4 модда ташкил ёфтааст. Дар боби мазкур муқаррарот оид ба баррасӣ ва ҳалли баҳсҳо дар самти баҳои замин, ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур, масъалаи аз эътибор соқит донистани Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин», тартиби мавриди амал қарор додани ҳамин Қонун пешбинӣ шудааст.

Аннотатсия

Концепсияи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин» дар таҳрири нав

Баҳои замин ҳамчун падидаи қонунгузори замин метавонад ба рушди муносибатҳои замин мусоидат намояд ва барои ташкили бозори ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин заминаи асосӣ гузорад. Аз ин лиҳоз бо мақсади тақмили қонунгузори амалкунанда дар самти баҳои замин концепсияи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин» мавриди таҳия қарор дода шуд. Тавре ки қаблан ҳам ишора гардид, Концепсияи тақмили муқаррароти Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» дар асоси таҳлили қонунгузори замин, таҷрибаи қонунгузори мамлакатҳои хориҷӣ, адабиёти илмӣ пешниҳод гардидааст.

Аннотация

Концепция проекта Закона Республики Таджикистан «Об оценке земли» в новой редакции

Оцена земли как институт земельного законодательства может способствовать развитию земельных отношений и заложить основу для организации рынка прав землепользования. В связи с этим с целью совершенствования действующего законодательства в сфере оценки земель была разработана концепция проекта Закона Республики Таджикистан «Об оценке земли». Как указывалось ранее, концепция совершенствования положений Закона РТ «Об оценке земли» предлагается на основе анализа земельного законодательства, опыта законодательства зарубежных стран, научной литературы.

Annotation

The concept of the draft Law of the Republic of Tajikistan «On land valuation» in the new edition

Land valuation as an institution of land legislation can contribute to the development of land relations and lay the foundation for organizing a market for land use rights. In this regard, in order to improve the current legislation in the field of land valuation, the concept of the draft Law of the Republic of Tajikistan «On land valuation» was developed. As mentioned earlier, the concept of improving the provisions of the Law of the Republic of Tajikistan «On Land Valuation» is proposed on the basis of an analysis of land legislation, the experience of legislation in foreign countries, and scientific literature.

12.00.08 – ҲУҚУҚИ ҶИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҶАЗО
12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

УДК: 343.84

Шарипов Такдиршо Шарипович,

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: Takdirshoh@mail.ru

Тел.: (+992) 918-40-86-00.

Аминзода Зокирчон Тоҳир,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: amin-soi@mail.ru

Тел.: (+991) 928-02-16-16.

ТАРЗҲОИ ТАЪИНИ ҶАЗО АЗ РӢИ МАҶМӢИ ҲУКМҲО

Калидвожаҳо: Кодекси ҷиноятӣ; ҷиноят; таъини ҷазо; маҷмӯи ҳукмҳо; тарзҳои таъини ҷазо; маҳрум сохтан аз озодӣ; ногузирии ҷазо; принципи адолат.

Ключевые слова: Уголовный кодекс; преступление; назначение наказания; совокупность приговоров; способы назначения наказания; лишение свободы; неотвратимость наказания; принцип справедливости.

Keywords: Criminal code; crime; sentencing; set of sentences; methods of sentencing; deprivation of liberty; inevitability of punishment; principle of justice.

Содир намудани ҷинояти нав то адои пурраи ҷазои бо ҳукми пештара таъингардида аз он шаҳодат медиҳад, ки ҷазои нисбати ҷинояти аввал муайяншуда барои ноил шудан ба мақсади ислоҳи маҳкумшуда ва пешгирии махсус кофӣ набудааст. Бинобар он, далели аз ҷониби маҳкумшуда содир гардидани ҷинояти нав бозиди пурзӯртарро ба таъини ҷазо талаб мекунад.

Аз ин лиҳоз, қонунгузор дар қ. 1, м. 68 КҶ ҚТ муқаррар менамояд, ки «агар маҳкумшуда пас аз баровардани ҳукм, вале то адои пурраи ҷазо ҷинояти нав содир карда бошад, суд ҷазоеро, ки аз рӯи ҳукми пештара то охир адо нашудааст, пурра ё қисман ба ҷазои дар асоси ҳукми нав таъиншуда зам мекунад». Яъне қонунгузор ду тарзи таъин намудани ҷазоро аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо муқаррар мекунад:

- пурра ба ҷазои дар асоси ҳукми нав таъиншуда зам кардани ҷазое, ки аз рӯи ҳукми пештара то охир адо нашудааст;

- қисман ба ҷазои дар асоси ҳукми нав таъиншуда зам кардани ҷазое, ки аз рӯи ҳукми пештара то охир адо нашудааст.

Ҳадди ҷунин замнамоя, яъне андозаи ҷазои ниҳой дар КҶ ҚТ вобаста ба ду ҳолат муайян мегардад: нисбати ҷазохое, ки бо маҳрум сохтан аз озодӣ вобаста нестанд ва ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум гардидаанд [9, с. 224].

Талаботи қ. 1, м. 68 КҶ ҚТ нисбати тарзҳои таъин намудани ҷазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо: пурра ё қисман зам намудани ҷазохое мутлақ набуда, имконияти татбиқ гаштани тарзи дигари таъини ҷазои ниҳой, ҷазои сабуктарро дарбар гирифтани ҷазои вазнинтарро истисно наменамояд.

Зеро, дар қ. 4, м. 68 КҶ ҚТ қонунгузор тарзи ҷазои сабуктарро дарбар гирифтани ҷазои вазнинтарро номбар намуда, имконияти истифода шудани онро ба ҳолатҳое вобаста месозад, ки агар бо яке аз ҳукмҳо ҷазои қатл ё

якумра аз озодӣ маҳрум сохтан таъин шуда бошад. Дар чунин ҳолат ҷазои ниҳой бо роҳи ҷазои сабуктарро дарбар гирифтани ҷазои қатл ё якумра аз озодӣ маҳрум сохтан, таъин карда мешавад.

Ин тарзхоро муфассалтар баррасӣ менамоем:

1. Тарзи пурра зам намудани ҷазо маънои онро дорад, ки суд ҷазоеро, ки адонашуда боқӣ мондааст, дар ҳаҷми пурра қабул намуда ба ҷазое, ки аз рӯи ҳукми нав таъин шудааст, пурра зам менамояд. Дар чунин ҳолат ҷазои ниҳой ба ҳаҷми ҷазои бо ҳукми охири таъиншуда ва қисми адонашудаи ҷазо аз рӯи ҳукми аввала баробар мебошад. Масалан, аз рӯи ҳукми якум аз тарафи суд ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 3 сол таъин шуда буд. Пас аз як соли адои ҷазо маҳкумшуда боз ҷинояти дигаре содир намуд, ки барои он ба ӯ ба муҳлати 5 сол ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ таъин мегардад. Ҷазои ниҳой, ки аз тарафи суд аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо бо роҳи пурра зам кардан таъин шудааст, маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 7 солро ташкил медиҳад.

Аз рӯи маълумотҳое, ки тавассути назарсанҷии судяҳо дастрас шудаанд, мо муқаррар намудем, ки дар бештари ҳолатҳо (алалхусус, 93% пурсишшудагон) судяҳо тарзи қисман замнамудани ҷазоро интихоб мекунанд. Барои ҷинояти нав бошад, ҷазоеро таъин намекунанд, ки ба андозаи баландтарини дар қисми умумии ҚҚ ҚТ барои намуди муайяни ҷазо муқарраршуда баробар бошад. Натиҷаҳое, ки дар рафти пурсиши судяҳо ба даст омадаанд, аз тарафи таҷрибаи судӣ тасдиқи ҳудро ёфтанд. Аз шумораи парвандаҳои таҳлилнамуда, ки онҳо бо дастрасии м. 68 ҚҚ ҚТ ҷазо таъин шудааст, дар 90% тарзи қисман замнамоии ҷазо истифода гардидааст. Ғайр аз ин, бояд ба андозаи замгардидаи қисми адонашудаи ҷазо бояд диққат дод, зеро дар 83% ҳукмҳои таҳлилшуда андозаи замшудаи қисми адонашудаи ҷазо аз нисф камтарро ташкил дода, дар 17% ҳукмҳо нисфи қисми адонашудаи ҷазо зам карда шудааст. Бинобар ин, бо назардошти таҳлили таҷрибаи судӣ ҳулоса баровардан мумкин аст, ки судяҳо танҳо дар 10% ҳолатҳо ҷазоро бо роҳи пурра замнамоӣ ва дар 90% ҳолатҳо бо роҳи қисман

замкунӣ, зимнан, камтар аз нисфи қисми адонашудаи ҷазоро таъин менамоянд.

Таҳлили парвандаҳои ҷиноятӣ нишон медиҳад, ки судҳо асосан тарзи пурра замнамоиро дар ҳолатҳои истифода мебаранд, ки агар қисми боқимондаи ҷазои бо ҳукми пештара таъиншуда бо ҷазои дигари сабуктар иваз шуда, шахс боз ҷинояти дигар содир намуда бошад.

Масалан, шаҳрванд Ғ. бо ҳукми суди н. Фирдавсии ш. Душанбе барои содир намудани ҷинояти дар б. “а, в” қ. 2, м. 244 ҚҚ ҚТ пешбинӣ гардида гунаҳгор доништа шуда, ба ӯ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 2 солу 6 моҳ таъин гаштааст. Суд бо дастрасии м. 68 ҚҚ ҚТ бо роҳи пурра зам намудани ҷазоҳо, аз ҳукми суди ш. Хучанд аз 04 июли соли 2013 бо қ. 2, м. 244 ҚҚ ҚТ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ, ки дар асоси таъиноти маҷлиси судии Суди н. Ёвон аз 25 июли 2014 сол ба ҷазои нисбатан сабук қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати 1 солу 2 моҳу 16 рӯз бо нигоҳ доштани 15% аз музди меҳнат иваз карда шудааст, ҷазои ниҳоиро нисбати шаҳрванд Ғ. ба муҳлати 2 солу 11 моҳ маҳрум сохтан аз озодӣ таъин намудааст [6].

Албатта то ин сатҳ кам истифода шудани тарзи пурра замнамоӣ дар ҳолатҳои, ки шахс аз ҷазои аввала ҳулосаи зарурӣ набароварда боз даст ба ҷиноят задааст, дар роҳи таъмин намудани мақсадҳои ҷазо, баҳусус пешгирии содиршавии ҷиноятҳои нав мусоидат карда наметавонад.

Аз муҳтавои қ. 1, м. 68 ҚҚ ҚТ бармеояд, ки қонунгузор дар аввал тарзи пурра зам намудан ва баъдан қисман замнамуданро нишон додааст, ки ин мантиқан судхоро бояд ба бештар истифода намудан аз тарзи пурра замнамоӣ водор созад.

Аммо ба ин нигоҳ накарда, дар таҷрибаи судӣ ҳатто дар ҳолатҳои ба мақсад мувофиқ будани тарзи пурра зам намудани ҷазоҳо ва ҷой доштани имконияти дар амал татбиқ намудани он, судяҳо истифодаи онро аз мадди назар дур месозанд.

Шаҳрванд А. пештар бо қ. 3, м. 200 ҚҚ ҚТ ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда, боз даст ба ҳаҷми ҷиноят зада, бо ҳукми суди н. Синой ш. Душанбе ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 9 сол маҳкум мегардад. Суд қисми боқимондаи ҷазоро аз рӯи

ҳукми аввала, ки 9 моҳро ташкил медиҳад, қисман ба ҷазои бо ҳукми нав таъиншуда зам намудааст [5].

Дар мисоли дигар, ба шаҳрванд С. барои содир намудани ҷинояти дар қ. 3, м. 237 КҶ ҚТ пешбинӣ гардида ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 5 сол таъин шудааст. Баъдан ин муҳлат бо таъиноти Суди Олии ҚТ як сол кам карда шуда, маҳкумшуда ба колонияи ислоҳии сукунат гузаронида шудааст. Вале шаҳрванд С. ба роҳи ислоҳшавӣ ворид нагардида, боз ҷинояти дар қ. 1, м. 201 КҶ ҚТ пешбинигардидаро содир намуда, ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 1 сол маҳкум гаштааст. Суд бо дастрасии м. 68 КҶ ҚТ ҷазои ниҳоиро бо роҳи қисман замнамоӣ аз қисми боқимондаи ҷазо аз рӯи ҳукми аввал, ки 2 солро ташкил медиҳад, 6 моҳашро зам намуда, ҷазои ниҳоиро дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 1 солу шаш моҳ муқаррар сохтааст [4]. Дар натиҷа талаботи қ. 5, м. 68 КҶ ҚТ вайрон гардидааст, ки мувофиқи он «ҷазои ниҳой аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо бояд ҳам аз ҷазои барои содир намудани ҷинояти нав таъиншуда ва ҳам аз қисми то охир адонашудаи ҷазо аз рӯи ҳукми пештараи суд зиёдтар бошад».

2. Тарзи қисман зам намудани ҷазо маънои онро дорад, ки ҷазои ниҳой аз ҳосили ҷамъи ҷазое муайян карда мешавад, ки барои ҷинояти нав таъин шудааст ва қисми ҷазое, ки аз тарафи маҳкумшуда адонагардида боқӣ мондааст. Инчунин бояд тазаккур дод, ки замнамоӣ дар ҳолате қисман мебошад, ки суд якҷанд соли ҷазои адонашударо зам менамояд ва танҳо якҷанд моҳ ва ё рӯзро зам намекунад ва ҳамчунин дар сурате, ки аз якҷанд соли адонашуда, ки боқӣ мондаанд, суд кофӣ меҳисобад, ки танҳо ягон қисми онҳоро зам намояд. Бояд қайд намуд, ки таҳти замнамоӣ қисме аз ҷазои адонашуда қарор мегирад. Ҷазои барои ҷинояти нав таъиншуда бояд пурра зам карда шавад. Яъне дар ҳар сурат, суд гарчанде аз тарзи қисман замнамоӣ истифода барад ҳам, ҳуқуқ надорад аз ҷазое, ки барои ҷинояти нав таъин шудааст, танҳо қисми онро зам намояд.

Дар адабиёти илмӣ ба тарзи қисман зам намудани ҷазоҳо олимони асосан аз назари танқидӣ муносибат менамоянд. Масалан, Т.Г. Чернова чунин меҳисобад: “вақте ки замкунии

қисми адонашудаи ҷазо аз рӯи ҳукми якум ба ҷазои барои ҷинояти нав таъиншуда ба амал меояд, метавон гуфт, ки судҳо маҳкумшударо аз қисми ҷазои аз рӯи ҳукми якум таъиншуда «озод менамоянд», талаботи ин ҳукмро ислоҳ месозанд ва дар маҳкумшудагон боварии бе ҷазо монданро барои ҷиноятӣ қаблӣ ба вучуд меоваранд” [10, с. 70].

К.В. Ображиев низ андеша дорад, ки «қисман зам намудани ҷазои барои ҷинояти аввал таъиншуда мустақилияти ҳукми аввалро зери шубҳа мегузорад. Ғайр аз ин ҳолатеро ба вучуд меоварад, ки содир гардидани ҷинояти нав дар давраи адои ҷазо, моҳиятан ҳолати озод кардан аз қисми ҷазои барои ҷинояти қаблӣ таъиншуда мегардад» [2, с. 36].

«Такроран содир намудани ҷиноят дар давраи адои ҷазо барои ҷинояти қаблан содиршуда – менависад В.М. Уручков, дар ҳеҷ ҳолат набояд ба сифати ҳолати сабуқкунандаи ҷазо баҳогузори шавад, бинобар он қисман зам намудани қисми адонашудаи ҷазо аз рӯи ҳукми аввала танҳо дар ҳолатҳое истифода шавад, ки замнамоии пурра имконнопазир бошад» [8, с. 88].

Дар таҷрибаи судӣ чӣ тавре иброз намудем тарзи қисман замнамоӣ тарзи аз ҳама паҳншудаи таъини ҷазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо ба ҳисоб меравад. Вале омӯзиши парвандаҳои ҷиноятӣ дар ин самт нишон медиҳанд, ки судҳо дар бисёр мавридҳо аз қисми адонашудаи ҷазои ҳукми пештара расман ҳиссаи ками онро ба ҷазои барои ҷинояти нав таъиншуда зам намуда ҷазои ниҳоиро муайян месозанд, ки ин ба хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии ҷиноятҳои маҷмӯиро ташкилкунанда ва барои амалӣ гаштани принсипи адолат мувофиқат намекунад.

Мисол, шаҳрванд Ю. бо ҳукми суди н. Сино бо қ. 2, м. 237 КҶ ҚТ ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 2 сол маҳкум гашта, бо дастрасии м. 71 КҶ ҚТ ҷазои таъиншуда шартан татбиқ карда нашуда, 2 сол муҳлати санҷишӣ муайян карда шудааст. Маҳкумшуда аз ин боварии суд ба ҳулосаи лозимӣ наомада, боз ҷиноятҳои дар қ. 3, м. 237 ва қ. 3, м. 244 КҶ ҚТ-ро содир намудааст, ки барои онҳо ба ӯ ҷазои ниҳоеи маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 3 сол таъин карда шудааст. Суд дар асоси қ. 1, м. 68 КҶ ҚТ ҷазои ниҳой таъин намуда, аз қисми адонашудаи ҷазои

маҳкумшуда, яъне аз 2 сол танҳо 6 моҳашро ба ҷазои бо ҳукми нав таъиншуда зам намуда, ҷазои ниҳоии маҳрум сохтан аз озодиро ба муҳлати 3 солу 6 моҳ таъин кардааст [7].

Шаҳрванд Н. бо ҳукми суд барои ҷиноятҳои дар қ. 3, м. 237 ва қ. 2 м. 110 КҚ ҚТ ба муҳлати 8 солу 1 моҳ маҳкум шуда, то охири адои ҷазо 4 солу 3 моҳи дигар боқӣ мондааст. Баъдан барои ҷинояти дигари содирнамудааш бо бандҳои «а,г,д» қ. 3, м. 200 КҚ ҚТ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 9 сол таъин карда шудааст. Суд дар асоси м. 68 КҚ ҚТ ҷазои ниҳоиро дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 9 солу 6 моҳ муқаррар кардааст, яъне аз 4 солу 3 моҳи қисми адонашудаи ҷазо ба ҷазои бо ҳукми нав таъиншуда танҳо 6 моҳашро зам намудааст.

Дар мисоли дигар, санаи 22 майи соли 2015 ба шаҳрванд И. бо қ. 5, м. 36, қ. 4, м. 200 КҚ ҚТ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 15 сол таъин гардида, дар асоси қ. 1, ва 5 м. 68 КҚ ҚТ бо роҳи таъини ҷазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо, аз ҳукми пештараи суди н. Фирдавсии ш. Душанбе аз 9 августи соли 2010 (14 солу 6 моҳ маҳрум сохтан аз озодӣ таъин шуда буд) ҷазои то охир адонашуда, қисман ба ҳукми нав зам карда шуда, ҷазои ниҳой дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 16 сол муайян шудааст. Яъне аз қисми адонашудаи ҷазо, ки зиёда аз 9 солро ташкил медиҳад, суд танҳо 1 солашро зам намудааст. Баъдан дар ҳукм зикр шудааст, ки ҷазои аз рӯи ҳукми аввали суд адогардида аз 3 майи соли 2010 то 22 майи соли 2015 ба муҳлати ниҳоии ҷазо ҳисоб карда шавад [3].

Дар парвандаи мазкур бар хилофи талаботи б. 11 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 марти соли 2003, №5 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо ва аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо» [1], суд қисми адонагардидаи ҷазои бо ҳукми пештара таъиншударо, ки дар асоси м. 68 КҚ ҚТ бояд пурра ё қисман ба ҷазои бо ҳукми нав таъиншуда зам карда шавад, муфассал муқаррар накарда, онҳоро аниқ нишон намодааст.

Ғайр аз ин суд қоидаҳои таъини ҷазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо бо муқаррароти қ. 6, м. 67 КҚ ҚТ омехта намуда, қисми адонашудаи ҷазоро ба муҳлати ҷазои ниҳой ба ҳисоб

гирифтааст, ки ин бар хилофи м. 68 КҚ ҚТ мебошад.

Ҳамин тариқ, ҳангоми истифода аз тарзи қисман зам намудани ҷазо, судҳо бояд онро тавре татбиқ созанд, ки боиси воқеан то ҳадди аққал кам шудани ҷазо барои ҷинояти бо ҳукми аввал таъингашта нагардад. Зеро, содир гаштани ҷиноят пас аз маҳкумшавӣ дар давраи адои ҷазо шакли бештар хавфноки кирдори ҷиноятиро назар ба маҷмӯи ҷиноятҳо ифода мекунад. Дар чунин ҳолат танҳо расман бо ном истифода намудани тарзи қисман замнамоӣ барои таъмини адолати иҷтимоӣ ва пешгирии содиршавии ҷиноятҳои нав мусоидат карда наметавонад.

3. Тарзи дарбар гирифтани ҷазоҳо дар он ифода меёбад, ки як ҷазо ҷазои дигарро дарбар мегирад. Бояд қайд намуд, ки дар фарқият аз татбиқи тарзи қисман замкунӣ, ки дар замнамоии танҳо қисми ҷазои адонашуда зоҳир мегардад ва ҷазо барои ҷинояти нав бояд пурра зам карда шавад. Ҳангоми истифодаи тарзи дарбар гирифтани аҳамият надорад, ки қисми адонашудаи ҷазо, ҷазои барои ҷинояти нав таъиншударо дарбар мегирад ё баръакс. Муҳим он аст, ки намуди нисбатан саҳттари ҷазо намуди начандон саҳттари онро дарбар гирад.

Тарзи дарбаргирӣ аз тарафи суд ба таври истисно дар он ҳолатҳое истифода мешавад, ки аз рӯи ҳукми нав ҷазое таъин мегардад, ки ба андозаи баландтарини барои намуди дахлдор муқарраршуда баробар мебошад ва суд аз доираи он берун баромада наметавонад.

Тавре қайд намуда будем, тарзи дарбар гирифтани аз тарафи суд танҳо дар ду ҳолат татбиқ шуда метавонад: вақте ки барои яке аз ҷиноятҳои ба маҷмӯъ дохилбудаи ҷазо дар намуди қатл ё якумра аз озодӣ маҳрум сохтан таъин шудааст ва дар ҳолате, ки барои яке аз ҷиноятҳои ба маҷмӯъ дохилбуда ҷазои ба маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд набуда таъин гардидааст, ки ба андозаи баландтарини ҷазои барои ҳамин намуд муқарраркардаи қисми умумии КҚ ҚТ баробар мебошад. Ҷазо дар намуди қатл ё якумра маҳрум сохтан аз озодӣ новобаста аз он, ки он аз рӯи ҳукми нав таъин шудааст ё қисми адонашудаи ҷазо ба ҳисоб меравад, дар ҳама ҳолат ҷазоҳои дигарро ғуруҳ мебарад. Чунин қоида ба ҷазои бо маҳрум сохтан аз озодӣ вобаста набуда низ дахл дорад, ки барои яке аз ҷиноятҳо ба андозаи

баландтарини дар қисми умумии КЧ ҚТ барои ҳамин намуди чазо муқарраргардида таъин гашта, ба сифати чазои ниҳой муайян мешавад.

Ҳамин тавр, суд ҳангоми таъини чазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо бо истифода аз се тарз, чазои ниҳойро таъин карда метавонад: 1) тарзи пурра замнамоӣ; 2) қисман замнамоӣ ва 3) чазои сабуктарро дарбар гирифтани чазои вазнинтар.

Мутобиқи қ. 3, м. 68 КЧ ҚТ «чазои ниҳой аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо дар шакли маҳрум сохтан аз озодӣ метавонад аз муҳлати баландтарини чазое, ки дар ҳамин Кодекс барои ҷиноят аз рӯи ҳукми охир пешбинӣ шудааст, баландтар бошад, вале на зиёда аз сӣ солро ташкил кунад».

Ҳадди поёнии чазои ниҳой бошад, дар қ. 5, м. 68 КЧ ҚТ муайян гашта, мутобиқи он «чазои ниҳой аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо бояд ҳам аз чазои барои содир намудани ҷинояти нав таъиншуда ва ҳам аз қисми то охир адонашудаи чазо аз рӯи ҳукми пештараи суд зиёдтар бошад».

Вале, бояд зикр намуд, ки талаботи дар қ. 5, м. 68 КЧ ҚТ муқарраршударо дар баъзе ҳолатҳо риоя намудан ғайриимкон мегардад. Масалан, агар шахс аз рӯи ҳукми аввала ба чазои бо маҳрум сохтан аз озодӣ вобаста набуда маҳкум шуда бошад ва барои ҷинояти нав низ суд чунин намуди чазоро ба муҳлат ё андозаи баландтарини он таъин намояд ё ҳангоми истифодаи тарзи дарбар гирифтани, яъне дар ҳолати бо яке аз ҳукмҳо чазои қатл ё якумра аз озодӣ маҳрум сохтан таъин шудан.

Барои бартараф намудани чунин ҳолат пешниҳод менамоем, ки ба қ. 5, м. 68 КЧ ҚТ тағйирот ворид карда шуда, он ба тарзи зайл ифода гардад: «чазои ниҳой аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо бояд ҳам аз чазои барои содир намудани ҷинояти нав таъиншуда ва ҳам аз қисми то охир адонашудаи чазо аз рӯи ҳукми пештараи суд зиёдтар бошад, ба ғайр аз ҳолатҳои чазои сабуктарро дар бар гирифтани чазои вазнинтар».

Ҳамин тавр, тарзҳои таъини чазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо таҳлил намуда мо ба чунин хулосаҳо омадем:

Қонуни ҷиноятӣ (м. 68 КЧ ҚТ) ва ҳам назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ се тарзи таъини чазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо фарқ менамояд: 1) тарзи пурра зам намудани чазоҳо; 2) қисман зам намудани чазоҳо ва 3) тарзи чазои сабуктарро дарбар гирифтани чазои вазнинтар.

Дар қ. 1, м. 68 КЧ ҚТ қонунгузор дар аввал тарзи пурра зам намудан, баъдан қисман зам намуданро нишон додааст, ки ин мантиқан судҳо ба бештар истифода намудан аз тарзи пурра замнамоӣ водор месозад. Аммо ба ин нигоҳ накарда, дар таҷрибаи судӣ ҳатто дар ҳолатҳои ба мақсад мувофиқ будани тарзи пурра зам намудани чазоҳо ва ҷой доштани имконияти дар амал татбиқ намудани он, судҳо тарзи пурра замнамоиро истифода намеkunанд. Кам истифода шудани тарзи пурра замнамоӣ, дар ҳолатҳои, ки шахс аз чазои аввала хулосаи зарурӣ набароварда боз даст ба ҷиноят задааст, дар роҳи таъмин намудани мақсадҳои чазо, бахусус пешгирии содиршавии ҷиноятҳои нав мусоидат карда наметавонад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019) [Матн] // – Душанбе, 2019. – 449 с.
2. Ображиев К.В. Проблемы совокупности приговоров в уголовном праве. – Ставрополь, 2003. – 56 с.
3. Парвандаи ҷиноятӣ №1-161/15 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
4. Парвандаи ҷиноятӣ №1-328/15 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
5. Парвандаи ҷиноятӣ №1-437/17 // Бойгонии суди н. Синой ш. Душанбе.
6. Парвандаи ҷиноятӣ №1-541/15 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
7. Парвандаи ҷиноятӣ №1-621/17 // Бойгонии суди н. Синой ш. Душанбе.
8. Уручков В.М. Совокупность приговоров по российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – Ставрополь, 2008. – 151 с.
9. Ҳуқуқи ҷиноятӣ (қисми умумӣ): китоби дарсӣ. [Матн] // Зери таҳрири номзади илми ҳуқуқ, дотсент Ғаффорова Ҳ.С. ва номзади илми ҳуқуқ, дотсент Салимов Н.А. – Душанбе: «Зинат», 2011. – 344 с.

10. Чернова Т.Г. Назначение наказания по совокупности приговоров по уголовному праву России: дис. ... канд. юрид. наук. – Йошкар-Ола, 2001. – 203 с.

Аннотатсия

Тарзҳои таъини ҷазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо

Мақола ба баррасии тартиби таъини ҷазо барои маҷмӯи ҳукмҳо мувофиқи қонунгузории ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шудааст. Муаллифон масъалаҳои мубрами усулҳои таъини ҷазо барои маҷмӯи ҳукмҳоро мавриди таҳлил қарор додаанд. Пешниҳодҳои ҷойдошта мумкин аст барои такмил додани тақмили қонунгузории ҷиноятӣ дар самти усулҳои таъини ҷазо барои маҷмӯи ҳукмҳо истифода шавад.

Аннотация

Способы назначения наказания по совокупности приговоров

Статья посвящена порядку назначения наказания по совокупности приговоров по законодательству Республики Таджикистан. Авторами исследуются проблемные вопросы способов назначения наказания при совокупности приговоров. Сформулированы предложения по совершенствованию законодательной регламентации способов назначения наказания по совокупности приговоров.

Annotation

Ways of sentencing by cumulative sentences

The article is devoted to the order of sentencing according to the totality of sentences under the legislation of the Republic of Tajikistan. The authors explore the problematic issues of methods of sentencing in the aggregate of sentences. Proposals have been formulated to improve the legislative regulation of methods for imposing punishment on the basis of a set of sentences.

УДК: 343.985

Назаров Аваз Қувватович,

мудири кафедраи криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, профессор.

E-mail: avazjonn@mail.ru

Тел.: (+992) 907-96-74-76.

ТАВСИФИ КРИМИНАЛИСТИКИИ ЧИНОЯТИ ОДАМКУШӢ

Калидвожаҳо: тавсифи криминалистикии чиноят; унсур; тарзи содир намудани чиноят; механизм; пайдоиши изи чиноят; маълумот дар бораи шахсият; айбдоршаванда; ҷабрдида.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика преступления; элемент; способ совершения преступления; механизм; образование следов преступления; сведения о личности; обвиняемый; потерпевший.

Keywords: forensic characteristics of a crime; element; method of committing a crime; mechanism; traces of a crime; information about a person; accused; victim.

Тавсифи криминалистикии чиноят унсурҳои муҳими ташкили дурусти тафтиши кирдори чиноятӣ мебошад. Истилоҳи «Тавсифи криминалистикии чиноят» ва мафҳуми он ҳамчун низомии аломатҳои хосси чиноят дар охириҳои солҳои 60-ум дар илми криминалистика мавқеи худро пайдо кард [13]. Дар охири солҳои 70-ум тавсифи криминалистикии чиноятҳо дар илми криминалистика мавзӯи баҳсҳо дар байни олимони криминалист гардид [13]. Назариячиён, ки ин масъаларо мавриди таҳқиқ қарор додаанд, фикру ақидаҳои хешро атрофи масъалаи мафҳум ва низомии тавсифи криминалистикии чиноят ҳамчун як назарияи илми криминалистика пешниҳод намудаанд. Дар байни онҳо А.А. Хмировро қайд кардан мумкин аст, ки асарҳои ӯ дар соҳаи назарияи исбот ба таври васеъ маълуманд. Ба ақидаи ӯ, унсурҳои тавсифи криминалистикии чиноят инҳо мебошанд: тарзи содир намудани кирдор, механизми ташаққули далелҳо, пайдоиши изи содир шудани чиноят, маълумот дар бораи шахсият ва рафтори айбдоршаванда ва ҷабрдида [15, с.5].

Дар бораи ин проблема фикру мулоҳизаи Р.С. Белкин ҷолиби диққат мебошад. Муаллиф чунин мешуморид, ки тавсифи криминалистикии чиноятҳо аз унсурҳои зерин иборат аст: - тавсифи иттилооти маъмулии сарчашмаи чиноят; - низомии маълумот дар бораи тарзҳои хосси содир намудан ва пинҳон

доштани намуди алоҳидаи чиноят ва оқибатҳои хосси онҳо; - шахсияти чинояткори эҳтимоли ва мақсадҳои эҳтимолии содир намудани чиноят; - шахсияти эҳтимолии ҷабрдидаи чиноят ва маълумот дар бораи ӯ; маълумот дар бораи баъзе ҳолатҳои хосси содир намудани чиноят (ҷой, вақт, вазъият); - маълумот дар бораи ҳолатҳои маъмулие, ки ба содир намудани чиноят мусоидат кардаанд [4, с.333].

Дар навбати худ, А.Г. Филипов дар асарҳои худ зикр кардааст, ки сохтори тавсифи криминалистикии чиноят аз унсурҳои зерин иборат аст: - субъекти таҷовузи чиноятӣ; - тарзи содир кардан ва пинҳон доштани чиноят; - ҳолатҳое, ки ба содир кардани чиноят ва тайёри ба он мусоидат кардаанд; - хусусиятҳои осори чиноят; - шахсияти чинояткор ва ҷабрдида [14, с.76]. Як далели ҷолиб он аст, ки як қатор тадқиқотчиён дар асарҳои худ аҳамияти тавсифи криминалистикии чиноятро барои тафтиши кирдори ғайриқонунӣ қайд мекунанд.

А.Г. Филипов дар асари худ тавсифи криминалистикии чиноятро ҳамчун «низомии аломатҳои хосси як намуди чиноят, ки барои тафтиш муҳиманд ва истифодаи усулҳо ва воситаҳои экспертизаи криминалистикиро муайян мекунанд», [14, с.76] дар бар мегирад. Тавсифи криминалистикӣ ҳамчун нуқтаи ибтидоии низомии тавсифи криминалистикии чиноят бояд ба аломатҳои таркиби чиноят, ки дар тавсифи чиноятӣ-ҳуқуқии чиноят мавҷуд

аст, асос ёбад. Асоси илмӣ рушди он таълимоти криминалистикӣ оид ба сабабҳо, пешгӯӣ, усулҳои тайёрии ҷиноят мебошад. Чунин ақида вучуд дорад, ки тавсифи мушаххаси криминалистикии ҷиноятҳо дар амалияи тафтишотӣ аҳамияти калон дорад, агар он унсурҳои дорои аҳамияти криминалистикиро муфассал нишон диҳад. Тахмин кардан мумкин аст, ки вобаста ба чунин дарки мафҳуми баррасишаванда олимони чунин унсурҳои тавсифи криминалистикиро ҷудо мекунанд: аломатҳои пайҳои ҷинояткорон ва маҷмӯи сабабҳои ба содир шудани ҷиноят мусоидат мекунанд[11, с.55].

То ба имрӯз барои муайян кардани мафҳуми тавсифи криминалистикии ҷиноятҳо якҷанд равиш мавҷуд аст, ки бо раванди омӯзиш ва дарки ин категория шарҳ дода мешавад. Бо дарназардошти талаботи амалияи тафтишотӣ бояд қайд кард, ки тамоми маълумоти дар тавсифи криминалистикии ҷиноятҳо мавҷудбуда бояд маълумоти ба далел асосёфта оид ба ҳолатҳои хосси ҷиноятҳои алоҳида бошанд. Интиҳоби унсурҳои дар сохтори тавсифи криминалистикии ҷиноят бояд бо талаботҳои амалия ба вучуд ояд ва асоснок карда шавад.

Дар байни ҷиноятҳои муқобили шахсият ҷинояти вазнинтарин одамкушӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҷамъияти муосир неъмат аз ҳама пуарарзиш — «ҳаёти инсон» аксар вақт ба сӯйқасди ҷиноятӣ дучор мешавад. Нопадид шудани шахс, ки аксаран дар натиҷаи одамкушӣ сурат мегирад, боиси нигаронии хосса дар ҷомеа аст. Одамкушӣ ҷинояти махсусан вазнин буда, аз нигоҳи илмӣ криминалистика дорои характери махсуси тафтишотӣ дорад. Тавсифи криминалистикии ҷиноятҳо категорияи нисбатан нави илмӣ криминалистикӣ мебошад, ки дар методологияи тафтиши намудҳои алоҳидаи ҷиноятҳо мавқеи асосиро ишғол мекунад. Тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ - низомии маълумоти умумие, ки ба ҳамдигар алоқаманд оид ба хусусиятҳои хос, ки дар тарзу механизми содир кардани ҷинояти одамкушӣ, ҳолатҳои содир намудани он, шахсияти қотил ва дигар ҷиҳатҳои амалӣ мавриди назар зӯҳур мекунанд, ки дар бораи он барои ҳалли амалии проблемаҳои рафти тафтишот зарур аст, баромад мекунад. Аз ин

лиҳоз, тафтиши ҷинояти одамкушӣ яке аз вазифаҳои асосии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ махсуб мешавад. Тафтиши бомуваффақияти ҷинояти одамкушӣ аз қобилияти муфаттиш бо истифода аз дастовардҳои илмӣ криминалистикӣ ва дуруст муайян намудани унсурҳои тавсифи криминалистикии ҷиноят вобаста аст[4, с.110-113].

Дар адабиётҳои муосири илмӣ криминалистика муаллифони нишон медиҳанд, ки асоси мафҳуми тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ «аломатҳо ва хусусиятҳои хосси содир намудани ҷиноят»-ро дар бар мегирад. Ҳамин тавр, мафҳуми баррасишаванда аз аломатҳои хосси ҳодиса, вазъият, тарзи содир намудани ҷиноят, чараҳои ташаккули пайҳои ҷиноят, ҳислатҳои хосси шахсияти ҷинояткор ва ҷабрдида ва ғайра иборат аст. Илова бар ин, робитаҳои байни ҷинояткорон низ бояд нишон дода шаванд. Сохтори дохилии тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ аз унсурҳои зиёде иборат аст, ки ба таври гуногун гурӯҳбандӣ шудаанд. Вобаста ба категорияи ҷиноятҳо таркиби унсурҳо ва алоқаҳои байни онҳо тағйир меёбанд. Бо дарназардошти усули мантиқӣ — “аз умумӣ ба мушаххас” бояд эътироф кард, ки тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ гуногун хоҳад буд, зеро нисбат ба хусусиятҳои худ «аломатҳои иловагӣ ё хусусиятҳои сохтории онҳо» ҷудо карда мешаванд[7,с.26].

Дар адабиётҳои илмӣ нишон дода шудааст, ки «сохтори тавсифи криминалистикии одамкушӣ аз унсурҳои зерин иборат аст: 1) ҷинояткор; 2) қурбонии ҷиноят; 3) вазъияти ҷиноят. Ҳар яке аз ин унсурҳо сохтори дохилии худро доранд, ки аз якҷанд ҷузъҳо иборатанд. Масалан, ба таркиби ҷиноят инҳо дохил мешаванд: ҷойи содир шудани ҷиноят; вақт; объектҳои ҷойи содир шудани ҷиноят, масалан, хона, маҳал ва ғайра; шохидони ҷиноят; ҷабрдидаи ҷиноят, ки дорои сифатҳои шахсӣ мебошад; ҳаёти солим; хусусиятҳои ҷинсию синну солӣ ва ғайра. Чунин унсурҳои сохтории тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкуширо дар вобастагӣ ба шахсияти ҷинояткор бо мавҷудияти хусусиятҳои зерин инъикос мекунад: сифатҳои шахсӣ, либос, қаду қомат, хусусиятҳои ҷинс ва синну сол, муҳити зист (ҳешовандон, дӯстон, ҳамкорон ва ғайра);

ангезаи куштор ва ғайра[1,с.233]. Муфаттиш бо дарёфти пайҳои ҷиноят ва муқаррар намудани далелҳо, ки дар бораи содир намудани ҷинояти одамкушӣ шаҳодат медиҳанд, инчунин дар бораи тарзи содир намудани ҷиноят, маҳал ва вақти содир кардани маълумотхоро бояд ҷамъоварӣ намояд.

Бояд гуфт, ки ҷиноят дар баробари инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ тағйир меёбад, низоми он тағйир меёбад, роҳҳои нави содир кардани ҷиноят ба вучуд меоянд. Одамкушиҳои марбут ба бедарак ғойб шудани ҷабрдида қаблан бештар хусусияти махсус доранд. Айни замон бедарак ғойб шудани ҷабрдидагон аксаран бо кушторҳое, ки дар натиҷаи муноқишаҳо дар фазои соҳибкорӣ, дар заминаи муносибатҳои зидихукуқии шахсонӣ, бо мақсади тасарруфи молу мулк ва ғайра содир мешаванд, вобаста аст. Дар адабиётҳои илмӣ унсурҳои зерин ба низоми тавсифи криминалистикии ҷиноятҳои таҳқиқшаванда шомил мешаванд: тарзи содир намудани ҷиноят; шахсияти ҷабрдида; маълумот дар бораи сабаб ва мақсадҳои ҷиноят; шахсияти ҷинояткор; ҷой, вақт ва шароити содир шудани ҷинояти одамкушӣ[5,с.31-32]. Муқаррар намудани тарзи ҷинояти одамкушӣ, сабабҳои марг, маҳалли ҷойгиршавии пайҳо дар сурати набудани ҷасад мушкилтарин вазифаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад. Хулоса дар бораи тарзи содир кардани ҷинояти одамкушӣ аксар вақт танҳо дар раванди азназаргузаронии ҷойи ҳодиса, эксперименти тафтишотӣ, хулосаҳои экспертизаҳои гуногун ва ғайра бароварда мешавад. Бозёфт кардани ҷасад на ҳама вақт имкон медиҳад, ки сабаби марги ҷасад, тарзи содир кардани ҷиноят ва дигар ҳолатҳо муайян карда шаванд. Қисми таркибии тарзи содир намудани ҷиноят усули пинҳон кардани ҷасад мебошад. Тадқиқотҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки дафн ё пинҳон кардани ҷасад бештар дар ҷойҳои душворгузар, дастнорас, касногузар анҷом дода мешавад. Барои муайян кардани усули пинҳон кардани ҷасад муфаттиш бояд чунин ҳолатҳоро, аз қабилӣ маҳал ва вақти кушторро муқаррар намояд. Хангоми тавсифи шахсияти ҷабрдида, ғайр аз гуфтаҳои дар боло зикршуда, набудани мақсади тарк кардани ҷойи истиқомати ўро ба назар гирифтани лозим аст. Дар раванди муайян намудани шахсияти ҷинояткор, инчунин бояд

мақсади ўро ба куштори ҷабрдида муайян намояд. Ҷинояткоре, ки куштор содир карда, ҷасадро пинҳон кардааст, аксар вақт гуноҳи худро рад мекунад. Аз ин рӯ, дар ин ҷо як қатор далелҳои ҳатмӣ талаб карда мешаванд, масалан, муқаррар кардани далели он ки ҷинояткор охириин бо ҷабрдида танҳо мондааст ва ё бо ӯ қабл аз содир шудани ҷиноят суҳбат ё вохӯрӣ кардааст. Илова бар ин, ашёи шахси ҷабрдида аз айбдоршаванда пайдо кардан мумкин аст. Ҳамин тариқ, бо дарназардошти ҳамаи унсурҳои сохторӣ ва робитаи мутақобилаи онҳо дар тавсифи криминалистикии ҷинояти баррасишаванда бояд эътироф кард, ки ошкор намудани ҷинояткор вазифаи комилан ҳалшаванда ба назар мерасад.

Барои босифат ва бомуваффақият гузаронидани тафтишот, пеш аз ҳама, донишмандони назарияи тавсифи криминалистикии ҷиноят зарур аст. Ин ба муфаттиш кумак мекунад, ки дар бораи мавҷудияти факти содиршавии ҷиноят, масалан пайҳои ҷинояте, ки барои куштор хос аст, тахмин кунад ва мақсаднок онҳоро ҷустуҷӯ кунад. Ҷустуҷӯи мақсадноки маълумот дар бораи ҷиноят имкон медиҳад, ки заминаи воқеиро барои дуруст ба роҳ мондани тафтиши ҷиноят муайян кард. Дар муайян кардани ин маълумотҳо тавсифи криминалистикии одамкушӣ, дониши муфаттиш оид ба пайҳои ҷиноят ва маълумотҳои воқеие, ки дар ҳолатҳои хосси ҷинояти одамкушӣ ташаккул ёфтаанд, муҳим аст. Ҷиноят ҳамчун падидаи ба ҷамъият хавфнок дорои хосиятҳои муайяне мебошад, ки дар берун ҳамчун аломат зоҳир мешавад. Маълумот дар бораи ин нишонаҳо метавонанд бо сабабҳои гуногун ба низом дароварда шаванд. Маҷмӯи ин аломатҳо аломатҳои ҷиноятро ташкил медиҳанд. Маълумот дар бораи унсурҳои асосии таркиби ҷиноят: дар бораи объект, субъект, тарафҳои объективӣ ва субъективӣ – мазмуни предмети исботро дар парванда пешақӣ муайян намуда, ба методикаи тафтишот таъсир мерасонад. Ҳолатҳои ба предмети исбот дохилгардидаро асоснок кардан, ҳақиқати онҳоро исбот кардан, ҷиноятро ҳамаҷониба, объективона ва пурра тафтиш кардан мумкин аст, ки бо истифода аз ҳолатҳои дигар, ки онҳоро далелҳои шайъӣ меноманд, ба роҳ монда шаванд. Барои ошкор ва

исбот кардани ҳолатҳои ҷиноят маълумот дар бораи унсурҳои ҷиноят зарур аст. Он дар асоси маълумоти воқеае, ки ҳангоми содир кардани ҳар як ҷиноят ба миён омадааст, муқаррар карда мешавад.

Дар ҷараёни тафтишот ба ғайр аз маълумоти воқеаи дигар унсурҳои тавсифи криминалистикии ҷиноят аҳамияти калон доранд: тарзи содир кардани ҷиноят, муҳит ва ҷойи содир кардани ҷиноят, хусусиятҳои иҷтимоӣ равоии (психологӣ) субъекти ҷиноят ва ҷабрида, муносибати байни онҳо, инчунин маҳал ва вақти содир кардани ҷиноят. Маълумот дар бораи ин ҳолатҳо имкон медиҳад, ки дар бораи мавҷудияти баъзе маълумотҳои воқеаи тахмини оқилона эҷод карда шавад [6, с.55-69].

Ҳамин тариқ, дар тафтиши ҷинояти одамкушӣ маҷмӯи маълумот дар бораи унсурҳои номбаршудаи қисми таркиби ҷиноятҳо муҳим аст. Маҷмӯи ҳамаи ин маълумотҳо тавсифи криминалистикии ҷиноят - як намунаи портрети маҷмӯии ҷиноят дар бар мегирад [9, с.692]. Тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ навъи (гурӯҳи) мушаххас, низомии маълумот дар бораи аломатҳои барои тафтишот муҳими ҷиноятҳо мебошад. Низомии ин маълумотҳо робитаи мунтазами байни аломатҳои нишондодашударо муайян мекунад, ки барои тафтиш кардани ҷиноят пешбинӣ шудааст ва инчунин самти муайяни тафтишотро муқаррар мекунад [8, с.71-81].

Ҳамаи кушторҳо бо сабабҳои гуногун ба гурӯҳҳо тақсим кардан мумкин аст. Тақсим аз рӯи усулҳои содир намудани ҷиноят, вазъият ва дигар унсурҳои аломатҳои криминалистикӣ вобаста аст. Тамоми намудҳои одамкуширо вобаста ба ду вазъияти тафтишӣ тақсим кардан мумкин аст: одамкушӣ дар вазъияти ошкоро ва одамкушӣ дар вазъияти пӯшида ва ё пинҳонӣ [5, с.31-32]. Аксар вақт ҷинояткор дар вақти содир кардани кирдор ҷойи ҳодисаро тарк мекунад. Дар шароити куштор хусусиятҳои ҷойи ҷиноятро дар якҷоягӣ бо мазмунӣ ҳодисаҳои дар ин ҷо дар вақти муайян ба амал омада, амали иштирокчиёни ин ҳодисаҳо ва шахсони дигари ҳозирбуда дар назар дошта мешавад. Дар сохтори вазъият инчунин одат шудааст, ки вазъияти пеш аз содир кардани ҷиноят ва вазъияте, ки баъди

содир шудани он ба вучуд омадааст, ҷудо карда шавад [2, с.560]. Чунин тақсимоат ба муайян кардани роҳҳо ва воситаҳои ҷустуҷӯи далелҳои шайъӣ ва унсурҳои алоҳидаи тавсифи криминалистикии ҷиноят мусоидат мекунад: ҷой, вақт, ҳодисаҳо, иштирокчиёни ҳодиса ва дигар шахсони ҳозиршуда. Барои муайян кардани ҷойи куштор ҳолатҳои зеринро муайян кардан лозим аст: ҷойи пайдо шудани ҷасад, ҷое, ки ҷароҳати ҷисмонӣ ё кирдоре, ки боиси марг шудааст, осори интиқоли ҷасад, ҷасади пора-пора ё нобуд кардашуда ва ғайра.

Дар назария ва амалияи тафтиши ҷинояти таҳқиқшаванда тарзҳои содир шудани одамкушӣ ба сифати унсурҳои асосии тавсифи криминалистикии ҷиноят баромад мекунад: содир кардани одамкушӣ ба воситаи олотҳои буранда ва халанда, бо истифода аз силоҳи оташфишон, бо роҳи ғарқ кардан; бо роҳи захролудшавӣ; бо истифода аз маводи тарканда; истифодаи нақлиёти автомобилӣ, нақлиёти роҳи оҳан; бо роҳи оташзанӣ; бо роҳи аз баландӣ партофтани ҷабрида. Содир кардани куштор бо истифода аз корд, табар ва дигар ашёи буранда маъмултарин аст. Зиёда аз 70% тамоми кушторҳо бо чунин тарзҳо содир мешаванд [12, с.240].

Ба сифати нишонаҳои иловагии тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ тамоми ҳолатҳои содир кардани ҷиноят дохил карда мешаванд: масалан, пайҳои хун дар бадан ва либоси гумонбаршуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки ӯ ҷиноятро содир кардааст ва олоти ҷиноят ба ӯ тааллуқ дорад. Фактҳои номбаршуда ҳангоми бо ҷизҳои гуногун, инчунин бо дасту пой задани ҷабрида низ хоссанд. Дар бадани қотил, аксар вақт дар дастҳо ва ё сару либос пайи хун пайдо мешавад. Дар бадан ва либоси гумонбаршуда пайҳои муқобилият метавонанд боқӣ монанд. Ин нишонаҳо метавонанд дар бадан ва либоси ҷабрида пайдо шаванд. Ҳангоми муқобилият нишон додан аз тарафи ҷабрида дар раванди содир шудани ҷиноят дар бадан ва либоси ҳам ҷабрида ва ҳам айбдоршаванда аломатҳои мубориза мушоҳида шуданаш мумкин аст. Ҳангоми истифодаи силоҳи оташфишон, тирҳо, гилзаҳо, патронҳо, дар ҷойи ҳодиса, сӯроҳиҳо дар монеаҳо, захмҳои тир дар бадани ҷасад, осори тири наздик дар он ва дигар осорҳо муайян кардан мумкин аст. Дар бадан ва либоси

гумонбаршуда пайҳои дуди борути сӯхташуда ва аломатҳои тир боқӣ монда метавонанд. Ҳамчунон вобаста ба ҳолати мазкур мумкин аст, ки аз нишондоди шохидон вобаста ба истифода намудани силоҳ аз тарафи гумонбаршуда маълумотҳои зарурӣ гирифта шаванд. Ҳолатҳои кушторро бо роҳи захролудшавӣ муайян намуда, бояд барои муайян кардани далели истифодаи моддаҳои захролуд маълумотҳои зарурӣ ҷамъоварӣ карда шаванд: ворид кардани захр ба ғизо, об, машрубот; бо роҳи сӯзандору ё пур кардани газ ба биноҳое, ки ҷабрдида дар ҳолати очизӣ қарор дошт. Дар ҷойи захролудшавӣ, дар бадани ҷабрдида ва эҳтимол дар гумонбаршуда бояд осори моддаи захрнок боқӣ монад.

Сӯхтор ҳамчун як усули куштор хеле кам аст. Бештари вақт ҷинойткор бо роҳи оташ задани ҷасади ҷабрдида пайҳои ҷинойтро пинҳон кардан меоҳад. Бинобар ин, ҳам дар ҳолати яқин ва ҷӣ дар ҳолати дуум аломатҳои сӯхтор, факти марги ҷабрдида ро пеш аз сӯхтор ё дар ҳолати нотаъин будани он ошкор кардан лозим аст. Ҳангоми одамкушӣ бо истифода аз мошин, дигар воситаҳои нақлиёт, пайҳо ба монанди пай дар садаҳои нақлиётӣ ба вучуд меоянд. Дар мошин зарраҳои либоси ҷабрдида, бофтаҳои мушакҳо, хун, мӯй, дандонҳо дар бадан боқӣ монда метавонанд; дар бадан ва либоси ҷабрдида - осори раҳи ҷарҳҳо, микроразраҷаҳои ранг ва ғайра барои исботи одамкушӣ, факти бархӯрди дидаю дониста, ба истиснои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ё худкушӣ аҳамияти калон дорад. Ҳангоми боиси марги одамон бо истифода аз нақлиёти роҳи оҳан дар ҷойи ҳодиса, ба ғайр аз осори аз болои ҷабрдида қатора (поезд) гузаштан (хун, узвҳои бадан, либос ва ғайра) метавонад осори кашолакунии бадан ва буриши қисматҳои бадан ба воситаи ҷарҳи қатора пайдо шавад. Ҷабрдида метавонад ҷароҳати ҷисмонӣ дошта бошад, ки пеш аз бархӯрдани қатора расонида шудааст; вай шояд дар ҳолати мастӣ, дар зери таъсири доруҳои мадхушкунанда ва ғайра бошад. Шаҳодатҳои аъзоёни экипажи қатораҳо дар бораи ҳолатҳои бархӯрд муҳиманд. Ҳангоми аз қатора партофтани ҷабрдида ба ғайр аз маълумотҳои зикршуда, инчунин чунин маълумотҳо, ба монанди мавҷудияти ашёи ба ҷабрдида дар масофаи муайян аз ҷойи афтидани ӯ

имконпазир аст; осори дастҳо дар панҷараҳои қатора, аломатҳои рангшавӣ дар рӯи вагон аз пойафзол, либос ва ғ. аз платформа тела додани ҷабрдида дар зери қатори ҳаракаткунанда бо шаҳодати шохидони айнӣ (пеш аз ҳама ронанда), ҷароҳатҳои ҷисмонии ҷабрдида дар минтақаи пушти сар.

Кушторҳое ҳастанд, ки ҷабрдида ро бо роҳи аз баландӣ партофтан амалӣ карда мешавад: аз баланди партофтани ҷабрдида, пешайвон (балкон) ва ё боми хона партофтан ва ғайра содир карда мешаванд. Куштор бо сабабҳои гуногун содир мешавад. Тарзҳои кушторро барои муайян намудани ҳама гуна ангеҷаҳои амали ҷинойткор муқаррар кардан мумкин аст. Дар баробари ин, ангеҷаҳои инфиродӣ ногузир ба иҷрои амалҳои муайян ҳангоми тайёрии ва содир кардани ҷинойт ва пинҳон кардани ҷинойт таъсир мерасонанд. Сухан на танҳо дар бораи ангеҷаҳое меравад, ки ҷинойткорро бо содир намудани куштор водор мекунад. Ҳадафҳои маъмултарин: тачовуз ба номус, қасди куштор, хусумати миллию ифротгарой, хусумати қарзӣ ва ғайра. Кушторҳои марбут ба фаъолияти соҳибкорӣ ё дигар фаъолияти тижоратии ҷабрдида метавонанд аз ҷониби шахсоне содир карда шаванд, ки ба ин фаъолият ягон алоқае доранд.

Ҷинойтҳои одамкушӣ дар баъзе вақтҳо ба воситаи силоҳи оташфишон ва моддаҳои тарканда (баъзан дастӣ) содир мешаванд. Ҷойҳои маъмулии чунин кушторҳо инҳоянд: маконҳое, ки дар наздикии биное, ки ҷабрдида зиндагӣ ё кор мекард. Одамкушиҳои фармоишӣ аксар вақт ба таври қасбӣ содир карда мешаванд, бинобар ин онҳо бисёр моҳирона омода карда мешаванд. Силоҳи оташфишон ё маводи тарканда истифода бурда мешавад; воситаҳои рӯйпӯш кардани намуди зоҳирӣ аз тарафи гумонбаршавандаҳо истифода мешаванд: либос, мӯйлаб, риш ё ниқоб, мошини қаблан тасарруфкардашуда ва ғайра. Қотил ҷойи ҷабрдида ро муқаррар мекунад, ҷой ва вақти кушторро интихоб мекунад. Агар ҷабрдида муҳофиз дошта бошад, пас ҳолатҳои танҳо будани ӯ омӯхта мешавад. Низомии хуб андешидашудаи пинҳон кардани осорҳои ҷинойт нақшабандӣ карда мешавад (аз ҷумла, сафар ба маҳалли дигар ё хориҷа), нест кардани силоҳ ва ғайра.

Унсури муҳимми тавсифи криминалистикии одамкушӣ нишонаҳо ва дигар маълумотҳои воқеие мебошанд, ки аз содир намудани ҷиноят бармеоянд. Дар низоми тавсифи криминалистикии одамкушӣ ҳолатҳои манфӣ ва саҳнагузориҳо ҷудо кардан мумкин аст. Ба саҳнагузориҳои одамкушӣ дар шакли худкушӣ таваҷҷуҳи бештар бояд дод. Онҳо бештар бо тарзҳои зерин гузаронида мешаванд: ҷабрдидаҳо бо болишт ва дигар ашё бӯғӣ мекунанд, баъд ҷасадро овозон мекунанд; онҳоро бо ҳалқа бӯғӣ карда, баъд аз таъҷиҳ меовезанд ва риштаро бурида, амали худро бо хоҳиши наҷот додани шахси гӯё овехташуда шарҳ медиҳанд. Дар ҳар ду ҳолат, ҳангоми овозон кардан (махсусан, ба боло кашидан) осеб дар бадан, аломатҳои таъҷиҳ ва ҳалқаҳо пайдо мешаванд. Микрозаррачаҳои кафи дастон ва ангиштони ҷасад, хусусиятҳои сатҳи ресмон дар ҷойи соишии он аҳамияти калон доранд. Ҳангоми истифодаи ашёи тез ҳамчун силоҳи куштор савол равшан карда мешавад: оё ҷабрдида метавонад ба худ осеб расонад. Бар асоси ҳулосаҳои илми тиб метавон гуфт, ки худкушӣ маъмулан дар гардан, қафаси сина, устухон ва оринҷ ба худ захм мегузорад. Самти ҳаракати пайҳо ҳангоми расонидани зарба ба гардан: аз чап ба рост ба дарун муайян карда мешавад. Барои қотил ба гардан зарба задан бештар хос аст. Аз ин рӯ, ҳангоми азназаргузарониҳои ҷойи ҳодиса ё ташҳиси минбаъдаи судию тиббии ҷасад равшанӣ андохтан ба ин масъала муҳим аст. Зарба задан ба ашёи дигар ба бадани худ (қорд, қайчӣ ва ғ.) одатан хосси беморони руҳӣ аст. Барои санҷидани фарзияи худкушӣ маълумоти воқеӣ дар бораи тарзи ҳаёти ҷабрдида, ҳолатҳое, ки ба ӯ тоқатнопазир менамуданд, изҳорот дар бораи худкушӣ, ирсияти вазнин (руҳӣ, венералӣ, дигар бемориҳои сироятӣ, майзадагии волидон ва дигар ҳешовандони наздик) муҳиманд. Далели ихтиёран навиштани навиштаҷотҳои пешазмаргии худкушӣ аз ҷониби ҳуди қурбонӣ низ муҳим аст.

Унсурҳои тавсифи криминалистикии куштор маълумот дар бораи ҷинояткорро дар бар мегирад. Таҳлили амалияи нишон медиҳад, ки шахсоне, ки қасдан ҷинояти одамкуширо содир мекунанд, дорои сифатҳои муайяни иҷтимоӣ равоӣ (психологӣ) мебошанд (ба

ғайр аз куштор, ки дар натиҷаи маҷмӯи ҳолатҳои тасодуфӣ, ҳангоми баромадан аз ҳадди мудофияи зарурӣ, дар ҳолати ҳаяҷоноварии саҳти эмотсионалӣ содир карда мешавад). Ба инҳо таҷовузорӣ, бераҳмӣ, худпарастӣ, нафрат нисбат ба ҷамъият ва шахсият, тамаъҷӯӣ ва ғайра дохил мешаванд. Ин хислатҳо дар рафтори қотилон, дар муносибати онҳо ба дигарон зоҳир мегардад. Ин гуна шахсон қоидаҳои тартиботи ҷамъиятиро дағалона вайрон мекунанд, машруботи спиртӣро сӯистеъмол мекунанд ва ё маводи муҳаддир истеъмол мекунанд, аксар вақт майдаавбошӣ мекунанд, ҷанҷол ва задухӯрд мекунанд, одамонро мезананд. Аз нуқтаи назари криминалистика онҳо ба содир намудани ҷиноят, аз ҷумла ба одамкушӣ майл доранд. Аксар вақт пеш аз ҷинояти одамкушӣ ҷиноятҳои авбошӣ, ғоратгарӣ, таҷовуз ба номус, расонидани зарари ҷисмонӣ содир мекунанд.

Донишони тавсифи криминалистикии одамкушӣ ҳамчун як намуди ҷиноят ба муфаттиш кумак мекунад, ки маълумоти эҳтимолии воқеиро оид ба парвандаи мушаххас муайян намояд, ки тафтишро мақсаднок мегардонад.

Дар охир ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки сохтори тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ бисёр мураккаб буда, барои навиҷи гурӯҳҳои алоҳидаи ҷиноятҳо комилан якхела нест. Вобаста ба намуди ҷиноят, шакли ғуноҳе, ки бо он содир мешавад ва аз хусусиятҳои инфиродии он як унсури низоми дар аломатҳои ҷиноятҳои ғуногун метавонанд аз ҷиҳати маъно, пайдоиш (вобаста ба хусусияти манбаъҳои пайдоиши онҳо) ва ғайра ғуногун бошанд.

Тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ унсурҳои зеринро дар бар мегирад:

а) маълумот дар бораи механизми содир намудани ҷиноят;

б) маълумот дар бораи ҳолатҳои содир шудани ҷиноят;

в) маълумот дар бораи вақти содир шудани ҷиноят;

г) маълумот дар бораи маҳалли содир шудани ҷиноят;

д) маълумот дар бораи шахсияти ҷинояткор;

- е) маълумот дар бораи шахсияти и) маълумот дар бораи сабабу шароите, чабрдида (чанбаҳои виктимологӣ); ки ба содир намудани ҷиноят мусоидат
ж) маълумот дар бораи мақсад ва ангезаи кардаанд.
ҷиноят;
з) маълумот дар бораи механизми пайдоиши пай;

Рӯйхати адабиёт:

1. Аленичев П.Н., Белкин Р.С., Винберг Л.А., Корухов Ю.Г. Криминалистика.- М.: Юрид. лит., 1986.— С. 233.
2. Бабаева, Э. У. Криминалистика : учебник для бакалавров и специалистов / Э. У. Бабаева, О. В. Волохова, Н. Н. Егоров, М. В. Жижина, Д. В. Исютин-Федотков, Е. П. Ищенко, Я. В. Комиссарова, В. Д. Корма, Н. В. Кручинина, М. М. Милованова, В. И. Паршиков, В. Н. Уваров, Э. Н. Харина; отв. ред. Е. П. Ищенко. – Москва : Проспект, 2020. – 560 с.
3. Белкин, Р.С. Криминалистика: учебник для вузов /Р.С. Белкин. – М., 2008. – С. 333. 24 -
4. Беляев С.Н. Структура криминалистической характеристики убийств в мегаполисе // Проблемы экономики и юридической практики. 2008. №1. С.110- 113.
5. Вандышев, В. В. Реализация взаимосвязей жертвы и преступника в раскрытии и расследовании насильственных преступлений / В. В. Вандышев. – Санкт-Петербург, 1992. – С. 31–32.
6. Ищенко, П. П. Нужна ли криминалистическая характеристика преступления в криминалистической методике? / П. П. Ищенко // Lex Russica. – 2020. – № 3. – С. 55–69.
7. Килессо Е.Г. Методика расследования убийств, сопряженных с безвестным исчезновением потерпевшего: первоначальный этап расследования: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2004. – 26 с.
8. Корма, В. Д. Некоторые проблемы методики расследования преступлений / В. Д. Корма // Вестник Университета имени О. Е. Кутафина (МГЮА). – 2019. – № 3. – С. 71–81.
9. Криминалистика : учебник для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. / под. ред. Р. С. Белкина. – Москва : Норма, 2005. – С. 692–693.
10. Криминалистика: учебник / под ред. Л.Я. Драпкина. М.: Юрайт, 2016. – 831 с. Сергеев Л.А. Криминалистика. М., 1971.
11. Курапка В. Э., Малевски Г., Матулене С. О понятии криминалистической характеристики преступлений и ее уровнях //Вестник криминалистики. 2005. № 14. — С. 55.
12. Кустов, А. М. Расследование убийств: криминалистическая теория и практика (монография) / А. М. Кустов, О. П. Левченко // Проспект. – 2020. – 240 с.
13. Тхакохов, А. А. История зарождения и развития учения о криминалистической характеристике преступления / А. А. Тхакохов. - Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 22 (102). — С. 628-631. — URL: <https://moluch.ru/archive/102/23036/> (дата обращения: 23.12.2022).
14. Филипов А.Г. Криминалистика. – М., 1998. – С. 76.
15. Хмыров А.А. «Улики поведения» и их роль в доказывании по уголовному делу // Советская Юстиция, 1983 – №21. – С. 5.

Аннотатсия

Тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои тавсифи криминалистикии ҷиноят мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода шудааст. Тавсифи криминалистикии ҷинояти одамкушӣ унсурҳои зеринро дар бар мегирад: маълумот дар бораи механизми содир намудани ҷиноят; маълумот дар бораи ҳолатҳои содир шудани ҷиноят; маълумот дар бораи вақти содир шудани ҷиноят; маълумот дар бораи маҳалли содир шудани ҷиноят; маълумот дар бораи шахсияти ҷинояткор; маълумот дар бораи шахсияти чабрдида (чанбаҳои виктимологӣ); маълумот дар бораи мақсад ва ангезаи

чиноят; маълумот дар бораи механизми пайдоиши пай; маълумот дар бораи сабабу шароите, ки ба содир намудани чиноят мусоидат кардаанд.

Аннотация

Криминальная характеристика преступления убийства

В данной статье научно исследуются вопросы криминалистической характеристики преступления. Криминалистическая характеристика преступления убийства включает в себя следующие элементы: сведения о механизме совершения преступления; сведения об обстоятельствах преступления; сведения о времени совершения преступления; сведения о месте совершения преступления; сведения о личности преступника; сведения о личности потерпевшего (виктимологические аспекты); сведения о цели и мотиве преступления; сведения о механизме образования следов; сведения о причинах и условиях способствовавших совершению преступления.

Annotation

Criminal characteristics of the crime of murder

This article deals with the issues of forensic characteristics of the crime. The forensic characterization of the crime of murder includes the following elements: information about the mechanism of committing the crime; information about the circumstances of the crime; information about the time of the crime; information about the place of the crime; information about the identity of the offender; information about the identity of the victim (victimological aspect); information about the purpose and motive of the crime; information about the mechanism of trace formation; information about the causes and conditions that contributed to the commission of the crime.

УДК: 343.74

Саидзода Шохин Нуриддин,

номзади илмҳои ҳуқуқишunosӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи факултети ҳуқуқишunosии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: saidzodash@mail.ru

Тел.: (+992) 001-10-03-15.

Шарифзода Шарифбек Мурод,

сардори шуъбаи ҳуқуқи Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: sharifzoda.75@mail.ru

Тел.: (+992) 938-87-07-07.

МУҚОВИМАТ БА КОРРУПСИЯ ВА АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ ОН

Калидвожаҳо: Конституция; қонунгузорию зиддикоррупсионӣ; коррупсия; давраи соҳибистиқлолӣ; шаффофият; пешгирӣ; муқовимат; субъект; пора; Конвенсия; шахси мансабдор; ҷиноятҳои коррупсионӣ; Кодекси ҷиноятӣ; Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил.

Ключевые слова: Конституция; антикоррупционное законодательство; коррупция; период независимости; прозрачность; предотвращение; противодействие; субъект; взятка; Конвенция; должностное лицо; коррупционные преступления; Уголовный кодекс; Содружество Независимых Государств.

Keywords: Constitution; anti-corruption legislation; corruption; period of independence; transparency; prevention; counteraction; entity; bribe; Convention; official; corruption crimes; Criminal Code; Commonwealth of Independent States.

Ҷузъи муҳими низоми пешгирии коррупсия қонунгузорию зидди коррупсионӣ мебошад, ки ҳолатҳои он самаранокӣ ин фаъолиятро муайян мекунад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба коррупсия” ба Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, иборат мебошад.

Қайд намудан ба маврид аст, ки рӯйхати сарчашмаҳои дар қонун овардашуда ба пуррагӣ дарҷ нагардидаанд, зеро санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд ҚҶ ҚТ ва ҚМҚ ҚТ), санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии дигар

мақомотҳои давлатӣ, инчунин заминаи умумии ҳуқуқии мубориза бо коррупсияро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд. Бинобар ин ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» аз 7 августи соли 2020, №1714 илова намудани санадҳои қайдгардида ба рӯйхат ба мақсад мувофиқ мебошанд.

Маҷмӯи меъёрҳои (қонунҳои) гуногуни ҳуқуқӣ бояд масъалаҳои зеринро дар бар гирад:

- ташкили пешгирӣ ва мубориза бо коррупсия дар тамоми соҳаҳои танзимшавандаи қонун;

- маҳдуд кардани имкониятҳои, ки ба коррупсия мусоидат мекунад;

- кам кардани манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни коррупсия;

- зиёд кардани эҳтимолияти ошкор намудани амалҳои коррупсионӣ ва ногузирии ҷазои ҷиноятӣ;

- таъсир ба ангезаи рафтори коррупсионии “додан” ва “гирандагон”;

- ташаккули афкори ҷамъиятӣ, таҳаммулнопазирӣ ба коррупсия дар ҳама шаклҳои зоҳиршавии он.

Тавре дар м. 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» қайд мегардад: қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба коррупсия ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтааст. Аммо, агар ба матни Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 6 ноябри соли 1994 қабул шудааст, назар намоем, истилоҳи "коррупсия" дар он дида намешавад. Бо вуҷуди ин, тибқи Конститутсия давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро қафолат медиҳад (м. 17). Гузашта аз ин, тибқи м. 5 Конститутсия, инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олии мебошанд. Ҳаёт, кадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд. Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд [1-с 3]. Бинобар ин моҳияти ин меъёри санади олии қонунгузори мамлакат, шаходати ба Конститутсия асос ёфтани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба коррупсия»-ро тасдиқ менамояд.

Яке аз омилҳои муҳиме, ки монеи татбиқи ҳуқуқҳои қонунӣ дар Конститутсия пешбинишудаи шахрвандон мегарданд, бюрократия дар хизмати давлатӣ ва ҷиноятҳои коррупсионӣ дар ҳама зухуроти он мебошанд. Аз ин рӯ, давлат вазифаи худро оид ба таъмини шахрвандон бо ҳуқуқ ва озодиҳои асосӣ иҷро карда, бояд бо коррупсия мубориза барад.

Заминаи асосии ҳуқуқии муқовимат ба коррупсия Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» мебошад. Қонуни мазкур муқовимат ба коррупсияро ҳамчун фаъолияти субъектҳои муқовиматбаранда дар ҳолатҳои зерин муайян намудааст [2]:

- дар самти пешгирӣ, ошкор кардан, кушодан, таҳқиқу тафтиши ҳуқуқвайронкуниҳои бо коррупсия алоқаманд;
- ба ҷавобгарӣ кашидани субъектҳои ҳуқуқвайронкуниҳои бо коррупсия алоқаманд;
- бартараф намудани сабабу шароитҳои бавучудоварандаи коррупсия ва оқибатҳои ҳуқуқвайронкуниҳои коррупсионӣ.

Қонун принципҳои асосии мубориза бо коррупсияро муайян намуда, заминаи ҳуқуқӣ ва ташкилии чораҳои пешгирии коррупсия, самтҳои асосии фаъолият оид ба баланд бардоштани самаранокии муқовимат ва ғайраро дар бар мегирад.

Дар қонуни мазкур пешбинӣ гардидани принципҳои гуногуни мубориза бо коррупсия, пеш аз ҳама ҳадафҳои гуногуни қонуни мазкур нишон дода шудааст, аз ҷумла: а) фаъолияти зидди коррупсия ба истифодаи чораҳои ҷазо ва пешгирикунанда асос ёфтааст; б) ин принципҳо бисёрҷанба мебошанд, зеро онҳо нисбат ба иштирокчиёни фаъолияти муқовимат ба коррупсия (мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ, институтҳои ҷомеаи шахрвандӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ, шахсони алоҳида) нигаронида шудаанд [3].

Ба сифати чораҳо оид ба пешгирии коррупсия бошад, дар м. 14 қонуни мазкур чунин ишора гардидааст: тарғибу ташвиқи зиддикоррупсионӣ; таълиму тарбияи зиддикоррупсионӣ; таҳлили хавфҳои коррупсионӣ; мониторинги зиддикоррупсионӣ; экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ; чораҳои назорати давлатии молиявӣ; талаботи махсус нисбати довталабони вазифаҳои давлатӣ ва шахсони барои иҷрои вазифаҳои давлатӣ ваколатдор; мамониат барои таъин ё интихоб шудан ба мансабҳои давлатӣ ва мансабҳои ба онҳо баробаркардашуда; ҷорӣ намудани маҳдудиятҳо вобаста ба иҷрои вазифаҳои мансаби давлатӣ ва мансаби ба он баробаркардашуда. Уҳдадорӣ риояи ин қонун ба зиммаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла шахсони мансабдори давлатӣ гузошта шудааст.

Қайд намудан ба маврид аст, ки бо мақсади ташкили мубориза бар зидди коррупсия ва андешидани чораҳои зарурӣ дар сатҳи миллӣ маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ зиёд қабул гардида, барномаҳои миллии ҳуқуқӣ дар ин соҳа ташаккул дода шуд. Масалан, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» аз 10 декабри соли 1999 қабул гардид ва баъдан 25 июли соли 2005 Қонуни мазкур бо дарназардошти уҳдадорӣҳои байналмилалӣ дар таҳрири нав қабул карда шуд [4]. Соли 2008

Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид бар зидди коррупсия, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он 31 октябри соли 2003 ҳамроҳ гардидааст, аз ҷониби Парламенти Тоҷикистон - Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ (ратификатсия) карда шуд. Дар заминаи меъёрҳои ин санади байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадор гардид, ки қонунгузорию ҳудро ба Конвенсияи мазкур мутобиқ намуда, мақомоти махсуси муборизабаранда бо коррупсияро таъсис диҳад. Бо мақсади иҷрои уҳдадорихоӣ байналмилалӣ бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 январи соли 2007 №143 Политсияи андоз ва Кумитаи давлатии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд. 20 март соли 2008 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [5] аз 25 октябри соли 2022 “Дастурамали баҳисобгирии омории ҷиноятҳои хусусияти коррупсионидошта ва феҳристи чунин ҷиноятҳо” [6] қабул гардид.

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2008, №34 Стратегияи мубориза бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2012 тасдиқ гардид [7]. Ҳамзамон қабули Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2010 №864 «Дар бораи тадбирҳои иловагӣ тақвияти муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 сентябри соли 2010 №431 «Дар бораи тасдиқи Нақшаи чорабиниҳо оид ба таъмини иҷрои тадбирҳои иловагӣ тақвияти муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010 – 2012» ҳамчун ҳуҷҷати кӯтоҳмуддати давлатӣ дар радиёи Стратегия ҳамчун идомаи мантиқии муқаррароти асосии он, ҷиҳати мукамалгардонии сиёсати зиддикоррупсионӣ тақони ҷиддӣ бахшид.

Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 декабри соли 2010 Шӯрои миллии муқовимат бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақоми умумимиллии машваратӣ, мутобиқсозандаи фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ҷиҳати амалигардонии чораҳои пешгирӣ ва муқовимат бо коррупсия таъсис дода шуд.

Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2013, № 1504 Стратегияи муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 – 2020 қабул гардид, ки ҳамчун санади барномавии дурнамои миёнамуҳлати сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат бо коррупсия, баҳри паст кардани шиддат ва сатҳи коррупсия дар кишвар равона гардида буд [8].

Ҳамин тавр, дар замони истиқлолият як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи мубориза бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардиданд аз ҷумла:

- Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016;

- Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи с. 1998;

- Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31.12.2008 сол, таҳти № 455;

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 августи 2020, № 1714 «Дар бораи муқовимат ба коррупсия»;

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 март соли 2007, № 233 «Дар бораи хизмати давлатӣ»;

- Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноябри соли 2013, № 492;

- Кодекси одоби хизматчиёни давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2015, № 591

- Стратегияи мубориза бар зидди коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 - 2012 бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2008, №34 тасдиқ карда шудааст.

- Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 - 2020 бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2013, №1504 тасдиқ карда шудааст.

- Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2010 №864 «Дар бораи тадбирҳои иловагӣ тақвияти муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2

сентябри соли 2010 №431 «Дар бораи тасдиқи Нақшаи чорабиниҳо оид ба таъмини иҷрои Тадбирҳои иловагии тақвияти муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010 – 2012»

Ғайр аз ин қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 июли соли 2010, №631 «Дар бораи аудити дохилӣ дар ташкилотҳои бахши давлатӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 июли соли 2010, №626 «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимояи давлатии иштирокчиёни муҳофизати судии ҷиноятӣ» аз 29 декабри соли 2010, №644, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм» аз 25 марти соли 2011, №86 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» аз 25 марти соли 2011, №702, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ–ҷустуҷӯӣ» аз 25 марти соли 2011, №687, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 июни соли 2011, №723, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 июни соли 2011, №749, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният», аз 28 июни соли 2011, №751 ва дигар қонунҳо заминаи асосии пешгирӣ ва муқовимат бо коррупсиёро ташкил медиҳанд.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар боло овардашуда ва инчунин як қатор дигар меъёрҳои зидди коррупсия ба пешгирӣ ва муқовимат ба рафтори коррупсионӣ нигаронида шудаанд. Ҳангоми дар кӯдакдорӣ қонундорон мавҷуд будани нишонаҳои ҷинояти коррупсионӣ онҳо ба намуди ҷавобгариҳои вазнини ҷиноят мувофиқ ҷалб карда мешаванд.

Ғайр аз қонунҳои зикргардида мутабоқи стратегия барои Тоҷикистон стандартҳои байналмилалӣ зиддикоррупсионӣ пеш аз ҳама талаботи Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид зидди коррупсия, тавсияҳои Нақшаи амалиёти Истамбулии Шабакҳои зиддикоррупсионии кишварҳои Аврупои Шарқӣ ва Осиёи Марказӣ (иқдоми минтақавии СХИР), созишномаҳо ва иқдомҳои минтақавии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Ташкилоти

Гурӯҳи татбиқи чораҳои молиявӣ муқовимат ба шустани пул, Созмони ҳамкории иқтисодӣ пешбинишуда дар мадди аввал бояд, баррасӣ гарданд.

Муқаррароти Конвенсияи СММ оид ба мубориза бо коррупсия аз 31 октябри соли 2003 (14 октябри соли 2005 эътибор пайдо кардааст) рӯйхати чунин ҷиноятҳои коррупсиониро мушаххас менамояд [9].

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тасвиби ин санад уҳдадор гардид, ки муқаррароти санади байналмилалӣ мазкурро дар қонунгузориҳои миллии худ татбиқ намояд. Аммо, то имрӯз қонунгузориҳои мавҷудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки меъёрҳои мубориза бо коррупсиёро дарбар мегирад, на ҳама муқаррароти Конвенсияро ба инобат гирифтааст.

Бояд қайд намуд, ки дар сурати фаъолона татбиқ намудани ин муқаррарот метавонанд ба рушди қонунгузориҳои зиддикоррупсионӣ милли таъсири ҷиддӣ расонад ва самаранокии қонунгузориҳо дар пешгирии ҷиноятҳои коррупсионӣ дучанд гардонад. Дар натиҷаи муқоисаи муқаррароти асосии Конвенсияи СММ ва қонунгузориҳои миллии зидди коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин ҳолатҳоро қайд намудан зарур аст:

Дар м. 2-и Конвенсияи СММ «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» муқаррар карда шудааст, ки: «мансабдори расмӣ давлатӣ» шахсоне таъингардида ё интихобгардида мебошанд, дар мақомоти қонунгузорӣ, иҷроия, маъмурӣ ё судии давлатӣ ягон вазифаро бо музди ё иловапулӣ, бе музди ишғол менамоянд. Дар асоси ин муқаррарот таърифи васеи мафҳуми шахси мансабдорро дар ҷиноятҳои коррупсионӣ овардан мумкин аст.

Тибқи эзоҳи м. 314 КҶ ҚТ тахти мафҳуми шахси мансабдор шахси таъин ё интихобшуда фаҳмида мешавад [10], ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус вазифаи намояндаи ҳокимияти давлатиро амалӣ менамояд, мувофиқи м. 295 КҶ ҚТ зери мафҳуми «шахси мансабдор дар ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратӣ шахсоне дар назар дошта шудаанд, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё мутабоқи ваколати махсус вазифаи фармонфармой ё дигар вазифаи идоравиро дар ташкилотҳои тичоратӣ сарфи назар аз шакли моликият ва инчунин дар ташкилотҳои

ғайритичоратӣ, ки мақоми ҳокимияти давлатӣ намебошанд, анҷом медиҳанд [11]. Ин таърифхоро пурра ва равшан намудан зарур аст. Мансаби давлатӣ бошад, тибқи м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ», мансабҳои давлатӣ ба 2 гурӯҳ тақсим карда мешаванд:

-мансабҳои давлатии ҳокимияти давлатӣ - мансабҳое, ки Конститутсия ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои амалӣ намудани ҳокимияти давлатӣ муқаррар намудаанд;

-мансабҳои давлатии хизмати давлатӣ (мансабҳои сиёсӣ ва маъмурии хизмати давлатӣ) - мансабҳое, ки бо тартиби қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъмини иҷрои ваколатҳои шахсони мансабдори давлатии ҳокимияти давлатӣ ва амалӣ намудани салоҳияти мақомоти давлатӣ муқаррар карда шудаанд. Тибқи м. 6 ба хизматчиёни давлатии маъмурӣ, инчунин шахсони мансабдори мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот баробар карда мешаванд, ки номгуи мансабҳои онҳоро Феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд. Мансабҳои давлатӣ мувофиқи вазифаашон ба идоравӣ, иҷроия ва ёрирасон тақсим карда мешаванд [12].

Моддаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» хизматчиӣ давлатиро ҳамчун шахсе таъриф мекунад, ки шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки мансаби давлатии хизмати давлатии музднокро дар асоси касбӣ бо мақсади таъмини иҷрои ваколатҳои шахсони мансабдори давлатии ҳокимияти давлатӣ ва амалӣ намудани салоҳияти мақомоти давлатӣ ишғол намудааст.

Бинобар ин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибати муттаҳиднамоии қонунгузории мафҳуми истилоҳи «шахси мансабдор» ҷой надорад, аз ҷумла дар ягон манбаи ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври қонунӣ тафовут байни вазифаҳои иҷроия, иҷроия ва хизматрасонӣ муайян карда нашудааст.

Ғайр аз ин, ба андешаи мо, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ», хизматчиёни граждании (ҳайати техникӣ ва хизматрасонӣ) мақомоти давлатӣ низ метавонанд, эҳтимолан ҷинойтҳои коррупсионӣ содир кунанд, аммо дар эзоҳ шахсони мансабдоре, ки иҷрои вазифаҳои

хизматрасониرو иҷро мекунанд, инъикос карда нашудаанд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба коррупсия» доираи маҳдуди шахсоне оварда шудааст, ки онҳо барои ҷинойтҳои коррупсионӣ ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида мешаванд, яъне: субъектҳои ҳуқуқвайронкунии ба коррупсия алоқаманд - шахси барои иҷрои вазифаҳои давлатӣ ваколатдор, яъне шахсе, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус мансабҳои давлатии ҳокимияти давлатӣ ё мансабҳои давлатии хизмати давлатиро мутобиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол менамояд, шахси мансабдори мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, инчунин шахсони ба он баробаркардашуда (шахсе, ки бо тартиби муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати номзад ба ишғоли мансабҳои давлатии интихобӣ ё узви мақомоти интихоботии давлатӣ ба қайд гирифта шудааст, шахсони мансабдори субъектҳои хоҷагидори давлатӣ, субъектҳои хоҷагидоре, ки дар онҳо ҳиссаи давлат на кам аз нисфро ташкил медиҳад, шахсони мансабдори ташкилотҳои ғайритичоратӣ, шахсони мансабдори давлатҳои хориҷӣ, созмонҳои байналмилалӣ ва намояндагиҳои онҳо, ки бо мақомоти давлатӣ, шахси мансабдор, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибат доранд), шахсе, ки хизматрасониҳои давлатиро амалӣ менамояд, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ.

Ҳамин тариқ, мавҷуд набудани якрағӣ дар муайян кардани мақоми мансабдорон дар қонунҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси норавшании фаҳмиши ҳуқуқии онҳо ва ба вучуд овардани шубҳа оид ба таъини ҷавобгарӣ барои амалҳои дорони хусусияти коррупсионӣ мегардад. Аз ин рӯ, дар сатҳи қонунгузорӣ таълиф ва коркарди таърифи умумӣ, мушаххас ва возеҳ намудани шахси мансабдор зарур аст, ки он ба дигар меъёрҳои санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифат накунад. Ин, бешубҳа, дар пешгирӣ, сарқӯб, ошкор ва тафтиши парвандаҳо, инчунин риояи қатъии қонунҳо аз ҷониби шаҳрвандоне, ки ба таври возеҳ ва бидуни шубҳа муайян мегардад ва барои

амалҳои коррупсионӣ ки метавонад, масъул бошад, нақши муҳим мебозад.

Инчунин мафҳуми шахси мансбдори давлатӣ ба таври зайл пешниҳод карда мешавад: Шахси мансбдори давлатӣ – шахси таъин ё интихобшуда, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус вазифаи намоёндаи ҳокимияти давлатиро амалӣ менамояд, яъне бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои ваколатҳои амрдиҳӣ нисбати шахсоне мебошад, ки дар тобеияти хизматии ӯ қарор надоранд, инчунин шахсе, ки вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ, маъмурию хоҷагидориро дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, ҳамчунин дар субъектҳои хоҷагидори давлатӣ ва дигар субъектҳои хоҷагидоре, ки дар онҳо ҳиссаи давлат на кам аз нисфро ташкил медиҳад, ба таври муздноқ ё бемузд иҷро менамояд ва шахсони ба онҳо баробаркардашуда.

Қирдорҳои коррупсионии дар ҚЧ ҚТ муқаррар гардида муқоиса намуда, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки қонунгузорию амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бештари қирдорҳои дар Конвенсия овардашударо дар бар намегирад. Дар ҚЧ ҚТ чунин аломатҳои ҷинойт, аз қабилӣ ришвадиҳӣ ба шахсони мансбдорони давлатии хориҷӣ ё шахсони мансбдори ташкилотҳои ҷамъиятии байналмилалӣ, азхудкунии моликияти хусусӣ аз ҷониби шахси мансбдор ҷой надоранд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2013 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 3 с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба коррупсия” 07.08.2020с.№1714 м.2.. [Захираи электронӣ].-Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/631_tj_0.pdf (санаи мурочиат: 11.02.2021 с.).
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба коррупсия” 07.08.2020с.№1714 м.2.. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/631_tj_0.pdf (санаи мурочиат: 11.02.2021 с.).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» аз 25 июли соли 2005, таҳти №100 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 07.04.2021).
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» [захираи электронӣ]. Речаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/374_tj_0.pdf (санаи мурочиат: 11.02.2021 с.).
6. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастурамали баҳисобгирии омории ҷинойтҳои хусусияти коррупсионидошта ва фехристи чунин ҷинойтҳо» аз 7 сентябри соли 2007,

Ба андешаи мо, муқаррар намудани ҷинойтҳои зикргардида дар ҚЧ ҚТ ба таснифи мушаххаси чунин ҷинойтҳо мусоидат мекунад, ки ин барои самаранокии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар мубориза бо ҷинойтҳои коррупсионӣ зарур мебошад.

Ҳадафи асосии давлат низ дар мубориза бо коррупсия заминаи дурусти ҳамаҷонибаи ҳуқуқӣ ва ташаккули таҷрибаи қавии қонунгузорӣ дар мубориза бо коррупсия мебошад. Дар раванди ташаккули чунин заминаи ҳуқуқӣ, бояд меъёрҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ пурра ба назар гирифта шаванд. Ҳамин тавр дар натиҷаи таҳлили асосҳои ҳуқуқии муқовимат бо коррупсия, бояд санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ зиддикоррупсионӣ ва салоҳияти шахсони мансбдори давлатӣ ва шахсони ба онҳо баробаркардашуда дар самти муқовимат бо коррупсия мушаххас ва муккамал гардонида шаванд.

Дар қонунҳои амалкунандаи зиддикоррупсионӣ стандартҳои байналмилалӣ зиддикоррупсионӣ талаботи Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид зидди коррупсия, тавсияҳои Нақшаи амалиёти Истамбулии Шабакҳои зиддикоррупсионии кишварҳои Аврупои Шарқӣ ва Осиёи Марказӣ (иқдоми минтақавӣ СХИР), созишномаҳо ва иқдомҳои минтақавӣ Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Ташкилоти Гурӯҳи татбиқи чораҳои молиявӣ муқовимат ба шустани пул, Созмони ҳамкории иқтисодӣ пешбинишуда ҷорӣ карда шаванд.

таҳти №414 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи мурочиат: 07.04.2022).

7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи мубориза бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2012» аз 26 январи соли 2008, таҳти №34 [Захираи электронӣ] / Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 09.08.2022).

8. Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 – 2020, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2013, №1504. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/631_tj_0.pdf (санаи мурочиат: 11.02.2021).

9. Конвенсияи Созмони Милали Мутаҳид зидди коррупсия. аз 31 октябри 2003 сол [захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption. (санаи мурочиат: 10.08.2022).

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 5 марти соли 2007 № 233 [захираи электронӣ]. Речаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/233_tj.pdf (санаи мурочиат: 11.02.2021 с.).

11. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон // [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 20.10.2020).

12. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 августи соли 2016, №737 “Дар бораи Феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 07.09.2021).

Аннотатсия

Муқовимат ба коррупсия ва асосҳои ҳуқуқии он

Мақола ба асосҳои ҳуқуқии муқовимат ба коррупсия ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ дар даври соҳибистиклолӣ бахшида шудааст. Дар он оид ба фароҳам омадани заминаи ҳуқуқии мубориза бо коррупсия, пурзӯр гардидани ҷаъолияти мақомоти муқовиматбаранда иброи назар карда шудааст. Муаллифон дар мақола тақмили ҷораҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ ва криминологӣ оид ба муқовимат ба коррупсия, роҳҳои муосири пешгирии боз ҳам самарабахши ҷиноятҳои коррупсиониро қайд намудаанд. Дар ин замина ҷораҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва иҷроӣ яқ қатор масъалаҳои муҳими пешгирии ҷиноятҳои коррупсиониро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифагузорӣ кардаанд.

Аннотация

Противодействие коррупции и ее правовая основа

Статья посвящена правовым основам противодействия коррупции и принятию антикоррупционных правовых актов в эпоху независимости. В нем описывается создание правовой базы для борьбы с коррупцией и усиление деятельности антикоррупционных органов. В статье авторы отмечают совершенствование уголовного законодательства, криминалистические меры противодействия коррупции, современные методы более эффективного предотвращения коррупционных преступлений. В этом контексте поставлена задача выполнения научно обоснованных мероприятий и ряда важных вопросов предотвращения коррупционных преступлений в Республике Таджикистан.

Annotation

Anti-corruption and its legal framework

The article is devoted to the legal framework for combating corruption and the adoption of anti-corruption legal acts in the era of independence. It describes the creation of a legal framework to combat corruption and the strengthening of the activities of anti-corruption bodies. In the article, the authors note the improvement of criminal legislation, forensic measures to combat corruption, modern methods of more effective prevention of corruption crimes. In this context, the task of scientifically based measures and the implementation of a number of important issues in the prevention of corruption crimes in the Republic of Tajikistan was set.

УДК: 341.4

Ҳомидова Манзура Файзуллоевна,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи
ҳуқуқи соҳибкорӣ ва байналмилалӣ факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва
сиёсати Тоҷикистон.

E-mail: manzura.faizieva@gmail.com

Тел.: (+992) 927-83-07-05.

МАФҲУМ ВА МОҲИЯТИ ПРИНЦИПҲОИ УМУМИИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҶИНОЯТӢ

Калидвожаҳо: ҳуқуқи байналмилалӣ; ҳуқуқи миллӣ; принципҳо; ҷиноятҳои байналмилалӣ; илмҳои ҳуқуқшиносӣ; ҳуқуқи ҷиноятӣ.

Ключевые слова: международное право; национальное право; принципы; международные преступления; юридические науки; уголовное право.

Keywords: international law; domestic law; principles; international crimes; juridical sciences; criminal law.

Дар тахти мафҳуми принцип дар назарияи ҳуқуқ, аз ҷумла дар ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ, чун анъана ғояҳои асосӣ ва роҳбарикунандае, ки муҳтаво ва самти танзими ҳуқуқиро муайян мекунам, фаҳмида мешаванд. Принципҳои ҳуқуқро одатан ба умумиҳуқуқӣ, яъне хос ба ҳуқуқ дар умум; соҳавӣ, яъне хусусияти ин ё он соҳаро дарҷкунанда; байнисоҳавӣ, яъне ба гурӯҳи соҳаҳои ҳаммонанд хос, ҷудо мекунам. Ба принципҳои махсуси ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ дар аксари мавридҳо принципҳои *nullum crimen sine lege*, *nullum poena sine lege*, *ne bis in idem*, принциби ҷавобгарии ҷиноятӣ фардӣ, роҳ надодан ба ишораи мавқеи расмӣ доштан (яъне шахси мансабдор будан) ё иҷрои фармон ё амр ҳамчун асоси озод кардан аз ҷавобгарӣ, ҳамчунин принципҳои амали ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ дар замон ва макон дохил мешаванд. Ин гуна муқаррарот бо тамоми ҷиҳатҳои мусбиаш як қатор эътирозҳо ба миён меорад. Якум, аз нуқтаи назари татбиқи амалӣ, зеро агар мо принципҳо танҳо ҳамчун ғояҳои танзими ҳуқуқӣ қабул кунем, пас мо танҳо як соҳти абстрактӣ, баёни ба даст меорем, ки бидуни имкони эҷоди ягон механизми татбиқи он мебошад. Масалан, агар Комиссияи ҳуқуқи байналмилалӣ вазифадор карда шавад, ки «муқаррароти асосии танзими ҳуқуқӣ», «ақидаҳои назариявӣ ва ҳуқуқӣ», «муқаррароти аксунандаи моҳияти қонун»-ро ифода намояд,

мавҷудияти Принципҳои Нюрнбергро тасаввур кардан душвор мешуд.

Бешубҳа, таҳияи сиёсати ҳуқуқӣ, тафсир ва татбиқи меъёрҳои ҳуқуқ бояд ба баъзе арзишҳои асосии барои як ҷомеаи муайян асос ёфта, принципҳои мавҷудаи ҳуқуқиро дар назар гирад. Аммо ба андешаи мо, аҳамияти принципҳо пеш аз ҳама дар он аст, ки онҳо меъёрҳои ба таври умум эътирофшудаи рафтор ва ҳифзи ҳуқуқ мебошанд, ки метавонанд дар мавридҳои мушаххас, аз ҷумла дар шакли қиёси ҳуқуқ истифода шаванд. Ва танҳо дар ин робита мо метавонем дар бораи онҳо ҳамчун ғояҳо, ё қонуниятҳои ҳуқуқ сухан гӯем. Чӣ хеле ки принципҳои Нюрнберг асос барои ташаккул ёфтани ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ва кодексҳои миллӣ гардиданд.

Дуввум, чунин фаҳмиши принципҳо марбут ба ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ хусусиятҳои Оинномаи Суди байналмилалӣ ҷиноятиро ба назар намегирад. Охири ҳамчун ҳуҷҷати универсалии умумиэътирофшуда маҳсуб меёбад, ки дар он кӯшиши ҷамъбасти низомии ҳуқуқи ҷиноятӣ зиёда аз 150 давлат дида мешавад. Аз ин рӯ, тафсири меъёрҳои он танҳо аз нуқтаи назари таълимоти ҳуқуқии Тоҷикистон, изофа аз ин бо истифодаи муқаррароти олимони ҳуқуқшиносии шӯравӣ, ки аз фарқиятҳои идеологӣ аз ҳуқуқи буржуазӣ бармеоманд, комилан дуруст нест. Муносибати шабеҳ ба принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ муқаррароти

Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятиро ба хусусиятҳои назарияи ҳукуки ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқ менамояд. Аммо, дар айни замон, он аз истилоҳоте, ки ҳам ба ҳуди Статути Суди байналмилалии ҷиноятӣ ва ҳам ба ҳукуки хориҷӣ, ки таърихи тӯлоние дар тадқиқи масъалаҳои ҳукуки байналмилалии ҷиноятӣ доранд, хос мебошад, фарқ мекунад.

Таълимоти ҳукуки байналмилалии ҳам ватанӣ ва ҳам хориҷӣ, истилоҳи «принсипҳои ҳукук»-ро истифода набурда, балки «принсипҳои умумӣ» (General Principles)-ро истифода мебарад. Дар айни ҳол принсипҳои умумӣ гуногун тафсир дода мешаванд: ҳамчун принсипҳои барои ҳама ғайриқарорӣ низомҳои миллии ҳукук умумӣ ва эътирофшуда; ҳамчун принсипҳои ҷудонашавандаи ҳукуки ғайриқарорӣ; ҳамчун принсипҳое, ки аз мантиқи ҳукук бармеоянд; ҳамчун принсипҳое, ки асоси ҳукуки байналмилалӣ мебошанд. Чунин равишҳои гуногун, аз ҷумла бинобар муқаррароти бисёр танқидшавандаи м.38-уми Оинномаи Суди байналмилалии Созмони Милали Муттаҳид пайдо шудаанд, ки тибқи он Суд уҳдадор мебошад, ки бахсҳои баррасӣ мекардашро тибқи ҳукуки байналмилалӣ, аз ҷумла бо татбиқи «принсипҳои умумии ҳукук, ки аз ҷониби миллатҳои мутамаддин эътироф шудаанд» дида барояд [7].

Вобаста ба ин дар ҳукуки байналмилалӣ савол оиди тафриқагузориҳои принсипҳои умумии ҳукуки байналмилалӣ (General Principles of International Law) ва принсипҳои умумии ҳукук (General Principles) ба миён меояд. Дар таълимоти ҳукуки байналмилалии ҷиноятии Россия ин масъала умуман бардошта намешавад, зеро диққати махсус ба фарқи байни принсипҳои соҳавӣ (махсус) ва умумӣ дода мешавад. Ҳамин тавр, дар яке аз китобҳои дар доираи мавзӯи сарчашмаҳои ҳукуки байналмилалии ҷиноятӣ зикр мешавад, ки: «Оинномаи Суди байналмилалӣ аз 26 июни соли 1945 принсипҳои умумии ҳукук, ки аз ҷониби миллатҳои мутамаддин эътироф шудаанд, эътироф менамояд, Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ ба принсипҳо ва меъёрҳои ҳукуки байналмилалӣ, принсипҳои умумиэътирофшудаи ҳукуки байналмилалии башардӯстӣ ишора менамояд. Ҳамин тариқ, сарчашмаи яқини ҳукуки байналмилалии

ҷиноятӣ бояд принсипҳо ва меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳукуки байналмилалӣ махсус ёбанд ва ҳамчунин дар Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ одат ҳамчун ҳукуки татбиқшаванда дарҷ нагардидааст» [6, с. 27-28].

А.Г. Кибалник оиди принсипҳои суханронда, алоқамандии принсипҳои ҳукуки байналмилалӣ (принсипҳои умумӣ) ва принсипҳои ҳукуки байналмилалии ҷиноятиро (принсипҳои соҳавӣ) қайд менамояд: «аз лиҳозе, ки соҳаи ҳукуки байналмилалии ҷиноятӣ ба низоми ҳукуки байналмилалӣ мансуб аст, бинобар ин ба он тамоми принсипҳои асосии ҳукуки байналмилалӣ дар умум хос мебошанд. Дар навбати худ, агар принсипҳои умумии ҳукуки байналмилалӣ тавассути принсипҳои соҳавӣ амал кунанд, пас принсипҳои мушаххаси соҳавӣ як навъ «ба таври махсус фаҳмидан»-и принсипҳои умумии ҳукуки байналмилалӣ мебошанд» [5, с. 79-80].

Бо вучуди ин принсипҳои умумии ҳукук (General Principles) ва принсипҳои умумии ҳукуки байналмилалӣ (General Principles of International Law) бояд тафриқагузорӣ карда шаванд, зеро «мафҳуми принсипҳои умумии ҳукук қабл аз эътирофи мафҳуми принсипҳои умумии ҳукуки байналмилалӣ маъмул буданд» [4, с. 160].

Тавре ки дар боло қайд намудем, консепсияҳои бисёр марбут ба мафҳум ва аз ин лиҳоз оиди мутаносибии ин мафҳумҳо мавҷуданд. Аммо ин бештар масъалаи истилоҳот аст, на моҳият, зеро бартарӣ доранд чунин ақидаҳои ҳам муаллифони ғарбӣ ва ҳам дар Русия марбут ба он, ки ин принсипҳои зикршуда мухтавои гуногун доранд.

Ҳамин тариқ, дар адабиёти хориҷӣ принсипҳои умумии ҳукуки байналмилалиро бештар дар маънои моддаи 38 Оинномаи Суди байналмилалии Созмони Милали Муттаҳид ҳамчун қоидаҳое, ки аз меъёрҳои одатҳои ҳукуки байналмилалӣ, яъне ҳамчун сарчашмаи асосии ҳукуки байналмилалӣ фаҳмида мешаванд [10, с. 41].

Дар таълимоти ҳукуки байналмилалии оммавии давлатҳои Иттиҳоди мустақил мафҳуми «принсипҳои умумии ҳукуки байналмилалӣ» аксар вақт тақрибан ҳамин маъно дода мешаванд, зеро дар таърифҳои худ муаллифони ба сабабияти таърихӣ, эътироф ва

эътибори умумибашарии принципҳо таваҷҷуҳ мекунанд[3].

Ҳамин тариқ, принципҳои умумии ҳуқуқи байналмилалӣ ин меъёрҳои умумӣ дар шакли одатҳои мебошанд, ки аз созишномаҳои байналмилалӣ ё меъёрҳои одатии ҳуқуқи байналмилалӣ бармеоянд ва чун қоида, ба муносибатҳои байналмилалӣ дахл доранд (истифода набурдани қувва ё таҳдиди истифодаи қувва; ба таври осоишта ҳал намудани баҳсҳо, даҳлат накардан ба қорҳои дохилии дигар давлат ва ғ.).

Истифодаи воқеии онҳо дар ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ, ҳатто аз рӯи қиёс ё «бо таври махсус фаҳмидан» душвор ба назар мерасад. Принципҳои умумии ҳуқуқ бошанд, пайдоиши тамоман дигар доранд - онҳо принципҳои мебошанд, ки аз системаҳои ҳуқуқии миллӣ гирифта шудаанд [4, с. 11].

Тибқи ин таърифоти умумиэътирофшуда дар м. 21, б. 1 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ (Оиннома) зикр гардидааст, ки «Суд принципҳои умумии ҳуқуқро, ки аз қонунҳои миллии низомҳои ҳуқуқии давлатҳо гирифта аст татбиқ менамояд, аз ҷумла қонунҳои миллии давлате, ки дар ҳолатҳои муқаррарӣ салоҳияти худро нисбати ин ҷиноят татбиқ менамуданд».

Принципҳои умумии ҳуқуқ дар таълимоти хориҷа сарчашмаи ёрирасони ҳуқуқ маҳсуб меёбанд ва дар ҳолатҳои *non liquet*, яъне ҳолатҳои, ки барои баровардани ҳукм ба қадри кофӣ муайян набуда, равшанро тақозо менамоянд, истифода бурда мешаванд. Дар заминаи ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ ин маънои онро дорад, ки принципҳои умумии ҳуқуқ пеш аз ҳама ҳамчун механизми бартараф кардани камбудҳои ҳуқуқӣ баррасӣ мешаванд ва аз ин рӯ ба ҳуқуқҳои айбдоршаванда таъсири назаррас мерасонанд [9, с. 10].

Дарвоқеъ, натиҷаи мувофиқаи судии байналмилалӣ метавонад аз принципи умумии ҳуқуқ вобаста бошад, чунон ки дар парвандаи ба таври васеъ истинодшудаи Эрдемович дида мешавад (*Erdemovich Case* № IT-96-22-T). Дар ҷавоб ба изҳороти айбдоршаванда, ки вай дар иҷрои фармон бо таҳдиди ба ҳаёти худ амал кардааст, Трибунали байналмилалии ҷиноятӣ оид ба собиқ Югославия изҳор дошт, ки масъалаҳои содир кардани ҷиноят дар зери фишор, дар ҳолати зарурати ниҳой ва ҳангоми

иҷрои фармон дар Оиннома ифшо нашудаанд, балки мувофиқи принципҳои умумии ҳуқуқ озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳангоми иҷрои фармон танҳо дар сурати риоя шудани як қатор шартҳои қатъӣ сурат мегирад.

Ҳамин тариқ, маҳкум намудани Эрдемович ба меъёрҳои вобаста буд, ки ба далелҳо дар бораи хусусиятҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи чунин категорияҳои ҳуқуқӣ, аз қабили «маҷбурқунӣ» ва «иҷрои фармони дидаю доништа ғайриқонунии шахси мансабдор» асос ёфтаанд, ки бо истинод ба гузориши Комиссияи байналмилалии ҳуқуқ барои соли 1996 тасдиқ карда шудаанд. Дар асоси ин, принципҳои умумии ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятиро метавон ҳамчун муқаррароти бунёдии ҳуқуқи ҷиноятӣ муайян кард, ки дар ҳолатҳои, ки барои бартараф кардани камбудҳои мавҷудаи ҳуқуқӣ танзими дақиқи ҳуқуқӣ вучуд надорад, инчунин барои шарҳи меъёрҳои ҳуқуқ истифода мешаванд.

Дар оинномаҳои трибуналҳои байналмилалии ҳарбӣ, ки баъд аз Ҷанги дуҷоми ҷаҳон ташкил карда шудаанд, ба принципҳои умумӣ, аз ҷумла ба қоидаҳои умумии ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан амалан эътибор дода намешуд. Дар Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ, баръакс, як бахши пурраи меъёрҳо ба онҳо бахшида шудааст. Пеш аз ҳама, ин қисми 3 буда, «Принципҳои умумии ҳуқуқи ҷиноятӣ» ном дорад. Сохтори он «моделҳои румӣ»-и се зинаи ҷинояти байналмилалиро инъикос мекунад: унсурҳои объективӣ, аз ҷумла рафтор, оқибатҳо ва, унсурҳои субъективӣ ва ҳолатҳои, ки ҷавобгариро истисно ё сабук мекунанд» [1, с. 84]. Дар адабиёти хориҷӣ бошад, принципҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ байналмилалӣ бо ворид намудани мавзӯи унсурҳо ва аломатҳои ҷинояти байналмилалӣ, аз ҷумла унсурҳои объективӣ (*actus reus*), унсурҳои субъективӣ (*mens rea*) ва ҳолатҳои, ки ҷавобгариро истисно мекунанд [2, с. 8].

Аз нуктаи назари ҳуқуқшиносии тоҷик дар сурати ба назар гирифтани чунин равиш омехташавии принципҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқаррароти дигари Қисми умумии ҳуқуқи ҷиноятӣ дида мешавад. Аз тарафи дигар, ҷудокунии қатъии принципҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқаррароти дигари Қисми умумии ҳуқуқи ҷиноятиро низ сунъӣ эътироф кардан лозим

аст, зеро принципҳои ҳуқуқ (ғояҳои асосӣ) бо қоидаҳои Қисми умумӣ алоқаи зич доранд. Ҳамин тариқ, таълимот дар бораи таркиб ва мафҳуми ҷиноят барои татбиқи принципи қонуният зарур буда, таълимот дар бораи тарафи субъективии ҷиноят идомаи принципи гунаҳкорӣ мебошанд.

Ба принципҳои ҳуқуқи ҷиноятии байналмилалӣ (қоидаҳои умумии ҷавобгарии ҷиноятӣ), ки дар қисми 3 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ ифода ёфтаанд, инҳо дохил мешаванд: - принципи ҷавобгарии ҷиноятии фардӣ (моддаи 25 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ), ки асоси Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятиро ташкил медиҳад. Ҷиноятҳои байналмилалӣ бо иштироки шумораи зиёди шахсон тавсиф мешаванд, ки шахми ҳар кадоми онҳоро дар зӯроварии оммавӣ муайян кардан душвор аст. Аммо ин Судро аз зарурати ба ҷавобгарии инфиродӣ кашидани шахсоне, ки ба содир кардани ҷинояте, ки ба доираи салоҳияти Суд дохил мешаванд, қасд доштанд, дар он иштирок кардаанд ё бевосита содир кардаанд, озод намекунад.

Дар доираи ҷавобгарии ҷиноятии инфиродӣ метавон мафҳуми ниҳоят мураккаб ва барои ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ заруриро дар бораи ҷавобгарии роҳбароне, ки аз ҷониби зердастонашон содир намудани ҷиноят пешгирӣ накардаанд, баррасӣ намуд, яъне кирдор дар шакли беҳаракатӣ (моддаи 28 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ); - принципи қонуният (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) (моддаҳои 22-24 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ), ки мутобиқи он шахс танҳо барои содир кардани рафторе ба ҷавобгарӣ кашида мешавад, ки дар лаҳзаи содир шуданаш аниқ ва бечуну чаро ҷиноят эътироф шуда бошад ва ҷазо дода мешавад ва таърифи ҷиноят аз рӯи қиёс ғайри қобили қабул аст. Ҳамчун қисми ҷудонашавандаи принципи қонуният (ҳамчун, умуман, принципи ҷавобгарии ҷиноятии фардӣ) бояд муқаррарот дар бораи унсурҳои ҷиноятҳое, ки мафҳуми ҷинояти мушаххасро дар доираи салоҳияти Суди байналмилалии ҷиноятӣ ташкил медиҳанд, баррасӣ карда шаванд (м. 25 (3), моддаҳои 28, 30 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ); – қоидаҳои тобеияти суд, ки муқарраротро дар бораи нобилиғон

(моддаи 26 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ), масуният (моддаи 27 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ) ва муҳлати ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан (моддаи 29 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ) дар бар мегирад; -қоидаҳо дар бораи ҳолатҳое, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ ё ҷиноят будани кирдорро истисно мекунад, масалан, ихтиёран даст кашидан, бемории рӯҳӣ, ҳолати мастӣ, мудофияи зарурӣ, рафъи таҳдид, маҷбуркунӣ, инчунин саҳви воқеъӣ, саҳв дар қонун ва амалҳо аз рӯи фармон (моддаи 25 (3) (е), моддаҳои 31, 32, 33 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ). Принципиҳои ҳуқуқи ҷиноятии байналмилалӣ ба маънои аслии ин мафҳум муқаррароти бунёдӣ ба монанди *ne bis in idem* (моддаи 20 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ) ва ҳуқуқи татбиқшаванда (моддаи 21 Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ) мебошанд, гарчанде ки онҳо дар қисми дигари Оиннома пешбинӣ шудаанд. Ҳамчунин бояд қайд намуд, ки берун аз қисми 3-юми Оиннома моддаҳо оиди таъини ҷазо, ки ҷузъи муҳими қисми умумии ҳуқуқи ҷиноятӣ мебошанд, пешбинӣ шудаанд.

Баъзе қоидаҳое, ки ба назари бисёр муаллифон, ҳам аз ҷиҳати қоидаҳои ба ҳамаи ҷиноятҳо татбиқшаванда ва ҳам ба маънои қатъии мафҳуми принципҳои умумии ҳуқуқи ҷиноятӣ мебошанд, умуман ба Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ дохил карда нашудаанд. Масалан, муқаррарот дар бораи имкони бевосита содир намудани ҷиноят тавассути беҳаракатӣ, дар бораи сершумории ҷиноятҳо, принципҳои асосӣ ба монанди *nulla poena sine culpa*, эҳтимолияти бегуноҳӣ ва ғ.

Ҳамин тариқ, дар Оинномаи Суди байналмилалии ҷиноятӣ, ки сарчашмаи асосии ҳуқуқи ҷиноятии байналмилалӣ мебошад, принципҳои умумии ҳуқуқи байналмили ҷиноятӣ назар ба оинномаҳои трибуналҳо хеле муфассалтар ва амиқтар ифода карда шудаанд. Дар партави ин муқаррароти Оинномаи принципҳои умумии ҳуқуқи ҷиноятии байналмилалиро ҳамчун муқаррароти асосии ҳуқуқи ҷиноятӣ фаҳмидан лозим аст, ки метавонанд дар ҳолатҳое истифода шаванд, ки барои рафъи камбудихои мавҷудаи ҳуқуқӣ танзими дақиқи ҳуқуқӣ вучуд надорад, инчунин барои тафсири меъёрҳои ҳуқуқ. Чунин таърифот бештар ба воқеиятҳои ҳуқуқи

байналмилалии ҷиноятӣ муосир мувофиқ буда, шарҳи дурусти меъёрҳоеро, ки ҷиноятҳои мушаххаси байналмилалиро мустақиман манъ мекунад, фароҳам меорад. Аммо истифодаи чунин таърифот дар заминаи қонунгузори ҷиноятӣ Тоҷикистон танҳо бо ишора оиди ҳаммаъно будани принципҳои ҳуқуқ ва муқаррароти Қисми умумӣ имконпазир аст.

Воқеан, таълимот дар бораи таркиби ҷиноят, мафҳуми ҳолатҳое, ки ҷиноят ё сазовори ҷазо будани қирдорро истисно мекунад ва ғайраро метавон маҳз ҳамчун маҷмӯи қоидаҳои асосии ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашидан, ки ҳангоми татбиқ ва тафсири моддаҳои Қисми махсуси ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, тавсиф кард.

Рӯйхати адабиёт:

1. Богуш Г.И. Общие принципы уголовного права в Римском статуте Международного уголовного суда // Международное уголовное правосудие: современные проблемы / Под общ. ред. Г.И.Богуш, Е.Н. Трикоз. М.: Институт права и публичной политики, 2009. С. 76-92.
2. Верле Г. Принципы международного уголовного права: учебник; перев. С англ. языка С.В.Саяпина. О.: Феникс. М.: ТрансЛит, 2011. 910с.
3. Морева Р.Б. О понятии общих принципов современного международного права // Ученые записки РГСУ. 2013. №6 (122). С. 33-37.
4. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебн. для студентов юрид.фак. и вузов / Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Акад. Правовой ун-т. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.:Волтерс Клувер, 2005. 432 с.
5. Международное уголовное право: учебник /А.В.Наумов, А.Г. Кибальник, В.Н. Орлов, П.В. Волосюк. 2-е изд. М.: Юрайт, 2014. 510 с.
6. Международное уголовное право: учебник для бакалавриата и магистратуры / под общ. ред. А.В. Бриллиантова; отв. ред. А.А. Арямов, Г.А. Русанов. М.: Юрайт, 2016. 358 с.
7. Статут Международного суда, г. Сан-Франциско 26 июня 1945 г. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/statute-of-the-court/statute-of-the-court-ru.pdf>
8. Ambos K. General principles in criminal law in the Rome Statute //Criminal Law Forum. 1999. Vol 10. №1. pp. 1-32.
9. Jain N. Judicial Lawmaking and General Principles of Law in International Criminal Law // Harvard International Law Journal. Volume 57. Number 1. Winter 2016. P. 111-150.
10. Raimondo F.O. General Principles of Law in the decisions of International Criminal Courts and Tribunals. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008. 212p.

Аннотатсия

Мафҳум ва моҳияти принципҳои умумии ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ

Дар мақола дар асоси таҳлили муқоисавӣ тафовути равишҳо ба мафҳуми «принципҳои умумии ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ» нишон дода шудааст. Чунин паҳлӯҳои мавзӯ, аз қабилу мутаносибии принципҳои умумии ҳуқуқ ва принципҳои умумии ҳуқуқи байналмилалӣ, инчунин робитаи онҳо бо «принципҳои умумии ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ» ба таври муфассал баррасӣ карда мешаванд. Ақидаҳои мухталиф оиди мафҳуми принципҳои ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ таҳлил ёфта, нуқтаи назари муаллиф оиди масъалаи зерин баррасӣ гардидааст.

Аннотация

Понятие и сущность общих принципов международного уголовного права

В статье автор на основе сравнительного анализа рассматривает разницу в подходах к понятию «общие принципы международного уголовного права». Подробно рассматриваются такие аспекты темы как разграничение общих принципов права и общих принципов международного права, а также их соотношение с непосредственно «общими принципами международного уголовного права». Анализируются различные точки зрения относительно

понятия принципов международного уголовного права, высказывается мнение автора по данному вопросу.

Annotation

The concept and essence of general principles of International criminal law

In the article, the author, on the basis of a comparative analysis, examines the difference in approaches to the concept of “general principles of international criminal law”. Such aspects of the topic as the delimitation of the general principles of law and the general principles of international law, as well as their relationship with the “general principles of international criminal law” are considered in detail. Various points of view regarding the concept of the principles of international criminal law are analyzed, the author's opinion on this issue is expressed.

УДК: 343.24/.29

Зокирзода Зафар Хайрулло,

номзади илмҳои ҳуқуқишinosӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқ ва идораи давлати факултети таърих ва ҳуқуқи Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Раиш.

E-mail: zafar.khayrullozoda@mail.ru

Тел.: (+992) 918-53-59-14.

МУШКИЛОТИ СИСТЕМАВИИ ТАНОСУБИ НАМУДҲОИ ЧАЗОИ АСОСӢ ВА ИЛОВАӢ

Калидвожаҳо: чазо; ҷарима; мусодираи молу мулк; ҷазои асосӣ; ҷазои иловагӣ; ҷиноят; сӯиқасди ҷиноят; субъекти ҷиноят.

Ключевые слова: наказание; штраф; конфискация имущества; основное наказание; дополнительное наказание; преступление; посягательство на преступление; субъект преступления.

Keywords: punishment; fine; confiscation of property; main punishment; additional punishment; crime; infringement of a crime; subject of a crime.

Мутобиқи Кодекси ҷиноятии ҚТ, ба таври маъмул содир гардидани ҷиноят боиси таъини чазо нисбат ба шахси гунаҳкор дар содир намудани кирдори ҷиноятӣ мегардад. А.И. Сафарзода чунин менигорад: “Ҳар як мафҳум дар ҳуқуқи ҷиноятӣ мазмунӣ муайянеро фаро гирифта, дарки он барои ҳалли масъалаҳои мубориза бо ҷинояткорӣ замина фароҳам меорад” [14, с. 26].

Ба андешаи А.А. Абдурашидов чазои ҷиноятӣ чораи ғавқулӯда муҳим дар мубориза бар зидди ҷинояткорӣ мебошад, зеро маҳз ғавқулияти зиддиҷамъиятии шахсони ҷиноят содиршударо паҳш мекунад [1, с. 13]. Мубрамияти мавзӯ ва масъалаи вобаста ба таъини намудҳои иловагии чазо амалан зарурати такмил додани низоми чазои ҷиноятӣ тақозо менамояд.

Эҷоди чораҳои комплекси чазой – марҳалаи қонунманди рушду инкишофи институти чазо дар ҳуқуқи ҷиноятии ватанӣ буда, он ҳамчун ташаккули конструкцияҳои ҳуқуқӣ ба аломатҳои низомманд вобаста мебошад. Аммо аз лиҳози қонун муқаррар гардидани ин институти ҳуқуқӣ раванди мураккаб маҳсуб мешавад, зеро дар ҳоли ҳозир дар ҳуқуқи ҷиноятии ҚТ мушкили системавии таносуби намудҳои асосӣ ва иловагии чазо вучуд дорад.

Аз ҷумла, бояд қайд намуд, ки дар Кодекси ҷиноятии ҚТ камбуди миқдори

ҷазоҳои иловагӣ ба назар мерасад. Тасдиқ ва исботи ин матлаб метавонад ин нукта бошад, ки дар ҚЧ ҚТ мусодираи молу мулк ва маҳрум кардан аз рутбаҳои ҳарбӣ, дипломатӣ, рутбаҳо, унвонҳои махсус, муқофотҳои давлатӣ ва унвони ифтихории Тоҷикистон вучуд дорад, ки он чанд намуди маҳрумсозиро дарбар гирифта, дорои мазмуну муҳтавои муҳталифи ҳуқуқӣ мебошад.

Вазъи мавҷуд аз татбиқи барҳурди маҳдуди сохти зинаи чазо гувоҳӣ медиҳад, ки дар он ҷазоҳои иловагӣ дорои хусусияти ниҳоят маҳдуд (истисноӣ) мебошанд. Дар ҳуқуқи ҷиноятии ҚТ ҳамчун барҳурди афзалиятнок барҳурди дигар бартарӣ дошт, зеро дар ҚЧ ҚТ он намуди ҷазоҳое муаррифӣ шудаанд, ки метавонанд ҳам ба сифати чазои асосӣ ва ҳам ба сифати чазои иловагӣ мавриди истифода қарор бигиранд. Ба ин нукта қ. 2 м. 48 ҚЧ ҚТ, ки дар он ҷарима, маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ва ё машғул шудан бо ғавқулияти муайян ҳам ба сифати ҷазоҳои асосӣ ва ҳам иловагӣ татбиқ мешаванд, ҳамчунин санксияҳои моддаҳои Қисми махсуси ҚЧ ҚТ муқаррар шудааст, ишора мекунад [10].

Ҳамин тавр, намудҳои ҷазоҳои ҷиноятии иловагиро метавон ба ду намуд тасниф намуд: ба маънои маҳдуд, ки тавассути мусодираи молу мулк ва маҳрум кардан аз рутбаҳои ҳарбӣ, дипломатӣ, рутбаҳо, унвонҳои махсус,

мукофотҳои давлатӣ ва унвони ифтихории Тоҷикистон (аҳамияти истисноӣ) татбиқи мегардад ва ба маънои васеъ иборат аз чор намуд, зеро ҷарима, маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ва ё машғул шудан бо ғайриқонунии муайян, маҳрум кардан аз рутбаҳои ҷарбӣ, дипломатӣ, рутбаҳо, унвонҳои махсус, мукофотҳои давлатӣ ва унвони ифтихории Тоҷикистон ва мусодираи молу мулк аз рӯи мазмуну моҳият аз ҳамдигар фарқ мекунад (аҳамияти васеъ).

Вазъи мазкур аз нигоҳи мо ба чанд шарту омили объективӣ вобастагӣ дорад. Аввалан, аз нуқтаи назари қонунгузории ҚТ намудҳои иловагии ҷазо чандон муҳим ба ҳисоб намераванд. Дар ибтидо, дар Кодекси ҷиноятии ҚТ соли 1998, ду ҷазои иловагӣ пешбинӣ шуда буд, вале соли 2013 тағйиру иловаҳо ба ҚҚ ҚТ ворид гардидааст, ки табиати ҳуқуқӣ ва мазмуни мусодираи молу мулк ба тағйиротҳои кулӣ дучор намуд.

Бояд хотирнишон сохт, ки дар м. 57 ҚҚ ҚТ муқаррароти нави ҳуқуқии мусодираи молу мулк мавҷуд аст, ки аз муқаррароти қаблан вучуддошта фарқ менамояд: дар он ба предмети мусодираи молу мулк, намудҳои он ва шароити қорбурдаш ишора карда шудааст, имкони қаблан ба қонунгузории ҷиноятӣ номаълуми мусодираи маблағи пулӣ ба ҷои молу мулк (қ. 4, м. 57 ҚҚ ҚТ) ва ҷабри зарари расондашуда (қ. 5, м. 57 ҚҚ ҚТ), инчунин, намуд ва шартҳои қорбурди он пешбинӣ шудааст [7, с.3]. Вале масъалаҳои баёншуда шарҳи пурраи назариявӣ наёфтаанд. Номуайянии муқаррароти қонун дар бораи мусодираи молу мулк, аз як тараф, номувофиқатии муқаррароти марбут ба ҚҚ ҚТ, Кодекси муҳофизати ҷиноятии ҚТ (минбаъд – ҚМҚ ҚТ) ва Кодекси иҷроии ҷазои ҷиноятии ҚТ (минбаъд – ҚИҚҚ ҚТ), аз тарафи дигар, дар ғайриқонунии мақомотҳои ҳуқуқтатбиқкунанда душворихоро ба вучуд меоварад [8, с.8].

Вобаста ба тағйироти дар боло зикршуда қонуни ҷиноятӣ аз мусодираи пурраи молу мулк ба мусодираи қисман ва махсус гузаштааст [7, с.4–5]. Ин нуқта дар ҚҚ ҚТ инъикоси ҳидро ёфтааст. Дувуман бархурди мазкур бояд гуфт, ки ба таври таърихӣ ташаккул ёфтааст. Дар ҚҚ соли 1961 ҚШС Тоҷикистон, фақат се намуди ҷазои иловагӣ пешниҳод шуда буд: мусодираи молу мулк,

маҳрум кардан аз ҳуқуқи падарию модарӣ, маҳрум кардан аз унвони ҷарбӣ ё аз унвони махсус (моддаи 21) [9, с.14].

Ба сифати ҷазои асосӣ ва ҷазои иловагӣ имкон дошт бадарға аз ҷойи муайян, бадарға ба ҷойи муайян, маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғол намудани вазифаҳои муайян ё машғул шудан бо ғайриқонунии муайян, гузоштани уҳдадорӣ баргараф намудани зарар, ҳолӣ кардан аз вазифа ва ҷарима мавриди истифода қарор бигирад. Конструксияи мушобех дар моддаи 21 Асосҳои қонунгузории ҷиноятии ИҚШС ва ҷумҳурияҳои иттифоқӣ (с. 1958) ба қор рафта буд [6, с.22–36]. Дар Асосҳои қонунгузории ҷиноятии ИҚШС ва ҷумҳурияҳои иттифоқӣ (с. 1991) ҳам регламентатсияи мазкур ҳифз шудааст (моддаи 29). Бояд эътироф намуд, ки дар қонунгузории ҷиноятии шӯравӣ ҷазоҳои иловагӣ дар маҷмӯъ характери махсусу истисноӣ доштанд. Аммо дар мавриди институти мушобехи ҳуқуқи ҷиноятии ҚТ метавон гуфт, ки таърихи пайдоиши он ба нимаи аввали асри ХХ бармегардад.

Ба таври кулӣ дар робита ба низоми ҷазоҳои ҷиноятӣ дар таҳлили интиқодии Я.И. Гилинский аз ҷумла омадааст: “Таърихи башарият, таҷрибаи назорати иҷтимоӣ аз рӯи ҷиноятқорӣ қайҳост, ки аз самаранок набудани истифодаи ҷараҳои маъмулии муқовимат ба ҷиноятқорӣ, аз ҷумла ҷазо шаҳодат медиҳад. Дар ин бора ҳанӯз аз даврони Ч. Беккариа (асри XVIII) сухан гуфта мешавад. Дар ин робита қорҳои анҷомдодаи М. Фуко маълуми машҳур мебошанд. “Бӯҳрони ҷазо” аз солҳои 1970 мелодӣ ба таври ғайриқонунии мавриди баҳсу таҳлил қарор дорад” [4, с.21]. Дар маҷмӯъ, бӯҳрони низоми ҷазои ҷиноятӣ, бар рӯи падидаҳои бӯҳронии унсурҳои алоҳидаи ҷазо устувор аст.

Тасаввур мешавад, ки чунин ҳолат яке аз пайомадҳои рушду инкишофи принципҳои гуманизм (инсондӯстӣ) дар қонунгузории ҷиноятии ҚТ ба ҳисоб меравад. Д.А. Шестаков чунин менигорад: “Метавонем бо ҷуръат баён намоем, ки дар ниҳояти амр, пешрафту рушди таърихии қонунгузории ҷиноятӣ, новобаста аз он, ки мо мехоҳем ва ё намехоҳем инро бипазирем, агар ба таври умум ба масъала назар шавад, дар гуманизатсиякунонии муносибат ва рафтор нисбат ба шахси маҳкумшаванда ҳулоса мешавад. Дар як нигоҳи ретроспективӣ (мурур ба гузашта) вазъ

ба сурати зерин ба назар мерасад: даст кашидан аз намудҳои муайяншудаи ҳукми қатл, расонидани зарари ҷисмонӣ, қорҳои пурмашаққату вазнин, тангсозии аз ҳад зиёди маҳрум сохтан аз озодӣ ба воситаи қарима, намудҳои мухталифи ҷазоҳои молумулкӣ, қорҳои ҳатмӣ, дар марҳалаи кунунӣ – мамнӯбияти мутассили иҷрои ҳукми қатл аз сӯи кишварҳои бештари ҷаҳон тавассути меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузориҳои миллӣ, дар дурнамо – иваз намудани ҳукми қатл бо системаи таъсиргузори иҷтимоӣ терапевтӣ ба шахсони содирнамудаи амали ҷиноятӣ.

Комилан табиъист, ки раванди мазкур ба таври кунд, ноҳамгун ва на ҳама вақт бонизом ҷараён мегирад» [18, с.168]. Раванди мазкур якрангу ҳамвор набуд, вале дурустии он гузашти замон тасдиқи худро пайдо намуд ва он ҳамин тавр идома ёфт. Ба андешаи С.В. Розенко идеяҳои даврони маорифпарварии асри нуздаҳи миллодиро бояд нахустунсури раванди бозбинии давлативу ҷамъиятии ҷазо эътироф намуд [13, с.61]. Вале бӯҳрони системаи ҷазо дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ сабаб ва натиҷаҳои равандҳои мазкур гардид. Зеро он адолати худро барои қурбонии ҷиноят, ки барои гуманизатсия зиёдату сарборист, аз даст дода буд.

Ин ҳолат низ дар ин миён лозим ба таъкид аст, ки таъсир ва амали номгуӣ ҷазоҳои асосӣ дар ҳолате, ки як қисми ин ҷазоҳо мавриди истифода қарор намегиранд, ба таври қобили мулоҳиза маҳдуд аст. Ва ҳамин тавр, таҳияи ҷазоҳои иловагӣ ҳамчун зермаҷмӯаи мустақил имкон медиҳад то андозае мақсадҳое, ки дар назди ҷазо гузошта мешаванд, амалӣ гардонидани шаванд. Ба қор бӯрда шудани ҷазоҳои иловагӣ имкон дод мақоми иҷтимоии шахсе, ки ҷиноят содир менамояд ба назар гирифта шавад.

И.М. Галперин ва Ю.Б. Мельникова ҷунин меҳисобиданд, ки таҷрибаи ҷудо намудани ҷазоҳо ба ҷазоҳои асосӣ ва ҷазоҳои иловагӣ аз муқаррар намудани ҳудудҳои васеътар барои индивидуализатсия (инфиродинсозии) ҷазо иборат мебошад [3, с.91]. Ҷунин тасаввур меравад, ки таъин шудани ҷазоҳои иловагӣ боиси мушаххас гардидани таъсиргузори ҳатмии давлатӣ дар шакли муайн гардидани ҷазо барои шахси гунаҳкор

шудааст ва ин дар навбати худ ин имконро фароҳам овардааст, ки шахси гунаҳкор аз ҳар гуна гузашту марҳамат маҳрум шавад ва ё он маҳдуд шавад.

Аз он ҷо, ки ҷазоҳои ҷиноятӣ маҳз нисбат ба шахси гунаҳкор татбиқ мешавад, он бояд унсури асосии интиҳоби ҷораи ҷазо ҳамчун таркиби умумии намудҳои ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ эътироф қарда шавад. Ба андешаи С.В. Розенко таъин гардидани ҷазоҳои иловагиро набояд ба таври мушаххас саҳт ва шадидсозии ҷазо арзёбӣ намуд [13, с.61]. Ба эҳтимоли зиёд дар ин ҷо сухан дар бораи кӯшиши татбиқ ва амалисозии бархурду равиши ҷудогона нисбат ба ҷазо меравад. Лозим ба зикр аст, ки равиши методологии пешниҳоднамудаи В.К. Дуёнов ва А.Л. Светинович равиши дорои аҳамият ва зарурӣ ба ҳисоб меравад. Бар асоси ин равиш чанд аломати тавсифкунандаи аҳамияти ҷазоҳои иловагӣ мушаххас гардидааст: саҳми махсуси ҷазоҳои иловагӣ аз он иборат аст, ки бо дар назар гирифтани шароиту ҳолати парвандаи ҷиноятӣ ва вазифаҳои мушаххасе, ки бо истифодаи ин ҳолат бояд амалӣ гардонидани шаванд, онҳо метавонанд мавриди истифода қарор бигиранд: а) барои таъмини индивидуализатсияи ҷазо; б) тақвияти мазмуни сазодихандагии ҷораи ҷазо нисбат ба шахси гунаҳкор; в) сабуқсозии ҷораҳои вобаста ба ҷазоҳои асосӣ; г) реадататсия ба шароити ҳаёти озодии шахсони давраи маҳкумияти худро ба поён расонидан [5, с.28–34].

Вале дар мавриди мазкур сухан дар бораи ҷазоҳои иловагӣ меравад, ки дар Кодекси ҷиноятӣи ҚШС Тоҷикистон соли 1961 муқаррар шуда буданд. Аммо феълан муқаррароти мазкур ба таври назаррас тағйир ёфтааст. Дар ҳамин ҳол, ҷазоҳои иловагӣ ҳаққи озодии ҳаракат, ҳаққи интиҳоби ҷойи истиқомат, ҳуқуқҳои меҳнатӣ ва молумулкии шахсони маҳкумшударо маҳдуд намуданд; таъсири рӯҳиву равонӣ ба ҷо гузоштанд; таъиноти муайяни иҷтимоӣ доштанд.

Таъини ҷазоҳои маҳрум қардан аз рутбаҳои ҳарбӣ, дипломатӣ, рутбаҳо, унвонҳои махсус, муқофотҳои давлатӣ ва унвони ифтихории Тоҷикистон мутобиқи м. 48 Кодекси ҷиноятӣи ҚТ зимни маҳдуд сохтани ҳуқуқи шахсони маҳрумшуда ба имтиёз ва ҷуброн, фақат ҳуқуқҳои молумулкии онҳоро дарбар мегирад ва он ба гурӯҳи маҳдуди начандон қалони

шахсони маҳкумшуда таъсири рӯҳӣ-маънавий мерасонад ва ба ҳеҷ роҳу воситае намуди асосии ҷазоро сабук намесозад.

Аз ҷониби дигар, таъини намудҳои ҷазои иловагӣ, гувоҳи талоши пайвастаи шадидсозии сазодиҳии категорияи шахсони алоҳидаест, ки даст ба содир намудани кирдорҳои муайяни ҷиноятӣ мезананд. Бо таъини онҳо, ба таври пурра татбиқу амалисозии имкони иҷрои мақсадҳои ҷазо фароҳам мегардад, зеро илова шудани ҷазо ба ҳуқуқҳои ҷудогона ва нафъу манфиати ҷинояткори мушаххас марбут мегардад. Ф.Р. Сундуrow ва М.В. Талан ба ин назаранд, ки мафҳум ва мақсади асосии ҷазоҳои иловагӣ аз он иборат аст, ки дар амал раванди индивидуализатсияи нисбатан собитӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ бо мақсади боло бурдани дараҷаи кафолати иҷрои мақсадҳои пешгирии махсуси ҷиноят таъмин гардад. Ҳангоми таъини ҷазо нисбат ба шахси гунаҳкор илова ба таъини ҷазои асосӣ, ҳамчунин мамнӯъияти муассир барои пешгирӣ аз фаъолиятҳои ояндаи ҷиноятӣ дар маҷмӯъ ташаккул меёбад [15, с.100–107].

Ин тасаввур вучуд дорад, ки намудҳои ҷазоҳои иловагӣ имкон медиҳанд на фақат бо роҳи номгуӣ нисбатан васеъи ҷазоҳо, балки тавассути таркиби умумии ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ, ки дорои натиҷаи таъсири ҳаддиаксар мебошанд, ҳудуд ва таъсири ҳуқуқи ҷиноятӣ шахсони гунаҳкор афзоиш ёбад.

Мутассифона, дар айни ҳол намудҳои ҷазоҳои иловагӣ дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ҚТ ҳамчун унсури муҳим ва ҳатмии номгуӣ ҷазоҳои ҷиноятӣ арзёбӣ намегарданд. Ҳамчун таркиби ёрирасон шуморидани онҳо, ҳилофи андешаи дар институти ҷазо аҳамияти мустақил доштани онҳо мебошад. Ба андешаи Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов ҷазои иловагӣ – ин намуди ҷазоҳое мебошанд, ки ба ҷазои асосӣ барои пурзӯр намудани таъсири сазодиҳии он ва пурра намудани амалӣ гаштани мақсади ҷазо ҳамроҳ мегардад [17, с.223]. Бояд таъкид намуд, ки дар маҷмӯъ, институти ҷазоҳои иловагӣ дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ҚТ, амалан як институти ноустувор ба ҳисоб меравад.

Аз ҷумла, А.И. Рарог қайд намудааст, ки “таъини 15 соли мавриди амал қарор доштани Кодекси ҷиноятӣ Федератсияи Русия системаи ҷазоии ин кишвар дар натиҷаи

даҳолатҳои бешумор ва ба таври лозим санҷиданашуда дучори тағйиру таҳаввул гардида, регламентатсияи намудҳои ҷудогонаи ҷазо вобаста ба вазифаҳои ба миёномада ва тағйирёбандаи иҷтимоӣ тағйир ёфтанд” [12, с.6]. Мусодираи молу мулк, ки ҳамчун ҷораи дигари хусусияти ҳуқуқи ҷиноятӣ дошта (фасли 15 ҚҶ ФР), дар асл мазмуну муҳтавои худро аз даст надодааст ва мутобиқи он молу мулки шахси ҷиноятсодирнамуда ба таври маҷбурӣ ва бебозгашт мавриди мусодира қарор мегирад [2, с.240].

Бояд ин нукта ба асос гирифта шавад, ки “илм имрӯз набояд фақат ба таъйиду тасдиқи натиҷаҳои мусбату манфии амали меъёрҳои ҳуқуқӣ маҳдуд гарданд, бояд шарҳу тафсири дахлдор ироа диҳад ва он меъёри ҳуқуқиеро муайян созад, ки он дорои натиҷаи беҳтарин буда, ба вазъи иқтисодӣ, сиёсӣ ва рӯҳияи мардум ва ғайра” дар маҷмӯъ таъсири мусбат расонад [11, с.3].

Ба ҳар андозае, ки фаъолиятҳои иҷтимоӣ мураккабу печида мешаванд, ба ҳамон андоза технология ва муносибатҳои иҷтимоӣ ҳам сиёсӣ рушд мекунанд, аҳамият ва нақши техникаву фановарӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаи инсон бештару бештар мегардад. Мутаносиб бо ин ҳама хавфу хатарҳои фаро расидани оқибатҳои хатарноки иҷтимоӣ, ки ба кор гирифтани системаҳои нави пешгирии ҷиноятро тақозо менамоянд, афзоиш меёбад. Ба андешаи С.В. Розенко дар ҷаҳорҷӯби системаҳои мазкур ҷазоҳои иловагӣ дорои аҳамияти махсус буда, онҳо бар асоси махсусиятҳои ҷанбаҳои объективии сӯйқасди ҷиноятӣ ва субъективӣ ҷиноят зоҳир меёбанд [13, с.63].

Ташаккули номгуӣ ҷазоҳои ҷиноятӣ иловагӣ метавонад бинобар бухрони ҷазоҳои асосӣ дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ҚТ, ки он дар натиҷаи риоя нашудани сохтори системавии ҷазоӣ дар м. 46 ҚҶ ҚТ пешбинишуда ба миён омадааст, сурат бигирад.

Чунин тасаввур меравад, ки самарабахш будани истифодаи ҷазоҳои иловагӣ ба зарурати таъсиргузориҳои фардӣ бар рӯи шахси содиркунандаи ҷиноят дар ин ё он шакл алоқамандӣ дорад. Ба маънои том ҳеҷ гуна ҷинояткор вучуд надорад, сухан дар бораи шахсе меравад, ки бо ҳама тарафҳои мусбату манфӣ ва заъфу қуввати худ сӯйқасди ҷиноятӣ мушаххасеро содир менамояд ва дар

чунин ҳолат воқуниш ва таъсиргузори мутаносиб ва универсалӣ тавассути мақомоти дахлдори давлатӣ тақозо мегардад.

Дар ин робита бояд марзҳои доимо дар ҳоли тағйирёбии мавҷуд байни “кирдори ҷиноятӣ” ва “кирдори ғайриҷиноятӣ” ба назар гирифта шавад. Аз ҷумла, пешбинӣ шудани “Дидаю доништа додани рекламаи бардурӯғ” (м. 276 КҶ ҚТ), “Фиреби истеъмолкунандагон” (м. 294 КҶ ҚТ), “Вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандон” (м. 163 КҶ ҚТ) ва ғайра тақозо менамоянд, ки ҷавобгарӣ аз рӯи ҷиноятҳои мазкур бояд бо дар назар гирифта шудани ҷанбаи бархурди гуманистӣ нисбат ба ҷиноятҳо дар қонунгузори ҷиноятии ҚТ таҳқиқу баррасии бештар шаванд.

Бояд эътироф намуд, ки ҳудудҳои ҷазоҳои асосӣ имкони ба таври системавӣ мавриди таҳқиқ қарор додани дараҷаи ҷавобгарӣ барои сӯиқасдҳои ҷудогонаи ҷиноятиро фароҳам намеоваранд. Барои мисол, ҷиноятҳое вучуд доранд, ки муайян сохтани ҷанбаи ҷиноятии онҳо бинобар ба таври кофӣ мушаххас набудани ҳавфи иҷтимоии кирдорҳои содиршаванда то андозае мушкил аст.

Барои мисол “Вайрон кардани ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он” (м. 156 КҶ ҚТ), “Вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандон” (м. 163 КҶ ҚТ), “Ғайриқонунӣ буридани дарахт ва буттаҳо” (м. 234 КҶ ҚТ), “Дидаю доништа додани рекламаи бардурӯғ” (м. 276 КҶ ҚТ), “Фиреби истеъмолкунандагон” (м. 294 КҶ ҚТ) ва ғайра. Аз нигоҳи мо мушкили мавҷудро метавон бо таъин намудани ҷазои асосӣ ва иловагӣ ҳал намуд. Вале ин амал бояд аз роҳи эҷоди ҷораи мушаххас ва комплекси ҷазой нисбат ба шахсе, ки ҷиноят содир менамояд, сурат бигирад.

Ин махсусан дар ҳолатҳое лозим ба назар мерасад, ки криминализатсияи маҷбурӣ вучуд дошта бошад ва давлат ҷавобгари ҷиноятиро бо дар назар гирифтани талаботи сиёсӣ иҷтимоӣ муқаррар намояд. М.Д. Шаргородский чунин нигоштааст: “Тамоми ҷораҳои мушаххасе, ки ба системаи ҷазо дохил мегарданд, на аз рӯи мақсадҳои ниҳони худ,

балки аз рӯи воситаҳое, ки барои иҷрои ин мақсадҳо заруранд, аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Яъне онҳо ба таносуби категорияи маҷбурсозӣ ва тарбия ва имконоти мухталифи умумӣ ва пешгирии махсус мутафовитанд. Натиҷабаш будани ҷораи мушаххаси ҷазой аз он бастагӣ дорад, ки то чи андоза дар шароити муайян воситаҳое, ки барои иҷрои мақсади мушаххас дар он ниҳода шудаанд, муассир мебошанд” [16, с.322–323].

Таносуби байни ҷазои асосӣ ва ҷазои иловагӣ аз мавридҳои зерин иборат аст:

1) ҷазои иловагӣ ҷазои асосӣ ба ҳисоб намеравад, ҷазои охир аз рӯи мазмун ва мақсадҳои худ ҷазои аввал нест;

2) ҷазои иловагӣ баъд аз ҷазои асосӣ истифода мешавад ва нисбат ба он характери дуҷумдараҷа ва ёрирасон дорад;

3) ҷазои иловагӣ наметавонад бидуни ҷазои асосӣ таъин шавад ва ҷазои асосӣ мазмуни мустақил дорад;

4) ҷазои иловагӣ дорои характери истиқноӣ мебошад ва ба хусусият ва дараҷаи ҳавфи иҷтимоии ҷиноят ва аҳамияти субъекти ҷиноят алоқаманд аст;

5) ҷазои иловагӣ дар давраи иҷрои ҷазои асосӣ истифода мешавад, ҳамчунин баъд аз иҷрои он, яъне он ҷораи ҷазои ҷиноятиро пурра мекунад;

6) ҷазои иловагӣ танҳо дар сурати вучуд доштани асос дар Кодекси ҷиноятии ҚТ татбиқ мегардад ва ин қарор ё асос бояд бо далел дар ҳукми айбдоркунии суд инъикос ёбад;

7) намудҳои ҷазо, ки иловагӣ ва ҷазои асосӣ ба ҳисоб мераванд, наметавонанд дар як вақт ва ҳамзамон таъин гарданд;

8) маҳрум кардан аз рутбаҳои ҳарбӣ, дипломатӣ, рутбаҳо, унвонҳои махсус, мукофотҳои давлатӣ ва унвонҳои ифтихории Тоҷикистон ба монанди маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян бо қарор ва салоҳияти мақомоти судӣ амалӣ мегардад. Вале ҷаримаро ҳамчун ҷазои иловагӣ танҳо дар ҳолатҳое, ки бевосита дар Қисми махсуси ҳамин Кодекс пешбинӣ шудаанд, таъин намудан мумкин аст.

Рӯйхати адабиёт:

1. Абдурашидов, А.А. Наказание по уголовному законодательству Республики Таджикистан (эволюция и современное состояние) [Текст]: дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.08 / Абдурашидов Азиз Абдумансурович. – Душанбе, 2011. – 190 с.
2. Бавсун, М.В., Николаев, К.Д., Самойлова, С.Ю. Конфискация имущества в российском уголовном законодательстве: монография [Текст] / М.В. Бавсун, К.Д. Николаев, С.Ю. Самойлова. – М., Юрлитин-форм, 2016. – 240 с.
3. Гальперин, И.М., Мельникова, Ю.Б. Дополнительные наказания [Текст] / И.М. Гальперин, Ю.Б. Мельникова. – М.:Юридическая литература, 1981. – 120 с.
4. Гишинский, Я.И. Уголовная политика и общие вопросы уголовного права // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы XIV Международной научно-практической конференции (26-27 мая 2017 г.) [Текст] / Я.И. Гишинский. – М.:РГ-Пресс, 2017. – С. 21–26.
5. Дуюнов, В.К., Цветинович, А.Л. Дополнительные наказания. Теория и практика [Текст] / В.К. Дуюнов., А.Л. Цветинович. / ответственный реактор С.Г. Келина. – Фрунзе: Илим, 1986. – 204 с.
6. Закон об утверждении Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик [Текст] // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – № 1.
7. Зокирзода, З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ [Матн]: автореф. дис. ном. илм. ҳуқуқ: 12 00 08 / З.Х. Зокирзода. – Душанбе, 2020. – 29 с.
8. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи ҷиноятӣ мусодираи молу мулк дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография: нашри аввал / Зери таҳрири Шарипов Т.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода. – Душанбе, 2021. – 196 с.
9. Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон [Матн] – Душанбе: “Ирфон”, 1989. – 224 с.
10. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Заҳираи электронӣ] // Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 03.11. 2022).
11. Пашков, А.С., Чечот, Д.М. Эффективность правового регулирования и методы ее выявления // Советское государство и право [Текст] / А.С. Пашков, Д.М. Чечот. – М., 1965. – № 8. – С. 3–12.
12. Рарог, А.И. Метаморфозы российской уголовно-правовой политики и система наказаний // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы X Международной научно-практической конференции (24-25 января 2013 г.) [Текст] / А.И. Рарог. – М., Проспект, 2013. – С. 6–10.
13. Розенко, С.В. Дополнительные наказания в российском уголовном праве: проблемы системности и совершенствования // Вестник Югорского государственного университета [Текст] / С.В. Розенко. – 2020. – №4 (59). – С. 59–65.
14. Сафарзода, А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12 00 08 / А.И. Сафарзода. – Душанбе, 2018. – 53 с.
15. Сундуков, Ф.Р., Талан, М.В. Наказание в уголовном праве: учебное пособие [Текст] / Ф.Р. Сундуков, М.В. Талан. – М., Статут, 2015. – 256 с.
16. Шаргородский, М.Д. Избранные работы по уголовному праву [Текст] / М.Д. Шаргородский. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. – 434 с.
17. Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Камолов, З.А. Холиқзода, Ш.Л., Зокирзода З.Х., Зиёбоева М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ: қисми умумӣ. Китоби дарсӣ. Нашри 5-ум, такмилифта [Матн] / Т.Ш. Шарипов., А.И. Сафарзода., З.А. Камолов., Ш.Л. Холиқзода., З.Х. Зокирзода., М.Н. Зиёбоева. – Душанбе, 2020. – 223 с.

18. Шестаков, Д.А. От преступной любви до преступного законодательства: статьи по криминологии, интервью [Текст] / Д.А. Шестаков. – Санкт-Петербург: Алеф-Пресс, 2015. – 292 с.

Аннотатсия

Мушкилоти системавии таносуби намудҳои ҷазои асосӣ ва иловагӣ

Дар мақола мушкилоти системавии таносуби намудҳои ҷазои асосӣ ва иловагӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф зимни таҳлили андешаҳои муҳаққиқони дохиливу хориҷӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бар он назаранд, ки эҷоди чораҳои комплекси ҷазой – марҳалаи қонунманди рушду инкишофи институти ҷазо дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ватанӣ буда, он ҳамчун ташаққули конструкторҳои ҳуқуқӣ ба аломатҳои низомманд вобаста мебошад.

Аннотация

Системная проблема соотношения основных и дополнительных видов наказания

В статье рассматриваются системные проблемы соотношения основных и дополнительных видов наказания. Анализируя взгляды отечественных и зарубежных ученых и правовые акты, автор считает, что создание комплекса карательных мер является закономерным этапом развития института наказания в отечественном уголовном праве, который зависит от формирования правовых конструкций.

Annotation

The systemic problem of the ratio of main and additional types of punishment

The article deals with systemic problems of the correlation of basic and additional types of punishment. Analyzing the views of domestic and foreign scientists and legal acts, the author believes that the creation of a set of punitive measures is a natural stage in the development of the institution of punishment in domestic criminal law, which depends on the formation of legal structures.

УДК: 349.6

Абдуллозода Баходур Валӣ,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат
бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон.

E-mail: bakhodur.vali@mail.ru

Тел.: (+992) 904-93-99-99.

ХУСУСИЯТҲОИ ОБЪЕКТ ВА ПРЕДМЕТИ ҶИНОЯТИ ИФЛОС НАМУДАНИ ОБ

Калидвожаҳо: объекти ҷиноят; ҷиноятҳои экологӣ; амнияти экологии об; ифлос кардани об; ҷиноятҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист; Кодекси об, Кодекси ҷиноятӣ.

Ключевые слова: объект преступления; экологические преступления; экологическая безопасность воды; загрязнение воды; преступления против экологической безопасности и окружающей среды; Водный кодекс; Уголовный кодекс.

Keywords: an object of the crime; environmental crimes; environmental safety of water; water pollution; crimes against environmental safety and the environment; Water Code; Criminal Code.

Муайян намудани объекти ҷиноят, аз ҷумла ҷинояти ифлос намудани об аҳамияти муҳими назариявӣ дорад, чунки он имкон медиҳад муносибати субъективии қонунгузор ва ҷомеа ба моҳияти муносибатҳои экологӣ муайян карда шуда, аҳамияти муносибатҳо оид ба ҳифзи табиат дар қарини дигар ҳуқуқ ва манфиатҳо муқаррар гардад. Ғайр аз ин муайян намудани объекти ҷиноят аҳамияти муҳими амалиявӣ дошта имкон медиҳад ҳангоми банду баст ҷиноятҳои алоҳида аз ҳамдигар фарқ карда шаванд.

Муайян намудани моҳияти объекти ифлос намудани об ва ҷиноятҳои экологӣ дар умум имкон медиҳанд мафҳумҳои ибораҳои “ҷиноятҳои экологӣ” ва “амнияти экологии об” мушаххас гардонидани шаванд.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ зери мафҳуми объекти ҷиноят муносибати ҷамъияти дониста мешаванд, ки қонуни ҷиноятӣ онҳоро ҳифз намуда, дар натиҷаи таъовуз ба онҳо зарар ворид карда мешавад[1, с. 78]. Объекти ҷиноят, инчунин, ҳамчун манфиату неъматҳое, ки бо воситаи қонуни ҷиноятӣ давлат ба ҳифзи худ гирифтааст муайян мегардад[2, с. 95].

Ба андешаи Э.Н. Жевлаков “Ашё худ аз худ, тамоми предметҳои олами моддӣ то замоне, ки ба соҳаи ҷамъияти одамон дохил нашаванд, берун аз доираи манфиатҳои он бошанд, ҳифз карда намешаванд. Бинобар ин, на предметҳои олами моддӣ худ аз худ, балки предметҳо ҳамчун унсурҳои муносибатҳои

ҷамъиятӣ тавассути ҳуқуқ ҳифз карда шуда, таъовуз ба онҳо таъовуз ба муносибатҳои ҷамъиятии бо онҳо алоқаманд ҳисоб мешавад. Ҳуқуқи ҷиноятӣ аз таъовузи ҷиноятӣ маҳз муносибатҳои ҷамъиятиро ҳифз менамояд, ки онҳо дар навбати худ объектҳои муайяни олами моддиро, аз ҷумла инсонро дар бар мегиранд[3, с. 8].

Ҳамин тавр, инсонии дилхоҳ дар ҷараёни ҷамъияти ҳаётии худ саҳми муайяни худро ба инкишофи ин ё он муносибатҳои ҷамъиятӣ мегузорад. Қирдорҳои зиддихуқуқии гунаҳгор низ инчунин бо муносибатҳои ҷамъиятӣ дар робита буда, ба охири тағйиротҳои муайяно ворид менамояд, ки ба қоидаҳои муқарраршуда мувофиқ набуда боиси ба таври назаррас ҳалалдор гаштани манфиатҳои дигар субъектони муносибатҳо мегардад. Дар натиҷаи рафтори зиддихуқуқӣ ҳалалдор гаштани системаи муносибатҳои ҷамъиятӣ сурат мегирад, ҷораҳои таъсиррасонии ҳуқуқи ҷиноятӣ бошанд барои барқарор намудани ҷунин мувозинат, то ҳадди аққал бартараф намудани оқибатҳои манфии ҷинояти содиршуда равона мешаванд. Бе сабаб нест, ки Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҚТ) ба сифати яке аз мақсадҳои ҷазо барқарор намудани адолати иҷтимоиро номбар намудааст.

Қирдори зиддихуқуқӣ ба муқобили муҳити зист содир намудаистодаи субъект ба системаи муносибати байниҳамдигарии инсон ва табиат даҳлат менамояд. Ҳамин тавр,

расонидани зарар ба табиат бо назардошти бад шудани сифати муҳити зист боиси зарар ба ҷомеа мегардад.

КЧ ҚТ 1998 сол сохти объекти ҷинойтро бо ҷудо намудани он вобаста ба самти вертикалӣ ба объектҳои умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита муайян намуд. Вобаста ба сохтори КЧ ҚТ объекти хелӣ муносибатҳои ҷамъиятиё эътироф мешаванд, ки ба онҳо ҷиноят таҷовуз оварда меёроҳ дар бораи ҷавобгарӣ барои онҳо дар як фасл ҷойгир шудааст. Мутаносибан объекти намудӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳисоб мешаванд, ки ҷавобгарӣ барои онҳо дар ҳадди як боби КЧ ҚТ муқаррар шудааст[1, с. 79-80].

Объекти умумии ҷиноят, маҷмӯи муносибаҳои ҷамъиятиё ба ҳисоб мераванд, ки зери ҳифзи қонуни ҷиноятӣ қарор дода шудаанд. Доираи ҷунин муносибатҳо дар қ.2 м.2 КЧ ҚТ муайян шудааст. Объектҳои хелӣ, намудӣ ва бевосита соҳаи нисбатан маҳдуди ҷунин муносибатҳоро мушаххас мегардонанд.

Ҷинояти ифлос кардани об дар м.226 КЧ ҚТ муқаррар шудааст, ки он дар боби 24 “Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист” Фасли IX “Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист” ҷойгир шудааст. Вобаста ба ин объекти хелӣ ва намудии ифлос кардани об бо ҳам мувофиқ омада, муносибатҳои ҷамъиятӣ оид ба таъмин намудани амнияти экологӣ ва муҳити зист ҳисоб мешаванд.

Дар самти муайян намудани объекти ҷиноятҳои экологӣ муқаррар намудани масъалаи мафҳуми ҷиноятҳои экологӣ робитаи зич дорад, зеро моҳияти мафҳуми зикршуда тавассути тавсифи муносибатҳои ҷамъиятиё ошкор мешавад, ки ба ҳифзи он меёроҳҳои мушаххаси ҳуқуқи ҷиноятӣ нигаронида шудаанд.

Оид ба мафҳуми ҷиноятҳои экологӣ дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаҳои ягона ҷой надоранд. Ба андешаи О.Л. Дубовик ва А.Э. Жалинский зери мафҳуми ҷиноятҳои экологӣ кирдорҳои барои ҷамъият ҳафноке фаҳмида мешаванд, ки ба муҳити табиат ва унсурҳои он таҷовуз меоваранд, ки истифодаи оқилона ва ҳифзи онҳо фаъолияти муътадили ҳаёти инсонро таъмин менамоянд ва аз бевосита зиддихуқуқӣ истифода намудани объекти табиат ҳамчун арзишҳои иҷтимоӣ иборат буда

он боиси тағйиротҳои манфии онҳо мегардад[5, с. 60].

Ҷиноятҳои экологӣ ин кирдорҳои барои ҷамъият ҳафноки гунаҳгоруна содир шудае эътироф мешаванд, ки бо қонуни ҷиноятӣ зери таҳдиди ҷазо манъ карда шуда, ба амнияти экологӣ, ки метавонанд ба объектҳои ҳифзи муҳити зист ва (ё) саломатии инсон зарар расонанд, таҷовуз меоваранд[6].

Ҷиноятҳои экологӣ ин кирдорҳои барои ҷамъият ҳафноки бо қонуни ҷиноятӣ пешбинишудае мебошанд, ки ба муҳити зист ва унсурҳои он, ки истифодаи оқилона ва ҳифзи онҳо фаъолияти муътадили ҳаёти инсонро таъмин менамояд, инчунин ба амнияти экологии аҳоли ва ҳудудҳо таҷовуз меоваранд ва аз бевосита ғайриқонунӣ истифода намудани объектҳои табиат ҳамчун арзишҳои иҷтимоӣ, ки боиси тағйиротҳои манфии ҳолат ва сифати муҳити зист мегарданд, иборат мебошанд[7, с. 7-8].

Р.А. Забавко ҷиноятҳои экологиро ҷунин муайян менамояд: кирдорҳои барои ҷамъият ҳафноки гунаҳгоруна содир шуда мебошанд, ки ба муносибатҳои бо қонуни ҷиноятии ҳифзшавандаи батанзимдорорандаи тартиби татбиқи ҳуқуқҳои экологӣ ва уҳдадорҳои ҳама субъёктон ба манфиатҳои тартиботи экологӣ ва амнияти экологӣ зарар мерасонанд ё зери таҳдиди расонидани зарар қарор медиҳанд[8, с. 22].

Новобаста аз фарқияти наҷандон зиёди таърифҳои зикршуда аломати умумии ин таърифҳо дар он мебошад, ки дар ҳар яки он ба манфиатҳои амнияти экологӣ ишора мешавад. Мумкин аст тасдиқ намуд, ки маҳз бештар амнияти экологӣ моҳияти мафҳуми “ҷиноятҳои экологӣ”-ро ташкил намуда ба сифати объекти ҷиноятҳо дар соҳаи муҳити табиат баромад менамоянд.

Амнияти экологӣ мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи муҳити зист”[9] аз 2 августи соли 2011, №760 ҳамчун “ҳолати муҳофизавии манфиатҳои муҳими ҳаётии шахс, ҷомеа, муҳити зист аз таҳдидҳое, ки дар натиҷаи таъсиррасонии антропогенӣ ва табиӣ ба муҳити зист, аз ҷумла ба офату фалокатҳои табиӣ алоқаманданд” муайян карда шудааст.

Вале объекти хелии ҷиноятҳои экологӣ танҳо бо таъмин намудани амнияти экологӣ

махдуд намешавад. Зеро, фасли IX КЧ ҚТ “Қиоятҳо ба муқобили амниятӣ экологӣ ва муҳити зист” номбар шудааст, яъне қонунгузор дар баробари амниятӣ экологӣ, инчунин ҳифзи муҳити зистро низ ҷудо намудааст.

Ҳифзи муҳити зист ин системаи чорабиниҳои давлатӣ ва ҷамъиятии дорои хусусияти ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, технологӣ, маърифатӣ ва байналмилалӣ, ки ба таъмини ҳамоҳангии муносибати мутақобилаи ҷамъият ва табиат дар асоси ҳифз ва барқарорсозии муҳити табиӣ, истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, беҳтар намудани сифати муҳити зисти инсон, пешгирӣ ва рафъи таъсири манфии фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолият ба муҳити зист ва бартараф намудани оқибатҳои он равона гардида ба ҳисоб меравад (м.1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи муҳити зист”).

Ҳамин тавр, зеро объекти ҳелӣ ва намуд, ки ба онҳо кирдори қиоятии дар м.226 КЧ ҚТ муқарраршуда таъовуз меоварад, бояд соҳаи махсуси муносибатҳои ҷамъиятиро фаҳмид, ки амниятӣ экологӣ ва ҳифзи муҳити зистро таъмин менамоянд.

Дар назарияи ҳуқуқи қиоятӣ объекти бевоситаи қиояти ифлос кардани об “муносибатҳои бо қонуни қиоятии ҳифзшавандаи таъминкунандаи тозагии экологии обанборҳоро мефаҳманд, ки барои нигоҳ доштани ҳаёт ва саломатии одамон, инчунин навъҳои ҳайвоноту олами растанӣ зарур мебошанд” [10, с. 9]. В.Д. Пакутин ва муаллифони ҳуқуқи қиоятӣ баён менамоянд, ки объекти ин қиоят “муносибатҳои доир ба таъмин намудани нигоҳдории захираҳои обӣ ҳамчун шароити ҳаёт ва саломатии одамон, вазифаронии истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ ва соҳаи моҳидорӣ ба ҳисоб мераванд [11, с. 290]. Ба андешаи А.Ю. Филаненко ба сифати объекти қиояти ифлос кардани об муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмин намудани низоми дахлдори истифода ва ҳифзи намуди муайяни об: обҳои зеризаминӣ, рӯйизаминӣ, сарчашмаҳо, пирахҳо ва ғайра баромад менамоянд, ки дар Кодекси об нишон дода шудаанд, баромад менамоянд. [12, с. 49]

Аз сабаби он ки объекти бевосита ифодаи мушаххаси объекти ҳелӣ ва намудӣ мебошад, мумкин аст чунин баён намуд, ки объекти бевоситаи ифлос намудани об муносибатҳои

ҷамъиятӣ доир ба таъмин намудани амниятӣ экологии об, муносибатҳои ҷамъиятии ба ҳифзи тозагии об равона гардида шуморида шуданаш мумкин аст.

Вобаста ба мафҳуми амниятӣ экологӣ зеро мафҳуми амниятӣ экологии об мумкин аст ҳолати ҳифзи об, табиат ва манфиатҳои ҳаётан муҳими инсон ва ҷомеа аз таҳдидҳои дар натиҷаи таъсиррасонии манфӣ ба объектҳои обӣ ба вуҷудоянда, ҳалалдор намудани тозагии онҳо муайян намуд.

Қонунгузор ҳангоми номбар намудан унсурҳои алоҳидаи табиат, ки ба онҳо дар натиҷаи ифлос кардани об мумкин аст зарар расонида шавад, унсурҳои дигари табиатро сарфи назар намудааст. Дар м.6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи муҳити зист” зиёда аз дуvozдаҳ объекти табиат номбар мешаванд, ки ба онҳо мумкин аст дар натиҷаи ифлос кардани об зарар расонида шавад.

Аз сабаби он ки қонуни қиоятӣ ба ҳифзи манфиатҳои ҷомеа аз таъовузоҳои нисбатан ҳавфнок равона шудааст ё муносибаҳои ҷамъиятии аҳамияти муҳим доштаро ҳифз менамояд, ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки дар диспозитсияи м.226 КЧ ҚТ қонунгузор унсурҳои алоҳидаи табиатро номбар намуда афзалияти онҳоро нисбат ба дигар унсурҳо боло гузоштааст. Аммо чунин мавқеъ ба хусусиятҳои объективии зуҳуротҳои табиӣ мувофиқ намебошад. Чи тавре Э.Н. Жевлаков дуруст баён медорад “аз сабаби он ки захираҳои табиӣ аз ҷиҳати экологӣ бо ҳам зич алоқаманд мебошанд, тағйир ёфтани ҳолат ё сифати яке аз онҳо таъсири худро ба дигар унсурҳо низ мегузорад [13, с. 19].

Дар ҳақиқат дар табиат ҳама чиз дар робита ва вобастагӣ қарор дорад. Бинобар ин, ба андешаи мо дар диспозитсияи м.226 КЧ ҚТ ҷудо намудани унсурҳои алоҳидаи табиат асоснок ба ҳисоб намеравад. Ба мақсад мувофиқ мебуд агар қонунгузор ба сифати предмети асосии ифлос кардани об на унсурҳои алоҳида, балки муҳити зистро дар умум муайян менамуд.

Ба сифати предмети қиояти мазкур объектҳои табиат, ки зеро ҳифзи КЧ ҚТ ва Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КО ҚТ) қарор доранд, баромад менамоянд. Предмети ин қиоят обҳои

зеризаминӣ, рӯйизаминӣ ва сарчашмаҳои бо оби нушокӣ таъминкунӣ ҳисоб мешаванд.

Объектҳои обӣ ҳамчун ҷамъшавии об дар рӯи замин, қазри замин дар як ҳудуду ҳаҷм бо доштани низоми обӣ номбар мешавад (м.2 КО ҚТ). КО ҚТ муқаррар месозад, ки захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз маҷмӯи тамоми намудҳои обҳои зеризаминӣ ва рӯйизаминӣ иборат мебошанд (қ.3 м.4).

Обҳои руизаминӣ обҳои доим ё муваққатан дар объектҳои обии рӯйизаминӣ қарордошта эътироф мешаванд. обҳои зеризаминӣ - обҳои аз ҷумла маъданӣ, дар объектҳои обии зеризаминӣ қарордошта ҳисоб мегарданд.

КО ҚТ мафҳуми “манбаъҳои оби нӯшиданӣ”-ро пешбинӣ накардааст. Чунин мафҳум дар Қонуни ҚТ “Дар бораи таъмини оби нӯшокӣ ва рафъи обҳои партов” аз 19 июли соли 2019[14] омадааст, ки мувофиқи он мафҳуми манбаи таъмини оби нӯшокӣ чунин муайян шудааст: обҳои табиӣ (рӯйизаминӣ ва зеризаминӣ), ки баъди коркарди мувофиқ ва ё бе коркард барои таъмини оби нӯшокӣ истифода мешаванд (м.1).

Аз сабаби он ки КО ҚТ зери мафҳуми объектҳои обӣ ҳам манбаъҳои табиӣ ва ҳам сунъии обиро дар бар мегирад, саволе пайдо мешавад, ки оё ба сифати предмети ҷинойти ифлос намудани об объектҳои сунъии обӣ (ҷӯйборҳо, каналҳо, кулҳо ва ғайра) баромад карда метавонанд.

В.А.Навроский баён менамояд, ки “предмети ҷинойти мазкур мумкин аст ҳам объектҳои табиӣ ва ҳам сунъии обӣ баромад намоянд, ки робитаи ҳудро бо дигар объектҳои табиӣ нигоҳ доштаанд ва дар гардиши табиӣ об иштирок менамоянд (каналҳо, ҷӯйборҳо, системаҳои обёрӣ ва ғайра). Дар баробари ин ба сифати чунин предметҳо он ҳавзҳои сунъие, ки аз муҳити табиат ҷудо мебошанд, эътироф намудан мумкин нест (масалан, системаи гардиши обтаъминкунӣ, бассейнҳо). [15, с. 8] Ба андешаи мо чунин мавқеъ қобили қабул мебошад. Вайрон намудани қоидаҳои хоҷагидорӣ дар ҳавзҳои сунъии дар ҳудуди моликияти шахсӣ қарордошта, ки дар натиҷаи он моҳиҳо нобуд мешаванд, ки ба ҳамин нафар таълуқ доранд, ҷавобгариро аз рӯи м.226 КЧ ҚТ ба вучуд намеоварад. Дар баробари ин, вайрон намудани сарфи об аз объектҳои

сунъии обӣ ки дар ҳудуди шахси алоҳида ҷойгир буда, аз обҳои зеризаминӣ пур гардида, боиси харобшудани дигар объекти обӣ мегарданд, ки берун аз ҳудуди шахси мазкур қарор доранд, ҷавобгариро мумкин аст аз рӯи м.226 КЧ ҚТ ба вучуд оварад.

Ҳамин тавр, аломати гидравликии робита бо дигар объектҳо бояд ҳамчун асоси дар кирдор мавҷуд будан ё набудани аломатҳои м.226 КЧ ҚТ қарор дода шавад.

Хусусияти м.226 КЧ ҚТ аз он иборат мебошад, ки дорои объекти иловагӣ низ мебошад, ки ба чунин сифат муносибатҳо оид ба ҳифзи унсурҳои табиӣ, ки объектҳои обӣ ҳисоб намешаванд (олами ҳайвонот ва растаниҳо, захираҳои моҳӣ), ҳифзи хоҷагии ҷангал ё хоҷагии қишлоқ, ҳифзи ҳаёт ва саломатии инсон баромад менамоянд.

Ғайр аз ин таркиби ҷинойти мазкур ба сифати ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда ба сифати объекти иловагии ҳатмӣ муносибатҳоро доир ба таъмин намудани низоми минтақаҳои мамнӯъгоҳи давлатӣ ё парваришгоҳ ё минтақаи офати экологӣ ё вазъияти фавқулоддаи экологиро муқаррар месозад.

Аз таҳлили м.226 КЧ ҚТ бармеояд, ки расонидани зарар ба дилхоҳ аз объектҳои иловагии зикршуда ҷавобгари ҷинойтиро аз рӯи қисмҳои дахлдори моддаи мазкур ба вучуд меоварад, яъне объектҳои бевоситаи номбаршуда барои банду баст хусусияти алтернативӣ доранд.

Дар баробари ин ҷинойт дар м.226 КЧ ҚТ муқарраршуда мумкин аст ба объекти факултативӣ низ зарар расонад, ки ба сифати он метавонанд муносибатҳои ҷамъиятии моликияти, муносибатҳои хоҷагидорӣ ва ғайра баромад намоянд. Чи тавре Н.Д.Дурманов иброз намуда буд ифлос кардани об на танҳо ҷинойт ба муқобили саломатии аҳоли, балки ҷинойти хоҷагидорӣ низ эътироф мешавад, агар тавассути ифлос намудан зарар ба истехсолоти хоҷагии қишлоқ ё захираҳои моҳӣ расонида шавад [4, с. 55-56].

Ҳамин тавр, ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки новобаста аз ҷудо гардидани ҷинойтҳои экологӣ дар боб ва фасли алоҳида дар сохтори КЧ ҚТ тозагии об, дигар муносибатҳои экологӣ ба пуррагӣ аломатҳои объектҳои мустақили ҷинойтро пайдо накардаанд ва чун пештара аз лиҳози манфиатҳои хоҷагидорӣ, шахсӣ ва

гайра баррасӣ мегарданд. Ин ба андешаи мо хифзи ҳуқуқи ҷиноятии муҳити табииро суст менамояд.

Объекти ҷинояти дар м.226 ҚҚ ҚТ муқарраршуда муносибатҳои ҷамъияти ҳисоб мешаванд, ки ба хифзи объектҳои обӣ, истифодаи оқилонаи онҳо ва барқарор намудани онҳо бо мақсади нигоҳ доштани

муҳити мувофиқи зист, таъмини амнияти экологии об равона шудаанд. Ба сифати предмети ҷинояти мазкур объектҳои оби рӯйзаминӣ ва зеризаминӣ, манбаҳои бо оби нӯшокӣ таъминкунанда баромад менамоянд, ки онҳо дар натиҷаи содир шудани ҷиноят олуда ё ифлос карда мешаванд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Холиқзода Ш.Л., Зокиров З.Х., Зиёбоева М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ (Қисми Умумӣ): – Душанбе, 2020 – С. 78.
2. Ҳуқуқи ҷиноятӣ (Қисми умумӣ). Китоби дарстӣ. Зери таҳрири Ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С.Салимов ва номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсент Н.А. Ғаффорова. – Душанбе, 2011. – С.95.
3. Жевлаков Э.Н. Общие вопросы квалификации преступлений в области охраны окружающей среды, учебное пособие. М, ВЮЗИ. 1986. С. 8.
4. Дурманов Н.Д. Уголовная ответственность за преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения. М, Госюриздат. 1962. С 55 - 56.
5. Дубовик О.Л., Жалинский А.Э. Причины экологических преступлений / Отв. Ред. О.С. Колбасов. М. 1988. С. 60.
6. Уголовное право. Особенная часть. Санкт-Петербург, 2020. С.554 (автор главы Кузнецов Н.И.)
7. Гареев А.А. Экологические преступления: уголовно-правовое противодействие: дисс... канд.юрид.наук.Санкт-Петербург, 2006.С.7-8.
8. Забавко Р.А. О понятии «экологическое преступление» / Р.А. Забавко // Российский следователь. 2009.№ II. С 22.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хифзи муҳити зист». – аз соли 2011 // Сомонаи расмӣ Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (санаи мурочиат: 20.09.2022).
10. Селиванов Н.А., Скоромников К.С. Расследование преступных загрязнений природной среды: учебное пособие. М, МНЭПУ. 1994. С 9.
11. Пакутин В.Д. Уголовно-правовая охрана вод и воздуха от загрязнений. // Соц. законность. 1977. №6. С 40.; Уголовное право России. Особенная часть: Учебник. / под ред. Л.И. Рарога. М., ИМПЭ. Трида ЛТД. 1996. С. 290.
12. Филаненко А.Ю. Уголовно-правовая ответственность за загрязнение вод: дисс...канд.юрид.наук. Челябинск, 2002. С.47.
13. Жевлаков Э. Н. Уголовное законодательство в борьбе с нерациональным использованием природных богатств и некоторые вопросы его применения. // Задачи и средства уголовно правовой охраны социалистических общественных отношений. Сборник научных трудов. М., ВЮЗИ. 1983 С. 19.
14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини оби нӯшокӣ ва рафъи обҳои партов». – аз соли 2019 // Сомонаи расмӣ Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (санаи мурочиат: 20.10.2022).
15. Навроцкий В.А. Уголовная ответственность за загрязнение водоемов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Харьков. 1982. С. 8.

Аннотатсия

Хусусиятҳои объект ва предмети ҷинояти ифлос намудани об

Дар мақола масъалаҳои муайян намудани объект ва предмети ҷинояти ифлос намудани об мутобиқи қонунгузории ҷиноятии ҚТ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Баён мегардад, ки доир ба объекти ҷинояти мазкур дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаи ягона ҷой надорад. Аз сабаби он ки диспозитсияи м.226 КҶ ҚТ хусусияти бланкетӣ дорад, муаллиф объект ва предмети ҷинояти мазкурро вобаста ба муқаррароти қонунгузории экологӣ муайян менамояд. Муаллиф ба ҳулосае меояд, ки дар диспозитсияи м.226 КҶ ҚТ ҷудо намудани унсурҳои алоҳидаи табиати ин ҷиноят асоснок ба ҳисоб намеравад. Бинобар ин, ба мақсад мувофиқ мешуморад, ки ба сифати предмети ифлос кардани об на унсурҳои алоҳида, балки муҳити зист дар умум муқаррар карда шаванд.

Аннотация

Особенности объекта и предмета преступления загрязнения воды

В статье анализируются вопросы определения объекта и предмета преступления загрязнения воды в соответствии с уголовным законодательством РТ. Констатируется, что единого мнения об объекте данного преступления в науке уголовного права не существует. В связи с тем, что диспозиция статьи 226 УК РТ носит бланкетный характер, автор определяет объект и предмет данного преступления согласно положениям экологического законодательства. Автор приходит к выводу, что выделение в диспозиции статьи 226 УК РТ отдельных элементов состава данного преступления не представляется обоснованным. Поэтому считается целесообразным ставить в качестве объекта загрязнения воды не отдельные элементы, а окружающую среду в целом.

Annotation

Features of the object and subject matter of water pollution crime

The article analyzes the issues of determining the object and subject matter of the crime of water pollution in accordance with the criminal legislation of the Republic of Tajikistan. It is stated that there is no consensus on the object of this crime in the science of criminal law. Due to the fact that the disposition of Article 226 of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan is blanket in nature, the author determines the object and subject matter of this crime in accordance with the provisions of environmental legislation. The author comes to the conclusion that the allocation in the disposition of Article 226 of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan of certain elements of the component of this crime does not seem reasonable. Therefore, it is considered expedient to set as an object of water pollution not individual elements, but the environment as a whole.

УДК: 343.2/.7

Азимов Фирдавс,

соискатель кафедры прав человека и сравнительного
правоведения юридического факультета
Таджикского национального университета.

E-mail: Asimov.firdavs.1984@mail.ru

Тел.: (+992) 207-00-99-96.

ПРАВОНАРУШЕНИЯ И ПРЕСТУПЛЕНИЯ В ВИДЕВДАТЕ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Калидвожаҳо: *Авесто; Видевдат; ҳуқуқвайронкуниҳо; ҷиноятҳо; низоми ҳуқуқи зардуштӣ; ҳуқуқи инсон; урфу одат; анъана.*

Ключевые слова: *Авеста; Видевдат; правонарушения; преступления; зороастрийская правовая система; права человека; обычаи; традиции.*

Keywords: *Avesta; Videvdat; offenses; crimes; zoroastrian legal system; human rights; customs; traditions.*

В настоящее время, часто в действующих общепринятых нормах в Иране, Индии, Таджикистане можно увидеть те институты правовые требования, начала которых можно найти в зороастрийской системе права. До наших дней сохранилось достаточное количество норм, институтов, учений зороастризма, которые строятся на основах справедливости, гуманизме по отношению к обществу, флоре и фауне, как общечеловеческие ценности.

Зороастрийская правовая система, наряду с другими правовыми системами древнего мира, признана бесценным историческим достижением таджикского народа. Действовала на территории исторического Таджикистана со II тысячелетия до нашей эры до VII века нашей эры. В частности, эта правовая система является началом периода формирования права и древнего таджикского государства. Зороастрийские правовые нормы исторически сложились на основе зороастрийских религий и обычаев [1]. Опыт законотворчества таджикского народа и институты, существовавшие на этой земле на протяжении всей истории и отстаивавшие права других, имеют давнюю историю. Права, свободы и справедливость ценились таджиками 3500-4000 лет назад, что началось в начале второго тысячелетия до нашей эры.

Авеста как главная священная книга зороастрийцев, содержащая древние нормативные установки вызывает живой

интерес ученых-исследователей правоведов и историков. Датировка Авесты допускается не позже IV в. до нашей эры и не ранее начала первого тысячелетия. Большинство сейчас считает наиболее вероятной датировку VI в. до н. э., что согласуется с персидской традицией, относящей рождение Заратуштры за 258 лет до Александра Македонского. Абсолютных критериев даже для указываемых предельных сроков нет.

Таким образом, при попытках датировать Авесту исходят главным образом не из языка, а из данных социального устройства общества – общества, еще не знавшего государства и классов и отражающего, по мнению историков, поздний период родового строя. Некоторые историки на основании археологических данных, которые уже для VI века до нашей эры, на всей территории, где возможно возникновение Авесты, рисуют картину наличия городов и отделения ремесел, склонны относить возникновение Авесты значительно ранее VI века до нашей эры, а именно к началу первого тысячелетия.

Известно, что Яшты – гимны богам-силам природы – значительно древнее Гат по своему содержанию, но известно также, что они моложе Гат по своему языку. Некоторые мифы Авесты датируются индоиранской общностью, но эти же мифы записаны не только на авестийском, но и на новоперсидском языке, так что древнее содержание Авесты вовсе не означает очень древней датировки языка

Авесты. Поэтому правы те исследователи, которые в попытках датировать язык Авесты сосредотачивают свое внимание на фигуре Заратуштры – авторе Гат [2].

Язык Авесты – это язык Заратуштры. Если установить время его деятельности, то тем самым выяснится и датировка Авесты. Но и здесь история ничего определенного не дает, кроме упоминаний греков об учении Зороастра после походов Александра Македонского. Следовательно, Заратуштра Зороастра жил не позже IV века до нашей эры. Попытки же дальнейшего уточнения дат жизни Заратуштры остаются областью предположений, догадок и споров.

По замечанию английской исследовательницы зороастризма М. Бойс, зороастризм – «это благородная религия, отдельные её положения уникальны и замечательны. Они давали возможность последователям вести целеустремленную и приносящую удовлетворение жизнь, что, в свою очередь, пробудило в них глубокую преданность к своей вере» [3]. Указанные обстоятельства послужили причинами до сих пор неисчерпаемого интереса к данной религии и к основополагающему источнику, закрепляющему её постулаты, – книге «Авеста» [4].

Однако, на наш взгляд, живой интерес к данному памятнику на протяжении вот уже нескольких столетий вызывается и ещё одним обстоятельством, а именно тем, что многие её положения не перестают звучать актуально для своей эпохи.

В основе проповедей Заратуштры лежал призыв следовать религиозным и морально-нравственным идеалам: единобожию, ведению жизни в соответствии с тремя принципами – благая мысль, благое слово и благое дело, выступлению в мировой борьбе добра и зла на стороне добра. Добродетель считалась принадлежностью естественного порядка вещей, а порок, зло и ложь – нарушением такого порядка.

В своевременности положений данного памятника мы убеждаемся ещё больше, когда обращаемся к книге «Видевдат», которая является одной из трёх частей так называемой Большой Авесты и содержит в себе предписания правового характера.

Первоначально содержание Авесты передавалось устно. Первую запись её текста относят ко времени правления Каянидского царя Виштаспа. При этом отмечается, что запись была осуществлена «на 12 тысячах кожаных листах золотыми буквами».

Профессор А.Г. Халиков выделяет четыре этапа кодификации Авесты:

«1. Кодификация эпохи Виштаспа Каянида, в конце жизни самого Зороастра.

2. Кодификация эпохи Ахеменидов, которую сожгли греки.

3. Кодификация эпохи Аршакидов (I-III вв.).

4. Кодификация эпохи Сасанидов» [5].

Таким образом, Авеста – наряду со священными книгами других религий – является одним из величайших документов развития мировой культуры. Она отразила различные, как зороастрийские, так и незороастрийские верования народов Средней Азии, Ирана и Кавказа. Авеста, дошедшая до наших дней, состоит из Большой и Малой Авесты. Большую Авесту составляют три части: Ясна (авест. *йаз* – почитать); среди 72 глав «Ясны» особое место занимают 17 Гат, приписываемых самому Заратуштре, в которых излагается основная доктрина вероучения.

Видевдат (ср.-перс. Вендидад – авест. *Ви дэво датэм* – «Против дэвов данный (кодекс)») – наск (трактат), состоящий из 22 фрагментов (глав), представляющих собой диалоги между Заратуштрой и Ахурамаздой, в которых последний дает ответы на вопросы, касающиеся правовых и ритуальных проблем.

Висперед (авест. *Виспе ратво* – «Все ангелы-хранители») – является дополнением к Ясне и содержит зороастрийские литания.

Видевдат – один из наиболее полно сохранившихся текстов Авесты – достаточно часто используется исследователями для изучения религиозно-мифологических, политических и правовых систем древних государств Ирана и Средней Азии.

Хотя М.Моле справедливо отмечал, что Видевдат «не является ни завершенным сводом законов, ни тем более исчерпывающим моральным трактатом», значение этого памятника для изучения правовой и этической мысли Среднего Востока трудно переоценить. Ниже мы рассмотрим специфику правового

учения Видевдата в общем контексте зороастрийского права и некоторых аспектов правонарушений древности на его основе.

У.А. Азиззода анализируя классификацию правонарушений и преступлений в зороастрийской правовой системе, собрал ряд классификаций исследователей, большинство из которых рассматривало клевету и оскорбление как преступные деяния [6].

Например, И.Б. Буризода в предложенной им классификации выделяет в отдельную группу преступления против личности и правонарушения в области нравственности [7], в которую входит защита репутации личности и ее доброго имени от клеветы и оскорблений.

А.Г. Периханян также назвал преступления против личности и религиозно-нравственные правонарушения в предложенной им классификации [8].

А.Г. Холикзода предложил иную форму классификации правонарушений и преступлений в зороастрийской системе [9], куда вошли преступления против свободы, чести и достоинства, в том числе обман, ложь и клевета. Из этой классификации следует, что в зороастрийской правовой системе термины «клевета», «обман» и «ложь» считались преступными деяниями, а за их совершение предусматривались конкретные виды юридической ответственности.

Как показывают приведенные выше исследования, клевета, оскорбления, ложь и обман стоят на втором месте по своей опасности для общества. В системе зороастрийского права существует множество норм, направленных на защиту свободы личности, чести и человеческого достоинства.

По мнению У.А. Азиззода, Видевдат считает преступлением против свободы личности, чести и достоинства человека такие действия:

- а) клевета;
- б) оскорбление;
- в) мошенничество;
- г) ложь [6].

Эта точка зрения еще раз доказывает, что зороастрийская правовая система признает клевету и оскорбление уголовным преступлением и защищает права человека от морального вреда.

В то же время зороастрийский закон, наряду с клеветой и оскорблением, обманом и ложью, также рассматривается как преступное деяние, унижающее человеческое достоинство и репутации, в результате которого человеку наносится моральный вред.

Таким образом, анализируя вопрос защиты прав человека от клеветы и оскорбления в Видевдате, можно сделать вывод, что данный источник обеспечивает нематериального блага, такие как честь, достоинство, доброе имя. Это доказательство того, что клевета и оскорбление были признаны серьезными правонарушениями и нарушениями прав человека со времен зороастрийских прав.

Нормативно-правовой материал Видевдата – древнеиранский источник религиозных, морально - нравственных и правовых норм.

Подвиды правонарушений и преступлений Видевдата устанавливаются в соответствии с утверждениями. К примеру, преступления делятся на простые и сложные, если рассматривать исходя из состава объективной стороны. Преступление по зороастрийским правилам может совершаться на один объект и одним деянием. К примеру, фаргард 4 стр. 34 гласит, что если один вредит другому, в результате чего проливается кровь, нарушителю за данное деяние грозит 50 ударов плетью и 50 ударов посохом. Данное правонарушение классифицируется как простое при основании объективной стороны. Совершая правонарушение и преступление виновный причиняет вред невиновному.

Но, иногда, причинение вреда виновным создает несколько последствий, следовательно, данное деяние является совокупной моделью преступления с классификационных основ. К примеру, по фаргарду 15, стр.5 правонарушитель становится пешутану при избиении беременной собаки, завершением которой является смерть при попадании собаки в яму или канал. Или же, в фаргарде 4, строке 1 указано, что после заключения договора найма, когда наниматель не возвращает найм, его наказывают, так как он считается вором. Мы наблюдаем сложный состав преступлений [10].

Также Видевдат определяет длящиеся преступления, в соответствии от содержания и

сложности состава преступления. К примеру, при рассмотрении религиозного деяния, такого как погребение (стр. 36-38 фаргард 3 Видевдата).

Строка 36 определяет, что погребение людей или животных и в период до 6 месяцев их не вытаскивают из под земли, то как наказать за данное деяние? Ахура Мазда отвечает на данный вопрос, что следует наказать 500 ударами плетью и 500 ударами посохом. Так как в зороастризме одним из грехов считалось погребение. Данное преступление длящееся, думается, что в зороастризме преступления, определяемые временем, квалифицировали как длящиеся. Чем дольше не откапывалось, тем больше вина и следовательно, тяжесть наказания.

Вышеуказанный вид преступления состоял из 2 видов поступка: действие и бездействие. Действием считалось закапывание, а бездействием – не выкапывание, оставление трупа под землей.

Примеры показывают, что Видевдат особое внимание акцентирует на правонарушениях и ее формах. В Видевдате виды правонарушений и преступлений по неосторожности это те правонарушения, которые покушаются на объекты, которые находятся под защитой Видевдата. Также указывается, что знание и незнание закона не освобождает от наказания, так как знание и незнание закона с последующим правонарушением инспирирует на квалификацию деяний в контексте субъективной стороны проступка в форме умышленной или неосторожной вины. Однако, зороастрийское право строго наказывает правонарушения и преступления преднамеренные, следовательно грех виновного очевиден. Правонарушения и преступления по неосторожности – малые деяния.

В других правонарушениях в Видевдате также говорится о форме вины совершившего преступления, такие как причинение вреда и убийство людей, животных и др. Из исследования правовых норм Видевдата следует, что правонарушения и преступления имеют либо прямой умысел либо косвенный.

В Видевдате правонарушения и преступления имеют подвиды, например

преступления против людей подразделяются на несколько групп. Например, в ч. 3 фаргарда 4 Видевдата рассматриваются вопросы гарантии безопасности здоровья людей. Разделение ведется на четыре вида деяний исходя от тяжести преступления: огерепта, авауришта, аредуш и пешутану. Объект преступлений в Видевдате указан следующий: преступления религиозного характера, против флоры и фауны, против собственности и т.д. [11]

Итогом анализа правовых норм Видевдата является то, что квалификация правонарушений и преступлений и способы наказаний приводились на основе развитых положений права. В то время были конкретизированы многочисленные институты о права: рецидив преступлений, амнистия, покушения, условное осуждение и т.д. Данные институты актуальны и в настоящее время.

В изучении правовых норм Видевдата отметим, что имеет место институт соучастия. В стр. 13 – 14 фаргарда 15 указываются правонарушения, как совершение незаконного аборта. Наказание за данное преступление предусмотрено и тому, кто осуществляет аборт, так как данное деяние квалифицируется как умышленное. Причем наказание наступает одинаковое для всех участников преступления. Видимо потому, что нет в Авесте классификации соучастников.

В Видевдате конкретизируется преступление оконченное и неоконченное, а также определяется, что поиск, изготовление средств для совершения преступления (даже если они не понадобились и преступление не доведено до конца) называлось подготовкой к опасному деянию.

Покушением в Видевдате признаются умышленные действия (бездействия), которые нацелены на совершение деяния. Видевдат определяет авауришта – вид преступления, или кто - либо намеривается нанести вред другому лицу. Следовательно, в Видевдате одно преступление может иметь несколько видов покушения.

Если рассматривать в сравнительном контексте с современным правом, то авестийское право конкретизирует виды преступлений исходя из классификации подготовки и покушения на преступление.

Еще одна черта Видевдата в том, что при покушении или подготовки к преступлению учитывается рецидив и тяжесть совершенных преступлений. Таким образом, в зороастризме считалось, что преступление не начавшись нужно искоренить, а не ждать пока преступление нанесет вред.

Правовые нормы Видевдата подразделяются и по степени опасности, наказания и объектов посягательств. Самые опасные преступления это те, которые несут опасность для жизни животных, людей и флоры. Так, в Видевдате в фаргарде 14 стр. 1-2 вводится наказание за убийство выдры.

Что касается преступлений против жизни человека они определялись как особо опасные и карались смертью.

Также в Видевдате правонарушения и преступления можно классифицировать по уровню наказания и его природе. К примеру, в фаргарде 15, стр. 1-8 упоминает 5 видов деяний по которым отсутствует амнистия:

- 1) человек, пропагандирующий зороастрийцу почитание другой религии;
- 2) лицо, давшее сильно горячую пищу или же твердую кость собакам, избиение, за которым последовала смерть собаки;

3) лицо, которое загнало беременную собаку, и собака падает в ущелье, ров и в результате погибает;

4) интимные отношения с женщинами в период месячных;

5) интимные отношения с беременными женщинами, в результате которого получает вред человеческий плод.

Таким образом, наиболее доступным считается разделение деяний в соответствии от объекта посягательства, убийство человека: нанесение телесного повреждения, вред здоровью, убийство и т.д.; преступления против флоры и фауны; религиозные преступления.

Следует отметить, что ряд положений Видевдата остаётся актуальным по сей день. С особой своевременностью звучат те её нормы, которые посвящены запрету жестокого обращения с животными, осуждению гомосексуализма, избавлению от нежелательной беременности. Данный факт, а также та роль, которую сыграл, в целом, зороастризм в истории человечества, обуславливают непреходящий интерес к этому выдающемуся памятнику прошлого на протяжении уже многих сотен лет.

Список литературы:

1. Азизов, У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография [Текст] / У.А. Азизов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 368 С.
2. Авеста «Закон против дэвов» (Видевдат). – СПб.: Изд-во Поли- техн. ун-та, 2008. – 301 С.
3. Бойс М. Зороастрийцы. Верования и обычаи. – М.: Наука, 1988. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://religion.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000019/index.shtml>. (дата обращения: 28.09.2022)
4. Ганбаров, С. Г. Политические и правовые идеи в Авесте: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Баку, 1992. – 19 С.
5. Графский, А. Г. Правовая мысль Древнего Ирана: Авеста. Сасанидский судебник / Антология мировой правовой мысли. Т. 1. – М.: Мысль, 1999. – 749 С.
6. Азизода, У.А., Бобохонов Ф.А. Защита прав человека от клеветы и оскорбления в зороастрийской правовой системе [Текст] / У.А. Азизода, Ф.А. Бобохонов // Вестник Таджикского национального университета / Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – №5. – С. 254-262.
7. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана (от древнейших времен до начала XX века). Душанбе: Ирфон, 2007. – Т. 1 Ч. 1-2. – 244 С.
8. Периханян А. Г. Общество и право Ирана в парфянский и сасанидский периоды. – М., 1983. – 322 С.
9. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. – М., 1911. – Вып. 2. – 314 С.

10. Рахимов С. Истоки зороастрийской эстетики // Зороастризм и его значение в развитии цивилизации народов Ближнего и Среднего Востока. – Душанбе, 2003. – 419 С.

11. Азизкулова, Г. С. Хрестоматия по истории государства и права Республики Таджикистан. – Душанбе, 1998. – 350 С.

Аннотатсия

Ҳуқуқвайронкуниҳо ва ҷиноятҳои дар Видевдат: таҳлили таърихӣ ва ҳуқуқӣ

Дар ин мақола меъёрҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқвайронкуниҳо ва ҷиноятҳои сарчашмаи зардуштӣ Видевдат мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифта, инчунин кӯшиш шудааст, ки таҳқиқи ҳамаҷонибаи Видевдат, на танҳо – он қадар таърихӣ баррасӣ шавад, балки ҳамчун ёдгории афкори динӣ ва ҳуқуқӣ, барои равшан кардани баъзе масъалаҳои бахсталаби ташаккули ин қанон ва таърихи аввали он.

Аннотация

Правонарушения и преступления в Видевдате: историко-правовой анализ

В данной статье проанализированы и рассмотрены правовые нормы в области правонарушений и преступлений зороастрийского источника Видевдат, а также сделана попытка осуществить комплексное исследование Видевдата, рассмотреть его не только – и даже не столько, как историко-литературный памятник, а как памятник религиозной и правовой мысли, осветить некоторые спорные вопросы формирования этого канона и ранней его истории.

Annotation

Offenses and Crimes in Videvdat: Historical and Legal Analysis

This article analyzes and considers the legal norms in the field of offenses and crimes of the Zoroastrian source Videvdat, and also an attempt is made to carry out a comprehensive study of Videvdat, to consider it not only - and not even so much as a historical and literary monument, but as a monument of religious and legal thought, to highlight some controversial issues of the formation of this canon and its early history.

12.00.09 – МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ
12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

УДК: 343

Махмудов Иzzатулло Тешаевич,

н.и.х., дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурории факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: 1978_mahmudov@mail.ru

Тел.: (+992) 935-04-43-52.

**МАХСУСИЯТИ ИШТИРОКИ ПРОКУРОР ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ ДАР ЗАМОНИ
ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ**

Калидвожаҳо: мурофиаи ҷиноятӣ; назорати прокурорӣ; иштироки прокурор дар мурофиаи ҷиноятӣ; рушди қонунгузории мурофиаи ҷиноятӣ; Истиқлоли давлатӣ; ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ; вазифаҳои прокурор дар мурофиаи ҷиноятӣ; салоҳияти прокурор.

Ключевые слова: уголовный процесс; прокурорский надзор; участие прокурора в уголовном процессе; развитие уголовно-процессуального законодательства; государственная независимость; судебная реформа; функции прокурора в уголовном процессе; полномочия прокурора.

Keywords: criminal process; prosecutorial supervision; participation of the prosecutor in the criminal process; development of criminal procedure legislation; state independence; judicial and legal reform; functions of the prosecutor in the criminal process; powers of the prosecuto.

Ба даст овардани истиқлоли комили сиёсӣ ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 аз арзишмандтарин ва бузургтарин дастовардҳои халқи Тоҷикистон дар интиҳои садсолаи гузашта ба ҳисоб рафта, ҷиҳати гузариш ба марҳилаи сифатан нави давлатдорӣ милли заминаҳои мусоиди конститусионӣ-ҳуқуқиро фароҳам оварданд. Қабули Қонуни асосии кишвар боис гардид, ки дурнамои инкишофи пешрафти Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ, соҳибхитӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона муайян карда шавад.

Қобили қайд аст, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти ба назари эътибор гирифтани беҳтарин арзишҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, таҷрибаи пешрафтаи давлатҳои мутамаддини дунё, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии низоми ҳуқуқи кишварҳои пешрафта, таҷрибаи давлатдорӣ ва суннату одатҳои таърихӣ миллии тоҷикон таҳия ва қабул карда шудааст. Қабули Конститутсия заминаҳои бозғирмоди ҳуқуқиву ташкилиро дар самти қабули қонунҳои нави ҷавобгӯ ба талаботи замон рӯи қор овард [6, с. 57-68].

Аз ҷумла, нақши Конститутсияи мамлакат дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти мурофиаи судии ҷиноятӣ ва рушди қонунгузории мурофиаи ҷиноятӣ назаррас аст.

Дар нимаи дуҷуми солҳои ҳаштодум ва ибтидои солҳои навадуми қарни гузашта дар натиҷаи роҳандозӣ намудани «сиёсати бозсозӣ» дар кишвари абарқудрати Шӯравӣ раванду воқеа ва нағмонҳои руҳ доданд, ки минбаъд сабабгори куллан тағйир ёфтани асосҳои сохтори конститусионӣ, сохти давлатӣ ва низоми ҳуқуқию қонунгузорӣ гаштанд.

Дар натиҷаи вуъат додани равандҳои демократикунонии ҷомеа, густариши ошкорбаёнӣ, пазируфтани ҳуқуқҳои фитрии инсон, назарияи давлати ҳуқуқбунёд ва дар ин замина, эътироф намудани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд ҳамчун арзиши оӣ, дар сатҳи қонунгузорӣ мустаҳкам намудани усули таҷзияи ҳокимият зарурати аз нигоҳу мазмуни нав ба танзими қонунӣ даровардани муносибатҳои ҷамъиятӣ бо дарназардошти арзишҳои нав ба вуқӯ пайвааст. Чунин омилҳо дар ниҳояти том ба пошхӯрии Давлати Шӯравӣ

ва ба даст овардани истиклолияти комили сиёсӣ аз ҷониби кишварҳои аъзои он боис гаштанд. Дар баробари дигаргун гаштани низоми ҳуқуқии кишвар чунин навгониҳо низ дар соҳаи мурофиаи судии ҷиноятӣ ба вуқӯ пайвастанд.

Дар натиҷаи амалишавии ислохотҳои судӣ-ҳуқуқӣ дар кишвар, тарзи маъруфи ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд эътироф шудани мурофиаи ҷиноятӣ ва ба ҳайси принципҳои калидии мурофиаи ҷиноятӣ пазируфта шудани принципҳои дар асоси мубоҳиса ва баробарии тарафҳо сурат гирифтани мурофиа ва эҳтимолияти бегуноҳӣ, асосҳои бунёди мурофиаи ҷиноятиро куллан тағйир доданд. Ин омилҳо беихтиёр заминаҳои бозэтимоди ҳуқуқиву ташкилиро – аз воситаи муҳими мубориза ба ҷинояткорӣ будани мурофиаи ҷиноятиро ба - шакли ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои шахсият фароҳам оварданд [7, с. 12-13].

Бо шарофати касби Истиклолияти давлатӣ ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кишвар ислохоти судӣ-ҳуқуқӣ оғоз гардид, ки ин ҳолат зарурияти дар таҳрири нав таҳия ва қабули қонуни санадҳои меъёрии ҳуқуқии ба талаботи замон мувофиқ ва ҷавобгӯро рӯйи қор овард. Дар ин замина, қабули Кодекси нави мурофиавии ҷиноятӣ ва ба талаботи рушди замон мутобиқ сохтани он ногузир буд.

Ёдрас бояд шуд, ки давоми солҳои 1959-1961 ҳамаи Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ Кодексҳои нави мурофиаи ҷиноятӣ худро қабул намуданд. Аз ҷумла, дар Тоҷикистони Шӯравӣ Кодекси мурофиаи ҷиноятӣ 17-уми августи соли 1961 қабул гардида, аз 1-уми ноябри соли 1961 мавриди амал қарор дода шуд, ки он таҷассумгари заминаҳои бунёди Асосҳои мурофиаи судии ҷиноятӣ ИҶШС ва Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ соли 1958 ба ҳисоб мерафт. Кодекси мазкур аз 10 фасл, 35 боб ва 431 модда иборат буда, то 1-уми апрели соли 2010 амал намуда, таърихи қариб нимасраи фаъолиятро дорад [3].

Аз ин рӯ, давоми даҳсолаи аввали Истиклоли давлатӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири соли 1961 амал мекард. Танҳо аз 1-уми апрели соли 2010 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии

Тоҷикистон дар таҳрири нав ба қувваи амал даромад.

Маврид ба зикр аст, ки давоми солҳои соҳибхитиёрии давлатӣ аз ҷониби як зумра олимону донишмандони маъруфи тоҷик, аз қабили Н.А. Абдуллоев, З.Ҳ. Искандаров, И.Т. Маҳмудов, Х.М. Мирзамонзода, П.С. Абдуллоев, Н.А. Назиров, Р.Р. Раҳматҷонзода, А.Л. Орипов, А.А. Муҳиддинов, М. Шаҳидуллозода, Ш.О. Салимзода, Н.Б. Хоҷаева, М.С. Раҳимзода, Х.Ғ. Ҷалолов, Б.С. Негматов ва дигарон оид ба махсусияти рушди қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ ва падидаи иштироки прокурор дар мурофиаи ҷиноятӣ осори арзишманди илмӣ таълиф шуда, дар мавриди такмили қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ тақлифҳои судманд ва шоиста баён шудаанд.

Назар ба андешаи донишманди ватанӣ аз рӯзи эълон гардидани Истиклолияти давлатӣ, яъне аз 9-уми сентябри соли 1991 то 01.04.2010 дар Тоҷикистон қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ соли 1961 амал мекард, ки дар давоми қариб чор даҳсолаи мачудияти он ба Кодекс бо 17 Фармонҳои Шӯрои Олӣ ва Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 500 тағйироту иловаҳо ворид карда шудаанд, ки ҳатто баъзе меъёрҳо чанд маротибагӣ иваз гардидаанд. Дар пайванди ба ин масъала муаллиф қайд менамояд, ки солҳои 1999, 2000, 2002, 2004, 2005, 2007, 2008 ва 2009 ба КМҚ ҚТ соли 1961 тағйироту иловаҳои зиёде ворид карда шуданд, ки онҳо асосан ба моддаҳои 10, 23, 32, 33, 44, 329, 330, 339, 378, 113 (мақомоти таҳқиқ) ва 122 КМҚ ҚТ (мақомоти тафтиши пешакӣ ва тобеияти тафтишӣ) бештар тааллуқ доштанд. Тағйироти воридгардида барои таъмину риоя ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои иштирокчиёни мурофиаи ҷиноятӣ кам даҳолат карда, бештар барои ба танзим даровардани тобеияти тафтишотӣ ва судӣ равона шуда буданд [9, с. 46-48].

Табиист, ки бо вучуди ворид намудани дигаргунӣ ва тағйироту иловаҳои зиёд КМҚ ҚТ дар таҳрири соли 1961 дигар наметавонист, ки муносибатҳои нави мурофиавии ҷиноятиро ба таври дахлдор танзим намояд. Аз дигар ҷониб, иҷрои уҳдадорӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди созмонҳои байналмилалӣ оид ба ҳифз ва риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд низ зарурияти такмили қонунгузории мурофиавии

чиноятӣ ва қабули кодекси навро тақозо менамуд.

Гузашта аз ин, қабули Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010 [2], заминаҳои муносиби ташкилӣ-ҳуқуқиро дар самти таҳия ва қабули КМЧ ҚТ фароҳам овард.

КМЧ ҚТ дар таҳрири нав 3-юми декабри соли 2009 қабул гардида, аз 1-уми апрели соли 2010 мавриди амал қарор дода шудааст [1]. Кодекси мазкур аз 3 қисм 12 фасл 50 боб ва 486 модда иборат аст.

Ба андешаи профессор З.Х. Искандаров КМЧ ҚТ дар заминаи асосҳои конституционӣ ҳуқуқӣ (моддаҳои 1, 5, 9, 10, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 32, 84, 87, 88) таҳия шуда, табиати мурофиаи ҷиноятро муайян намуда, мазмуну мундариҷа, принцип ва шакли мурофиавӣ ба он асосан мувофиқ гардонидани шудаанд. Мурофиаи ҷиноятӣ аз мурофиаи таъкиботӣ (айбдоркунӣ) ба мурофиаи типӣ муҳофизавӣ табдил ёфт. Маънояш аз он иборат аст, ки дар баробари функцияи айбдоркунӣ функцияи ҳимоя дар мурофиаи ҷиноятӣ нақши кам надошта, мурофиа тарзест, тарҳи ҳуқуқиест, ки аз он ҳама ишироқчиён метавонанд барои ҳифзу ҳимоя намудани манфиатҳои худ истифода баранд [5, с. 21-22].

Назар ба андешаи академики Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон М.А. Маҳмудзода бо ташаббуси қонунгузории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидани Кодекси нави мурофиавии ҷиноятӣ дар низоми қонунгузории ҷиноятӣ мамлакат як қонунӣ ҷиддӣ мебошад. Дар кодекси мазкур як қатор институтҳои нав – мурофиаи суръатнок ва мурофиаи соддакардашуда ворид карда шудаанд, ки онҳо мурофиаи ҷиноятро тақвият медиҳанд, кафолати амалӣ гардонидани ҳуқуқҳои иштироқчиён ва дастрас будани адолати судиро таъмин менамоянд [8, с. 11].

Ҳадафҳои асосии қабули Кодекси нави мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳоянд:

- амалигардонии ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- демократиконии минбаъдаи мурофиаи судии ҷиноятӣ ва мутобикгардонии

қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ кишвар бо стандартҳои байналмилалӣ;

- таҳкими ҳифзи ҳуқуқи озолии инсонӣ шаҳрванд;
- таҳкими мақом ва нақши ҳокимияти судӣ дар Тоҷикистон;
- соддагардонии чараҳои мурофиаи судӣ;
- таъмини баробарҳуқуқии иштироқчиёни мурофиа дар ҳамаи марҳилаҳои мурофиаи ҷиноятӣ ва ғайра.

Қабули Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири соли 2009 ба мавқеи мурофиавии иштироқчиёни мурофиа, аз ҷумла прокурор низ таъсир расонд.

Мавқеи мурофиавии прокурор дар мурофиаи ҷиноятӣ вобаста ба марҳилаҳои таърихи рушд дар қонунгузорӣ ба таври ғуноғун танзим шудааст. Қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ даврони Шуравӣ ҳудуди назорати прокурориро бемахдуд танзим намуда, ҳатто амалишавии онро дар самти баамалбарории адолати судӣ роиҷ медонист. Мувофиқи Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ ҚТ дар таҳрири соли 1961 функцияи ягонаи прокурор дар мурофиаи ҷиноятӣ ин ба амал баровардани назорати прокурорӣ буд. Прокурор мувофиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии замони шуравӣ назорати иҷроӣ қонунҳоро ҳангоми баррасии парвандаи ҷиноятӣ дар суд ба амал мебаровард. Назорати прокурорӣ дар суд яке аз соҳаҳои мустақили назорати иҷроӣ қонунҳо ба ҳисоб мерафт. Аз ин рӯ, ҳангоми иштироқ дар суд мавриди баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ, прокурор на танҳо андешаи ҳудро оид ба масъалаҳои баррасишаванда баён мекард, балки ҳулоса пешниҳод менамуд ва дар сурати норозӣ буданаш ба санади судӣ нисбати он эътироз меовард. Андешаи прокурор дар ҷунин маврид афзалият дошт ва судҳо, ки ғӯё то андозае дар ҳалли масъалаҳои муҳимтарини муҳокимаи судӣ мустақил буда, аз рӯйи эътиқоди ботинии худ рафтор мекарданд, ҷун қоида дар аксарияти маврид мавқеи прокурорро ҷонибдорӣ мекарданд. Яъне, то андозае нуфузи прокуророн нисбат ба суд зоҳир мегафт [7, с. 8].

Зимнан қайд кардан ба маврид аст, ки мувофиқи моддаи 20-и асосҳои қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ Иттиҳоди Шӯравӣ ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ аз соли 1958 прокурор

ухдадор буд, ки дар тамоми давраҳои мурофияи судии ҷиноятӣ сари вақт чораҳои пешбиниамудаи қонунро ҷиҳати бартараф намудани тамоми намуди қонуншиканиҳо, аз ҷониби касе ки содир нашуда бошанд, андешад. Мувофиқи моддаи 15 КМҚ ҚШС Тоҷикистон (соли 1961) суд, прокурор, мақомоти таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ вазифадор буданд, ки ҳолатҳои корро ҳаматарафа, пурра ва беғаразона таҳқиқ намоянд. Исбот кардани тамоми ҳолатҳои кор оид ба парвандаи ҷиноятӣ тавре ки маълум мешавад, мақсади умумии тамоми субъектони номбаршуда буд.

Ин тассавуротҳо дар заминаи қоидаҳои маъмули ягонагии ҳокимияти давлатӣ, авлавияти манфиатҳои оммавӣ нисбат ба манфитаҳои шахсӣ ва воситаи мубориза бо ҷинояткорӣ эътироф шудани мурофияи ҷиноятӣ асос ёфта буданд. Табиист, ки чунин шароити ташкил ва ба роҳ мондани мурофия аз прокурор дар суд чандон зарурати ба роҳ мондани кушишҳои иловагиро оид ба асоснок кардани ватҳҳову ҳулосаҳои худ талаб намекард. Зеро, судя вазифадор буд, ки тамоми ҳолатҳои корро ҳаматарафа ва пурра санчида, оид ба он қарори дахлдор қабул намояд.

Суд ухдадор буд, ки бо ташаббуси худ тамоми ҳолатҳои корро новобаста аз хоҳишу иродаи тарафҳо ва иштироки онҳо дар ҷаласаи судӣ таҳқиқ намояд. Дар ин замина, чунин ҳулосабарорӣ мешуд, ки яке аз вазифаҳои асосии прокурор дар мурофияи судӣ аз он иборат буд, ки ҳамчун ёвари суд дар муқаррар намудани ҳақиқати объективӣ мусоидат намуда, ҳамзамон намояндаи мақомоти назорати иҷроӣ қонунҳо боқӣ бимонад.

Ба мақсади ба амал баровардани ухдадорӣ худ суд на танҳо соҳиби доираи номаҳдуди ваколатҳо оид ба ҷамъ кардани далелҳои иловагӣ буд, ҳатто ҳуқуқ дошт, ки дар рафти муҳокимаи судӣ нисбати шахсони нав ва ё аз рӯи айбдорӣ нав парвандаи ҷиноятӣ оғоз намояд, аз прокурор ба роҳ мондани тафтиши иловагӣ ва эълони айби вазнинтарро нисбат ба айбе, ки дар ҳулосаи айбдоркунӣ пешниҳод шуда буд, талаб намояд. Дар сурати аз дастгиркунии айби давлатӣ даст кашидани прокурор, суд метавонист, ба ин нигоҳ накарда ҳукми айбдоркуниро содир намояд.

Қонунгузори мурофиявии ҷиноятӣ ҳолатҳои ҳатмӣ иштироки прокурорро дар мурофияи ҷиноятӣ ба таври маҳдуд, яъне аз рӯи иродаи прокурор ва суд пешбинӣ карда буд, ки дар натиҷа аз нисф зиёди шумораи парвандаҳои ҷиноятӣ бе иштироки айбдоркунандагони давлатӣ мавриди баррасӣ қарор мегирифтанд. Табиист, ки чунин амал барои дар шароити мубоҳисавӣ бо иштироки ғайри тарафҳо баррасӣ намудани парвандаҳо мусоидат намекард [7, с. 10-11].

Мусаллам аст, ки идеологияи давлатии низомӣ шуравӣ нуфузу таъсири худро низ ба илм гузошта буд. Олимон кӯшиши исботи онро доштанд, ки «баҳсу мунозираи сотсиалистӣ» дар фарқият аз «буржуазӣ» дар бобати тақсим намудани функсияҳои мурофиявӣ эҳтиёҷ надорад. Ғояи мурофияи судии мубоҳисавӣ инкор карда мешуд. Гузашта аз ин, илми шӯравӣ функсияҳои алоҳидаи мурофиявии ҷиноятӣ, аз қабилӣ функсияи айбдорӣ ва таъкиботи ҷиноятиро эътироф намекард. Мувофиқи КМҚ ҚШС Тоҷикистон (соли 1961) прокурор назорати ба амал баровардани тафтишоти пешакӣ ва дастгирии айби давлатиро дар суд анҷом меод. Гузашта аз ин, доираи васеи ваколатҳои ҳокимиятӣ ба ӯ имкон меод, ки рафти таҳқиқ ва тафтиши пешакиро пурра зерӣ назорат қарор дода, онро роҳбарӣ намояд. Роҳбарии мурофиявии тафтишот ва дастгирии айби давлатӣ дар суд ҳамчун шаклу усулҳои назорати прокурорӣ маҳсуб меёфтанд.

Ба вуқӯъ пайвастанӣ тағйироти кулӣ дар низомӣ давлатдорӣ ва рӯй овардани он ба сӯйи бунёди ҷомеаи адолатпарвару демократӣ, таҳия ва қабули қонунҳои нави ҷавобгӯӣ ба талаботи давр ногузир ба ивазшавии арзишҳои илмӣ ва бо мазмуни замони муосир қоркард шудани онҳо низ оварда расонид. Чунин ҳолат боис гашт, ки баъзе мафҳуму ибораҳо ва институтҳои муҳими мурофияи ҷиноятӣ аз диди нав ва бо назардошти арзишҳои умумибашарӣ эътирофшуда қоркард карда шаванд. Ин амалҳо дар маҷмӯъ боис гардиданд, ки мавқеи мурофиявии прокурор ва муносибати ӯ бо суд дар мурофияи ҷиноятӣ таҷдиди назар карда шаванд. Прокурор дигар наметавонист, ки назорати иҷроӣ қонунҳоро ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ дар суд ба амал барорад [7, с. 13-14].

Акнун дар муурофияи ҷиноятӣ аз ҷониби мақомоти дахлдори давлатӣ пурра, ҳаматарафа ва объективона тадқиқ намудани ҳолатҳои кори ҷиноятӣ ҳамчун усули ягонаи барқарор намудани ҳақиқат ва адолат истифода нашуда, мувоҳиса чун дастоварди пешқадамтари инсоният баҳри ҳаллу фасли ҷавобгарии шахс, ки худ баҳснок аст, чун тарзи баамалбарории адолати судӣ ва расидан ба адолати иҷтимоӣ истифода карда мешавад [4, с. 15].

Қабули КМҚ ҚТ дар таҳрири соли 2009 то андозае барои тағйирёбии падидаи иштироки прокурор дар муурофияи ҷиноятӣ таъсир расонд. Баъзе аз махсусиятҳои рушди падидаи иштироки прокурор дар муурофияи ҷиноятӣ дар даврони Истиқлоли давлатӣ аз инҳо иборатанд:

1. Дар асоси Кодекси амалкунандаи муурофиявии ҷиноятӣ ҚТ прокурор дар давраи тафтишоти пешакӣ функсияҳои зеринро иҷро менамояд: назорати риояи дақиқ ва иҷроӣ яхелаи қонунҳо аз ҷониби мақомоти таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ; функсияи таъкиботи ҷиноятӣ; функсияи ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои иштирокчиёни муурофия.

2. Самтҳои асосии иштироки прокурор дар суд мавриди баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ инҳоянд: дар муҳокимаи судӣ айбдоркунии давлатиро бо парвандаҳои ҷиноятӣ анҷом медиҳад; ба суд ақидаи ҳудро дар бораи моҳияти айбдоркунӣ ва дигар масъалаҳое, ки ҳангоми муҳокимаи судӣ ба миён омадаанд, баён мекунад; назорати қонунӣ будани санадҳои судиро бо парвандаҳои ҷиноятӣ амалӣ намуда, барои қабули қарори қонунӣ, асоснок ва одилонаи судӣ мусоидат менамояд; даъвои граҷдани ҷабрдидаро пешниҳод ё дастгирӣ мекунад, ба шарте, ки онро ҳифзи манфиати давлат ё ҷамъият ё ҳуқуқи шахрвандон талаб намояд; нисбат ба ҳукм, таъинот ва қарорҳои ғайриқонунӣ ва беасоси судҳо эътироз меёрад; ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунӣ иштирокчиёни муурофияро ҳимоя мекунад; дар суди марҳилаҳои кассатсионӣ ва назоратӣ иштирок карда, ҳулоса медиҳад; зимни баррасӣ ва ҳалли масъалаҳо вобаста ба иҷроӣ ҳукм дар суд иштирок мекунад; бо тартиби муқарраркардаи қонунгузории муурофиявии ҷиноятӣ барои аз нав сар кардани пешбурди парвандаи ҷиноятӣ

бинобар ҳолатҳои нав ошкоршуда чора меандешад.

3. КМҚ ҚТ дар таҳрири соли 2009 ба таври ҷиддӣ вақолатҳоро байни суд ва прокуратура аз нав тақсим намуда, ҳудуди иштироки судро дар муурофияи ҷиноятӣ васеъ гардонд.

4. Аввалин маротиба дар кодекс принципҳои конститусионии мувоҳисавӣ ва баробарҳуқуқии тарафҳо пурра муайян карда шуда, таъмини баробарии тарафҳои муурофияи судии ҷиноятӣ пешбинӣ шудаанд. Иҷозат барои ба ҳабс гирифтани шахс, гузаронидани экспертизаи судӣ-тиббӣ ё судӣ-равонпизишкӣ барои дар беморхона ё табобатгоҳи равонпизишкӣ ҷой кардани гумонбаршуда ва айбдоршавандае, ки дар ҳабс намебошад, азназаргузаронии манзил, кофтукови манзил, ҳабси молу мулк, кофтуков, ёфта гирифтани ашё, ҳуҷҷатҳои дорои маълумоти пасандоз ва суратҳисоби маблағи бонкӣ, ҳабси маблағҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, и дар суратҳисобҳо ва пасандозҳо ё дар нигоҳдории бонк ва ташкилотҳои кредитӣ қарор доранд, ҳабси муросилот, азназаргузаронӣ, ёфта гирифтани онҳо дар муассисаи алоқа, барои муваққатан аз вазифа дур кардани айбдоршаванда қарор қабул кардан, гӯш ва сабт кардани гуфтугӯи телефонӣ ва дигар гуфтугӯҳо, ки қаблан ба доираи вақолати прокурор дахл дошт, ба салоҳияти суд дода шудаанд.

5. Бо мақсади таъмини баробарии иштирокчиёни муурофия КМҚ ҚТ нав ба онҳо номи «тарафҳоро» татбиқ намудааст, ки аз қонунгузории муурофияи -граҷданӣ гирифта шудааст. Тарафҳо, ки айбдоркунанда ва ҳимоя мебошанд дар ҳамаи марҳилаҳои муурофия баробарҳуқуқ карда шудаанд. Аз ҷумла, прокурор пештар метавонист дар ҷаласаи судӣ иштирок накунад вазифаи исботкунии гуноҳи айбдор ва муайян намудани ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷавобгариро ба зиммаи суд гузорад. Дар асоси КМҚ ҚТ нав прокурор уҳдадор аст шахсан дар ҷаласаи судӣ иштирок намояд ва вазифаи исботкунии гуноҳро ба уҳда гирад.

6. Аз рӯи КМҚ ҚТ қаблӣ шахсони мансабдори мақомоти прокуратура метавонистанд эътирозҳои назоратиро аз рӯи ҳукм ва таъноти судии ба қувваи қонун даромада оваранд, ки онҳо дар навбати худ

хатман бояд бевосита коллегиялӣ баррасӣ гарданд. Адвокатҳо бошанд, метавонистанд танҳо ба прокурори болоӣ ва ё раиси суди болоӣ барои овардани эътирози назоратӣ, муроҷиат намоянд, ки тарафхоро ба ҳолати нобаробар меовард. Кодекси нав ҳолати тарафхоро дар ин масъала комилан баробар намуда, тартиби ягонаи баррасии эътирози назоратии прокурор ва шикоятҳои назоратии адвокатро муқаррар намудааст (ҳоло ин ҳолат боз аз нав муҳокима ва баррасӣ гардида истодааст).

7. Механизмҳои муносири шикоят оварданро аз болои амалҳо ва қарорҳои муроғиавии мақомоти таҳқиқ ва тафтишоти пешакӣ ба прокурори болоиро муқаррар намуда, ин институтро боз ҳам инкишоф додаст. Кодекси нав назорати судиро аз болои қонунӣ будани қарорҳои мақомоти таъкиби ҷиноятӣ муқаррар намудааст. Моддаи 124 КМҚ ҚТ муқаррар намудааст, ки агар шикоятҳои шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ аз ҷониби прокурор қонунан нашуда бошад ва ё дар муҳлати муайяншуда баррасӣ нашуда бошад, онҳо ҳуқуқ доранд дар бораи рад кардани қабули аризаашон оид ба ҷиноят ё вайрон кардани қонун ҳангоми оғоз ё

қатъ кардани парвандаи ҷиноятӣ ба суд шикоят намоянд.

8. Бори нахуст дар кодекс ҳамкориҳои байналмилалӣ мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ мустақкам карда шуд. Дар солҳои Истиқлоли давлатӣ он ба яке аз функсияҳои муҳим ва самтҳои афзалиятноки фаъолияти мақомоти прокуратура табдил ёфта, дар шароити қунии рушди давлатдорӣ миллий бо дарназардошти равандҳои ғуноғуни ҷаҳонишавӣ ва эъмори давлати демокративу ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон яке аз фишангҳои муҳиму бозғоштӣ ва василаи муассири таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мубориза бо ҷинояткорӣ мутавак্কилона, расонидани кумаки ҳамдигарии ҳуқуқӣ, ҷуброни зарари аз ҷинояткорӣ расонидашуда, иҷрои ҷазоҳои ҷиноятӣ, ошкор ва тафтиши ҷиноятҳои трансмиллӣ ва дигар ҷиноятҳо, кофтукови шахсони ҷиноятсодиркарда, барои ба ҷавобгарии муқарраркардаи қонун кашидан ё барои иҷрои ҳукм додани онҳо ба ҳисоб меравад.

9. Иштироки прокурор дар марҳилаи таъини муҳокимаи судӣ ва омодагӣ ба он пешбинӣ нашудааст.

Рӯйхати адабиёт:

1. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, №12, мод. 815, мод. 816; с. 2010, №7, мод. 551; с. 2011, №3, мод. 159, №7-8, мод. 609; с. 2012, №4, мод. 259, №7, мод. 714, №8, мод. 815, №12, қ.1, мод. 1020, мод. 1025; с. 2013, №7, мод. 510, мод. 511; с. 2014, №3, мод. 142, №11, мод. 643; с. 2015, №11, мод. 950; с. 2016, №3, мод. 128, №5, мод. 357, №7, мод. 610, мод. 611; с. 2017, №1-2, мод. 4; с. 2018, №5, мод. 267; с. 2019, №1, мод. 3; с. 2020, №7-9, мод. 602, мод. 608; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 январи соли 2021, №1755.

2. Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010 бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2007, таҳти № 271 тасдиқ гардидааст.

3. Ведомостҳои Совети Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1961, №24, мод.126; с. 1962, №1, мод.7; с. 1964, №1, мод. 9; с.1967, №1, мод.8,9; с.1968, №24, мод.204; с. 1970, №12, мод.67 (сархатҳои 1 ва 3); с.1973, №1, мод.9 (сархати 3), №12, мод.114; с.1975, №13, мод.14; с.1977, №11, мод.90; с. 1978, №14, мод. 142; с.1981, №24, мод. 225; с.1984, №2, мод. 15 (сархатҳои 3 ва 5), №4, мод.36 (сархати 3), №23, мод.222; с.1985, №7, мод.9 (сархати 1), №23, мод.233; с.1987, №5, мод.74, №24, мод.333; с.1988, №5, мод.55, №21, мод.167, №24, мод.225; с.1990, №7, мод.56, №16, мод.268, №24, мод.410; с.1991, №14, мод.237; Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1992, №23, мод.333; с.1993, №9-10, мод.137, №19-20, мод.438, №21-22, мод.455; Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1995, №23-24, мод.358; с.1996, №4, мод.62; с.1997, №9, мод.117; с.1998, №10, мод.72; с.1999, №12, мод.305; с.2000, №11, мод.523; с.2002, №4, қ.1, мод.281; с.2004, №7, мод.461; с.2005, №7, мод.644; с.2007, №5, мод.359; с.2008, №3, мод.287, №6, мод.445; с.2009, №3, мод.79.

4. Искандаров З.Х. Нақши Конституция дар инкишофи ҳуқуқи судӣ // Нақши Конституция дар инкишофи соҳаҳои ҳуқуқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (маводҳои конференсияи илмӣ-назариявӣ бахшида ба 17-солагии қабули Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон). – Душанбе: «Эксклюзив», 2012. – С. 15.

5. Искандаров З.Х. Оид ба чанд қоидае, ки мурофияи ҷиноятро дигар намуд // Масъалаҳои рӯзмарраи ҳуқуқи судӣ, фаъолияти прокурорӣ ва пешгирии ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (маводи конференсияҳои илмӣ-назариявӣ). Зери таҳрири мудири кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурорӣ, н.и.х., дотсент Маҳмудов И.Т. – Душанбе: «Маориф ва фарҳанг», 2013. – С. 21-22.

6. Маҳмудов И.Т., Абдуллоев Н.А. Аҳамияти Иҷлосияи тақдирсозии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими давлатдорӣ миллӣ ва рушди ҳокимияти судӣ // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Аҳамияти Иҷлосияи тақдирсозии 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими давлатдори миллӣ ва рушди қонунгузорӣ» зери таҳрири н.и.х., дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ. 2017. – 254 с.

7. Маҳмудов И.Т., Абдуллоев Н.А. Прокурор дар мурофияи ҷиноятӣ: проблемаҳои назариявӣ ва танзими ҳуқуқӣ // Масъалаҳои рӯзмарраи ҳуқуқи судӣ, фаъолияти прокурорӣ ва пешгирии ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (маводи конференсияҳои илмӣ-назариявӣ). Зери таҳрири мудири кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурорӣ, н.и.х., дотсент Маҳмудов И.Т. – Душанбе: «Маориф ва фарҳанг», 2013. – С. 12-13.

8. Маҳмудов М.А. Саҳми Президент Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккули қонунгузорӣ // Ахбори Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2012. – №3. – С. 11.

9. Назиров Н.А. Қонунгузории мурофивии ҷиноятӣ дар соҳаи соҳибистиклолии Тоҷикистон // Ахбори Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2012. – №3. – С. 46-48.

Аннотатсия

Махсусияти иштироки прокурор дар мурофияи ҷиноятӣ дар замони истиқлоли давлатӣ

Дар мақола дар асоси истифодаи афкори пешқадам ва адабиётҳои илмӣ олимони соҳа, таҳлили қонунгузории амалкунанда муаллиф махсусияти иштироки прокурорро дар мурофияи ҷиноятӣ дар замони истиқлолияти давлатӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Аз ҷумла, муаллиф зикр менамояд, ки бо шарофати касби Истиқлолияти давлатӣ ва қабули Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кишвар ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ оғоз гардид, ки ин ҳолат зарурияти дар таҳрири нав таҳия ва қабули қонуни санадҳои меъёрии ҳуқуқии ба талаботи замон мувофиқ ва ҷавобгӯро рӯи қарор овард. Дар ин замина КМҚ ҚТ дар таҳрири нав қабул гардид, ки он то андозае ба тағйирёбии мавқеи мурофиявии прокурор дар мурофияи ҷиноятӣ боис гашт.

Аннотация

Особенности участия прокурора в уголовном судопроизводстве в период государственной независимости

В статье на основе использования признанных мнений и научной литературы ученых в данной области, анализа действующего законодательства автором рассмотрены особенности участия прокурора в уголовном судопроизводстве в период государственной независимости. Среди прочего автор упоминает, что благодаря провозглашению государственной независимости и принятию Конституции Республики Таджикистан в стране были реализованы судебные правовые реформы, что вызвало необходимость разработки и принятия новых законов и нормативно-правовых актов в соответствии с требованиями времени. В связи с этим был принят Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан в новой редакции, что в определенной мере способствовало изменению процессуального положения прокурора в уголовном судопроизводстве.

Annotation

Features of the participation of the prosecutor in criminal proceedings during the period of state independence

In the article, based on the use of recognized opinions and scientific literature of scientists in this field, analysis of the current legislation, the author considers the features of the participation of the prosecutor in criminal proceedings during the period of state independence. Among other things, the author mentions that due to the proclamation of state independence and the adoption of the Constitution of the Republic of Tajikistan, judicial and legal reforms were implemented in the country, which necessitated the development and adoption of new laws and regulations. according to the requirements of the times. In this regard, the Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan was adopted in a new edition, which to a certain extent contributed to a change in the procedural position of the prosecutor in criminal proceedings.

УДК: 343.14

Абдуллозода Парвиз Саъдулло,
номзади илмҳои ҳуқуқишinosӣ, дотсенти кафедраи
ҳуқуқи судӣ ва назорати прокуратурии факултети
ҳуқуқишinosии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: 1986_parviz.a@mail.ru

Тел.: (+992) 900-55-51-67.

ДУРНАМОИ ҲАМКОРИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА СУПОРИДАНИ АШӢ ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ ДАР МИСОЛИ ДАВЛАТӢОИ ПАСОШӢРАВӢ

Калидвожаҳо: ашӢ; супоридани ашӢ; ҳамкории байналмилалӣ; мусодираи ашӢ; ҳабси ашӢ; муҳлати супоридани ашӢ; давлати дархосткунанда; хароҷотҳои супоридан; амалияи супоридани ашӢ; таҷрибаи давлатҳои алоҳида оиди супоридани ашӢ.

Ключевые слова: имущество; передача имущества; международное сотрудничество; конфискация имущества; изъятие имущества; запрашивающее государство; расходы на передачу; практика передачи имущества; опыт отдельных государств по передаче имущества.

Keywords: objects; handover of objects; international cooperation; confiscation of objects; seizure of objects; requesting state; costs of handover; practice of handover of objects; experience of individual states on handover of objects.

Супоридани ашӢ (молу мулк) яке аз падидаҳои навтарин ва судманд дар самти ҳамкорихоии байналмилалӣ доир ба парвандаҳои чиноятӣ дар таҷрибаи ҳуқуктабиккунии кишварҳои пасошӯравӣ ба ҳисоб меравад. Дар айни замон, зарурати ҳамкорӣ дар самти супоридани ашӢ дар муурофияи чиноятӣ аҳамияти бештарро пайдо кардааст.

Дар қонунгузориҳои миллии аксар кишварҳо институти супоридани ашӢ хусусияти байнисоҳавӣ дорад, зеро ҳангоми супоридани ашӢ на танҳо меъёрҳои муурофияи чиноятӣ, балки меъёрҳои қонуни чиноятӣ, муурофияи граждани ва ғайра низ татбиқ мешаванд. Сарфи назар аз ин, ҳангоми татбиқи тартиби супоридани ашӢ меъёрҳои муурофияви чиноятӣ нақши калидӣ пайдо мекунад, ки раванди супоридани ашӢ тавассути қоидаҳои муурофияи чиноятӣ амалӣ карда мешавад.

Маврид ба ёдоварист, ки супоридани ашӢ дар баробари байналмилалӣ - ҳуқуқӣ, истирдод ё супоридани шахс яке аз самтҳои ҳамкории давлатҳо доир ба парвандаҳои чиноятӣ ба ҳисоб рафта, бо як қатор хусусиятҳои худ аз дигар намуди ҳамкорихоии байналмилалӣ фарқ мекунад. Агар ҳангоми амалӣ намудани ёрии ҳуқуқӣ мақсади асосӣ гирифтани далелҳо ё амали дигари ба даст овардани далелҳо, инчунин тафтиши далелҳо бошад, пас бо

шакли ҳамкории баррасишаванда на танҳо ба даст овардани далелҳо, балки ошкор, ҳабс кардан ва ба ҳолати дархостшуда баргардонидани молу мулки дахлдор дар доираи муурофияи чиноятӣ ба ҳисоб меравад. Ташаккули институти нави супоридани ашӢ, пеш аз ҳама, ба танзими ҳуқуқи ин масъала дар шартномаҳои байналхалқӣ вобаста аст.

Дар асоси муқаррароти моддаи 5 Конвенсияи Аврупо оид ба ёрии ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои чиноятӣ аз 20 апрели соли 1959 давлатҳо ҳангоми ҳамроҳ шудан ё тасвиби ин конвенсия метавонанд "...ҳуқуқи иҷроӣ фармонхоро оид ба ҷустуҷӯ ё мусодираи ашӢ нигоҳ доранд...". Ба ҳамин тариқ, конвенсия барои татбиқи ин раванд баъзе шартҳои муқаррар мекунад. Ба ин нигоҳ накарда, ин меъёр аҳамияти қалон дорад, зеро он ба давлат имкон медиҳад, ки баъди ҳалли парвандаи чиноятӣ ҳуқуқи худро барои додани молу мулк истифода барад, гарчанде ки вай додани ашӢро бевосита танзим намекунад.

Дар баробари ин, бояд гуфт, ки дар Шартномаи намунавии СММ дар бораи истирдод аз 14 декабри соли 1990 дар бораи имконияти додани ашӢ меъёр пешбинӣ мегардад. Мувофиқи қисми 1 моддаи 13 Шартномаи мазкур «То он дараҷае, ки қонуни давлати дархостшаванда иҷозат медиҳад ва бо назардошти ҳуқуқҳои шахсони сеюм, ки ба

таври лозима риоя карда мешаванд, тамоми молу мулк, ки дар давлати дархостшаванда мавҷуд аст, ки бо шиканча ба даст оварда шудааст ё мумкин аст барои далел талаб карда шавад, бо дархости давлати дархосткунанда супоридан дода мешавад, агар ба истирдод иҷозат дода шавад [1].

Меъёрҳои Шартномаи намунавӣ пеш аз ҳама ба истирдоди ашхос нигаронида шудаанд ва бешубҳа, ҳама масъалаҳое, ки дар ин Шартномаи намунавӣ танзим шудаанд, ба истирдоди шахсон марбутанд. Аммо танзими ҳукукии додани ашё тибқи шартнома мавриди таваҷҷуҳ аст, ҳарчанд танҳо ашёе, ки бо роҳи ҷиноятӣ ба даст оварда шудааст ва ё эҳтимол далел аст, таъсир мерасонад. Ҳангоми ҳалли масъалаҳои додани ашё шартномаи намунавӣ ба қонунгузориҳои миллии ишора мекунад, вале дар айни замон додани муваққати ашёро пешбинӣ мекунад (қисми 2, моддаи 13 Шартномаи болозикр). Дар марҳалаи ҳозира масъалаҳои додани ашё хеле актуалӣ шуда истодаанд.

Аксар вақт суҳан дар бораи ба даст овардани молу мулк дар дигар давлатҳо ва ҳукуқӣ ҷабрдидагон ба ҷубронпулӣ меравад. Таҳияи муқаррароти мазкур дар конвенсияҳои байналмилалӣ СММ оид ба мубориза бо ҷинояткорӣ инъикос ёфтааст, зеро ҳадафи ин конвенсияҳо на танҳо хусусияти мурофиавӣ дорад, балки пеш аз ҳама ба мубориза бо ҷинояткорӣ нигаронида шудааст. Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид алайҳи ҷиноятҳои муташаккил аз 15 ноябри соли 2000 қоидаҳои мусодира (моддаи 12), ҳамкории байналмилалӣ бо мақсади мусодира (моддаи 13) ва тасдиқ кардани даромадҳои аз ҷиноят ё молу мулки мусодирашуда (моддаи 14) пешбинӣ мекунад. Меъёрҳои ин конвенсия характери умумӣ дошта, татбиқи бевоситаи онҳо душвор аст ва бинобар ин татбиқи ин меъёрҳо аз давлатҳо талаб мекунад, ки қонунгузориҳои миллии худро дар ин соҳа такмил диҳанд.

Меъёрҳои ба ин шабҳро Конвенсияи СММ алайҳи коррупсия аз 31 октябри соли 2003 дар моддаҳои 31, 54-55, муқаррар менамояд, ки дар қонунгузориҳои миллии танзими боздоштани амалиёт, мусодира ва механизмҳои мусодираи ашё тавассути ҳамкории байналмилалӣ дар масъалаи супоридани ашё ва ҳамкории байналмилалӣ барои ин мақсадҳо

талаб мекунад. Масалан, дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ оид ба мубориза бар зидди ҷинояткорӣ чунин меъёрҳо зиёданд. Аммо ин конвенсияҳо мусодира ва мусодираи ашёро танҳо бо мақсади мубориза бо баъзе намудҳои ҷиноят пешбинӣ намуда, механизми ин амалҳоро муайян намекунад, зеро аз давлатҳои узв талаб мекунад, ки ин масъаларо дар қонунгузориҳои миллии танзим намоянд.

Аммо танзими ин гуна масъалаҳо дар қонунгузориҳои миллии мушкул аст, зеро ҳабси ашё чораи маҷбурӣ, мусодираи ашё хусусияти байнисоҳавӣ дорад ва ғайра. Дар ин ҷо Конвенсияи Кишинёв масъалаҳои «мусодираи ашё»-ро бо эҳтиёт бештар танзим намуда, «таъмини мусодираи ашё»-ро илова мекунад. Дар муқоиса бо шартномаҳои байналмилалӣ дар бораи мубориза бо ҷинояткорӣ, дар ин маврид ҳадафи ҳамкорӣ на танҳо мусодираи молу мулки бо роҳи ҷиноят бадастомада, балки “ҷуброни зарар ба қурбониёни ҷиноят” низ мебошад.

Масъалаи кофтуков, ҳабс ва мусодираи ашёро бисёр созишномаҳои байналмилалӣ кишварҳои пасошӯравӣ дар бораи кумаки ҳукуқӣ танзим мекунад. Масалан, қисми 1 моддаи 18 Созишномаи байни Федератсияи Русия ва ИМА дар бораи ёрии ҳукуқӣ оид ба қорҳои ҷиноӣ аз 17 июни соли 1999 пешбинӣ мекунад, ки тарафҳо тибқи қонунгузориҳои худ ба ҳамдигар дар ҷустуҷӯ, ҳабс ва мусодираи молу мулк бо мақсади мусодира, рӯёндани товони зарар ба ҷабрдидагони ҷиноятҳо ҳамкориро ба роҳ мемонанд[2].

Новобаста аз хусусиятҳои онҳо, кофтуков, ҳабс ва мусодираи ашё дар доираи институти ёрии ҳукуқӣ танзим карда мешавад. Агар масъалаҳои анъанавӣ ёрии ҳукуқӣ байналмилалӣ гирем, ки асосан ба ҷамъоварӣ ва тасдиқи далелҳо нигаронида шудаанд, пас аҳамияти ин раванди ҷустуҷӯ ва мусодираи ашё чандон зиёд нест. Дар ҷараёни ин амалҳо на танҳо меъёрҳои қонуни мурофиавӣ ҷиноятӣ, балки меъёрҳои қонунгузориҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ низ татбиқ мешаванд. Ҳабси ашёро қонунгузориҳои шӯравӣ ҳамчун амалиёти тафтишотӣ ҳисоб мекард, вале дар айни замон дар мурофиаи ҷиноятӣ баъдишӯравӣ он ҳамчун дигар чораҳои маҷбуркунии мурофиавӣ тасниф карда мешавад.

Дар доираи низомҳои миллии ҳукукии кишварҳои пасошӯравӣ танзими супоридани ашё яксон нест. Дар аксари кишварҳо қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ супоридани ашёро танзим намекунад. Аммо раванди рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ нишон медиҳад, ки додани моликият хусусиятҳои хоси худро дорад, зеро дар доираи он ашёе, ки дар ҳудуди як давлат ҷойгир аст, бояд ба давлати дигар дода шавад. Ба шакли натуравӣ додани ашё на ҳама вақт имконпазир аст. Масалан, дар мавриде, ки ҷунин ашё хона, ҳучра ва ғайра бошад. Супоридани ашё ҳамчун институти мустақили ҳамкориҳои байналхалқӣ инкишоф меёбад[3].

Бархӯрдҳои миллии кишварҳои пасошӯравӣ ба ин масъала яксон нестанд. Оид ба кофтуков, мусодира ва супурдани ашё ғ ҳуччатҳо моддаи 540¹-и Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Молдова ҷунин муқарраротро пешбинӣ мекунад: «Супориш оид ба иҷрои амалҳои мурофиавӣ, ки предмети онҳо кофтуков, мусодира ғ расонидани ашё ғ ҳуччатҳо мебошад, ки тибқи қонунгузорӣ иҷро карда мешаванд». Дар доираи як модда, ки аз як қисм иборат аст, танзими масъалаҳое, аз қабилӣ кофтукови ашё, мусодираи ашё, тахвили ашё, кофтукови ҳуччатҳо, мусодираи ҳуччатҳо, тахвили ҳуччатҳо ва мусодира, ин танҳо изҳорот аст, ки ҷунин амалҳо аз ҷониби Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Молдова эътироф карда мешаванд, аммо дар оянда ба дигар муқаррароти қонунгузори миллии ишора карда мешавад, яъне ин масъала кодификатсия нашудааст.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Молдова дар бораи ёрии ҳуқуқӣ ҷунин муқаррарот мавҷуд аст. Мувофиқи моддаи 31 Қонуни мазкур «Моли мулк, ки дар натиҷаи содир намудани ҷиноят ба даст оварда шудааст, ки предмети фармоиш оид ба содир намудани амалҳои мурофиавӣ мебошад, тибқи қонунгузори амалкунанда мусодира карда мешавад». Аз ҷиҳати мазмуни худ меёри баррасишудаи қонунгузори миллии Молдова бисёр масъалаҳоро, ки аз ҳамдигар моҳиятан фарқ мекунад, якҷоя танзим мекунад.

Инҳо масъалаҳои гуногунанд, ки аз рӯи мазмуну моҳияти худ бояд алоҳида-алоҳида танзим шаванд. Ҷунонки А.Г. Волеводз ва А.Б. Соловьев иброз медоранд, ки дар аксар маврид

фиоидаи дар натиҷаи истисмори моли мулк бо роҳи ҷиноятӣ ба даст овардашуда, ки зиёда аз он, қонунӣ гардонда шуда, ба дигар намудҳои моликият табдил дода мешавад, ҳамчун далели шайъӣ эътироф кардан мумкин нест[4].

Кодекси нави мурофиавии ҷиноӣи Украина ва Кодекси мурофиавии ҷиноӣи Қазоқистон ҳангоми танзим аз мустақилияти равандҳои кофтуков, ҳабс ва мусодираи ашё бармеояд, зеро дар асл кофтуков ва ҳабс ҳатто дар ҷараёни тафтишоти пешакӣ имконпазир аст, тафтиш, ҳангоми мусодираи моли мулк, танҳо баъди эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукм. Агар тибқи мазмуни баъзе шартномаҳои байналмилалӣ кофтуков ва ҳабсро ҳамчун воситаи таъмини мусодираи моли мулк танзим карда бошад, пас Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи номбурда супоридани ашёро дар доираи ёрии ҳуқуқӣ танзим менамояд.

Мутобиқи қисми 1 моддаи 568 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Украина кофтуков ва мусодираи ашё дар асоси дарҳости ёрии ҳуқуқӣ байналмилалӣ бо мақсади муайян ва ҳабси ашё, пул ва ашёи қиматбаҳо, инҷунин ашёи ба шахсони гумонбаршуда, айбдоршаванда ғ маҳкумшудагон. Тибқи муҳтавои ин қоида ҳама гуна амалҳое, ки ба моликият нигаронида шудаанд, аз қабилӣ кофтуков, ҳабс ва мусодира бояд дар доираи расонидани ёрии ҳуқуқӣ анҷом дода шаванд. Қоидаҳои шабеҳ дар қисми 1 моддаи 577 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Қазоқистон пешбинӣ шудаанд.

Маълум аст, ки дар кодексҳои баррасишаванда масъалаи муқаррар намудани механизми татбиқи мусодираи моли мулк дар доираи расонидани ёрии ҳуқуқӣ дар парвандаҳои ҷиноятӣ ба миён омадааст. Дар баробари ин меёри баррасишаванда мусодираи на танҳо моли мулк бо роҳи ҷиноят ба дастовардашуда, балки инҷунин моли мулк ба маҳкумшудагон тааллуқдошта, ки барои ҳифзи ҳуқуқи ҷабридидагон аҳамияти қалон дорад.

Дар асоси муқаррароти моддаи 568 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Украина ва моддаи 577-и Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Қазоқистон супоридани ашёро дар шакли маҳдуд танзим мекунад. Мутобиқи қисми 6 моддаи 568-и Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Украина бо дарҳости мақомоти марказии

Украина, суд метавонад дар бораи додани молу мулк, инчунин эквиваленти пулии он: 1) ба тарафи дархосткунанда, ки қарор қабул кардааст то ба ҷабрдидагон товони зарари дар натиҷаи ҷиноят расонидашударо барқарор намудан ашӯро мусодира намояд; 2) мутобиқи шартномаҳои байналмилалӣ Украина, ки тақсимои молу мулки мусодирашуда ё муодили пулии онро танзим мекунанд. Қоидаҳои шабех дар қисми 6 ҳамин модда низ пешбинӣ шудаанд.

Ҳамин тариқ, Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Украина ва Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Қазоқистон супоридани ашӯро пешбинӣ мекунад, аммо дар ин Кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ танзими ҳамаҷонибаи ҳамкорӣ дар супоридани ашӯ вучуд надорад, ҳарчанд баъзе Кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ мамлакатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ҳамкориро дар бобати додани моликият пешбинӣ мекунад.

Аз ҷумла, Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Эстония ситонидани ашӯро аз давлати хориҷӣ (моддаи 469) ва ба давлати хориҷӣ супоридани ашӯро (моддаи 469) пешбинӣ менамояд. Қобили зикр аст, ки дар доираи ин моддаҳои Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ масъалаҳои кофтуков ва мусодираи ашӯ низ танзим мешаванд. Барои муқоиса, аз рӯи хусусияти худ кофтуков, ҳабс, татбиқи ҳабс нисбати шахсон ва ғайра унсурҳои раванди истирдоди ашҳос мебошанд. Ҳамин тариқ, тафтиш, ҳабс ва мусодираи ашӯ қисми ҷудонашавандаи додани ашӯ мебошанд.

Мутобиқи қисмҳои 5 - 6 моддаи 469-и Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Эстония «Дар ҳолатҳои таъҷили пеш аз гирифтани ариза дар бораи додани ашӯ бо дархости давлати хориҷӣ ашӯро ҳабс кардан ё кофтуков гузаронидан мумкин аст. Кирдорҳои номбурда дар протокол сабт карда мешаванд. Молу мулки дар кофтуков қарордошта метавонад дар асоси аризаи Ташкилоти байналхалқии полисиаи ҷиноятӣ (Интерпол) дастгир ва ҳабс карда шавад. Вакте ки ашӯи дар кофтуков қарордошта ёфта гирифта мешавад, дар бораи ёфта гирифтани он протокол тартиб дода мешавад. Молу мулк ба муҳлати ду моҳ ҳабс карда мешавад. Агар давлати хориҷӣ дар муҳлати муқарраргардида барои додани ашӯ

ариза пешниҳод накунад, ашӯ аз ҳабс озод карда мешавад.

Аслан Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Эстония масъалаҳои пешниҳоди ариза дар бораи додани ашӯ ба давлати хориҷӣ ва ҳамкорӣ дар додани ашӯро танзим мекунад, аммо то ҳол ин танзим дар доираи кумаки ҳуқуқӣ дар парвандаҳои ҷиноятӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Натанҳо қонунгузории кишварҳои пасошӯравӣ, балки доктринаҳои ҳуқуқӣ низ институти супоридани ашӯро дар ҷаҳорҷӯбаи кумаки ҳуқуқии байналмилалӣ инкишоф медиҳад.

Чунончи ба ақидаи М. Михеенков яке аз шаклҳои ҷолиб ин хусусияти кофтукови байналхалқӣ, ҳабс кардан ва мусодираи ашӯ ва даромади бо роҳи ҷиноятӣ ба дастовардашуда мебошад. Ин тадбир бевосита дар асоси ҳукми судҳои давлатҳои хориҷӣ андешидани тадбирҳои мазкур, инчунин додани ин ашӯ ба мақомоти ваколатдори давлати хориҷӣ барои истифода бо мақсади ҷуброни зараре, ки дар натиҷаи ҷиноят расонида шудааст роҳандозӣ гардидааст. Ба фикри мо, проблемаҳои додани ашӯ аҳамияти калон дошта, аз тамоюли ташаккули институти алоҳида дар доираи ҳамкории байналхалқӣ дар соҳаи мурофиаи ҷиноятӣ шаҳодат медиҳанд[5].

Дар танзими масъалаҳои супоридани ашӯ меъёрҳои Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Федератсияи Русия «Дар бораи мусодираи даромад аз ҷинояти воқеъ дар қаламрави Федератсияи Русия» барои кишварҳои пасошӯравӣ аҳамияти хоса пайдо кардаанд. Дар қонунгузории Русия ин масъала на дар доираи як ё ду модда, балки як боби том танзим шудааст. Боби 55.1. на танҳо эътироф ва иҷро кардани ҳукми судро аз рӯи ин масъала, балки инчунин рафти баррасии онҳо ва ҳалли масъалаҳои бамиёномадаро низ танзим менамояд. Эътироф ва иҷрои ҳукмҳо ва қарорҳои судҳои хориҷӣ на танҳо дар асоси созишномаҳо, балки дар асоси принципи мутақобила низ сурат мегирад.

Боби 55.1. дар Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Федератсияи Русия аз 5 декабри соли 2017 ҷорӣ карда шуда, масъалаҳои зеринро танзим мекунад: «Эътироф ва иҷрои ҳукм, қарори суди давлати хориҷӣ дар бораи мусодираи даромад аз ҷинояти воқеъ дар қаламрави Федератсияи Русия» (моддаҳои 473.

473. 1.), мазмуни дархост (моддаи 473. 2.), суде, ки дархостро баррасӣ мекунад (моддаи 473. 3.), тартиби баррасии дархост (моддаи 473. 4.), асосҳо барои рад кардан (моддаи 473.5.), қарори суд аз рӯи натиҷаҳои баррасии дархости мақомоти салоҳиятдори давлати хориҷӣ (м. 473.6.) ва «додани варақаи иҷро ва ғиристодани он барои иҷро» (м. 473.7.)[6].

Бояд гуфт, ки тибки мазмуни ин боб мусодира танҳо дар нисбати даромадҳои аз ҷиноят бадастомада имконпазир аст. Ҳамзамон, масъалаҳои мусодираи молу мулк, ки барои маблағгузори содир намудани ҷиноят истифода шудааст ё ба шахси воқеӣ дар қаламрави Федератсияи Русия тааллуқдошта, ки ба ҷабрдидагон дар давлати дигар зиён расонидааст ва ҷунин зарар мавриди баррасӣ қарор дода мешавад, ҷаброн дар ҳоле ки Кодекси муурофиявии ҷиноятҳои Федератсияи Русия танзим нашудааст. Ба ғайр аз ин, барои рад кардани иҷро ва эътирофи ҳукм ва қарорҳои суди хориҷӣ (моддаи 473.5) асосҳои зиёд мавҷуданд. Қисми 1 моддаи 473 Кодекси мазкур мазмуни дархости мақомоти салоҳиятдори давлати хориҷиро пешбинӣ мекунад. Чун қоида, давлатҳое, ки дархост пешниҳод мекунанд, мундариҷаи онро тибки шартнома ё қонуни миллии худ муайян мекунанд, аммо на қонуни давлати иҷрокунандаи дархост, масъалаи ҳамкорӣ дар додани моликият аз давлати хориҷӣ ба Федератсияи Русия танзим карда нашудааст, гарчанде ки ин масъала муҳим аст.

Ҷунонки В В. Милинчук қайд менамояд, ки яке аз мушкилтарин масъалаҳо дар заминаи ширкати мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва додгоҳҳои Русия дар ҷустуҷӯи байналмилалӣ, ҳабс ва мусодираи пул ва ашёи бо роҳи ҷиноят ба дастовардашуда масъалаи ихтиёрдории ашё ва пулҳое мебошад, ки бо дархости давлатҳои хориҷӣ ва бо қарорҳои судҳои хориҷӣ ва бо назардошти манфиатҳои ҷабрдидагон, аз ҷумла соҳибони молу мулк дуздидашуда мусодира карда шаванд[7].

Баъди ворид намудани боби 55.1. дар Кодекси муурофиявии ҷиноятҳои Федератсияи Русия дар қонунгузори миллии ва дигар кишварҳои пасошӯравӣ масъалаҳои супоридани ашё дар доираи бобҳои алоҳида танзим карда мешаванд. 20 июли соли 2018 ба Қонуни Гурҷистон «Дар бораи ҳамкории

байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ» вобаста ба «ҳабси ашё» тағйироту иловаҳо ворид карда шуданд, ки новобаста аз номаш кӯшиши танзими супоридани молу мулк мебошад. Дар боби VI.1 Қонуни Ҷумҳурии Гурҷистон «Дар бораи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ» ҷунин масъалаҳо, аз қабili «молу мулк ҳабсшуда» (м. 56.1), намудҳои он (м. 56.2), варақаи ариза ва маводи замиماشуда (м.56.2), тартиби дар Гурҷистон иҷро кардани дархости давлати хориҷӣ (моддаи 56.5), асосҳои рад кардан (моддаи 56.6), ба таъхир андохтани иҷрои дархости давлати хориҷӣ (моддаи 56.7), тартиби ҳаллу ғасли дархостҳои зиддиятнок (моддаи 56.8) дар ҳамкории байналмилалӣ вобаста ба ҳабси ашё ва тартиби ихтиёрдории молу мулк, ки дар асоси дархости мақомоти салоҳиятдори давлати хориҷӣ гирифта шудааст (моддаи 56.5).

Дар муқоиса бо Кодекси муурофиявии ҷиноятҳои Федератсияи Русия, ки ба меъёрҳои дахлдори Кодекси ҷиноятҳои Федератсияи Русия ҳангоми муайян кардани молу мулк мусодирашаванда истинод мекунад, Қонуни Гурҷистон «Дар бораи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ» мусодира кардани моликиятро ба сифати «объект ва (ё) олооти ҷиноят, ашёи барои содир намудани ҷиноят таъиншуда ва ё молу мулк, ки бо роҳи ҷиноят ба даст оварда шудааст (ҳама ашё ва неъматҳои ғайримоддӣ, ҳуччатҳои ҳуқуқие, ки ҳуқуқи моликиятро доранд), инчунин ҳар гуна даромаде, ки аз молу мулк номбаршуда ё молу мулк ба арзиши он баробар гирифта шудааст (қисми 1, моддаи 56.1) дар бар мегирад.

Аз нуқтаи назари муурофиявӣ меъёрҳои баррасишаванда пешравиро дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи ҷабрдидагон нишон намедиханд. Дар ин ҷо низ ба ҳамкорӣ дар муборизаи зидди ҷинояткорӣ ғаразнокӣ дида мешавад ва ба моликияти бо роҳи ҷинояткорӣ ба дастовардашуда диққат дода мешавад. Дар мавриди моликияти дигар, ки дар дигар Кодекси муурофиявии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст, мо бедор намешавем, зеро ин аз доираи ин таҳқиқот берун аст.

Қонуни Гурҷистон дар бораи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ намудҳои ҳамкориҳои байналмилалиро вобаста

ба ҳабси ашё пешбинӣ мекунад, аз қабилӣ: а) кофтуков, ҳабс ва ё ҳабси ашё; б) татбиқи дигар тадбирҳое, ки қонунгузориҳои давлати аризаро қабул кардааст, ки ба ошкор ва ҷустуҷӯи молу мулки ҳабсшаванда мусоидат мекунад; в) мусодираи ашё; г) тақсими молу мулки ҳабсшуда дар байни мақомоти салоҳияти давлат – ташаббускор ва давлат – қабулкунандаи ариза (қисми 1, моддаи 56.2). Аз рӯи мазмуни худ навиҳои дар боло зикршудаи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи ҳабси ашё ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки чунин ҳамкориро барои муайян кардан, кофтуков, ҳабс кардан, мусодира намудан ва тақсим кардани ашё, инчунин додани ашё равона карда шудаанд, дар қисме, ки мақомоти салоҳиятдор муайян кардааст.

Азбаски бархе аз кишварҳои пасошӯравӣ, аз қабилӣ Латвия, Литва ва Эстония, кишварҳои узви Иттиҳодияи Аврупо ҳастанд, дар қаламрави онҳо қарори мусодираи аврупоӣ амал мекунад. «Ҳуққи мусодираи аврупоӣ (ЕФО) метавонад аз ҷониби суди яке аз кишварҳои узви Иттиҳоди Аврупо бароварда шавад ва дар асл, бояд аз ҷониби суди давлате эътироф ва иҷро карда шавад, ки дар он моликияти барои мусодира ҷойгир шудааст.» Дар баробари ин, таҷрибаи татбиқи фармоиши мусодираи аврупоӣ нишон медиҳад, ки ҳанӯз дар бораи муваффақият дар ин самт сухан гуфтан душвор аст, зеро ин тартиб мутобиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Иттиҳоди Аврупо пайваста тағйир меёбад[8].

В.В. Войников қайд мекунад, ки «Аввал тахмин карда мешуд, ки васеъ намудани принципи эътирофи тарафайни қарорҳо ба соҳаи ҳамкории ҳуқуқӣ дар якҷанд марҳила сурат мегирад. Марҳилаи аввал Қарори ҷаҳорчӯба дар бораи иҷрои қарорҳо дар бораи таъмини даъвоҳои ашё ва далелҳо (Иҷрои фармонҳо оид ба ҳабс кардани ашё ё далелҳо) буд[9].

Моҳи октябри соли 2006 Шӯрои Иттиҳоди Аврупо дар бораи татбиқи принципи эътирофи мутақобилан фармонҳои мусодира қарор қабул кард. Ин тасмим ба фароҳам овардани заминаи зарурии ҳуқуқӣ барои эътироф ва иҷрои санадҳои судӣ дар бораи мусодира дар қаламрави дигар кишварҳои узви Иттиҳодияи Аврупо дар Иттиҳодияи Аврупо нигаронида шудааст.

Ислоҳоти заминаи ҳуқуқии тартиби мусодираи аврупоӣ ҳанӯз идома дорад. Санади охириини марбут ба танзими мусодираи ашё дар Иттиҳоди Аврупо соли 2018 қабул шуда буд[10]. Моддаи 1 Регламенти (ИА) 2018/1805 Парлумони Аврупо ва Шӯро аз 14 ноябри соли 2018[11] пешбинӣ мекунад, ки ин Низомнома қоидаҳои муқаррар мекунад, ки тибқи он як давлати узв фармонҳои ҳабс ва мусодира дар қаламрави худ эътироф ва иҷро мекунад, ки аз ҷониби узви дигар содир шудааст. Тибқи низомнома, ҳадафҳои ҳабси ашё хеле васеъ буда, онҳо пешгирии нобудшавӣ, табдил додан, аз байн бурдан, супоридан, додан ё бегона кардани ашё бо мақсади мусодираи онро дар бар мегиранд.

Аммо мақсади асосӣ маҳз аз категорияи молу мулке, ки ҳабс ба он равона карда шудааст, вобаста аст. Агар ин ашё аз муомилоти граждани гирифта шавад, ин молу мулк несту нобуд карда мешавад ва ба додани он зарурат нест, ба шарте, ки он ҳам арзиши исботкунанда надошта бошад. Масъалаи супоридани ашё дар татбиқи тартиби аврупоӣ мусодира аҳамияти калон дорад, зеро пас аз мусодира ҳамеша масъалаи супоридани ашё ба миён меояд. Мутобиқи қисми 6 моддаи 30-и Низомнома ашё метавонад ба давлати дархосткунанда супорида шавад, ба шарте, ки агар фармоиши мусодира микдори муайяни пулро дар бар гирад, мақоми эмитент барои додани ашё ба давлати эмитент розигии худро дода боша. Дар қоидаҳои борҳо зикр шудааст, ки мусодира набояд ба ҳеҷ вачҳ ҳуқуқи ҷабрдидагонро нисбат ба молу мулки ҳабсшуда поймол кунад.

Вай ба зарурати авлабият додан ба ҷабрдидагон зарар ба ҷабрдидагон ва баргاردонидани молу мулк дар додгоҳҳои милли ва ҳамчунин ба зудтар баргاردонидани ашё ба ҷабрдидагон ишора мекунад. Дар баробари ин масъалаҳои низомнома ба ҷабрдида баргاردонидани молу мулки ҳабсшуда (моддаи 29) ва ихтиёрдори молу мулки мусодирашуда ё маблағе, ки пас аз фуруши чунин ашё ба даст омадааст (моддаи 29) танзим менамояд. Аммо яке аз шартҳои фармони мусодираи аврупоӣ маълумот дар бораи табдил ва супоридани ашё аст. 29 декабри соли 2020 ин муқаррароти Низомнома дар Кодекси муқофавии ҷиноии Эстония амалӣ карда шуда, аз 8 январи соли

2021 эътибор пайдо кард. Кодекси мурофиавии ҷиноятии Эстония ин муқарраротро дар фасли 13 дар бораи “Эътироф кардани қарорҳо дар бораи ҳаёс ва мусодира кардан» - дар моддаи 489.53 мавриди танзими ҳуқуқӣ қарор дод.

Латвия ҳамчун як кишвари узви Иттиҳодияи Аврупо масъалаҳои мусодираи ашёро низ танзим мекунад. Тибқи моддаи 833-и Кодекси мурофиавии ҷиноятии Латвия (Оқибатҳои иҷроии мусодираи молу мулк), Вазорати адлия метавонад аз давлати хориҷӣ дар бораи тақсими пул ё молу мулк бадастоварда қарор қабул карда, дар натиҷаи мусодираи молу мулк сураат гирад. Вазорати адлия метавонад баргардонидани маблағро, ки дар натиҷаи мусодираи молу мулк гирифта шудааст, мувофиқи зарари аз ҷинояти расонидашуда, шумораи қурбонӣ ва хароҷот пурра ё қисман аз рӯи парвандаи ҷиноӣ дар Латвия талаб намояд.

Аён аст, ки барои амалӣ намудани супоридани ашё давлатҳо бояд ҳамкорӣ кунанд, аммо ин дар шартномаҳои байналмилалӣ ё муносибатҳои тичоратӣ чандон маъмул нест. Чунонки аз матни ин модда дида мешавад, давлатҳо танҳо бо мақсади несту нобуд кардани ашё ва ё агар давлати дигар ашёро надиханд, ҳамкорӣ карда метавонанд. Қобили зикр аст, ки Вазорати адлияи Латвия метавонад аз дигар кишвари узви Иттиҳодияи Аврупо дархост кунад, ки дар бораи тақсими пул ё ашёи дар натиҷаи мусодираи ашё бадастомада тасмим бигирад.

Агар маблағи гирифташуда аз 10 ҳазор евро зиёд бошад, Вазорати адлия метавонад аз кишвари узви Иттиҳодияи Аврупо дархост кунад, ки нисфи ин маблағро ба ҳисоби бучаи давлатии Латвия супоридан диҳад. Ҳамкорӣ дар додани ашё бисёртарафа буда, дар байни давлатҳо дар мавридҳои зерин имконпазир аст: агар молу мулк бо роҳи ҷиноятӣ ба даст оварда шуда бошад; агар молу мулк дар ҳудуди давлат буда ба таври қонунӣ ба даст оварда шуда бошад, вале додани ҷунин ашё барои ҷаброни зарари аз ҷиноят расонидашуда зарур бошад; агар молу мулк ба таври қонунӣ дар қаламрави як давлат ба даст оварда шуда бошад ва дар қаламрави давлати дигар ҷойгир бошад, вале барои ҷаброни зиён аз ҷиноят, додани ин ашё зарур аст; агар ба ҷабридагон пардохти ҷаброн талаб карда шавад, сарфи

назар аз он ки ин ашё бо роҳи ҷиноятӣ ба даст оварда шудааст ё не, додани ин ашё зарур аст; агар хароҷоти мурофиавӣ сураат гирифта бошад, ки шахс пардохт карда наметавонад, вале дар қаламрави давлати хориҷӣ молу мулк дорад; ғайр аз ин, ҳангоми таъин кардани ҷазои ҷиноятӣ, ки характери молу мулкӣ дорад, ба монанди ҷарима, додани молу мулк зарур аст.

Фақат ба он диққат додан мумкин нест, ки молу мулкӣ додашаванда бояд маҳз бо роҳи ҷиноятӣ ба даст оварда шавад, ин имкониятҳои зиёди давлатҳоро дар бобати ҳамкорӣ дар додани моликият маҳдуд мекунад.

Вактҳои охир соҳиби моликият дар ҳудуди давлати хориҷӣ мазмуни нав пайдо кардааст. Метавон гуфт, ки яке аз омилҳои рушди тамоюли ба даст овардани молу мулк дар қаламрави давлати хориҷӣ кӯшиши гурӯҳбандӣ кардани ин ашё ва аз мақомоти салоҳиятдори давлат дар ҷои истиқомати доимӣ пинҳон кардани он мебошад. Масъалаҳои ҷиддии амалии ҳамкорӣ вақте ба миён меоянд, ки шахс бо роҳи фиреб додани ашхоси дигар дар ҳудуди давлати дигар соҳиби пул ва моликияти ғайриманқул гардида бошад. Ҳатто агар ин гуна шахс ошкор шуда, маҳкум ва адои ҷазо карда шуда бошад ҳам, ӯ ба зарардидагон товори зарари расонидаашро намедихад, зеро молу мулкаш ба адолати миллӣ дастнорас аст.

Масъалаҳои ҳамкориҳои байналхалқӣ дар ин соҳа агар ин гуна молу мулк аз давлат дуздида шуда бошад ва ҷинояткор ин ашёро ихтиёран баргардонидан наметавонад ва ғайра аҳамияти калон пайдо мекунад. Ҳамин тариқ, гирифтани далелҳо ва масъалаҳои марбут ба гирифтани далелҳо дар доираи муассисаи ёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, масъалаҳои кофтуков, боздошт, ҳаёси ашхос ва ғайра дар доираи истирдоди шахсони ҳуқуқӣ танзим карда мешаванд. Аз ин бармеояд, ки масъалаҳои кофтуков, ҳаёс ва мусодираи ашё бояд дар доираи додани ашё ба танзим дароварда шаванд. Мақсади кофтуков, ҳаёс кардан ва мусодираи молу мулк маҳз ба додани молу мулк нигаронида шудааст.

Институти супоридани ашё ҳамчун падидаи нави ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи мурофиаи ҷиноятӣ хеле муҳим аст, зеро барои шахсони воқеӣ дар хориҷа ба даст овардани ашё чандон душвор нест. Дар

қонунгузории кишварҳои пасошӯравӣ ва ҳатто як қатор кишварҳои ғарбӣ дидаву доништа барои ба даст овардани ашё аз ҷониби шахрвандони хориҷӣ маҳдудият муқаррар карда нашудааст, зеро сармоягузорӣ ба моликияти давлати хориҷӣ аз нигоҳи иқтисодӣ барои чунин давлат ғоидаовар аст. Аммо агар чунин молу мулк бо роҳи ҷиноӣ ба даст оварда шуда, ба содир намудани ҷиноят равона шуда бошад ё шахс ҷиноят содир карда бошад ва содир намудани ин ҷиноят ба ҷабрдидагон зарар расонида бошад, пас зарурати ҳамкории ғаврӣ барои супоридан додани ашё ба миён меояд.

Аммо ин кори осон нест. Бо мақсади инкишофи минбаъдаи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи муҳофизати ҷиноятӣ зарур аст, ки ҳамкории байналмилалиро оид ба додани моликият дар қонунгузории миллии муҳофизагии ҷиноятӣ алоҳида танзим намояд. Дар доираи ин ҳамкорӣ масъалаҳои марбут ба ирсоли дархост дар бораи додани ашё, иҷрои дархост дар бораи додани ашё, ҳамкорӣ дар

ҷустуҷӯи ашё, ҳабси ашё, мусодираи ашё ва ғайраҳо танзим кардан лозим аст.

Умуман, додани ашё як шакли ҳамкории байналмилалӣ мебошад, ки дар асоси шартномаҳои байналмилалӣ, принсипи мутақобила ва меъёрҳои қонунгузории миллии оид ба кофтуков ва ҳабс барои таъмин ва мусодираи ашёи гумонбаршуда, судшаванда, айбдоршаванда, маҳкумшуда, дар барои аз як давлат ба давлати дигар додани ашё ё ба он баробар кардани он барои ҷаброни зиён аз ҷиноят, иҷрои ҷазо ё ҷаброни зарар ба ҷабрдидагон ба ҳисоб меравад. Аммо ин ниҳоди ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи муҳофизати ҷиноятӣ ҳанӯз дар марҳилаи ибтидоӣ қарор дорад.

Аз ин рӯ, супоридани ашё дар замони муосир муҳим гардида, он тақозо менамояд, ки дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ оид ба супоридани ашё дар сатҳи байналмилалӣ ва дар қонунгузории миллии дар КМҶ ҳаматарафа танзим карда шавад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Волеводз А.Г., Соловьев А.Б. Международный розыск, арест, конфискация и передача иностранным государствам денежных средств и имущества, полученных преступным путем, а также вещественных доказательств по уголовным делам. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2007. С. 28.
2. Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о взаимной правовой помощи по уголовным делам от 17.06.1999// Собрание законодательства РФ. 25.11.2002. № 47, ст. 4635.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Таджикской ССР от 17 августа 1961 г. // Ведомости ВС Республики Таджикистан. 1961. № 24. Ст. 126; Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР, утв. ВС РСФСР 27.10.1960 г. // Ведомости ВС РСФСР. 1960. № 40. Ст. 592.
4. Волеводз А.Г., Соловьев А.Б. Международный розыск, арест, конфискация и передача иностранным государствам денежных средств и имущества, полученных преступным путем, а также вещественных доказательств по уголовным делам. М., 2007. С. 9.
5. Курс уголовного процесса. Под ред. Л.В.Головки. Изд. 3-е, испр. и доп. М. 2021. С.1323.
6. Закон РФ «О ратификации Конвенции Совета Европы об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и о финансировании терроризма» от 26 июля 2017 г.// <https://docs.cntd.ru/document/436752109?marker=7D20K3>;
7. Милинчук В.В. Взаимная правовая помощь по уголовным делам: общие условия оказания и формы (действующая практика и перспективы развития): Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001. С. 181.
8. Курс уголовного процесса. Под ред. Л.В. Головки. Изд. 3-е, испр. и доп. М. 2021. С. 1324.
9. Войников В.В. Правовое сотрудничество по уголовным делам в рамках Европейского Союза //Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. 2011. Вып. 9. С. 100.
10. Бирюков П.Н. Реформа права ЕС в сфере замораживания собственности и конфискации// Трансформация парадигмы права в условиях глобализации и международной

региональной интеграции//Материалы Международной научно-практической конференции по итогам Петербургского международного юридического форума - региональной площадки в Южном федеральном университете. Под ред. П.Н. Бирюкова, А.Е. Тарасовой. Москва, 2019 С. 23-28

11. Регламент (ЕС) 2018/1805 Европейского парламента и Совета от 14 ноября 2018 г. о взаимном признании постановлений о замораживании и постановлений о конфискации// Официальный журнал Европейского Союза. 2018. L 303/1

Аннотатсия

Дурнамои ҳамкориҳои байналмилалӣ оид ба супоридани ашё дар муҳофизати ҷиноятӣ дар мисоли давлатҳои пасошӯравӣ

Дар мақолаи мазкур падидаи супоридани ашё ҳамчун институти алоҳидаи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи муҳофизати ҷиноятӣ, инкишофи қонунгузори давлатҳои пасошӯравӣ оиди масъалаи мазкур, таҷрибаи супоридани ашё доир ба парвандаҳои ҷиноятӣ дар доираи Иттиҳоди Аврупо, чараҳои супоридани ашё, ҳабс ва мусодираи он, муваққатан супоридани ашё ва фикри ақидаи олимони доир ба ин масоил мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Аннотация

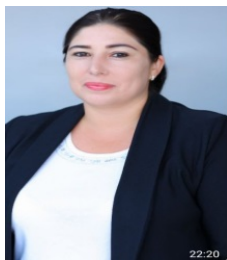
Перспективы становления международного сотрудничества по передаче имущества в уголовном процессе на примере постсоветских государств

В данной статье рассматривается институт передачи имущества как отдельного института международного сотрудничества в сфере уголовного судопроизводства, развитие законодательства постсоветских государств по данному вопросу, опыт передачи предметов по уголовным делам в рамках Европейской Союзу, процесса сдачи предметов, их ареста и конфискации, временной передачи имущества и проанализированы идеи и мнения ученых по этим вопросам.

Annotation

Prospects for the establishment of international cooperation in the transfer of property in criminal proceedings on the example of post-Soviet states

This article, the phenomenon of handing over objects as a separate institution of international cooperation in the field of criminal proceedings, the development of the legislation of post-Soviet states on this issue, the experience of handing over objects in criminal cases within the European Union, the process of handing over objects, their arrest and confiscation, temporary handing over of objects and ideas the opinions of scientists on these issues have been analyzed.

УДК: 343.103

Шоқулова Сафаргул Исмонуловна,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати
прокурории факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
мили Тоҷикистон.

E-mail: Safargul1987@gmail.com

Тел.: (+992) 900-72-00-89.

ҲАБСИ МОЛУ МУЛК ҲАМЧУН ЧОРАИ АСОСИИ ТАЪМИНИ ДАЪВОИ ГРАЖДАНӢ ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ

Калидвожаҳо: муурофияи ҷиноятӣ; падидаи даъвои граҷданӣ дар муурофияи ҷиноятӣ; ҳабси молу мулк ҳамчун чораи асосии таъмини даъвои граҷданӣ дар муурофияи ҷиноятӣ; объектҳои ҳабси молу мулк; субъектҳои, ки ҳабси молу мулкро дар муурофияи ҷиноятӣ татбиқ мекунанд.

Ключевые слова: уголовный процесс; гражданский иск в уголовном процессе; наложение ареста на имущество как основная мера обеспечения гражданского иска в уголовном процессе; объекты наложения ареста на имущество; субъекты, налагающие арест на имущество в уголовном процессе.

Keywords: criminal process; civil action in criminal proceedings; seizure of property as the main measure to secure a civil claim in criminal proceedings; objects of seizure of property; entities seizing property in criminal proceedings.

Падидаи таъмини барқарор намудани зарари бо ҷиноят ба шахс расонидашуда, аз ҷумла таъмини даъвои граҷданӣ дар муурофияи ҷиноятӣ дар қонуни амалкунандаи муурофияви ҷиноятӣ нисбат ба қонуни қаблии муурофияви ҷиноятӣ назаррас тағйир ёфтааст. Чунин ҳолат ба рушд ёфтани муносибатҳои иқтисодӣ ва таҷдиди назар гардидани принсипҳои конституционии қонуният, эҳтимолияти бегуноҳӣ, мубоҳисавӣ ва баробарҳуқуқии тарафҳо алоқамандии зиҷ дорад.

Аммо механизми татбиқи чораи асосии таъмини даъвои граҷданӣ, ки ҳабси молу мулки гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ё шахсоне, ки барои кирдори онҳо ҷавобгарии моддӣ доранд, ба шумор меравад, айни замон дар Кодекси муурофияви ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [1] дорои норасоӣ ва ихтилофот мебошад.

Ғайр аз ин, оид ба табиати ҳуқуқии ҳабси молу мулк дар адабиёти ҳуқуқӣ фикру мулоҳизаҳои мухталиф баён карда мешавад. Як қатор муаллифон ба он ақидаанд, ки ҳабси молу мулк ҳам чораи маҷбуркунии муурофиявӣ ва ҳам амалиёти тафтишотӣ мебошад [2, с. 67; 3, с. 3].

Аз нуқтаи назари муаллифони дигар ҳабси молу мулк амалиёти тафтишотӣ ба

шумор нарафта, танҳо чораи маҷбуркунии муурофиявӣ аст, зеро барои ба даст овардани далелҳо равона намегардад [4, с. 220; 5, с. 22; 6, с. 58].

Мо низ ақидаи дуввуми муаллифони дастгирӣ намуда, илова кардани, ки ҳабси молу мулк табиати ҳуқуқии дуалистӣ дошта, дар як вақт ба сифати чораи маҷбуркунии муурофиявӣ ва чораи таъмини даъвои граҷданӣ ва эҳтимоли мусодираи молу мулк дар муурофияи ҷиноятӣ баромад мекунад. Ба чунин ҳулоса дар натиҷаи таҳлили қ. 1 м. 113 ва қ. 2 м. 116 КМҚ ҚТ омадан мумкин аст. Ҳабси молу мулк ба мақсади таъмини даъвои граҷданӣ аз амалҳои муурофияви субъектҳои босалоҳият, оид ба ошкор намудани молу мулки гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ё шахсоне, ки барои кирдори онҳо ҷавобгарии моддӣ доранд, ба рӯйхат гирифтани он ва маҳдуд намудани мавриди ихтиёрдорӣ ва истифода қарор додани молу мулки мазкур иборат мебошад. Аз ин рӯ, амалиёти мазкурро амалиёти тафтишотӣ эътироф намудан, ба назари мо, нодуруст аст. Зиеда аз он, дар КМҚ ҚТ низ муқаррароти танзимкунандаи ҳабси молу мулк дар боби 13 “Чораҳои дигари маҷбуркунии муурофиявӣ” ҷойгир карда шудааст, на дар боби 22-24, ки тартиби

гузаронидани амалиёти тафтишотиро танзим мекунад. Қобили зикр аст, ки дар Кодекси муурофиявии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон аз соли 1961 [7] меъёрҳои танзимкунандаи ҳабси молу мулк дар боби 15 тахти номи “Ёфта гирифтани, қовтуков, ҳабси молу мулк” ҷойгир карда шуда буданд.

Дар м. 116 КМҚ ҚТ унсурҳои зерини падидаи ҳабси молу мулк мавриди танзим қарор гирифтааст: 1) муҳтавои ҳабси молу мулк, 2) мақсади ҳабси молу мулк, 3) объектҳои ҳабси молу мулк; 4) субъектҳои, ки нисбат ба молу мулки онҳо ҳабси молу мулк татбиқ карда мешавад; 5) субъектҳои, ки ҷораи мазкури таъмини даъвои гражданиро дар муурофияи ҷиноятӣ татбиқ мекунад; 6) расмиёти ҳабси молу мулк; 7) асос ва тартиби бекор кардани қарор дар бораи ҳабси молу мулк.

Баъзе аз унсурҳои падидаи ҳабси молу мулкро ҳамчун ҷораи асосии таъмини даъвои гражданиро дар муурофияи ҷиноятӣ мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Муҳтавои ҳабси молу мулк. Барои муайян намудани муҳтавои ҳабси молу мулк қ. 1 ва 3 м. 116 КМҚ ҚТ нақши калидӣ доранд. Мутобиқи қ. 1 м. 116 КМҚ ҚТ ҳабси молу мулк ҷораи маҷбурии муурофиявӣ буда, аз номнависи молу мулк ва ба молик ё соҳиби он манъ кардани ихтиёрдорӣ ва дар ҳолатҳои зарурӣ истифода бурдани ин молу мулк иборат аст. Тибқи қ. 3 м. 116 КМҚ ҚТ бошад ҳабси молу мулк аз он иборат аст, ки ба молик ё соҳиби он манъи ихтиёрдорӣ ва дар ҳолатҳои зарурӣ манъи истифодаи ин молу мулк эълон карда ё ситонида, барои нигоҳдошт супорида мешавад.

Ҷи тавре ки мебинем қ. 3 м. 116 КМҚ ҚТ мазмуни қ. 1 моддаи мазкурро такрор намуда, унсури дигари қоидаи ҳабси молу мулк, ки ситонида, барои нигоҳдошт супоридани молу мулк мебошад, илова менамояд. Аз ин рӯ, қ. 3 м. 116 КМҚ ҚТ нисбат ба қ. 1 ин модда муҳтавои зухуроти ҳабси молу мулкро пурратар ифода менамояд. Аммо дар асоси сарҳати 4 м. 8 Қонуни ҚТ “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” таҳия ва қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти принципҳои асосии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, ки Қонуни мазкур пешбинӣ намудааст, бояд сурат гирад. Дар қ. 4 м. 40 Қонуни ҚТ “Дар бораи санадҳои меъёрии

ҳуқуқӣ” яке аз талаботи умумии техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ нисбат ба санади меъёрии ҳуқуқӣ дарҷ шудааст, ки мувофиқи он мазмуни матни моддаҳо, қисмҳо ё бандҳо дар дигар моддаҳо, қисмҳо ё бандҳо дар ҳамон як санади меъёрии ҳуқуқӣ набояд такроран баён карда шаванд [8].

Ғайр аз ин, тибқи қ. 3 м. 40 Қонуни ҚТ “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” мафҳумҳо ва истилоҳоти дар матни санади меъёрии ҳуқуқӣ истифодашаванда бояд фаҳмо ва ҳаммаъно бошанд. Дар қ. 1 м. 116 КМҚ ҚТ истилоҳи “номнависи молу мулк” истифода мешавад, ки дар тафовут ба истилоҳи “ба рӯйхат гирифтани молу мулк”, ки дар санади меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ, яъне Қонуни ҚТ “Дар бораи истехсолоти иҷро” (масалан, м. 63), ки истифода мешавад, маънои ин зухуротро дуруст ифода намекунад. Чунки дар амалия на танҳо номи молу мулк, балки нишонаҳои хоси он, инчунин маълумоти дигар ҳангоми ҳабси молу мулк дар рӯйхат зикр карда мешавад. Ҳамзамон, истилоҳи “ситонидан”, ки дар қ. 3 м. 116 КМҚ ҚТ истифода мешавад, бо забони русӣ “взыскание” тарҷума мешавад, ки на танҳо ҳабси молу мулк, балки ғурушҳои онро фаро мегирад. Бинобар ин, бештар ба мақсад мувофиқ аст, ки ба ҷои истилоҳи “ситонидан” истилоҳи “қашида гирифтани” [9] дар матни м. 116 КМҚ ҚТ истифода шавад, ки мазмуни ин қоида дурусттар ифода мекунад.

Инак, дар асоси фикру мулоҳизаҳои болозикр оид ба муҳтавои ҳабси молу мулк таклиф менамоем, ки қ. 1 м. 116 КМҚ ҚТ дар таҳрири зерин ифода карда шавад: “Ҳабси молу мулк ҷораи маҷбурии муурофиявӣ буда, аз номнависи молу мулк ва ба молик ё соҳиби он манъ кардани ихтиёрдорӣ ва дар ҳолатҳои зарурӣ истифода бурдани ин молу мулк ва ё қашида гирифтани молу мулк ва барои нигоҳдошт супоридани он иборат мебошад”. Мувофиқан қ. 3 м. 116 КМҚ ҚТ бояд хориҷ карда шавад.

Объектҳои ҳабси молу мулк. Мутобиқи қ. 2 м. 116 КМҚ ҚТ объекти ҳабс молу мулки ғумонбаршуда, айбдоршаванда ё шахсоне, ки мувофиқи қонун барои кирдори онҳо аз ҷиҳати моддӣ ҷавобгаранд, ба шумор меравад. КМҚ ҚТ истилоҳи молу мулкро шарҳ намедихад. В.А. Михайлов қайд мекунад, ки м. 116 КМҚ ҚТ муқаррар накардааст, ки қадом молу мулк

метавонад мавриди ҳабс қарор гирад [10, с. 245]. Таҷрибаи қонунгузории муурофиявии ҷиноятӣ баъзе мамлакатҳо нишон медиҳад, ки мафҳуми зикршуда дар қонуни муурофиявии ҷиноятӣ онҳо тавзеҳ дода мешавад. Масалан, дар сарҳатти 13.1 м. 5 КМҚ Федератсияи Россия ва эзоҳи м. 132 КМҚ Ҷумҳурии Беларус [11] мафҳуми молу мулк маънидод карда шудааст.

Аз нигоҳи мо, зарурати дар КМҚ ҚТ маънидод кардани истилоҳи молу мулк мавҷуд нест. Чунки барои муайян намудани мазмуни мафҳуми молу мулк меъёрҳои Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон [12] кифоя мебошанд. Таҳлили КГ ҚТ нишон медиҳад, ки қонуни мазкур байни мафҳумҳои неъмату ҳуқуқҳои молу мулкӣ ва молу мулк (қ. 2 м. 140) тафовут намегузорад. Мувофиқан, таҳти мафҳуми молу мулк тибқи қ. 2 м. 140 КГ ҚТ инҳо фаҳмида мешаванд: чизу чора [13], пул, аз ҷумла асъори хориҷӣ, қоғазҳои қиматнок, қору хизматҳо, иттилоот, амал, натиҷаи фаъолияти зехнӣ, номи фирма, тамғаи мол ва воситаҳои дигари фардиқунонии маҳсулот, ҳуқуқи молу мулкӣ ва молу мулки дигар. Инчунин, тавзеҳоти м. 142 КГ ҚТ дар бораи ашъи ғайриманқул ва манқул низ барои муайян кардани мафҳуми молу мулк аҳамияти муҳим дорад. Аммо бояд зикр намуд, ки КМҚ ҚТ ба инобат намегирад, ки як қатор объектҳои муносири ҳуқуқи ашъи (молумулкӣ) ба монанди қоғазҳои қиматнок, ҳуқуқи талаб ба гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ғ. шахсоне, ки барои кирдори онҳо ҷавобгарии моддӣ доранд, хусусиятҳои хос дошта, ҳангоми баррасӣ ва ҳал кардани масъала оид ба ҳабси молу мулк ва анҷом додани ҳуди ҳабси молу мулк бояд ба эътибор гирифта шаванд. Аз ин рӯ, тақлиф менамоем, ки бо дарназардоштани таҷрибаи пешқадами қонунгузории баъзе давлатҳои хориҷӣ (масалан, КМҚ Федератсияи Россия, КМҚ Ҷумҳурии Қирғизистон, КМҚ Ҷумҳурии Федеролии Олмон) ба КМҚ ҚТ моддаҳои ҷудогонаи танзимкунандаи ҳабси қоғазҳои қиматнок ва ҳуқуқи талаб ба гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ғ. шахсоне, ки барои кирдори онҳо ҷавобгарии моддӣ доранд, ворид карда шавад.

Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки ҳабси молу мулке, ки мутобиқи замиаи Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон

ашъи зарурати аввал ба ҳисоб меравад, мумкин нест.

Субъектҳои, ки нисбат ба молу мулки онҳо ҳабси молу мулк татбиқ карда мешавад. Дар асоси муқаррароти қ. 1 м. 113 ва қ. 2 м. 116 КМҚ ҚТ ба мақсади таъмини даъво молу мулки субъектҳои зеринро ҳабс кардан мумкин аст: гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ё шахсоне, ки мувофиқи қонун барои кирдори онҳо аз ҷиҳати моддӣ ҷавобгаранд.

Ғайр аз ин, дар замонҳои муосир дар муурофияи ҷиноятӣ аксарияти мамлакатҳои ҷаҳон, пеш аз ҳама давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (масалан, Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон, Ҷумҳурии Озарбойҷон ва Ҷумҳурии Беларус) тамоюли ба мақсади таъмини даъвои гражданий дар муурофияи ҷиноятӣ ҳабс кардани молу мулке, ки ба гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ғ. шахсоне, ки барои кирдори онҳо ҷавобгарии моддӣ доранд тааллуқ надошта, аммо дар натиҷаи ҷинояти гумонбаршуда ва айбдоршаванда ба даст овардашуда ба назар мерасад, ки истифодаи ин таҷриба дар муурофияи ҷиноятӣ ватанӣ низ мувофиқи мақсад аст.

Инчунин, ҳолатҳои имконпазиранд, ки гумонбаршуда ва ё айбдоршаванда ба мақсади пинҳон кардани молу мулк мувофиқан ҷуброн накардани товони зарари бо ҷиноят ба шахс расонидашуда молу мулки ба онҳо тааллуқдоштаро ба шахсони дигар, аз ҷумла хешовандони наздиқашон бегона мекунанд. Аз ин рӯ, барои пешгирӣ кардани ин амалҳои номатлуб, ки иҷроӣ ҳуққи судро дар қисми даъвои гражданий мураккаб ё ғайриимон мегардонад, дар қонуни муурофиявии ҷиноятӣ бояд муқаррароти дахлдор пешбинӣ карда шавад. Дар масъалаи таҳияи тағйироту иловаҳо ба КМҚ ҚТ дар самти зикршуда истифода намудани таҷрибаи қонунгузории ватанӣ (Қонуни ҚТ “Дар бораи истеҳсолоти иҷро” дар назар дошта мешавад) ва як қатор мамлакатҳои хориҷӣ (масалан, Ҷумҳурии Беларус) мувофиқи мақсад мебошад.

Субъектҳои, ки ҷораи мазкури таъмини даъвои гражданийро дар муурофияи ҷиноятӣ татбиқ мекунанд. Мутобиқи қ. 2 м. 116 КМҚ ҚТ барои таъмини даъвои гражданий мақомоти

пешбурди парвандаи ҷиноятӣ бо ризои прокурор дар бораи ҳабси молу мулки гумонбаршуда, айбдоршаванда ё шахсоне, ки мувофиқи қонун барои кирдорашон аз ҷиҳати моддӣ ҷавобгаранд, ба суд дархост менамояд. Ҳангоми ба суд ворид шудани парвандаи ҷиноятӣ судя тибқи сархати шашуми қ. 1 м. 262 КМҚ бояд муайян намояд, ки ҷиҳати таъмини рӯёнидани товони зарар, ки дар натиҷаи содир намудани ҷиноят расонида шудааст ва эҳтимоли мусодираи молу мулк чора андешида шудааст ё не. Дар сурати аз ҷониби таҳқиқбаранда, муфаттиш ва прокурор наандешидани чорае, ки рӯёнидани товони зарари бо ҷиноят расонидашуда ва эҳтимоли мусодираи молу мулкро таъмин менамояд, судя бо қарори худ мақомоти тафтишотро вазифадор мекунад, ки чораҳои зарури таъминотӣ андешанд.

Д.А. Иванов дуруст қайд менамояд, ки дар фаъолият оид ба таъмини даъвои граждани дар чараёни пешбурди тафтишоти пешакӣ ба муфаттиш ва таҳқиқбаранда нақши муҳимтарин вогузор гардидааст, зеро тамоми амалиёти мурофиавие, ки онҳо анҷом медиҳанд, ғайр аз ноил шудан ба мақсадҳои мустакими худ, инчунин масъалаи рӯёнидани товони зарари бо ҷиноят расонидашударо тавассути татбиқи меъёрҳои падидаи даъвои граждани ҳал мекунад [14, с. 215]. Инчунин А.Д. Аветисян зикр мекунад, ки аз ҷониби муфаттиш сари вақт ҳал накардани масъала оид ба андешидани чораҳои маҷбуркунии мурофиавӣ, ки ба таъмини рӯйонидани товони зарари молумулкии бо ҷиноят ба шахсони ҷисмонӣ ва ҳуқуқӣ расонидашуда, равона гардидаанд, яке аз муаммоҳо дар амалия мебошад [15, с. 57].

Дар баъзе мавридҳо муфаттиш ҳангоми гузаронидани тафтишоти пешакӣ саривақт дархост ба суд оид ба гирифтани қарор дар бораи анҷом додани амалиёти тафтишотӣ — ёфта гирифтани предмет ва ҳуҷҷатҳое, ки маълумот дар бораи мавҷудияти пасандоз ва суратҳисоби шахрвандон ва ташкилот дар бонкҳо ва ташкилоти дигари кредитӣ доранд, пешниҳод намекунад, ки баъдан имконият намедиҳад, ки бе қарори суд маблағҳои пулии ошкоргардидаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки дар суратҳисобҳо ё дар шакли пасандоз дар бонкҳо ва ташкилоти дигари кредитӣ

маҳфузанд, ҳабс карда шаванд, ки дар оянда барои иҷрои ҳукми суд дар қисмати даъвои граждани мушкилот ба миён меоварад [15, с. 57-58].

Тибқи қ. 2 м. 116 КМҚ ҚТ дар тафовут аз м. 175 КМҚ ҚШСТ аз соли 1961 омадаст, ки қарорро дар бораи ҳабси молу мулк суд қабул менамояд. Муқаррароти шабеҳ дар КМҚ Федератсияи Россия (масалан, қ. 1 м. 115) низ пешбинӣ гардидааст. Бо дарназардошти ин муқаррарот дар асоси қарори суд татбиқ шудани ҳабси молу мулкro Е.А. Доля муҳимтарин кафолати ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд меҳисобад [4, с. 219]. Ҳамзамон дар адабиёти ҳуқуқӣ ақидаи муҳолиф нисбат ба тартиби судии қабули қарор дар бораи ҳабси молу мулк баён шудааст. Масалан, Д.А. Просковин тақлиф менамояд, ки тартиби судии ҳабси молу мулк барҳам дода шавад [5, с. 24]. А.А. Муҳитдинов дар заминаи мусоҳиба бо 300 муфаттиши ватанӣ ба хулоса омадааст, ки салоҳияти муфаттиш ҷиҳати ҳабс намудани молу мулк, ки қаблан мутобиқи м. 175 КМҚ ҚШСТ пешбинӣ шуда буд, барқарор карда шавад [16, с. 84, 327].

Оид ба масъалаи мазкур омӯзиши таҷрибаи баъзе давлатҳо нишон дод, ки аини замон дар мурофиаи ҷиноятӣ онҳо ҳабси молу мулк на танҳо аз ҷониби суд анҷом дода мешавад. Масалан, мутобиқи қ. 1 м. 119 КМҚ Ҷумҳурии Қирғизистон ҳабси молу мулки аз ҷониби прокурор ва муфаттиш бо розигии прокурор татбиқ карда мешавад [17]. Дар асоси қ. 2 м. 132 КМҚ Ҷумҳурии Беларус мақомоти таҳқиқ ва муфаттиш бо иҷозати прокурор ё муовини прокурор, прокурор ё муовини вай, суд метавонанд молу мулкro ҳабс намоянд [18].

Аз нигоҳи мо, новобаста аз он ки ҳабси молу мулк хусусияти пешгирикунанда дошта, маънои қатъ гардидани ҳуқуқи моликиятиро нисбат ба молу мулк надорад, қабули қарор дар бораи ҳабси молу мулк маҳз аз ҷониби суд бештар қобили қабул буда, ба талаботи қ. 2 м. 14 Конститутсияи ҚТ мувофиқ аст. Чи тавре ки З.Ҳ. Искандаров дуруст зикр менамояд, муқаррароти дар қ. 2 м. 14 Конститутсияи ҚТ пешбинишуда, замина барои татбиқи чораҳои маҷбуркунии мурофиавӣ [19, с. 30], аз ҷумла ҳабси молу мулк мебошанд. Таъмини ҳуқуқ ва

озодиҳои инсон ва шахрванд ба воситаи ҳокимияти судӣ, ки дар қ. 2 м. 14 Конституцияи ҚТ дарҷ шудааст, инчунин маънои онро дорад, ки маҳз суд масъаларо оид ба маҳдуд намудани онҳо ҳал менамояд [19, с. 32].

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, тибқи қ. 2 м. 116 КМҚ ҚТ қарорро дар бораи ҳабси молу мулк суд мебарорад. Лекин дар КМҚ ҚТ тартиби қабули ин қарор ҳаматарафа танзим нашудааст. Муайян нагардидааст, ки масъаларо оид ба ҳабси молу мулк суд дар маҷлиси судӣ бо риояи унсурҳои хоси ин шакли мурофиавӣ, яъне даъвати субъектҳои муайян, шунидани фикру мулоҳизаҳои онҳо оид ба масъалаи баррасишаванда, таҳия намудани протоколи маҷлиси судӣ, пешбинӣ намудани ҳуқуқи шахсони манфиатдор чӣхати овардани шикоят нисбат ба қарори ниҳони ин маҷлиси судӣ ҳаллу фасл менамояд ё бе гузаронидани маҷлиси судӣ. Аз ин рӯ, А.А. Муҳитдинов дуруст қайд менамояд, ки суд дар амалия дархости мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятиро дар бораи ҳабси молу мулк қабул ва баррасӣ намояд ҳам, дар КМҚ ҚТ тартиб, муҳлати баррасии дархост дар бораи ҳабси молу мулк ва қабули қарор дар бораи он пешбинӣ нашудааст [16, с. 85]. “Дар амалия, – идома медиҳад муаллифи болозикр, – ин гуна дархостҳо дар давоми 5 шабонарӯз ва баъзан зиёда аз он баррасӣ карда мешаванд” [16, с. 85]. Чунин ҳолат, ба ақидаи А.А. Муҳитдинов, ба саривақт ҳабс кардани молу мулк ва минбаъд таъмини намудани рӯёнидани товони даъвои граҷданӣ таъсири манфӣ мерасонад. Мувофиқан, ҳулоса мекунад ӯ, ба КМҚ ҚТ тағйирот ворид карда шуда, муҳлати баррасии чунин дархости муфаттиш на бо рӯзҳо, балки бо соатҳо ҳисоб карда шавад [16, с. 85]. Хислати очилӣ доштани ҳабси молу мулк [20, с. 15] ва ғайри ин онро ки аз табиати падидаи таъмини даъвои граҷданӣ дар мурофиаи ҷиноятӣ бармеояд, ба эътибор гирифта, мо низ ҷонибдори бо соатҳо ҳисоб кардани муҳлати дар суд баррасӣ ва ҳал кардани дархости мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ дар бораи ҳабси молу мулк мебошем.

Омӯзиши таҷрибаи баъзе давлатҳо нишон медиҳад, ки дар қонуни мурофиавии ҷиноятии ин давлатҳо тартиби судии ҳалли масъалаи оид ба ҳабси молу мулк мукамал танзим шудааст

(масалан, Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон), ки хоси танзими муносибатҳои ҳуқуқии омма, аз ҷумла муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавии ҷиноятӣ мебошад. Бинобар ин, ба мақсади таъмини принципи қонуният ва баланд бардоштани самаранокии речаи ҳуқуқии таъмини даъвои граҷданӣ дар мурофиаи ҷиноятӣ, бо дарназардошти муқаррароти м. 111 КМҚ ҚТ ва таҷрибаи пешқадами мамлакатҳои хориҷӣ мо таклиф менамоем, ки ба КМҚ ҚТ моддаи нав тахти рақами 161.1 бо ном ва мазмуни зерин ворид карда шавад.

“Моддаи 116. 1. Тартиби баррасӣ ва ҳал намудани дархост дар бораи ҳабси молу мулк

1. Дархости мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ дар бораи ҳабси молу мулк дар маҷлиси судӣ аз ҷониби судияи суди шахр ва ноҳия ё ин ки суди ҳарбии гарнизон аз рӯи маҳалли пешбурди тафтиши пешакӣ ё ин ки аз рӯи маҳалли дастгиршавии гумонбаршуда дар муддати 24 соат аз лаҳзаи ба суд ворид шудани дархост бо даъвати шахси дархостро пешниҳоднамуда, прокурор, чабрдида, даъвогари граҷданӣ ва ё намоёнҳои онҳо баррасӣ карда мешавад. Бе сабабҳои узрнок ҳозир нашудани субъектҳои зикршуда, ки аз вақти гузаронидани маҷлиси суд саривақт огоҳонида шудаанд, барои баррасии дархост монеъ шуда наметавонад. Ба маҷлиси судӣ гумонбаршуда, айбдоршаванда ё шахсоне, ки мувофиқи қонун барои кирдорашон аз ҷиҳати моддӣ ҷавобгаранд, даъват карда намешаванд.

2. Дар оғози маҷлиси судӣ судья эълон мекунад, ки кадом дархост мавриди баррасӣ қарор мегирад, ба шахсони ба маҷлиси судӣ ҳозиршуда ҳуқуқ ва уҳдадорихояшонро мефаҳмонад. Сипас шахси дархостро пешниҳоднамуда онро асоснок мекунад, баъдан баёноти шахсони дигари дар маҷлиси судӣ ҳузурдошта шунда мешавад.

3. Судья дархостро баррасӣ карда, дар бораи ҳабси молу мулк ё рад кардани дархост дар бораи ҳабси молу мулк қарор қабул менамояд.

4. Дар қарор дар бораи ҳабси молу мулк бояд нишон дода шавад: молу мулке, ки ҳабс карда мешавад, ба микдоре, ки дар ҷараёни пешбурди тосудӣ муайян карда шудааст, арзиши молу мулке, ки барои таъмини даъво ҳабс кардани он кифоя аст, маълумот дар бораи маҳалли нигоҳдории молу мулк, то қабули

санади ниҳой оид ба парванда. Агар молу мулки гумонбаршуда, айбдоршаванда ё шахсоне, ки мувофиқи қонун барои кирдорашон аз ҷиҳати моддӣ ҷавобгаранд, то пешниҳоди дархост дар бораи ҳабси молу мулк муайян карда нашуда бошад, дар қарор дар бораи ҳабси молу мулк зарурати кофтуков, ошкор ва ҳабс намудани молу мулки гумонбаршуда, айбдоршаванда ё шахсоне, ки мувофиқи қонун барои кирдорашон аз ҷиҳати моддӣ ҷавобгаранд, зикр карда мешавад.

5. Қарори суд, судя ба шахси дархостро пешниҳоднамуда, прокурор, ҷабрдида, даъвогари граҷданӣ, гумонбаршуда ё айбдоршаванда фиристода мешавад ва бояд ғавран иҷро гардад.

6. Аз қарори судя дар бораи ҳабси молу мулк ё рад кардани дархост дар бораи ҳабси молу мулк ба суди болоӣ бо тартиби кассатсионӣ дар муддати 10 шабонарӯз аз рӯзи қабули қарор шикоят ва ё эътироз кардан мумкин аст. Суде, ки чунин қарорро қабул кардааст, бояд на дертар аз рӯзи дигари ба охир расидани ин муҳлат шикоят ва ё эътирозро яққоя бо мавод ба суди марҳилаи кассатсионӣ ирсол намояд. Суди марҳилаи кассатсионӣ аз рӯи шикоят ва ё эътироз дар муддати на дертар аз 10 шабонарӯз аз лаҳзаи воридшавии мавод қарор қабул мекунад”.

Ҳамин тариқ, дар асоси фикру мулоҳизаҳои, ки дар боло зикр гардиданд, ба ҳулосаҳои зерин омадан мумкин аст:

-барои ҳимояи ҳуқуқҳои шахси аз ҷиноят зарардида ва мувофиқан сари вақт иҷро шудани ҳукми суд дар қисми даъвои граҷданӣ падидаи таъмини даъвои граҷданӣ дар муурофияи ҷиноятӣ аҳамияти хоса дорад;

- падидаи таъмини барқарор намудани зарари бо ҷиноят ба шахс расонидашуда, аз ҷумла таъмини даъвои граҷданӣ дар муурофияи

ҷиноятӣ дар қонуни амалкунандаи муурофиявии ҷиноятӣ нисбат ба қонуни қаблии муурофиявии ҷиноятӣ назаррас тағйир ёфтааст. Чунин ҳолат ба рушд ёфтани муносибатҳои иқтисодӣ ва таҷдиди назар гардидани принципҳои конституционии қонуният, эҳтимолияти бегуноҳӣ, мубоҳисавӣ ва баробарҳуқуқии тарафҳо алоқамандии зич дорад;

- ҳабси молу мулк чораи маҷбуркунии муурофиявӣ ва таъмини даъвои граҷданӣ дар муурофияи ҷиноятӣ махсуб меёбад, ки аз амалҳои муурофиявии субъектҳои босалоҳият, оид ба ошкор намудани молу мулки гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ё шахсоне, ки барои кирдори онҳо ҷавобгарии моддӣ доранд, ба рӯйхат гирифтани, маҳдуд намудани мавриди ихтиёрдорӣ ва истифода қарор додани он ба мақсади таъмини иҷрои дахлдори ҳукми суд дар қисми даъвои граҷданӣ иборат аст;

- ҳабси молу мулк табиати ҳуқуқии дуалистӣ дошта, дар як вақт ба сифати чораи маҷбуркунии муурофиявӣ ва чораи таъмини даъвои граҷданӣ ва эҳтимоли мусодираи молу мулк дар муурофияи ҷиноятӣ баромад мекунад;

- унсурҳои зерини падидаи ҳабси молу мулк мавриди танзим қарор гирифтааст: муҳтавои ҳабси молу мулк; мақсади ҳабси молу мулк; объектҳои ҳабси молу мулк; субъектҳои, ки нисбат ба молу мулки онҳо ҳабси молу мулк татбиқ карда мешавад; субъектҳои, ки чораи мазкури таъмини даъвои граҷданӣ дар муурофияи ҷиноятӣ татбиқ мекунад; расмиёти ҳабси молу мулк; асос ва тартиби бекор кардани қарор дар бораи ҳабси молу мулк. Ин унсурҳо ҳамчун чораи асосии таъмини даъвои граҷданӣ дар муурофияи ҷиноятӣ дорои норасоӣ ва ихтилофот мебошад, ки ҷиҳати бартараф намудани онҳо аз ҷониби муаллиф дар таҳқиқоти мазкур тақлифҳо таҳия карда шуданд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2009, №12, мод. 815; мод. 816; с. 2010, №7, мод. 551; с. 2011, №3, мод. 159; №7-8, мод. 609; с. 2012, №4, мод. 259; №7, мод. 714; №8, мод. 815; №12, қ. 1, мод. 1020; мод. 1025; с. 2013, №7, мод. 510; мод. 511; с. 2014, №3, мод. 142; №11, мод. 643; с. 2015, №11, мод. 950; с. 2016, №3, мод. 128; №5, мод. 357, №7, мод. 610, мод. 611; Қонуни ҚТ аз 24.02.2017 с., №1381. Минбаъд – КМҚ ҚТ.

2. Ионов В.А. Наложение ареста на имущество при производстве предварительного расследования по уголовным делам об экономических преступлениях: Дисс. ... канд. юрид. наук / В.А. Ионов. – Нижний Новгород, 2010. – 365 с.

3. Искандиров В.Б. Наложение ареста на имущество в уголовном процессе: Автореф. дисс.

... канд. юрид. наук / В.Б. Искандиров. – Челябинск, 2012. – 30 с.

4. Доля Е.А. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / Уголовный процесс: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Под ред. В.П. Божьева. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Спарк, 2002. – 420 с.

5. Просковьян Д.А. Обеспечение гражданского иска на досудебных стадиях по УПК РФ: Автореф. дисс. ...канд. юрид. наук / Д.А. Просковьян. – Саратов, 2004. – 34 с.

6. Аршба Г.В. Наложение ареста на имущество в уголовном судопроизводстве: Дисс. ... канд. юрид. наук / Г.В. Аршба. – Омск, 2004. – 198 с.

7. Ведомостҳои Совети Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1961, №24, мод.126; с. 1962, №1, мод.7; с. 1964, №1, мод. 9; с.1967, №1, мод.8,9; с.1968, №24, мод.204; с. 1970, №12, мод.67 (сархатҳои 1 ва 3); с.1973, №1, мод.9 (сархати 3), №12, мод.114; с.1975, №13, мод.14; с.1977, №11, мод.90; с. 1978, №14, мод. 142; с.1981, №24, мод. 225; с.1984, №2, мод. 15 (сархатҳои 3 ва 5), №4, мод.36 (сархати 3), №23, мод.222; с.1985, №7, мод.9 (сархати 1), №23, мод.233; с.1987, №5, мод.74, №24, мод.333; с.1988, №5, мод.55, №21, мод.167, №24, мод.225; с.1990, №7, мод.56, №16, мод.268, №24, мод.410; с.1991, №14, мод.237; Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. с.1992, №23, мод.333; с.1993, №9-10, мод.137, №19-20, мод.438, №21-22, мод.455; с.1995, №23-24, мод.358; с.1996, №4, мод.62; с.1997, №9, мод.117; с.1998, №10, мод.72; с.1999, №12, мод.305; с.2000, №11, мод.523; с.2002, №4, к.1, мод.281; с.2004, №7, мод.461; с.2005, №7, мод.644; с.2007, №5, мод.359; с.2008, №3, мод.287, №6, мод.445; с.2009, №3, мод.79. Минбаъд – КМҶ ҚШСТ соли 1961.

8. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – с. 2017. – № 5. – к. 1. – мод. 271.

9. Қонуни ҚТ “Дар бораи истехсолоти иҷро”// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – с. 2022. – № 5. – к. 1. – мод. 271.

10. Михайлов В.А. Меры уголовно-процессуального принуждения // Уголовное судопроизводство Республики Таджикистан / под ред. Н.С. Мановой, Ю.В. Францифорова, Р.Р. Юлдошева. – Душанбе: «ТАДЖПРИНТ», 2017. – С. 245.

11. [Махзани электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks/> (санаи муроҷиат: 27. 11. 2022).

12. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, №7, мод. 508; с. 2002, №4, к. 1, мод. 170; с. 2005, №3, мод. 125; с. 2006, №4, мод. 193; с. 2007, №5, мод. 356; с. 2010, №3, мод. 156; №12, к. 1, мод. 802; с. 2012, №7, мод. 700, №12, к. 1, мод. 1021; с. 2013, №7, мод. 504; с. 2015, №3, мод. 200; Қонуни ҚТ аз 23.07.2016 с., № 1334. Минбаъд – КҶ ҚТ.

13. Аз матни русии қ. 2 м. 140 КҶ ҚТ ба хулоса омадан мумкин аст, ки истилоҳҳои «чизу чора» ва «ашё» дар ин кодекс ҳамчун муродиф истифода шудаанд. Зеро дар матни русӣ ҳам истилоҳи «чизу чора» ва ҳам истилоҳи «ашё» бо истилоҳи «вещи» ифода карда мешавад.

14. Иванов Д.А. Досудебный порядок возмещения вреда, причиненного преступлением: теоретические и правовые основы, проблемы правоприменения: дисс. докт. юрид. наук / Д.А. Иванов. – М., 2018. – С. 215.

15. Аветисян А.Д. Совершенствования института гражданского иска в уголовном судопроизводстве // Вестник Нижегородской академии МВД России, 2015. – № 1 (29). – С. 57.

16. Мухитдинов А.А. Процессуальное положение следователя в уголовном процессе (на материалах Республики Таджикистан): монография / А.А. Мухитдинов // Под общ. ред. Б.Я. Гаврилова. – Душанбе. – С. 84, 327; 85.

17. [Махзани электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/9> (санаи муроҷиат: 07. 11. 2022).

18. [Махзани электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks/> (санаи муроҷиат: 07. 11. 2022).

19. Искандаров З.Ҳ. Конституционно-правовые основы защиты прав человека и гражданина в уголовном процессе Республики Таджикистан: монография / З.Ҳ. Искандаров. – Душанбе: “Эҷод”, 2008. – С. 30; 32.

20. Баловнева В.И. қайд мекунад, ки сари вақт ва очилан ҳабс кардани молу мулки шахсони гунаҳкор боиси таъмини ҳимояи ҳуқуқҳои молумулкӣ ва ғайримолумулкӣи шахсони аз ҷинойт ҷабрдида мегардад, ниг.: Баловнева В.И. Обеспечение защиты имущественных и неимущественных прав потерпевшего-юридического лица в уголовном судопроизводстве: автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. – Томск, 2018. – С. 15.

Аннотатсия

Ҳабси молу мулк ҳамчун ҷораи асосии таъмини даъвои граждани дар муурофияи ҷинойти

Дар мақолаи мазкур дар заминаи тадқиқоти анҷомдодаи муаллиф оид ба падидаи ҳабси молу мулк ҳамчун ҷораи асосии таъмини даъвои граждани дар муурофияи ҷинойти пешниҳодоти ӯ ҷиҳати бартараф намудани баъзе норасоӣҳо дар танзими ин падида бо роҳи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси муурофиявии ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон манзур карда мешавад.

Аннотация

Наложение ареста на имущество как основная мера обеспечения гражданского иска в уголовном процессе

В данной статье на основании исследования института наложения ареста на имущество как основной меры обеспечения гражданского иска в уголовном процессе, проведенного автором, изложены её предложения по устранению некоторых пробелов в урегулировании указанного института путем внесения изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан.

Annotation

Seizure of property as the main measure to secure a civil claim in criminal proceedings

In this article, based on a study of the institution of seizure of property as the main measure to secure a civil claim in a criminal process, conducted by the author, her proposals are set out to eliminate some of the gaps in the settlement of this institution by introducing amendments and additions to the Code of Criminal Procedure of the Republic of Tajikistan.

12.00.13 – ҲУҚУҚИ ИТТИЛООТ
12.00.13 – ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

УДК: 343.131

Қурбонова Меҳрафруз Абдувахобовна,

омӯзгори кафедраи ташкили тактикаи фаъолияти
оперативии ҷустуҷӯи факултети № 6 Академияи
Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: fayzali-67@mail.ru

Тел.: (+992) 938-79-02-22.

**ЧОРАБИНИИ ГИРИФТАНИ ИТТИЛООТИ КОМПЮТЕРӢ
ВА ТАРТИБИ ГУЗАРОНДАНИ ОН**

Калидвожаҳо: интернет; иттилоот; иттилооти компютерӣ; системаи МЭХ; технологияҳои иттилоотӣ; телекоммуникатсия; алоқа; ҷинойтҳои киберӣ; кибертерроризм; экстремизм; терроризм; корманди оперативӣ; фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ; чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ.

Ключевые слова: интернет; информация; компьютерная информация; система ЭВМ; информационные технологии; телекоммуникация; связь; киберпреступления; кибертерроризм; экстремизм; терроризм; оперативный сотрудник; оперативно-розыскная деятельность; оперативно-розыскные мероприятия.

Key words: Internet; information; computer information; computer system; information technologies; telecommunications; communication; cybercrime; cyberterrorism; extremism; terrorism; operational officer; operational-search activities; operational-search activities.

Иттилоот дар ҳама давраи замони арзишмандтарин манобеи муҳими иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ буда, дар замони муосир бештар моҳияти амниятӣ ва афзалияти иғвоангезӣ касб намудааст. Инсоният нисбат ба иттилоот дорад, агар гарчанде иттилоот дурӯғ ва ё рост бошад. Иттилооти саҳеҳ ва сиҳат метавонад инсон ва ҷомеаро аз ҳаводиси рӯзгор, фалокату фоҷеа ва воқеаҳои хубу зишти ҷаҳонӣ огоҳ намояд ва иттилооти бардурӯғ бошад омили осебпазирӣ, ангезиши хусумат, иғвоангезӣ, тафриқа, низоъ ва қатлу куштор дар ҷомеа мегардад. Шабакаи интернет бошад дар фаъолияти ҳамаҷузъи одамон ва ташкилотҳои давлатию ҷамъиятӣ ба манбаи муҳими стратегӣ табдил ёфта истодааст. Аз ин рӯ, ба осонӣ мушоҳида намудан мумкин аст, ки тамаддуни асри XXI дар пояи иттилоот ва технологияҳои навини иттилоотӣ компютерӣ побарҷост. Иттилоот бахши муҳим ва меҳвари дастгоҳҳои амниятӣ ва неруҳои низоми воҳидҳои оперативӣ буда, бидуни он расидан ба мақсади ниҳой ғайриимкон аст.

Чуноне, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми солонаи худ 26 январи соли 2021 таъкид намуда, иброз доштанд, ки «пайравони созмонҳои террористиву экстремистӣ барои ноором сохтани вазъият дар ҷомеа ва тафриқаандозиву барангехтани низоъҳои диниву мазҳабӣ кӯшиш карда, барои гумроҳ сохтани сокинони мамлакат, баҳусус, ҷавонон ва ба созмонҳои манъшуда ҷалб намудани онҳо аз шабакаҳои интернетӣ васеъ истифода мебаранд. Онҳо то ба ҳол аз хориҷи кишвар бо тамоми роҳу воситаҳо кӯшиш карда истодаанд, ки ҷомеаи моро ноором сохта, фарҳангу мазҳаби бегонаро ба сари мардуми мо таҳмил кунанд» [1, с.37-38], (таърихи муроҷиат 05.11.2022).

Тамоюли густариши миқёс ва пайдоиши усулҳои нави содиркунии ҷинойтҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ ва коммуникатсионӣ, ки дар ҳазорсолаи сеюм аз ҳудуди қонунгузориҳои миллӣ берун баромадаанд, хусусан ташвишовар мебошад. Аз ин сабаб солҳои охир масъалаҳои ҳимояи иттилооти махфӣ маҳрамона, ҳуқуқи ширкаткунандагони равандаҳои иттилоотӣ аз

амалҳои ҷиноятӣ дар кишвари мо ба масъалаи мубрамтарин табдил ёфтаанд [2], (таърихи муроҷиат 05.11.2022).

Мутобиқи банди 1 моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот” мафҳуми иттилоот чунин мебошад: - маълумот дар бораи шахс, ашё, воқеаҳо, падидаҳо ва чараёнҳо сарфи назар аз шакли пешниҳоди онҳо [3], (таърихи муроҷиат 05.11.2022).

Иттилооти компютерӣ – иттилоот дар маҳзани мошинҳо, дар мошинҳои электронӣ-ҳисоббарорӣ, системаи МЭҲ ё шабакаҳои онҳо. Ба МЭҲ компютер, телефони мобилӣ, мошинҳои назорати ҳазинавӣ, компютери борти мошин ва банкомат шомиланд.

Иттилоотонӣ–таҳия кардан, офаридан, аз худ кардан ва кор фармудани технологияҳои иттилоотӣ, захираҳои иттилоотӣ, раванде, ки ҷузъҳои ташкилӣ, илмию техникӣ, иҷтимоӣ ва истехсолию иқтисодӣ ва натиҷаи фаъолиятҳо дар бар мегирад, ки мақсад аз он қонунгардонидани талаботи шахрвандони ҷудогона, иттиҳодҳои онҳо, ташкилотҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, тамоми ҷамъият ба иттилоот бо роҳи ташаккул додан ва истифода кардани захираҳои иттилоот дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад.

Дар қисми 1 банди 16-и моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ”, дар номгӯии ҷорабинҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ҷорабини “ғирифтани иттилооти компютерӣ” қабул шудааст, ки баҳри баланд бардоштани ошкорсозии ҷиноятҳо аз як тараф вобаста ба таҳдиду хатарҳои нави ҷаҳонӣ тавлид ёфтани экстремизм ва терроризми иттилоотӣ, ҷалби шахрвандони гумроҳ ба тарғиботу ташвиқотҳои интернетӣ, аз дигар тараф ин дастбӣ ба даромадҳои молиявии бениҳоят калон бо роҳи муфт бо ин васила ноором сохтани вазъи давлатдорӣ ва худро озод ҳис намудан аз чунин ҷиноятҳо ба шумор мераванд [4], (таърихи муроҷиат 05.11.2022).

Ғирифтани иттилооти компютерӣ тибқи сарҳати 21 моддаи 1 Қонуни ФОҶ, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.07.2017 таҳти №1447 илова шудааст–ба даст овардани маълумоти барои ҳалли вазифаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ зарурӣ, тавассути сабти майдонҳои электронӣ ва физикӣ ҳангоми коркард, нигоҳдорӣ ва интиқоли маълумот,

новобаста ба воситаҳои интиқол мебошад [5, с.308].

Ҷорабини мазкур ду роҳи ба даст овардани иттилооти компютериро пешбинӣ менамояд: якум, тавассути дастрасии фосилавӣ ба он бо истифодаи шабакаҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ ва дастгоҳҳо ё унсурҳои барномавии қаблан ба компютер ҷой карда шуда, дуюм, тавассути муроҷиат намудан ба системаи махсуси иттилоотӣ, ки дорои чунин иттилоот мебошад.

Дар мавриди дуюм фиристодани дархост дар бораи қабул, интиқол, дастрас намудан ва ё коркарди иттилооти овозӣ, паёмҳои матнӣ, тасвирҳо, садоҳои видеоӣ ё дигар паёмҳои истифодабарандагони ҳадамоти алоқа, қабул, интиқол, дастрас намудан ва ё коркарди иттилооти овозӣ, паёмҳои матнӣ, тасвирҳо, садоҳои видеоӣ ё дигар паёмҳои худӣ ҳадамоти алоқа, қабул, интиқол, дастрас намудан ва ё коркарди иттилооти овозӣ, паёмҳои матнӣ, тасвирҳо, садоҳои видеоӣ ё дигар паёмҳои истифодабарандагони шабакаи Интернет дар назар дошта шудааст.

Қонунгузор ба чунин ҳулоса омадааст, ки ҷорабини мазкур “Ҷамъоварии маълумот” нест, аз ин рӯ имкони ғирифтани маълумотро аз маҳзани оператори интернетӣ бо роҳи гузаронидани ЧОҶ-и нав пешбинӣ кардааст.

Таҳрири нави Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” чун ЧОҶ-и мустақил ғирифтани иттилооти компютериро бо истифодаи имкониятҳои воҳидҳои оперативӣ ва техникӣ пешбинӣ намудааст. Агар ба иттилооти компютерӣ ва дастгоҳҳои канорӣ он дастрасии озод мавҷуд бошад, барои ба даст овардани он аз имкониятҳои воҳидҳои оперативӣ ва техникӣ истифода намудан зарур нест, зеро ҳар як истифодабаранда метавонад онро ба таври ошкоро нусхабардорӣ кунад ва ба даст орад. Ҳамин тариқ, ин ЧОҶ танҳо ғайри ошкоро ва нисбат ба иттилооте, ки дастрасӣ ба он аз ҷониби дилхоҳ воситаҳои барномавӣ ё дастгоҳҳо хифз карда мешаванд, гузаронида мешавад.

Илова бар ин, бояд байни компютер ва иттилооти шабакавӣ фарқ гузошта шавад. Дар мавриди мазкур ба иттилооти компютерӣ маълумоте, ки дар диски дурушти компютер, дастгоҳҳои канорӣ он, инчунин дар маҳзанҳои

“абрӣ” мавҷуданд, шомил мебошанд. Иттилооти шабакавӣ бошад, маълумоте мебошад, ки тавассути шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ гардиш мекунад, аз каналҳои техникии алоқа ба даст оварда мешаванд ва ба компютери мушаххас вобастагӣ надоранд. Дар ин ҳолат, иттилоот аз шабака бидуни дастрасии виртуалӣ ё ҷисмонӣ ба компютер зеркашӣ карда мешавад ва IP-компютере, ки иттилоот аз он фиристода шудааст ё ба он фиристода шудааст, дар баъзе ҳолатҳо муқаррар карда намешавад.

Қаблан санадҳои меъёрии ҳукуки идоравии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ба воситаи дастрасии фосилавӣ аз диски дурушти компютер ва таҷҳизоти канории электроники тавассути канали алоқа ба компютер пайваست гардида гирифтани иттилоот, инчунин тавассути шабакаи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии “Интернет” ё шабакаҳои маҳаллӣ ба даст овардани иттилооти серверро ба шакли тактикии ҶОҶ “Таҳқиқи ҳучра, бино, иншоот, қитъаи маҳал ва воситаҳои нақлиёт” ва дар баъзе мавридҳо ба ҶОҶ “Гирифтани иттилоот аз каналҳои техникии алоқа” мансуб медонистанд. Аммо, бо дарназардошти он, ки ин ҷорабиниҳо ошкоро намебошанд ва ба гирифтани маълумот маҳз аз компютер ё сервер нигаронида шуда, ҷалби қувваҳо ва воситаҳои оперативӣ-техникиро барои дастрасии фосилавӣ ба компютер ё сервер тавассути шабакаи Интернет ё шабакаҳои маҳаллӣ тақозо менамоянд, ба назари мо мансуб донистани он ба ҶОҶ-и нав таҳти унвони “Гирифтани иттилооти компютерӣ” дурустар мебошад [6, с. 58-59].

Ҷорабиниҳои мазкур тибқи қисми 6 моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” бо истифодаи қувва ва воситаҳои оперативӣ-техникии мақомоти амнияти миллӣ, қорҳои дохилӣ, назорати маводи нашъаовар ва назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия бо тартиби муайян намудаи қонун, тибқи санадҳои меъёрии ҳукукии идоравӣ ва ё созишномаҳо байни мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ гузаронида мешаванд.

Дар мубориза бар зидди ҷиноятҳои иттилоотӣ дар мисоли; ҷиноятҳои киберӣ,

кибертерроризм, киберэкстремизм ва дигар ҷиноятҳои, ки ба воситаи интернет паҳн карда мешаванд бо доништан ва амалӣ намудани ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ” ошкор кардани ин гуна ҷиноятҳо барои қормони оперативӣ хеле осон ва ба маврид мебошанд.

Ба андешаи доктори илмҳои ҳуқуқ, дотсент, ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, аъзо-корреспонденти Академияи илмҳои умумиҷаҳонии амнияти дастаҷамъӣ генерал полковники милитсия Раҳимзода Р. Ҳ. зарурати ин ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ вобаста аз пешрафти тарақиёти ҷомеа, технологияҳои нави иттилоотӣ ва амалияи сохторҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ба миён омадааст. Гарчанде, ки ин ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ба ҷорабиниҳои дигари ҶОҶ “Гирифтани иттилоот аз каналҳои техникии алоқа” ҳаммонандӣ дорад, лекин аз баски қонунгузор барои гузаронидани он дархости прокурор ва иҷозати судро пешбинӣ накардааст, бинобар ҳамин онро ба категорияи 2-юми ин ҷорабиниҳо мансуб намуданд. (қисми 1 банди 16 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҶОҶ)

Асоснокии ҳуқуқӣ барои амалӣ намудани ҷорабиниҳои мазкур, аз он иборат мебошад, ки технологияҳои муосири иттилоотӣ, ба хусус шабакаи интернет омилҳои стратегияи мебошанд, ки ҷинояткорон баҳри ба даст овардани даромади муфт, инчунин аз тарафи ташкилотҳои террористӣ ва ҷонибдоронашон, ки аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ташкилоти экстремистӣ эълон шудаанд, аз онҳо ҷиҳати пешбурди ташвиқоти густурдаи экстремистӣ, ба сафҳои худ ҷалб намудани аъзои нав, омода ва роҳбарӣ намудан ба амалҳои экстремистӣ ва террористӣ, инчунин ба воситаи интернет амалӣ намудани мақсадҳои ҷинояткоронаи худ аз қабилҳои савдои одамон, муомилоти ғайриқонунии силоҳи оташфишон ва дигар лавозимоти ҳарбӣ, муомилоти моддаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ ва ғайра амалӣ карда мешавад [7, с.103].

Қабл аз он, ки дар бораи ҷиноятҳои, ки маҳз тавассути Интернет содир мешаванд суҳанронем бояд мафҳуми Интернетро каме шарҳ дод: “Интернет – ин шабакаи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мебошад, ки системаҳои

иттилоотӣ ва шабакаҳои алоқаи баркии кишварҳои гуногунро тавассути фазои суроғавии умдавӣ, ки ба истифодаи маҷмӯи интернет-протоколҳо (Internet Protokol, IP) ва протоколи интиқоли маълумот (Transmission Control Protokol, TCP) асос ёфтааст ва барои амалӣ намудани шаклҳои гуногуни муошират, аз ҷумла ҷойгирсозии иттилоот барои доираи бемаҳдуди шахсон имконият фароҳам меорад.

Айни ҳол дар Тоҷикистон қариб 3 миллион муштариёни шабакаи Интернет мавҷуд буда, зиёда аз 80 фоизи онҳо ҳадафмандона ё ғайрияхтиёр тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ба маводи дорои хусусияти экстремистӣ дастрасӣ пайдо менамоянд. Бинобар ин мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муайян ва манъ намудани паҳши сомонаҳои тарғибкунандаи маводи экстремистӣ бояд ғаёл бошанд. Тавассути шабакаи Интернет содиркунии на танҳо ҷиноятҳои террористию экстремистӣ балки содиркунии ҷиноятҳои вазнину махсусан вазнин низ зиёд шуда истодааст.

Бояд гуфт, ки раванди ҷаҳонишавӣ, аз ҷумла рушди технологияи иттилоотӣ, ҷанбаҳои мусбату манфӣ дорад ва Интернет низ аз ин истисно нест. Шабакаи байналмилалӣ Интернет ойнаи замони ягона ба маҳзани бузургест, ки тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷавононро дар бар гирифтааст. Дар асри гузашта ҳар шахсе, ки меҳост маълумотеро пайдо намояд, муддати дуру дароз дар китобхонаҳо барои дарёфти ин ё он маълумот ранҷ мекашид, ҳоло бошад дар фосилаи ками вақт аз интернет дарёфт менамоянд [8, с.43-46].

Дар баробари доштани паҳлуҳои мусбӣ, интернет боз паҳлуҳои манфӣ низ дорад, ки яке аз онҳо ин ҷалб намудани ҷавонон ба гурӯҳҳои экстремистию террористӣ бо роҳи гумроҳ кардани онҳо мебошад. Мо наметавонем истифодаи пурраи интернетро манъ намоем, зеро асри 21 асри техника ва технология мебошад ва ҳамагӯза тавассути васоити ахбори омма мо мебинем, ки аз ҷониби олимону муҳаққиқон ва ҷавонони болаёқати ихтироъкор техникаву таҷҳизотҳои ҳозиразамон сохташуда истодаанд, ки кори мардумро осон ва қулай мегардонанд. Дар моддаи 8 (уҳдадорӣ падару модар дар тарбияи фарзанд) сарҳати 15 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти

падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд”, аз волидон талаб карда мешавад, ки аз тарафи фарзанд мақсаднок ва мувофиқ ба таълиму тарбияи ӯ истифодаи шудани интернетро назорат намоянд. [9], (таърихи мурочиат 11.11.2022).

Асос барои амалӣ намудани ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, гирифтани иттилооти компютерӣ-ин ҷамъ овардани иттилоот аз таҷҳизоти компютерӣ нисбати шахсони алоҳида, ки дар шабакаҳои интернетӣ худро ба таври ошкоро ё ғайриошкоро ба расмият даровардаанд, нисбати сайтҳо ва шабакаҳои хусусӣ, ки ташкилотҳои гуногуни экстремистию террористӣ онҳоро маблағгузорӣ намуда бо мақсади ҷинояткоронаи худ истифода мебаранд ва барои ошкор намудани дигар ҷиноятҳои дар боло номбаршуда коркард карда мешаванд.

Ҷорабиниҳои мазкур бо қарори тасдиқ намудани яке аз роҳбарони мақомоти амаликунандаи ғаёлияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ асосан ба тариқи пинҳонӣ амалӣ карда мешавад. Қораманди оперативӣ барои дастрас намудани иттилооте, ки дар бораи нишонаҳои ҷиноят суҳан меравад, бештар аз флешкортоҳо, дискҳо, таҷҳизотҳои сабткунанда ва нигоҳдорандаи истифода мебаранд.

Ҳангоми дастрасии иттилоот қораманди оперативӣ бо гузориш онро ба роҳбари мақомоти амаликунандаи ғаёлияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ пешниҳод менамояд ва барои аз назар гузаронии барандагони иттилоот санади омӯзишии (ё гӯш кардани) онро тартиб медиҳад, ки онро дар оянда ҳангоми ҳамроҳ намудан ба парвандаи ҷиноятӣ муфаттиш ба протоколи азназаргузаронӣ табдил медиҳад. Тартиби истифодаи минбаъдаи он аз ҷониби муфаттиш тибқи Кодекси муҳофизаи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

Тартиби ташкил ва гузаронидани ҷорабиниҳои дар боло зикрнамуда тибқи санадҳои меъёри ҳуқуқии идоравӣ аз ҷониби субъектҳои воҳидҳои оперативӣ гузаронида мешавад. Натиҷаи ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ “гирифтани иттилоот аз компютер”, мавод тартиб дода шуда, ба ҳайси далел дар парвандаи ҷиноятӣ ҳамроҳ карда мешавад.

Маълумоти омӯрӣ гувоҳи онанд, ки шумораи ҷиноятҳои бо истифодаи интернет

содиршуда сол то сол афзоиш меёбад. Аммо муайян кардани шахсияти ҷинояткор ва тафтиши ин гуна ҷиноятҳо кори басо мураккаб ва душвор мебошад зеро ин ҷиноятҳо аз фосилаи дур ва ба таври худкор баъди муҳлати муайян содир мешаванд.

Ин омил имкони муқаррар намудани шахсияти ҷинояткор ва мутаносибан тафтиши ҷунин ҷиноятҳоро қариб, ки комилан истисно мекунад, зеро ҷинояткорон бо номи бардурӯғ саҳифаҳо ва akkaунтҳои қалбакӣ кушода, амалҳои ҷинояткоронаи худро ба сомон мерасонанд.

Дар таҳқиқоти мазкур таъсири манфии шабакаҳои иҷтимоии Facebook, YouTube, WhatsApp, Facebook Messenger, WeChat, Instagram, Tik Tok, Twitter ва ҷанде дигар мавриди омӯзиш қарор дода шуда, аз ҷониби ташкилотҳои террористӣ экстремистӣ ҳамчун воситаи муборизаҳои иттилоотӣ истифода гардидани онҳо муайян гардид. Айни замон дар муқобили амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилотҳои террористӣ экстремистӣ «Ҳизби наҳзати исломӣ», «Гурӯҳи 24», «Паймони миллии Тоҷикистон», «Давлати исломӣ», «Ҳизб-ут-Таҳрир», ҷараёни «Салафия», «Ихвон-ул-Муслимин» ва ғайраҳо ҳуҷумҳои иттилоотӣ анҷом медиҳанд. Онҳо технологияи назарфиребиро истифода намуда, барои ба сафҳои худ шомил намудани ҷавонону наврасон кӯшиш мекунанд. Аллакай аз давлатҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла,

шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон зеро таъсири ғояҳои ифротгарой ва террористӣ қарор гирифта, ба ин ташкилотҳо пайвастаанд. Дар шароити ташаккули технологияҳои иттилоотӣ ва афзоиши шумораи истифодабарандагони шабакаи интернет таъмини амнияти иттилоотӣ ва амнияти миллии кишвар ҷиҳати рушди минбаъдаи давлатдорӣ миллий ва таҳкими суботи сиёсӣ хеле муҳим мебошанд. Гузашта аз ин, таҳдидҳо ба амнияти иттилоотии кишвар дар шаклҳои гуногун зоҳир мешаванд, ки дар байни онҳо ҳуҷумҳои иттилоотӣ, ҷангҳои иттилоотӣ, ҷангҳои психологӣ, паҳн намудани хабарҳои бардурӯғ ва иттилооти носоҳеҳ, таъсиррасонидан ба шуури ҷамъиятӣ, ташкил намудани инқилобҳои ранга ва монанди инҳо барои давлатдорӣ миллий ва амнияти сиёсӣ кишвар хавфу хатари бештар доранд. Махсусан, технологияҳои муосири ҷангҳои иттилоотӣ, ки бо роҳи назарфиребӣ шуури сиёсӣ ва рафтори шаҳрвандонро кодиранд, ки тағйир диҳанд, хеле хатарнок мебошанд. Мақсади асосии ҷангҳои иттилоотӣ ҷунин аст: ба кишрҳои гуногун ҷудо намудани ҷомеа, дар 171 муқобили ҳамдигар қарор додани онҳо ва дар муносибат ба ҳамдигар ба вучуд овардани кинаю адоват, ташкил намудани низоъҳо ва ё инқилобҳои ранга, дар муқобили ҳокимияти давлатӣ сафарбар намудани шаҳрвандони кишвар ва ғайра [10, с.170], (таърихи муроҷиат 20.09.2022).

Рӯйхати адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», ш. Душанбе, 26.01.2021 [Матн]. – Душанбе, 2021, (Санаи муроҷиат 20.09.2022 с).
2. Зоир Ҷ.М., Қосимов Ф.М. Гирифтани иттилоотӣ компютерӣ. Маҷаллаи Академии ҳуқуқ Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон № 2(26), 2018.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот” аз 02.12.2002. (АМОҶТ, с.2002, №4, қ. 2, мод.320; с.2012; №7, м.698; с.2014, №11, мод.673), (таърихи муроҷиат 01.11.2022 с).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” аз 25-уми март соли 2011, № 687, (Санаи муроҷиат 11.11.2022 с).
5. Раҳимзода Р.Х. “Фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ”. Қисми умумӣ. Китоби дарсӣ. Нашри панҷум. Душанбе-2019 С-776.
6. Модули таълимӣ барои тренинг дар мавзӯи “Ошкор намудан, тафтишот ва баррасии судии ҷиноятҳое, ки бо истифодаи шабакаи Интернет ва захираҳои электронии иттилоотӣ (шабакаҳои иҷтимоӣ, мессенчерҳо ва дигар захираҳо) содир шудаанд”. Душанбе-2022 118-с.
7. Мачидзода Ҷ.З., Холиқзода А.Ғ. Одиназода Р.С. Ҷавонон ва амнияти иттилоотӣ (дар масири ҷаҳонишавӣ). Душанбе: Маориф, 2019. 240с.

8. Сафарзода С.Ҳ., Аҳёзода Ш.Т., Мирзоумарзода А.М. “Пешгирии шомилшавии ҷавонон ба ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ”: Дастури таълимӣ-методӣ. Душанбе: “Торус”, 2021.- 136 с.

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” аз 02.08.2011с, №762 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011, №7-8, мод. 616, соли 2016, №3, мод.147; соли 2018, №5, мод. 283; соли 2019, №4-5, мод.222,(таърихи мурочиат 11.11.2022 с).

10. Холиқов Ф.А. Амнияти иттилоотӣ ҳамчун омили таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дисс..... н.и.с. -Душанбе. 2022. С. 192.

Аннотатсия

Ҷорабинии гирифтани иттилооти компютерӣ ва тартиби гузарондани он

Дар мақолаи мазкур муаллиф дар бораи ба даст овардани маълумоти барои ҳалли вазифаҳои фаъолияти оперативӣ – ҳустучӯӣ зарурӣ, тавассути сабти майдонҳои электронӣ ва физикӣ ҳангоми коркард, нигоҳдорӣ ва интиқоли маълумот, новобаста ба воситаҳои интиқол, ки дар замони муосир хатари ҷиддиро ба миён овардаанд, мавриди омӯзиш қарор додааст. Дар замони муосир бе технологияҳои иттилоотӣ тасаввур намудани фаъолияти соҳаҳои гуногуни ҷамъиятӣ ва давлатӣ ғайриимкон аст. Аз ин рӯ масъалаҳои ҳимояи иттилооти ошкоро ва ғайриошкорой ҳуқуқи иштироккунандагони равандҳои иттилоотӣ аз амалҳои ҷиноятӣ дар кишвари мо ба масъалаи мубрама ва асоситарин ҷомеаи имрӯза табдил ёфтааст.

Аннотация

Порядок получения компьютерной информации и порядок ее передачи

В данной статье автор выразил свое мнение о мероприятиях по изъятию компьютерной информации для решения задач оперативно-розыскной деятельности, посредством электронных и физических площадок при обработке, хранении и передаче информации, независимо от средств передачи, которые в настоящее время оказывают серьезную угрозу. В современном мире невозможно предоставить деятельность различных общественных и государственных структур без информационных технологий. В связи с этим проблема защиты открытой и закрытой информации, право участников информационных процессов в защите от преступных посягательств в нашей республике стало актуальной и основной проблемой нынешнего общества.

Annotation

The procedure for obtaining computer information and the procedure for its transmission

In this article, the author expressed his opinion on measures to seize computer information to solve the problems of operational-search activities, through electronic and physical platforms during the processing, storage and transfer of information, regardless of the means of transmission, which currently pose a serious threat. In the modern world, it is impossible to provide the activities of various public and state structures without information technology. In this regard, the problem of protecting open and closed information, the right of participants in information processes in protection against criminal encroachments in our republic has become an urgent and main problem of the current society.

12.00.14 – ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ
12.00.14 – АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС

УДК: 342.97

Саъдиев Исмоил Зарифович,

мудири кафедраи ҳуқуқи маъмурӣ ва хизмати давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

E-mail: ismoil.s85@mail.ru

Тел.: (+992) 555-58-55-52.

**АСОСҲОИ ТАНЗИМИ МАЪМУРӢ-ҲУҚУҚИ СОҲАИ МАОРИФ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Калидвожаҳо: маориф; сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф; танзими ҳуқуқӣ; танзими маъмурӣ-ҳуқуқӣ; механизми танзими ҳуқуқӣ; принципҳо ва вазифаҳо; муносибатҳои соҳаи маориф.

Ключевые слова: образование; государственная политика в сфере образования; правовое регулирование; административно-правовое регулирование; механизм правового регулирования; принципы и задачи; отношения в сфере образования.

Keywords: education; state policy in the field of education; legal regulation; administrative and legal regulation; mechanism of legal regulation; principles and tasks; relations in the field of education.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - ҶТ) соҳаи маориф яке аз соҳаи марказӣ ва афзалиятнок ба ҳисоб рафта, чихати рушду такомули соҳаи мазкур ва танзими ҳуқуқи самараноки он ҳамчун падидаи меҳварии сиёсати мамлакат пайваста ҷораҳои дахлдор андешида мешавад. Чи тавре маълум аст, давлат ба хоҳири дар сатҳи дахлдор ба роҳ мондани танзими ҳуқуқи муносибаҳои соҳаи маориф ҳавасманд мебошад. Чунки рушди соҳаи маориф кафолати рушди кулли соҳаҳои кишвар аст.

Аз оғози солҳои истиқлолият соҳаи маорифи кишвар ба мушкилиҳои зиёд рӯ ба рӯ гардид. Махсусан меъёрҳои ҳуқуқи танзимкунандаи замони Шӯравӣ ба талаботи нави замон дар соҳаи маориф созгор набуданд. Зеро дар бозори кадрӣ талаботҳои нав ба миён омада, соҳаи маориф низ истиқлолияти соҳавиро ба даст овард ин ва дигар омилҳо тақозо менамуданд, ки соҳаи маориф бояд мавриди танзими дурусти ҳуқуқӣ қарор гирад.

Бо гузаштани ҶТ ба иқтисоди бозоргонӣ, бо демократикунони муносибатҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ доираи тадбиқи принцип ва усулҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ ва хусусии ҳуқуқӣ дар танзими

муносибатҳои соҳаи маориф меафзояд. Танзими муносибатҳо дар доираи шартномаҳо дар он сурат ҷой дошта метавонад, ки меъёрҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ ба ин тарзи танзими ҳуқуқӣ иҷозат дода бошанд. Дар баробари ин дар сурати аз ҷониби тарафҳои шартномаҳо риоя нагардидани шартҳои шартнома нақши мақомоти маъмурӣ дар ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои субъектони хусусӣ низ калон мебошад.

Танзими ҳуқуқӣ – намуди танзими иҷтимоист, ки дар шакли таъсиррасонии ҳуқуқӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ сурат мегирад. Танзими ҳуқуқӣ таъсиррасонии ҳуқуқи мақсаднок, самаранок, меъёрии муташаккил мебошад. Танзими ҳуқуқӣ ҳадафҳои худро дорад, ки ба манфиатҳои давлат, ҷомеа ва одамон робита доранд. Самаранокии танзими ҳуқуқӣ ба натиҷаҳои он муайян мешавад. Натиҷаҳои танзими ҳуқуқӣ муайян мекунанд, ки то чӣ андоза ҳадафҳои танзими ҳуқуқӣ воқеӣ буданд ва амалӣ гаштанд. Танзими ҳуқуқӣ муташаккилона, бо истифода аз муқаррароти меъёрӣ, давра ба давра, бо низом сурат мегирад [1, с. 535-536].

Дар таҷрибаи имрӯза танзими муносибатҳо дар соҳаи маориф ҳам бо роҳи

маъмурӣ-ҳуқуқӣ ва ҳам бо роҳи граждани-ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешаванд, ки ҳар ду васила дар ҷойи худашон муҳим ва муфид мебошанд. Танзими ҳуқуқӣ худ муайян мекунад, ки дар кадом ҳолат муносибатҳои соҳаи маориф бо роҳи маъмурӣ-ҳуқуқӣ ва дар кадом маврид бо роҳи шартномавӣ бояд танзим карда шаванд. Ин ду тарзи танзим муҳим буда, яке ҷойи дигарро гирифта наметавонад. Мо кӯшиш менамоем, ки асосҳои танзими маъмурӣ ҳуқуқиро дар соҳаи маориф дар ин ҷо таҳқиқ ва ошкор намоем.

Предмети танзими ҳуқуқиро дар соҳаи маориф муносибатҳои, ташкил медиҳанд, ки дар раванди амалинамое ҳуқуқ ба таҳсил ва идоракунии соҳаи маориф аз ҷониби мақомоти маъмурӣ ба вучуд меоянд, ташкил медиҳанд.

Объекти танзими ҳуқуқии соҳаи маорифро муносибатҳои ҷамъияти ташкил медиҳанд, ки дар онҳо унсурҳои соҳаи маориф мебошанд [2, с.31].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъи кор дар соҳаи маориф ба сиёсати иҷтимоии давлат алоқамандӣ дорад. Дар замони муосир аз сатҳи рушди маориф ва сифати маориф рушди ҳамаи соҳаҳои ҳаёти давлатию ҷамъиятӣ вобаста мебошад. Аз ин нигоҳ соҳаи мазкурӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ бояд заминаи мусоиду мувофиқи ҳуқуқӣ дошта бошад.

Ба хотири танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятии соҳаи маориф дар кишвар як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии сатҳи гуногун қабул гардидаанд.

Танзими меъёрии ҳуқуқии низомии маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои хусусияти бисёрзинагӣ мебошад. Айни замон дар танзими муносибатҳои соҳаи маориф як қатор санадҳои сатҳи байналмилалӣ, сатҳи ҷумҳуриявӣ, сатҳи маҳаллӣ ва сатҳи локалӣ қабул гардиданд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 5 эълон намудааст, ки “Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олӣ мебошанд. Ҳаёт, кадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд. Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд”. Яке аз чунин ҳуқуқҳои дар Конститутсия мустаҳкамгардида ин ҳуқуқ ба таҳсил мебошад.

Ин ҳуқуқ аз ҷониби давлат бо роҳи ташкили низомии маориф ва танзими дурусти ҳуқуқии соҳа таъмин карда мешавад.

Танзими ҳуқуқии соҳаи маориф фаъолияти мақсаднок оид ба низом даровардани муносибатҳои соҳаи маориф дар шароити иқтисоди бозоргонӣ ва модернизатсия мебошад.

Тавсифи вазъи танзими ҳуқуқӣ тақозои таҳлил намудани сарчашмаҳои муносибатҳои таҳқиқшавандаро пеш меорад. Мисли дигар соҳаҳои ҳаётӣ дар низомии маориф дар як вақт сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва милли амал менамояд. Ин ба он асоснок карда мешавад, ки низомии ҳуқуқ дарбаргирандаи блокҳои калони бо ҳам амалкунанда, яъне блоки дохилидавлатии (миллии) ҳуқуқ ва блоки ба принципҳои умумиэътирофшуда ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ (имплементатсияшуда) ба низомии ҳуқуқи муайян ворид шудаанд, мебошад [3, с. 435].

Тағйиротҳои куллие, ки солҳои 90 - уми асри гузашта ба вуқӯ пайвастанд тақозо намуданд, ки қонунҳои муосир барои давлати тозабунёд дар ҳама бахшҳо, аз ҷумла қонунҳо дар бахши маориф низ қабул гарданд.

Меъёрҳои ҳуқуқ дар соҳаи идоракунии маориф пойдевори ҳуқуқиест, ки дар таъба ба он муассиасҳои таълимӣ барои расидан ба ҳадафҳои худ фаъолияти худро бунёд мекунад. Ин меъёрҳо шаффофият ва мустаҳкамӣро дар муносибатҳои ҳуқуқӣ байни мақомоти идоракунандаи соҳаи маориф, муассисаҳои таълимӣ ва шаҳрвандон эҷод намуда, кафолати ҳуқуқиро оид ба қонёнамоеи талаботи шахсият ба маориф таъмин менамоянд [4, с. 45].

Васеъ шудани доираи танзими маъмурию ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятии соҳаи маориф ҷорӣ намудани муносибатҳои нав, инчунин тақмили меъёрҳои амалкунандаи мурофиавии қонунгузориро дар бораи маориф талаб мекунад. Ин бо назардошти он муҳим аст, ки «муқаррар намудани меъёрҳои дурусти мурофиавӣ ва рушди пайгиронаи онҳо демократикуноеи минбаъдаи танзими ҳуқуқии муносибатҳоро дар соҳаи маориф дар худ инъикос менамояд, зеро «мурофиавикунонӣ» ба принципҳои огоҳии шаҳрвандон, шаффофият, баробарии тарафҳо ва иштироки омма асос меёбад [5, с. 29].

Принципҳо, ҳадафҳо, вазифаҳо, низом ва мақомоти идоракунандаи соҳаи маъориф ва як қатор масъалаҳои марбути соҳа тавассути

санадҳои меъёрии ҳукукии аз ҷониби давлат бо тартиби муайян қабулшуда, муқаррар карда мешаванд. Зимнан қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ ҳукуку уҳдадорихоӣ асосии иштирокчиёни муносибатҳои соҳаи маорифро дар худ инъикос менамоянд.

Механизми танзими ҳукукӣ аз унсурҳои худ марҳилаҳои асосии зерин иборат мебошад: меъёрҳои ҳукукӣ; муносибатҳои ҳукукӣ; санадҳои амалишавии ҳукукҳои субъективӣ ва уҳдадорихоӣ ҳукукӣ. Вобаста ба ин Сотиволдиев Р.Ш. қайд менамояд, ки воситаҳои ҳукукӣ унсурҳои таркибии танзими ҳукукӣ ва механизми он мебошанд, ки дар таъсиррасонии мутаҷаххилонаи меъёрии ҳукукӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ истифода мешаванд [6, с. 536].

Муносибатҳои, ки дар соҳаи маориф ба вуҷуд меоянд аз ҷониби соҳаҳои гуногун ба танзим давроварда мешаванд, аммо танзими маъмурӣ-ҳукукӣ мавқеи меҳвариро дар байни онҳо ишғол менамояд.

Асоси ба роҳ мондани танзими маъмурӣ-ҳукукии соҳаи маориф аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун санади олии ҳукукӣ ва қонуни асосии кишвар инчунин қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” ва дигар қонунҳою санадҳои зерқонунӣ сарчашма мегирад.

Танзими маъмурӣ-ҳукукии соҳаи маориф ба принципҳои дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” аз 22 июли соли 2013 пешбинишуда роҳандозӣ карда мешавад.

Тибқи моддаи 4 “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф ба принципҳои зерин асос меёбад:

- баробарҳукукии шаҳрвандон дар гирифтани таҳсилоти босифат;
- қонуният, эҳтироми ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд;
- бартарии соҳаи маориф дар ҳама сатҳҳои идоракунии давлатӣ;
- ҳатмӣ будани таълими умумии асосӣ;
- дастрасии таҳсилоти миёнаи умумӣ ва идомаи таҳсил дар зинаҳои минбаъдаи таҳсилот дар асоси озмун;
- бартарии арзишҳои миллию умумибашарӣ, моҳияти башардӯстонаи мазмуни таҳсилот, рушди озодонаи шахс;

- муҳаббат ба Ватан, оила ва муҳити зист;
- ҷанбаи илмӣ, дунявӣ ва башардӯстонаи таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ;
- ягонагии фазои маърифатӣ фарҳангӣ, рушди фарҳанг ва ҳифзи анъанаҳои миллий;
- ҷанбаи инсондӯстӣ, демократӣ ва давлатӣ ҷамъиятии идоракунии соҳаи маориф ва шаффофият дар фаъолияти он;
- мустақилияти муассисаҳои таълимӣ;
- раванди муттасили таҳсил;
- мувофиқати соҳаи маориф ба талабот ва вазифаҳои рушди иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- рушди соҳаи маориф бо назардошти стандартҳои байналмилалӣ сифати таълим ва меъёрҳои байналмилалӣ таҳсилот;
- ҳавасмандгардонии маърифатнокшавии шахс ва инкишофи истеъдоди ӯ;
- пайдарҳамии раванди таҳсилот, ки алоқамандии зинаҳои таҳсилот ва ягонагии таълиму тарбияро таъмин месозад;
- ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот [7].

Ба ақидаи Г.И. Петрова, муносибатҳои дар соҳаи маориф муносибатҳои маъмурию ҳукукӣ мебошанд [8, с. 25].

В.И. Новоселов нуқтаи назари дигарро пешниҳод намуда, чунин мешуморад, ки меъёрҳои соҳаи маориф ба маънои аслии худ меъёрҳои маъмурию ҳукукӣ нестанд [9, с.33].

Баъзе муаллифон қайд мекунанд, ки фаъолияти таълимӣ, ба истиснои баъзе мавридҳо, хусусияти оммавӣ-ҳукукӣ надорад ва аз ин рӯ муносибатҳои дар соҳаи таълими шаҳрвандон маъмурӣ-ҳукукӣ нестанд. Чунин нуқтаи назар низ мавҷуд аст, ки ин муносибатҳои маҷмӯӣ мебошанд [10, с. 128].

Дар робита ба ин бояд таъкид дод, ки муносибатҳои соҳаи маорифи кишвар хусусияти бисёрсоҳавӣ дошта, вале инкишофи комили онро бе танзими маъмурӣ-ҳукукӣ тасаввур кардан ғайри имкон мебошад. Маҳз мавҷудияти танзими маъмурӣ-ҳукукӣ имкон фароҳам меорад, ки идоракунии самаранокӣ соҳаи маориф ташкил ва амалӣ карда шавад.

Меъёрҳои маъмурӣ-ҳукукӣ муносибатҳои идоракуниро дар соҳаи маориф танзим ва ҳифз мекунанд. Вале муносибатҳои ҷамъиятии дар соҳаи маориф бавучудояндаро танҳо ба муносибатҳои маъмурӣ-ҳукукӣ ворид намудан қобили қабул нест. Дар ин бобат фикри Г.

Дорохова, ки муносибатҳои соҳаи маориф соҳаи маорифи кишвар нишон медиҳад, ки гуногунранг мебошанд [11, с.34], дуруст ханӯз ҳам ташкили сатҳи олии идоракунии соҳаи маориф ва танзими маъмури ҳукукии мешуморем.

Инкишофи маориф ва умуман низоми соҳа ба сатҳи дахлдори худ нарасида, ба маорифро дар асл идоракунии муайян мекунад. мукамалнамоӣ ва бозбинӣ эҳтиёҷ дорад. Омӯзиши ҳолати танзими маъмури ҳукукии

Рӯйхати адабиёт:

1. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ// Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз рӯйи ихтисоси ҳуқуқшиносӣ таҳсил мекунанд. Душанбе 2014 “Империял Групп” – с. 535-536.
2. Образовательное право России / В. И. Шкатулла – «Юстицинформ», 2015. – с. 31.
3. Венгеров А.Б. Теория государства и права / Учебник. М. ОМЕГА-Л.2007. – с. 435.
4. Алехин А.П., Козлов Ю.М., Кармолцкий А.А. Административное право РФ. М, 1995. Ч. 2. С. 17; Стариков Ю.Н. Административное право: В 2 ч. Ч. 2. Кн. 1: Формы и методы управленческих действий. Правовые акты управления. Административный договор. Административная юстиция. Воронеж, 2001. – с. 45
5. Дорохова Г. А, Указ, соч. - с. 29.
6. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (китоби дарсӣ барои муассисаҳои олии касбӣ).- Душанбе: “Империял-Групп” 2014. – с. 536.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июли соли 2013 «Дар бораи маориф» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2013, №7, мод. 532; с. 2014, №3, мод. 156, №7, қ. 2, мод. 422; с. 2016, №3, мод. 148, №7, мод. 624; с. 2017, №7-9, мод. 581; с. 2018, №5, мод. 278)
8. Петров Г.И. Административная правосубъектность граждан. - Издательство вузов. Правоведение, 1975.-№1. – С. 25.
9. Новоселов В.И. Правовое положение граждан в советском государственном управлении. – Саратов, 1976. – С. 33.
10. Сапарғалиев Г.С., Баянов Е.Б. Отношения по обучению и воспитанию граждан - предмет правового регулирования.// Советское государство и право.- 1977. -№8. – С. 128.
11. Дорохова Г. А. Правовое положение личности в области народного образования. – С. 34.

Аннотатсия

Асосҳои танзими маъмури-ҳукукии соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола масоили танзими маъмури-ҳукукии соҳаи маориф мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ҳамзамон вобаста ба саҳми танзими маъмури-ҳуқуқӣ дар соҳаи маориф изҳори назар пешниҳод гардида, вазъи кунунии идоракунии соҳаи маориф ва танзими маъмури-ҳукукии он муайян карда шудааст.

Аннотация

Основы административно-правового регулирования образования в Республике Таджикистан

В статье проанализированы вопросы административно-правового регулирования сферы образования. При этом представлено мнение относительно вклада административно-правового регулирования в сфере образования, определено современное состояние управления сферой образования и его административно-правового регулирования.

Annotation

Fundamentals of administrative and legal regulation of education in the Republic of Tajikistan

The article analyzes the issues of administrative and legal regulation of the education sector. At the same time, an opinion is presented on the contribution of administrative and legal regulation in the field of education, the current state of management in the field of education and its administrative and legal regulation is determined.

УДК: 34.096

Раҷабзода Мутеъулло Сафаралӣ,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи маъмурӣ ва хизмати давлатӣ, Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муовини прокурори шаҳри Душанбе, мушовири адлияи дараҷаи I.

E-mail: rmuteollo@mail.ru

Тел.: (+992) 777-77-38-38.

САРЧАШМАҲОИ ТАНЗИМКУНАНДАИ ХИЗМАТ ДАР МАҚОМОТИ ПРОКУРАТУРАИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: сарчашмаҳои ҳуқуқ; меъёрҳои ҳуқуқ; қонунгузорӣ; хизмати давлатӣ; мақомоти прокуратура.

Ключевые слова: источники права; правовые нормы; законодательство; государственная служба; органы прокуратуры.

Key words: sources of law; legal norms; legislation; civil service; bodies of the prosecutor's office.

Хизмат дар мақомоти прокуратура як навъи хизмати оммавӣ ба ҳисоб рафта, аз нуқтаи ибтидоии худ то нуқтаи ниҳоияш зери танзими сарчашмаҳои ҳуқуқӣ қарор дорад. Бинобар ҳамин таҳлил, муайян кардан ва баррасӣ намудани сарчашмаҳои танзимкунандаи хизмат дар мақомоти прокуратура яке аз масъалаҳои меҳвари илми ҳуқуқи маъмурӣ ба ҳисоб меравад.

Барои дарки ҳамаҷонибаи масъалаи таҳлилшаванда зарур аст нахуст мафҳуми сарчашмаҳои ҳуқуқро ошкор созем. Дар адабиёти ҳуқуқии ватанию хориҷӣ оид ба мафҳуми сарчашмаҳои ҳуқуқ фикру мулоҳизаҳои мухталиф ҷой доранд. Бо вучуди гуногунандешӣ аксари олимони соҳаи ҳуқуқ ба як андешаи умумӣ ва ягона муттаҳид мешаванд, ин ҳам бошад онҳо сарчашмаи ҳуқуқро танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ арзёбӣ намуда, қонунҳо ва санадҳои дигари меъёрӣ-ҳуқуқиро сарчашмаҳои ҳуқуқ эътироф менамоянд.

Ба андешаи олими ватанӣ Сотиволдиев Р.Ш. мафҳуми «сарчашмаи ҳуқуқ» мафҳуми думаъно мебошад. Ба маънои васеъ сарчашмаи ҳуқуқ гуфта, шароити мавҷудаи моддӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеаро меноманд, ки ба қабули санадҳои ҳуқуқӣ боис мегарданд. Ба маънои расмӣ (юридикӣ) бошад, мафҳуми сарчашмаи ҳуқуқ ҳамчун шакли ифодаи меъёри ҳуқуқ фаҳмида мешавад, ки

тавассуташон муносибатҳои ҷамъиятӣ ба танзим дароварда мешаванд [1, с. 129].

Мо чунин меҳисобем, ки сарчашмаҳои ҳуқуқ ин шакли махсуси ифодаёбии ҳудро дошта, дар шакли Конститутсия, қонунҳо, кодексҳо, қарорҳо, фармонҳо, низомномаҳо ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ифода меёбанд. Мувофиқан, сарчашмаҳои танзимкунандаи хизмати давлатӣ дар умум ва сарчашмаҳои хизмат дар мақомоти прокуратура низ дорои шакли зоҳирии худ мебошанд ва аз рӯи нишонаҳои умумии худ аз сарчашмаҳои дигари ҳуқуқ ҳеч тафовуте надоранд.

Дар мавриди шарҳу тавзеҳи мафҳуми сарчашмаҳои меъёрии ҳуқуқии хизмати давлатӣ ва сарчашмаҳои танзимкунандаи хизмат дар мақомоти Прокуратура бар аъло маънои расмӣ (юридикии) он мавриди истифода қарор мегирад.

Ба сифати сарчашмаҳои меъёрии ҳуқуқии хизмат дар мақомоти прокуратура меъёрҳои ҳуқуқие дар назар дошта мешаванд, ки онҳо раванди ташкил, адо ва қатъ гардидани хизмати давлатиро дар мақомоти прокуратура, инчунин муносибатҳои дигари ба онҳо алоқамандро ба танзим медароранд.

Ба андешаи Ойев Х. сарчашмаи меъёрии ҳуқуқии хизмати давлатӣ гуфта, шакли зоҳиршавии меъёрҳои ҳуқуқиро мефаҳманд, ки онҳо дар асл санади ҳуқуқии мақомоти давлатӣ буда, характери меъёрӣ дошта, муносибатҳои

давлатию хидматиро танзим менамоянд. Ба ибораи дигар сарчашмаҳои меъёрии ҳукукии хизмати давлатӣ он асосҳои ҳукукие мебошанд, ки барои танзим намудани муносибатҳои давлатию хидматӣ равона карда шудаанд [2, с. 46].

Хизмат дар мақомоти Прокуратура як намуди хизмати давлатӣ ба ҳисоб рафта, ҳамчун падидаи ҳукуки маъмурӣ аз меъёрҳои ҳукукии сатҳи қабулашон гуногун иборат мебошад. Ҳар як меъёри ҳукуки маъмурӣ ба танзими муносибатҳои маъмурӣ дар умум ва дар алоҳидагӣ ба институтҳои ҳукуки маъмурӣ равона гардидаанд. Меъёрҳои ҳукукии танзимкунандаи ниҳоди хизмати давлатӣ дорои аломатҳои зерин мебошанд: шакли махсуси ифодаёбии худро доранд, яъне дар санадҳои ҳукукии бо тартиби муайян намудаи қонунгузорӣ қабул гардидаанд; хусусияти дохилисохторӣ доранд; бо ҷораҳои маҷбурсозии давлатӣ таъмин карда мешаванд; дар сурати вайрон шуданашон ҷавобгарии ҳукукии навъҳои гуногунро ба бор меоранд.

Сарчашмаҳои ҳукукро Ғафурзода А.Д. ва Саъдиев И.З. аз рӯи асосҳои зерин тасниф намудаанд:

1) вобаста ба қувваи ҳукуқӣ;

2) вобаста ба доираи амал;

3) вобаста ба вақти амал;

4) вобаста ба мақомоти санадҳои меъёрии ҳукукиро қабулкунанда;

5) вобаста ба шакли санад.

Олимони кишвар Ғафурзода А.Д. ва Саъдиев И.З. аслан сарчашмаҳои ҳукуки молиявиро матраҳ менамоянд, вале таснифи сарчашмаҳои ҳукуқ, ки аз ҷониби онҳо пешкаш карда шудааст, ин гуна таснифро дар соҳаи хизмати давлатӣ дар умум ва хизмат дар мақомоти прокуратура истифода намудан қобили қабул мебошад.

Аз рӯи таснифи аввал, яъне қувваи ҳукуқӣ, сарчашмаҳои меъёрии ҳукуқӣ дар бахши муқовимат ба коррупсия дар хизмати давлатӣ дар низоми муайян мавқеъ гирифтаанд. Моҳияти аз рӯи қувваи ҳукуқӣ ба таври мушаххас ҷойгир кардани санадҳои меъёрии ҳукуқӣ, ки ба ҳамаи соҳаҳои ҳукуқ рабт доранд, аҳамияти муҳими на танҳо назаривӣ, балки амалӣ низ дорад. Бинобар ҳамин, Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳукуқӣ» дар моддаи 9-уми худ вобаста

ба қувваи ҳукуқӣ санадҳои меъёрии ҳукукии ҚТ –ро ба чунин тартиб муқаррар намудааст:

- Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- қонунҳои бо роҳи раёйпулсии умумихалқӣ қабулгардида;

- санадҳои ҳукукии байналмилалӣ, ки

Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст;

- қонунҳои конститутсионӣ;

- кодексҳо, қонунҳо;

- қарорҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- қарорҳои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- фармоишҳои вазоратҳо, мақомоти назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин қарорҳои кумитаҳои давлатӣ, Бонки миллии Тоҷикистон ва Агентии амнияти ядрӣ ва радиатсионии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;

- қарорҳои маҷлисиҳои вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе;

- қарорҳои раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе;

- қарорҳои маҷлисиҳои вакилони халқи шаҳрҳо ва ноҳияҳо;

- қарорҳои раисони шаҳрҳо ва ноҳияҳо;

- қарорҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот.

Аз рӯи таснифи дуюм, яъне вобаста ба доираи амал, сарчашмаҳои ҳукуқ ба ду навъ ҷудо мешаванд. Якум, санадҳои меъёрии ҳукукие, ки дар тамоми қаламрави ҚТ амал менамоянд. Дуюм, санадҳои меъёрии ҳукукие, ки дар ҳудуди минтақаи алоҳидаи кишвар амал менамоянд.

Аз рӯи таснифи сеюм, яъне вобаста ба вақти амал санадҳои меъёрии ҳукуқӣ ба ду намуд ҷудо мешаванд:

1. Доимоамалкунанда;

2. Муваққатан амалкунанда.

Аз рӯи таснифи чорум, яъне вобаста ба мақомоти санадҳои ҳукукии меъёро

қабулқунанда мансубияти субъектони қабулқунандаи санадҳои ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд. Дар мамлакат як қатор субъектон ҳуқуқи қабул намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқиро доранд, ба монанди: Маҷлиси Олии ҚТ, Президенти ҚТ, Ҳукумати ҚТ ва дигар субъектони ҳуқуқэҷодқунанда.

Аз рӯи таснифи панҷум, яъне вобаста ба шакли санад сарчашмаҳои меъёрии ҳуқуқиро шаклҳои махсус ташкил медиҳад, ки он ҳам бошад дар шакли Конституция, қонунҳои конституционӣ, қонунҳо, кодексҳо, фармонҳо, қарорҳо ва ғайра таҷассум меёбанд. [3, с. 49].

Тамоми ҷанбаҳои хизмат дар мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қонунгузорӣ танзим карда мешаванд. Истилоҳи «қонунгузорӣ» дар адабиёти илмию таълимӣ, дар матни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ васеъ истифода мешавад. Муайян намудани мафҳуми қонунгузорӣ аҳамияти муҳими илмӣ ва амалӣ дорад. Аҳамияти илмӣ мафҳуми қонунгузорӣ дар он аст, ки бо як қатор мафҳумҳо ва категорияҳои илмӣ-назариявӣ, ба мисли «низоми қонунгузорӣ», «санадҳои қонунгузорӣ», «санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», «сарчашмаҳои ҳуқуқ», «фаъолияти қонунгузорӣ», «фаъолияти ҳуқуқэҷодқунӣ» ва дигар мафҳумҳо робитаи зич дорад.

Ҷанбаи амалии мафҳуми қонунгузорӣ дар он ифода меёбад, ки дар матни қонунҳо, кодексҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, стратегияҳо, консепсияҳо ва барномаҳои давлатӣ, фаъолияти амалии мақомоти давлатӣ, зимни мураттабсозии қонунгузорӣ дар фаъолияти иттилоотӣ-ҳуқуқӣ васеъ истифода мешавад.

Мувофиқи моддаи 2 Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, № 1414 қонунгузорӣ ин санадҳои меъёрии ҳуқуқие мебошанд, ки муносибатҳои ҷамъиятиро дар маҷмӯъ ё дар соҳаи муайян танзим мекунанд. Дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳуми васеъ ва маҳдуди қонунгузорӣ пешниҳод карда мешавад. Ба маънои маҳдуд маҷмӯи қонунҳо ва дар маънои васеъ қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, ки ҚТ эътироф намудааст, фаҳмида мешавад.

Айни замон ҳар ду мафҳуми зикршуда ҳам дар амалия ва ҳам дар назария эътироф шуда, ҷонибдорон ва мунаққидони худро

дорад. Р.Ш. Шарофзода қайд мекунад, ки аз лиҳози илмӣ истифодаи якҷояи мафҳумҳои васеъ ва маҳдуди «қонунгузорӣ» (мафҳуми интегративӣ) мувофиқи мақсад аст, чунки барои таҳқиқоти илмӣ мафҳуми мазкур, таъмини нуфузи қонун дар давлати ҳуқуқбунёд, волоият ва сифати қонун, робитаи низоми ҳуқуқ ва низоми қонунгузорӣ, тақмили сохти уфуқӣ ва амудии қонунгузорӣ, инкишофи соҳаҳои қонунгузорӣ, воҳидҳои комплекси қонунгузорӣ мусоидат менамояд. Аз лиҳози амалӣ бошад, мафҳуми васеи қонунгузорӣ дар матни қонунҳо ва кодексҳо ҳоло истифода мешавад ва дар шароити васеъ гардидани доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, васеъшавии ҳаҷми қонунгузорӣ, инкишофи минбаъдаи он бо мақсади танзими муносибатҳои нави ҷамъиятӣ аҳамияти амалӣ дорад [4, с. 23].

Қонунгузорӣ ба маънои маҳдуд, маҷмӯи қонунҳо мебошад. Чунин мафҳуми «қонунгузорӣ», яқум, аз талаботи волоияти қонун дар давлати ҳуқуқбунёд бармеояд, дуҷум, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро, ки мутобиқ ба қонун мебошанд, дар назар дорад. Қонунгузорӣ ба маънои васеъ, маҷмӯи ҳам қонунҳо ва ҳам санадҳои дигари меъёрии ҳуқуқӣ мебошад.

Ба ақидаи М.З. Раҳимзода қонунҳои амалқунандаи Тоҷикистон тамоҷул ба фаҳмиши мафҳуми «қонунгузорӣ» ба маънои васеъ доранд, ки он аз Конституция, қонунҳо, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ ва санадҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон иборат мебошад ва он ба сифати моддаи алоҳида дар онҳо ифода шудааст. [5. С. 20]

Қонунгузорию танзимқунандаи хизмат дар мақомот ва муассисаҳои Прокуратура ин маҷмӯи санадҳои қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии зерқонунӣ мебошанд, ки муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи мазкур ба танзим медароранд. Қонунгузорию бахши хизмати давлатӣ дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла хизмат дар мақомоти прокуратура дар ҚТ ба Конституция асос ёфта, аз Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» қонунҳои ҚТ дар бахши хизмати давлатӣ, фармонҳои Президенти ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии зерқонунӣ иборат мебошад.

Дар раванди амалигардони хизмати давлатӣ муносибатҳои зиёд ба вучуд меоянд, ки қомилан ҳамаи онҳо бо меъёрҳои падидаи (институти) хизмати давлатӣ мавриди танзим қарор мегиранд. Зимнан дар раванди амалигардони хизмат дар мақомоти Прокуратура низ як қатор муносибатҳо ба вучуд меоянд, ки онҳо бо меъёрҳои соҳаи ҳуқуқи маъмурӣ, ҷиноятӣ ва қонунҳои дигар мавриди танзим қарор мегиранд.

Қонунгузори танзимкунандаи муносибатҳо дар бахши хизмат дар мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаҳои гуногуни инкишофро паси сар намуда, дар замони соҳибистиклолии кишвар муқаммал гардид. Бояд қайд намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ислоҳоти соҳаи идоракунии хизмати давлатӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад. Дар ташаққул ва рушди сохтори хизмати давлатӣ дар низомии хизмати давлатии шахрвандӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳарбӣ танзими самараноки давлатӣ ба роҳ монда шудааст. Мавҷудияти санадҳои муқаммалӣ меъёрии ҳуқуқӣ дар самти хизмати давлатӣ нақши пешбаранда ва муайянкунанда дорад. Низомии муқаммалӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ яке аз механизмҳои нисбатан муҳиме мебошад, ки ба давлат имконияти амалӣ намудани хизмати давлатӣ бо риояи присиҷҳои соҳаро муҳайё месозад.

Даврони соҳибистиклолӣ марҳилаи фаъоли рушди қонунгузори хизмати давлатӣ махсуб ёфта, ба рушди муносибатҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мусоидат намуда истодааст. Тақмили қонунгузори хизмати давлатӣ бо як қатор омилҳо, аз ҷумла дигаргуниҳои фаъолияти идоракунии давлатӣ, низомии нави

иқтисодӣ (устувории хизмати давлатӣ, идоракунии самараноки муносибатҳо, қанорагирӣ намудани хизматчиёни давлатӣ аз муносибатҳои коррупсионӣ) ва ғайра асос ёфта, қабули қонунҳои нав ба талаботи объективӣ ҷамъият мутобиқро тақозо менамояд.

Ф.Т. Тоҳиров зикр менамояд - “этирофи мустақилияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳаёт проблемаҳои навро дар соҳаи ҳуқуқ ба миён гузошт, ки вазифаи асосии он ташаққули низомии нави ҳуқуқии давлати соҳибхитӣ ва мушкilotи бо вай алоқаманди ворисият дар ҳуқуқ мебошад” [6. С. 41].

Зимнан дар соҳаи хизмати давлатӣ низ мушкilotҳои нав ба миён омад, ки ба хотири дуруст ба роҳ мондани танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар назди илмҳои ҳуқуқшиносӣ як қатор вазифаҳои навро вогузошт. Яке аз асоситарин вазифаҳои падидаи хизмати давлатӣ таҳия, қабул ва дар ҳаёт татбиқ намудани сарчашмаҳои нави ҳуқуқ ба ҳисоб мерафт.

Қонунгузори танзимкунандаи муносибатҳо дар бахши хизмат дар мақомоти прокуратура ин маҷмуи санадҳои қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии зерқонунӣ мебошанд, ки муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи мазкур ба танзим мебароранд. Қонунгузори бахши хизмати давлатӣ дар мақомоти прокуратураи ҚТ ба Конституция асос ёфта, аз қонунҳое, ки вақолати мақомоти прокуратура муайян мекунанд, қонунҳои ҚТ дар ин соҳа, фармонҳои Президенти ҚТ, санадҳои Прокурори генералӣ ва дигар санадҳои меъёрии зерқонунӣ иборат мебошад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат. Китоби дарсӣ. «Империял групп». – Душанбе 2014. С. 129.
2. Ойев Х. Хизмати давлатӣ (китоби дарсӣ). Душанбе «Ирфон» 2011. С. 46.
3. Ғафурзода А.Д., Саъдиев И.З. Ҳуқуқи молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Душанбе: «Иршон», 2021. С. 49.
4. Шарофзода, Р.Ш. Инкишофи мафҳуми “қонунгузорӣ” дар робита бо нуқтаи назари илмӣ ва ифодаи меъёрӣ // Раванди қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва мушкilotҳо (маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, шаҳри Душанбе, 31 март соли 2020 // Зери назари номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Саидзода И.Ҳ. – Душанбе, 2020. – С. 23.
5. Раҳимов М.З. Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлолият: инкишоф ва проблемаҳо // Инкишофи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлолият: маводҳои конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба 20-умин солгарди Истиқлолияти давлатии

Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26-29 августи соли 2011 // Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Раҳимов М.Р. – Душанбе: Эр-граф. – С. 20.

6. Проблемы формирования правовой системы Республики Таджикистан // Государства и право. – Душанбе, 1997. - № 4. - С. 41.

Аннотатсия

Сарчашмаҳои танзимкунандаи хизмат дар мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур мафҳуми сарчашмаҳои танзимкунандаи муносибатҳои хизматӣ дар мақомоти Прокуратура ошкор гардида, сарчашмаҳои меъёрии ҳуқуқии баҳши хизмати давлатӣ дар низоми Прокуратура мавриди муҳокима ва таҳлили илмӣ қарор гирифтааст. Ҳамзамон таснифи сарчашмаҳои ҳуқуқ дар баҳши мазкур пешкаш карда шудааст. Муаллиф назари худро оид ба сарчашмаҳои танзимкунандаи муносибатҳои хизматӣ дар мақомоти Прокуратура пешкаш намудааст.

Аннотация

Нормативно-правовые источники службы в органах прокуратуры Республики Таджикистан

В данной статье выявляются понятие источников, регулирующих служебные отношения в органах прокуратуры, а также обсуждаются и научно анализируются нормативно-правовые источники сферы государственной службы в органах прокуратуры. В то же время в данном разделе представлена классификация источников права. Автор представил свое мнение об источниках регулирования служебных отношений в органах прокуратуры.

Annotation

Regulatory sources of service in the prosecutor's office of the Republic of Tajikist

This article identifies the concept of sources regulating official relations in the bodies of the prosecutor's office, as well as discusses and scientifically analyzes the legal sources of the civil service in the prosecutor's office. At the same time, this section presents a classification of sources of law. The author presented his opinion on the sources of regulation of service relations in the bodies of the prosecutor's office.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ЧАВОН

Трибуна молодых ученых

УДК: 347.2/.3

Исмоил Ифтихор Исроил,

сармутахассиси шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ
Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: soliev_1998@list.ru

Тел.: (+992) 888-81-29-66.

БАЪЗЕ АЗ МУШКИЛОТҲОИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ВАЙРОН КАРДАНИ СОХТМОНИ
ХУДСАРОНА ВА ОҚИБАТҲОИ ҲУҚУҚИИ ОН

Калидвожаҳо: сохтмони худсарона; оқибатҳои ҳуқуқӣ; объекти сохтмони худсарона; ҳуқуқи моликият; вайрон кардани сохтмони худсарона; эътирофи сохтмони худсарона.

Ключевые слова: самовольная постройка; правовые последствия; объект самовольной постройки; права собственности; снос самовольной постройки; признание самовольной постройки.

Keywords: unauthorized building; legal consequences; object of unauthorized construction; property rights; demolition of unauthorized buildings; recognition of unauthorized construction.

Яке аз масъалаҳои муҳим ҳангоми анҷом додани сохтмони худсарона оқибатҳои ҳуқуқии он ба шумор меравад. Мутобиқи қисми 2 моддаи 246 Кодекси гражданинӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1999, №802 [1] шахсе, ки сохтмони худсаронаро анҷом додааст, ба он ҳуқуқи молиқӣ пайдо намекунад. Ӯ ҳуқуқ надорад чунин биноро ихтиёрдорӣ кунад, тухфа намояд, ба иҷора супорад ва дигар аҳдҳоро анҷом диҳад. Иморат бояд аз тарафи шахси онро сохта ё аз ҳисоби ӯ ба ғайр аз ҳолатҳои пешбиниамудаи қисми 3 моддаи мазкур, вайрон карда мешавад.

Вайрон кардани сохтмони худсарона ҳамчун ҷавобгарии гражданинӣ танҳо дар сурати бунёд сохтмони худсарона дар қитъаи заминӣ мутобиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ва дигар санади ҳуқуқӣ барои чунин мақсад ҷудонашуда ё бидуни гирифтани иҷозати зарурӣ ё ба таври назаррас вайрон кардани меъёру қоидаҳои шахрсозӣ имконпазир аст.

Объекти даъво оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона молу мулки ба таври инфиродӣ муайяншуда - сохтмони худсарона мебошад, ба шарте ки агар он бо ҳар роҳ ба даъвогар ҳалал расонад ё ҳуқуқ, манфиат ё амнияти ӯро вайрон кунад ё таҳдид кунад. Предмети даъво оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона ҳуқуқ ва манфиатҳои

қонунии даъвогар мебошад, ки дар натиҷаи сохтмони худсарона вайрон карда мешаванд.

Қонунгузорию гражданинӣ барои шахсе, ки сохтмони худсарона анҷом додааст, оқибатҳои зерини номатлубро пешбинӣ намудааст:

- шахсе, ки сохтмони худсаронаро анҷом додааст, ба он ҳуқуқи молиқӣ пайдо намекунад;

- имконнопазир будани ихтиёрдорию сохтмоне, ки худсарона бунёд гардидааст;

- агар сохтмони худсарона дар заминӣ худсарона ишғолгардида анҷом ёфта бошад, шахсе, ки сохтмонро анҷом додааст, ҳуқуқи талаби ҷуброни хароҷотро надорад [2, с. 47].

Сохтмони худсарона аз тарафи шахси онро сохта ё аз ҳисоби ӯ ба ғайр аз ҳолатҳои пешбиниамудаи қисми 3 моддаи 246 Кодекси гражданинӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон вайрон карда мешавад.

Оқибати ҳуқуқии якуми чунин амал аз он иборат аст, ки шахсе, ки сохтмони худсаронаро анҷом додааст, ба он ҳуқуқи моликият ба даст намеорад. Қонунгузор зарур донистааст, ки ин меъёрро мушаххас гардонад ва ба он ишора намояд, ки бунёдкунандаи сохтмон имкон надорад бо объекти сохтмон амали дорои хусусияти идоракуниро иҷро кунад.

Тибқи моддаи 232 Кодекси гражданинӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1999,

№802 [1] ҳукуки моликият ҳукуки қонунан эътирофгардида ва ҳифзшавандаи субъект оид ба тибки салоҳдиди худ соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намудани молу мулк мебошад. Молик ҳуқуқ дорад молу мулк худро соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намояд.

Ҳукуки соҳибият аз имконияти ҳукуки таъминшударо ҳақиқатан татбиқ гардидани моликияти ҳукуки молу мулк иборат мебошад. Ҳукуки истифодаи молу мулк имконияти қонунан аз молу мулк ба даст овардани хосиятҳои табиӣ ғайриқонунӣ он ва ҳамчунин аз он ғоида гирифтани аст. Ғоида метавонад ба тариқи даромад, афзоиши самар, насл ё шаклҳои дигар ба даст ояд.

Ҳукуки ихтиёрдорӣ - ин имконияти аз ҷиҳати ҳуқуқӣ таъминшудаи муайян намудани тақдир ҳукуки молу мулк иборат мебошад [1].

Тибки моддаи 104 Кодекси замини ҚТ аз 13 декабри соли 1996, №326 [5] қитъаҳои замини худсарона ишғолкардашуда бе ҷуброни хароҷоте, ки дар муддати ғайриқонунӣ истифодабарӣ сарф шудааст, мувофиқи таъиноташон баргардонидани мешаванд. Ба ҳолати барои истифодаи мувофиқ баргардонидани қитъаҳои замин, аз ҷумла барҳам додани сохтмон аз ҳисоби шахсоне, ки қитъаҳои заминро худсарона ишғол намудаанд, амалӣ карда мешаванд.

Яъне он хароҷоти маҳсулоти сохтмонӣ ва молию пулие, ки ҳангоми бунёди сохтмони ғайриқонунӣ ва истифодаи он шахрванд сарф намудааст ба ӯ ҷуброн карда намешавад, дар баробари ин сохтмони ғайриқонунӣ аз ҳисоби шахсе, ки қитъаи заминро худсарона ишғол намудааст, вайрон карда мешавад.

Қитъаҳои замини худсарона ишғолшуда бо қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳия (шаҳр) баргардонидани мешаванд [5].

Сохтмони худсарона мувофиқи қоидаи умумӣ бояд вайрон карда шавад. Ба ҳамин меъёр қоидаҳои боби 12 Кодекси шаҳрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 декабри соли 2012, №438 мувофиқ аст, ки мутобиқи он шахсе, ки барои сохтмон ё тағйир додани объектҳои меъморӣ бе иҷозати дахлдор барои сохтмон гунаҳкор аст, уҳдадор мебошад аз ҳисоби худ сохтмони худсаронаро вайрон кунад (пурра аз

байн барад) ё объектҳои меъмориро ба ҳолати ибтидоӣ баргадонад [3, с. 583].

Асосҳои вайрон кардани сохтмони худсарона инҳо мебошанд:

- бунёди сохтмон дар қитъаи замини мутобиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ва дигар санади ҳуқуқӣ барои чунин мақсад ҷудонашуда;

- бунёди сохтмон бидуни гирифтани иҷозати зарурӣ;

- бунёди сохтмон бо ба таври назаррас вайрон кардани меъёру қоидаҳои шаҳрсозӣ;

- агар сохтмони худсарона ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи дигар шахсонро вайрон кунад ё ба ҳаёт ва саломатии онҳо ё беҳатарии иншооти дар атрофи ин сохтмон ҷойгиршуда таҳдид намояд.

Мувофиқи моддаи 80 Кодекси шаҳрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 декабри соли 2012, №438 [4] бино ва иншоот ё як қисми онҳо, ки дар қитъаи замини худсарона ишғолнамуда сохта шудаанд ё дорои нуқсоне бошанд, ки ба ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, беосеб нигоҳ доштани молу мулкҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ таҳдид кунанд ва ин норасоӣҳо наметавонанд дар чараёни таъмир ё азнавсозӣ бартараф карда шаванд, онҳо таҷзия ва вайрон карда мешаванд.

Пас аз муайян кардани вазъи ҳукуки сохтмон, яъне худсарона будан ё набудани он, саволе ба миён меояд, ки дар натиҷаи он кадом чораҳои ҳуқуқӣ татбиқ карда мешаванд. Дар моддаи 246-и Кодекси граҷдани Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1999, №802 [1] ду оқибати эҳтимолии бунёди сохтмони худсаронаро муқаррар мекунад, ки яке аз онҳо вайрон кардани он мебошад.

Чун қоида, сохтмони худсарона бояд вайрон карда шавад, зеро чунин сохтмон аз аввал бар хилофи талаботи қонун сохта шуда, бо ин поймол кардани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҳам шаҳрвандон ва ҳам дар маҷмӯъ ҷомеа, аз ҷумла дар натиҷаи анҷом додани сохтмони худсарона эҳтимолияти ба миён омадани хавф ба ҳаёт ва саломатии одамон вучуд дорад.

Дар адабиётҳо оид ба асосҳои ҳукуки вайрон кардани сохтмони худсарона андешаҳои гуногун мавҷуданд. Дар баробари он, ки вайрон кардани сохтмони худсарона оқибати бунёди он ё оқибати эътироф

накардани ҳукуки моликият аст, баҳсҳо низ ҳастанд, ки вайрон кардани сохтмони худсарона як таҳрими ҳукукии хусусӣ аст [10, с. 138].

Баъзе аз олимони дигар бар ин назаранд, ки вайрон кардани сохтмони худсарона танҳо оқибати мантиқии эътироф накардани ҳукуки моликият ба он аст, бинобар ин, ҳуди таҳрим тибқи қонун эътироф накардани ҳукуки моликият ба сохтмони худсарона мебошад [11, с. 56].

Аз мавқеъҳои болозикр, дуруст ба назар мерасад, ки Кодекси граждани Чумхурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1999, №802 [1] нишон медиҳад, ки сохтмони худсарона бояд вайрон карда шавад ва танҳо ҳамчун истисно аз ин қоида, дар сурати мавҷуд будани маҷмӯи шартҳо метавонад, ки ҳукуки молумулкӣ ба объекти сохтмони худсарона эътироф карда шавад.

Аз рӯи муқаррароти қонунгузори амалкунанда ду тартиби вайрон намудани сохтмони худсарона пешбинӣ гардидааст:

- тартиби маъмурӣ;
- тартиби судӣ.

Н. Яковлев қайд мекунад, ки бо тартиби маъмурӣ танҳо дар бораи вайрон кардани сохтмонҳое, ки қаблан аз тарафи суд худсарона доништа шуда буданд, қарор қабул кардан мумкин аст [17, с. 17].

Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ қайд карда шудааст, ки вайрон кардани сохтмони худсарона бо тартиби маъмурӣ танҳо дар сурати мавҷуд набудани соҳиби чунин сохтмон сурат мегирад [18, с. 34].

Камбудии назаррас мавҷуд набудани тартиби муқарраршудаи вайрон кардани сохтмони худсарона ба таври маъмурӣ мебошад. Чунин ба назар мерасад, ки чунин тартиб дар қонунгузорӣ муқаррар карда шавад, зеро мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳам ҳамчун мақома, ки қарор дар бораи вайрон кардани сохтмони худсаронаро қабул менамояд ва ҳамчун тарафи баҳс баромад менамояд, мустақилона ин гуна тартибро муқаррар карда наметавонанд.

Масъалаи дигар ин муайян кардани муроҷиаткунанда ба суд бо талаби вайрон кардани сохтмони худсарона мебошад. Бешубҳа, даъвогарони даъво оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона шахсоне

мебошанд, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии онҳо дар сурати нигоҳ доштани объекти сохтмони худсарона вайрон карда мешаванд.

Ҳукуки ба суд муроҷиат кардан бо талаби вайрон кардани сохтмони худсаронаро инҳо соҳиб мебошанд: соҳиби қитъаи замин, субъекти ҳукуки дигари ашёӣ ба қитъаи замин, соҳиби қонунии он ё шахсе, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии он дар сурати нигоҳ доштани сохтмони худсарона вайрон карда мешаванд.

Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ҳамчун шахсоне, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии онҳо дар сурати нигоҳ доштани сохтмони худсарона вайрон карда мешаванд. Масалан, соҳибони қитъаҳои замини ҳамсоя, соҳибони биноҳо, иншоотҳо, агар қоидавайронкуниҳои дар рафти сохтмон содиршуда ба молу мулкӣ онҳо таҳдиди вайроншавӣ (нестшавӣ) дошта бошанд ё барои истифодабарии ашёҳои онҳо монеъа ба вучуд меоваранд ё ба таври дигар ҳукуки онҳоро вайрон мекунанд, ба назар мерасад [12, с. 31].

Масалан, агар соҳиби қитъаи замини наздиҳавлигӣ, ки бо қитъае, ки дар он сохтмони худсарона бунёд шудааст, ҳаммарз аст, барои вайрон кардани сохтмони худсарона муроҷиат намояд, суд бояд далелҳои пешниҳодкардаи даъвогарро, аз ҷумла далели ба таври назаррас вайрон кардани меъёру қоидаҳои шахрсозӣ ҳангоми сохтмони худсарона бо нишон додани манфиати ӯ баҳо диҳад [9, с. 34].

И.Ҳ. Бобочонов ва Ш.К. Бадалов чунин мешуморанд, ки сохтмони худсарона тибқи даъвои шахсе, ки ҳуқуқи манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи ӯ вайрон шудааст, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ё прокурор бояд аз тарафи шахси онро сохта ё аз ҳисоби ӯ (ба ғайр аз ҳолатҳое, ки имконияти эътирофи ҳукуки моликият ба он ҷой дорад) вайрон карда шавад. Агар сохтмон дар қитъаи замини худсарона ишғолшуда анҷом дода шуда бошад, он бояд бо қарори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ вайрон карда шавад.

Аз рӯи ин муқаррарот бояд шахсони зерин ҳукуки талаби вайрон кардани сохтмони худсаронаро дошта бошанд:

- истифодабарандаи қитъаи замин;
- шахсоне, ки нигоҳ доштани сохтмони худсарона ҳукуқи манфиатҳои қонунан

хифзшавандаи онҳоро поймол мекунад ва ё ба чунин поймолкунӣ таҳдид мекунад;

- мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;
- прокурор [2, с. 48-49].

Дар адабиётҳо нуқтаи назари муқобил мавҷуд аст, ки мувофиқи он ҳама шахсоне, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан хифзшавандаи онҳо дар сурати нигоҳ доштани сохтмони худсарона вайрон карда мешаванд, ҳуқуқи ташаббуси вайрон кардани сохтмони худсаронаро тибқи моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон надоранд. Онҳо бояд ҳуқуқҳои худро бо истифода аз дигар механизмҳои ҳуқуқии пешбининамудаи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (чуброни зарар, рафъи монеаҳои истифодаи амвол ва ғ.) ҳимоя кунанд [13, с. 40].

Прокурор, инчунин мақомоти ваколатдор метавонанд дар бораи вайрон кардани сохтмони худсарона ба манфиати чамъият даъво пешниҳод намојанд.

Қайд кардан зарур аст, ки аксар вақт ташаббускори мурофиаи судӣ дар мавриди вайрон кардани сохтмони худсарона мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ мебошанд. Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ишора шудааст, ки мақомоти худидоракунии шахрак ва деҳот метавонад дар бораи вайрон кардани сохтмони худсарона даъво пешниҳод намојд, агар ҳангоми сохтани чунин сохтмон ваколатҳои мақомоти маҳаллӣ оид ба танзим ва банақшагирии иншоот вайрон карда шавад [14, с. 29].

Н.Б. Шербаков қайд мекунад, ки шахсе, ки сохтмонро ба роҳ мондааст, ворисро низ дар мавридҳои фаҳмидан лозим аст, ки ворисӣ дар натиҷаи аз нав ташкил кардани шахсе, ки сохтмонро анҷом додааст, ба амал омадааст [15, с. 31].

Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ оид ба шахсе, ки сохтмони худсарона сохтшударо вайрон намојд, андешаҳои гуногун мавҷуд аст. Ба андешаи Я.П.Кагантсов, ки ба зиммаи шахси сохтмони худсаронаро бадастоваранда гузоштани уҳдадории вайрон кардани сохтмони худсаронаро танҳо дар сурате иҷозат медиҳад, ки агар ӯ худсарона будани биноро донад ва аз хариди он даст накашад.

Чунин раванд ба хифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахси сохтмони худсаронаро бадастоваранда, ки худсарона

будани сохтмонро намедонист, нигаронида шудааст, дар навбати худ шахсе, ки аз ин ҳолат огоҳ буд, ихтиёран ба бастанӣ чунин аҳд розигӣ меод, бинобар ин ӯ дар бораи таваккалҳои вобаста ба ин мебоист донист.

Дар ҳолате, ки сохтмончӣ маълум нест вайрон кардани сохтмони худсарона ба уҳдаи шахсе гузошта шавад, ки бо даъвои ӯ қарор дар бораи вайрон кардани сохтмони худсарона қабул шудааст [16, с. 18].

Қонунгузорӣ ба чузъ аз оқибатҳои граждани ва маъмурӣ, инчунин оқибатҳои ҷиноятии сохтмони худсаронаро муайян намудааст. Мувофиқи моддаи 409 Кодекси ҳуқуқвайронкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2008, №455 [7] барои ҷойгир кардан, бунёд ва ба истифода додани объектҳои бидуни ҳуҷҷатҳои лоиҳавии тасдиқшуда, ҳулосаи мусбати экспертиза, қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ҳуҷҷати тасдиқкунандаи ҳуқуқи истифодаи замин ва бидуни иҷозати мақомоти назорати давлатии сохтмон иҷро намудани қорҳои сохтмонию васлқунӣ, инчунин риоя накардани дигар қоидаҳои сохтмони иншоот, дар моддаи 417 барои риоя накардани нақшаи асосии тасдиқшуда, лоиҳаи банақшагирии чузъӣ, сохтмони иловагӣ, ансамблҳои меъморӣ, маҷмааҳо, биноҳо ва иншоот, дар моддаи 427 барои худсарона сохтани объектҳои таъйиноти мухталиф, аз ҷумла бунёди хонаи истиқомати шахсӣ ва дар моддаи 430 барои риоя накардани қоидаҳои қабули баистифодадихии объектҳои сохтмонҳои баитмомрасида, таҷдид, дигар кардани таъйиноти бино ва таъмири асосӣ ҷавобгари маъмурӣ муайян гардидааст.

Ҳамзамон, дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ оқибатҳои сохтмони худсарона низ муқаррар гардидааст. Дар қисми 2 моддаи 338 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 май соли 1998, №574 ҷавобгариҳои ҷиноятӣ барои сохтмони худсарона дар қитъаи замини худсарона ишғолнамуда, новобаста аз татбиқи ҷазои маъмурӣ пешбинӣ гардидааст [8].

Бо мақсади тақмили қонунгузориҳои граждани таҳлили муқосавӣ-ҳуқуқии оқибатҳои ҳуқуқии сохтмони худсарона бо баъзе аз давлатҳои хориҷаро мувофиқи мақсад мешуморем.

Қонунгузориҳои Федератсияи Руссия ду оқибати ҳуқуқии сохтмони худсаронаро

пешбинӣ намудааст. Яке аз оқибатҳои ҳуқуқие, ки қонунгузори Федератсияи Руссия пешбинӣ намудааст ин эътирофи ҳуқуқи молумулқӣ ба сохтмони худсарона мебошад, ки аз тарафи суд эътироф карда мешавад. Ба ғайр аз эътирофи сохтмони худсарона қонунгузори Федератсияи Руссия инчунин вайрон кардани сохтмони худсаронаро ҳамчун оқибатҳои ҳуқуқии он муайян намудааст.

Тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон вайрон кардани сохтмони худсарона танҳо бо қарори суд ба роҳ монда мешавад. Қонунгузори Федератсияи Руссия ба ғайр аз тариқи судӣ вайрон кардани сохтмони худсарона инчунин бо роҳи маъмури варон кардани сохтмони худсаронаро пешбинӣ намудааст, ки бо қарори мақомоти маҳаллӣ амалӣ карда мешавад.

Тибқи қонунгузори граждани Ҷумҳурии Қазоқистон сохтмони худсарона бо қарори суд вайрон карда мешавад, тартиби

ғайрисудӣ вайрон кардани сохтмони худсарона пешбинӣ нагардидааст, вале мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ки ба салоҳияти онҳо масъалаҳои танзими банакшагирӣ ва сохтмони ҳудуди аҳолинишин дохил мешаванд: доштан, истифода бурдан ва ихтиёрдорӣ моликияти давлатӣ; додани иҷозат барои сохтмон; додани қитъаҳои замин барои сохтмон ва азнавсозӣ ва ғайра метавонанд вайрон кардани сохтмони худсаронаро талаб намоянд.

Ҳамин тариқ вайрон кардани сохтмони худсарона ҳамчун оқибатҳои ҳуқуқӣ дар натиҷаи бунёди сохтмони худсарона дар қитъаи замини мутобиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ва дигар санади ҳуқуқӣ барои чунин мақсад ҷудонашуда ё бидуни гирифтани иҷозати зарурӣ ё ба таври назаррас вайрон кардани меъёру қоидаҳои шахрсозӣ сураат мегирад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум). (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, № 6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, № 7, мод. 508; с. 2002, № 4, қ. 1, мод. 170; с. 2005, № 3, мод. 125; с. 2006, № 4, мод. 193; с. 2007, № 5, мод. 356; с. 2010, № 3, мод. 156, № 12, қ. 1, мод. 802; с. 2012, № 7, мод. 700, № 12, қ. 1, мод. 1021; с. 2013, № 7, мод. 504; с. 2015, № 3, мод. 200; с. 2016, № 7, мод. 246).
2. Бобочонов, И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳолати ҳуқуқии сохтмони худсарона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (вайрон кардани сохтмони худсарона) [Матн] / И.Ҳ. Бобочонов, Ш.К. Бадалов. // Маҷаллаи “Қонунгузорӣ” №2(14), 2014. – С. 47-52.
3. Маҳмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобочонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Тафсири Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.А. Маҳмудов, Ш.Т. Тағойназаров, И.Ҳ. Бобочонов, Ш.К. Бадалов. – Душанбе, 2010. – С.583.
4. Кодекси шахрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2012, № 12, қ. 1, мод. 998; с. 2016, №7, мод. 626; с. 2019, №1, мод. 24, мод. 25).
5. Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1996, №23, мод. 351; с. 1997, №23-24, мод. 333, фасли IV; с. 1999, №5, мод. 59; с. 2001, №4, мод.176; с. 2004, №2, мод. 55, №3, мод. 190; с. 2006, №7, мод. 347; с. 2008, №1, қ. 2, мод. 22, №6, мод. 463; с. 2011, №3, мод. 171; с. 2012, №4, мод. 269; №8, мод. 828.
6. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2008, №12, қ.1, мод.989, мод.990; с.2009, №5, мод.321, №9-10, мод.543; с.2010, №1, мод.2, мод.5, №3, мод.153, №7, мод.547, №12, қ. 1, мод.812; с.2011, №6, мод.430, мод.431, №7-8, мод.610, №12, мод.838; с.2012, №4, мод.256, №7, мод.685, мод.693, №8, мод.814, №12, қ.1, мод.1004; с.2013, №3, мод.181, №7, мод.508; с.2014, №3, мод.143, мод.144, №7, қ.1, мод.389, мод.390; с.2015, №3, мод.201, №7-9, мод.707, мод.708, №11, мод.955, №12, қ.1, мод.1108; с.2016, №3, мод.130, мод.131, мод.132, №5, мод.359, мод.361, №7, мод.613, мод.614, №11, мод.877; с.2017, №1-2, мод.5, мод.6, №5, қ.1, мод.275, №7-9, мод.568, мод.585; с.2018, №1, мод.9, №5, мод.268, мод.269; с.2019, №1, мод.8, №6, мод.312, мод.313, №7, мод.464; с.2020, №1, мод.6, №7-9, мод.604, мод.606, мод.621, №12, мод. 900, мод.901). М.409, 417,427,430.

7. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон.(Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, №9, мод.68, мод.69, №22, мод.306; с.1999, №12, мод.316; с.2001, №4, мод.149, мод.167; с.2002, №11, мод.675, мод.750; с.2003, №8, мод.456, мод.468; с.2004, №5, мод.346, №7, мод.452, мод.453; с.2005, №3, мод.126, №7, мод.399, №12, мод.640; с.2007, №7, мод.665; с.2008, №1, қ.1, мод.3, №6, мод.444, мод.447, №10, мод.803, №12, қ.1, мод.986, №12, қ.2, мод.992; с.2009, №3, мод.80, №7-8, мод.501; с.2010, №3, мод.155, №7, мод.550; с.2011, №3, мод.161, №7- 8, мод.605; с.2012, №4, мод.258, №7, мод.694; с.2013, №6, мод.403, мод.404, №11, мод.785, №12, мод.881; с.2014, №3, мод.141, №7, қ.1, мод.385, мод.386; с.2015, №3, мод.198, мод.199, №11, мод.949, №12, қ.1, мод.1107; с.2016, №3, мод.127, №5, мод.355, мод.356, №7, мод.608, мод.609, №11, мод.874, мод.875; с.2017, №12, мод.2, мод.3, №7-9, мод.586; с.2018, №1, мод.4, мод.5, №5, мод.266, №7-8, мод.522; с.2019, №1, мод.1, мод.2, №6, мод. 311; с.2020, №1, мод.8, мод.9, №7-9, мод.607, мод.623, №12, мод. 904)

8. Тарараев О.В. Правовое регулирование самовольной постройки. Выпускная квалификационная работа. – Красноярск, 2017. – 77 с.

9. Скловский, К.И. Применение гражданского законодательства о собственности и владении: практические вопросы / К.И. Скловский // – М.: Статут, 2004. – 365 с.

10. Аликумова Г.Ю. Правовые последствия самовольного строительства [Текст] / Г.Ю. Аликумова // Общество и право, 2010. – № 2. – С. 56-60.

11. А.К. Крысенко. Правовое регулирование самовольной постройки. Выпускная квалификационная работа. – Красноярск, 2017. – 73 с.

12. Савина А.В. Снос самовольной постройки [Текст] / А.В. Савина // Адвокатская практика, 2008. – № 3. – С. 40-43.

13. Подшивалов Т.П. Снос самовольно возведенной постройки: порядок и квалификация требования [Текст] / Т.П. Подшивалов // Пролог: журнал о праве, 2013. – № 2. – С. 28-32.

14. Щербаков, Н.Б. Институт самовольной постройки сквозь призму правоприменения (отдельные вопросы) [Текст] / Н.Б. Щербаков // Вестник гражданского права, 2007. – № 2. – С. 131-134.

15. Каганцов, Я.П. Ответчик по иску о сносе самовольной постройки [Текст] / Я.П. Каганцов // Законодательство. – 2011. – № 7. – С. 18-22.

16. Яковлев, Н.Н. Снос торговых точек в Москве: где кончается неприкосновенность частной собственности или как суды делегируют свои функции местным органам власти [Текст] / Н.Н. Яковлев // Жилищное право. – 2016. – № 6. – С. 15-19.

17. Скловский, К.И. О допустимости «административного сноса» самовольного строения [Текст] / К.И. Скловский // Закон, – 2016. – № 6. – С. 34-37.

Аннотатсия

Баъзе масъалҳо оид ба оқибатҳои ҳуқуқии сохтмони худсарона

Масъалаи танзими ҳуқуқии сохтмони худсарона дар ҳуқуқи граждони яке аз масъалаҳои мубрам арзёбӣ карда мешавад. Дар мақолаи мазкур муаллиф оқибатҳои ҳуқуқии сохтмони худсаронаро, аз ҷумла эътирофи сохтмони худсарона ва вайрон кардани сохтмони худсарона ҳамчун оқибатҳои ҳуқуқии он мавриди таҳлил қарор додааст.

Аннотация

Некоторые проблемы правового регулирования сноса самовольной постройки и его правовые последствия

Вопрос правового регулирования самовольной постройки в гражданском праве считается одним из наиболее актуальных. В данной статье автор анализирует правовые последствия самовольной постройки, в частности признание самовольной постройки и сноса самовольной постройки ее правовыми последствиями.

Annotation

Some issues of legal regulation of the demolition of unauthorized buildings and its legal consequences

The issue of legal regulation of unauthorized construction in civil law is considered to be one of the most pressing issues. In this article, the author analyzes the legal consequences of unauthorized construction, in particular the recognition of unauthorized construction and violation of unauthorized construction as its legal consequences.

УДК: 340.13

Алиев Исмоил Исмонович,

унвонҷӯи Маркази миллии қонунгузорию назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: aliev-ismoil@mail.ru

Тел.: (+992) 985-51-55-59.

ОИД БА БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ФУНКСИЯИ ҶАВОБГАРИИ ҲУҚУҚӢ

Калидвожаҳо: ҳуқуқвайронкунӣ; ҷавобгарию ҳуқуқӣ; ҷиноят; ҷазои ҷиноятӣ; сиёсати ҷиноятӣ; қонуни ҷиноятӣ; меъёри ҳуқуқ; санксия; муносибати ҳуқуқӣ; маҷбуркунии давлатӣ.

Ключевые слова: правонарушение; юридическая ответственность; преступление; уголовное наказание; уголовная политика; уголовный закон; нормы права; санкция; правовые отношения; государственное принуждение.

Keywords: breaking law; law responsibility; crime; criminal punishment; criminal policy; legal criminal; legal norms; sanction; law relationships; state coercion.

Дар адабиёти илмӣ дар гузашта ба мавзӯи вобаста ба функцияи ҷавобгарию ҳуқуқӣ таваҷҷуҳи лозим дода намешуд. Дар натиҷаи чунин бархурд, дар илми ҳуқуқшиносӣ мафҳуми комилан асосноку пурраи вобаста ба функцияи ҷавобгарию ҳуқуқӣ таҳия ва пешниҳод нашудааст ва мутаассифона, ба ин далел, вазифаи муҳиму пураҳамияте ҳалли худро наёфтааст, ки бидуни он мавҷудияти ҳеҷ гуна назарияи илмӣ имконпазир намебошад. Вазифаи мазкур аз вучуд доштани дастгоҳу аппарати устувори мафҳумӣ иборат мебошад. Ҳар навъ дидгоҳу назарияи илмӣ дорои дастгоҳи мафҳумии хоси худ мебошад, - қайд менамояд Н.В. Витрук. Ин дастгоҳ ва Ӯ аппарати мафҳумӣ, аз нигоҳи муаллифи мазкур, имкон медиҳад, ки ҳар мавзӯи марбут ба таҳқиқоти илмӣ бо забону услуби махсуси худ мавриди таҳлилу омӯзиши амиқу ҳаматарафа қарор бигирад. Дастгоҳи мафҳумӣ, яъне низомии мафҳумҳо, ки ба таври дурусту дақиқ воқеиятҳои ҳуқуқӣ, мантиқи объективӣ, коркард ва инкишофи онро инъикос менамояд, асосу бунёди назарияи илмиро ташкил медиҳад[6, с. 9].

Муаллифи мавриди назар бо нуқтаи назар ва мавқеи Б.Т. Базилева мувофиқ аст: “Таҳияву коркарди назарияи умумии ҷавобгарию ҳуқуқӣ таҳқиқи функция, мақсадҳо, нақшу аҳамияти ниҳоди (институти) ҳуқуқиро дар мадди назар қарор медиҳад”[3, с. 29]. Б.Т. Базилева аз аввалин муҳаққиқоне ба ҳисоб меравад, ки ба масъалаҳои вобаста ба функцияи ҷавобгарию ҳуқуқӣ таваҷҷуҳи хос зоҳир

намудааст. Вале ҳамчунин дар ин самт, наметавон аз В.И. Попов, ки муддатҳо қабл аз Б.Т. Базилева мақолаи “Функцияи ҷавобгарию ҳуқуқӣ ва истифодаи ҳуқуқ” -ро ба таъби мерасонад, Ӯд накард. Дар баробари ин, муаллифони дигаре ҳам буданд, ки ҷанбаҳои ҷудоғонаи марбут ба категорияҳои мавриди назари ҷавобгарию ҳуқуқиро дар ҷаҳорҷӯби паҷӯхишҳои илмии худ мавриди баррасӣ қарор додаанд. Дар илми ҳуқуқшиносӣ ҷавобгарию ҳуқуқӣ, мафҳум, намуд ва принципҳои он ба таври ғайриасоснок мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд, аммо дар ин миён ба таври ғайриасоснок ба функцияи ҷавобгарию ҳуқуқӣ, ки ба таври шояду бояд мавриди омӯзиш қарор мегиранд, таваҷҷуҳи лозим дода нашудааст.

Калимаи “функция” аз вожаи латинии *functio* – амалисозӣ ибтидо мегирад [18, с. 1449]. Ба маънои умумии худ калимаи “функция”, яъне амал, вазифа, нақш аз робитаҳои “доҳиливу берунии системаи мазкур иборат аст, ки устувории нисбӣ ва ҳамгирии муштаракро бо дигар системаҳо таъмин менамояд”[22, с. 71]. Дар илми фалсафа таъкид мешавад, ки функция ин зоҳиршавии хусусиятҳои объекти мушаххас дар доираи системаи муносибатҳои мазкур мебошад[24, с. 526]. “Зери мафҳуми предмет Ӯ зухурот мошакли таъсиргузорию онро бар рӯи предмет, мавод Ӯ падидаҳои дигар дар назар дорем” [23, с. 171]. Аз ин чунин бармеояд, ки функция зери таъсири хусусияти доҳилии падида ҳосил мегардад ва ин хусусияти доҳилӣ ба таври ҳатмӣ шаклу сурати берунии дорад. Функция аз

нигоҳи назария дар бораи давлат ва ҳуқуқ ба таври кулӣ дар бештари мавридҳо ҳамчун самт, ҷихат, мавзӯ ва муҳтавои ғайолияти давлатӣ ҳуқуқӣ маънидод мешавад, ки он нақши иҷтимоии давлат ва ҳуқуқро муаррифӣ менамояд.

Дар адабиёти таҳассусии ҳуқуқӣ таъбирҳои мухталифе дар бораи функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ ба кор бурда мешаванд. Р.Ш. Сотиволдиев чунин менигорад: “функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ баҳри ба сомон расидани мақсадҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ амалӣ мешавад [19, с. 689]. Аз дидгоҳи И.С. Самошенко ва М.Х. Фарукшин зери мафҳуми функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ бояд самтҳои асосие дар назар гирифта шаванд, ки тавассути онҳо мақсаду таъйиноти ҷавобгарии ҳуқуқӣ татбиқ ва амалӣ гардида, дар онҳо мақсаду таъйиноти ҷавобгарии юридикӣ инъикоси худро меёбанд [16, с. 96-124]. Ҷавобгарии ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ дорои характери худмуҳофизатии иҷтимоӣ дар баробари таҷовузу сӯиқасд ба муқобили асосҳои ҳуқуқии он мебошад. Ба андешаи Н.М. Шодизода моҳияти ҷавобгарии ҳуқуқиро татбиқи чораҳои маҷбуркунии давлатӣ нисбати ҳуқуқвайронкунанда ташкил медиҳад [29, с. 462]. С.С. Алексеев дар робита ба функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ ин гуна изҳори назар менамояд: “Функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ бо мазмуну муҳтавои иҷтимоӣ ва хусусиятҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ алоқаманд мебошанд ва ин алоқамандӣ дар навбати аввал ба он вобаста аст, ки он ба гунае ба истилоҳ аксуламали давлат нисбат ба маврид ва ҳолатҳои ҳуқуқвайронкунӣ, рафтори иҷтимоии зараррасон ва тарбияву бозпарварии ахлоқиву маънавии шахсияти ҳуқуқвайронкунанда ба ҳисоб меравад” [1, с. 278]. Равиши як каме фарқкунанда нисбат ба мафҳуми функцияи ҷавобгарии ҳуқуқиро В.В. Лазарев пешниҳод менамояд. Ин муаллиф дар ин замина аз ҷумла, чунин менигорад: “Маъмулан, чунин тасаввур мешавад, ки ҷавобгарии ҳуқуқӣ ду мақсади аслиро пайгирӣ менамояд: муҳофизати тартиботи ҳуқуқӣ ва тарбияи шахрвандон. Мақсадҳои мазкур дар ҷаҳорҷӯби функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ мушаххас ва зоҳир мегарданд ва дар ин миён моҳияти онҳо бо таваҷҷуҳ ба шаклу намуди ҷавобгарӣ метавонад гуногун бошад... Мақсадҳо, - идома

медиҳад муаллифи мазкур, дар баъзе ҳолатҳо фарқе намекунад”.

А.И. Петелин чунин меандешад, ки функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ аз мақсаду таъйиноти махсуси он дар системаи пешгирӣ ва мубориза бо ҳуқуқвайронкунӣ бармеоянд. Зимнан, на ҳар гуна рафтори ҷавобгарии ҳуқуқӣ бояд функция ва система шуморида шавад. Фақат рафтори аз манфиатҳои системаи ба таври мустақим бартар ва моҳияти он ҳосилшавандаро метавон функция донист [15, с. 55], бармеояд.

Аз нигоҳи И.А. Галаган зери мафҳуми “функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ бояд нишонаҳои аслии таъйиноти он” [8, с. 133] дар назар гирифта шаванд. Вале камбуди таърифи мазкур ба назари мо дар он аст, ки муаллифон ба самти таъсири ҳуқуқӣ ишора намекунад.

П. Курис дар навбати худ ёддовар мешавад, ки зери мафҳуми “функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ бояд самтҳои дар назар гирифта шаванд, ки тавассути онҳо мақсадҳои ҷавобгарӣ татбиқ гардида, аломатҳои таъйиноти он зоҳир меёбанд” [10, с. 87]. Таърифи Курисро метавон то андозае дурусту муваффақона номид, вале аз он маълум нест, ки самти таъсир аз кучо ибтидо мегирад ва ин самт дорои характери ҳуқуқӣ ва ё дигар характер мебошад. Ба бовари М.А. Бестугин функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ “самтҳои махсуси таъсири ҳуқуқӣ ба муносибатҳои ҷамъиятии таъминкунандаи татбиқи мақсадҳои танзими ҳуқуқиро фаро мегиранд” [4, с. 147]. Бо вучуди доштани кутоби нисбӣ таърифи мазкур таърифи хеле васеъу пурҳаҷм ба ҳисоб меравад, зеро муаллиф дар бораи “таъсири ҳуқуқӣ” ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, “таъсири чораи ҷавобгарии ҳуқуқӣ” сухан меронад. Аз таърифи мазкур функцияҳои бармеоянд, ки дар ҷавобгарии ҳуқуқӣ дида намешаванд.

А.А. Ҳочиев таъкид менамояд, ки зери мафҳуми функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ бояд восита ва равишҳои расонидани таъсири ҳуқуқӣ барои ба даст овардани мақсадҳои муҳими иҷтимоӣ фаҳмида шаванд [25, с. 171].

А.А. Анферов дар таҳқиқоти диссертатсионии худ мафҳуми функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқиро ин тавр муайян месозад: “Метавон функцияҳои мазкурро ҳамчун функцияҳои баёнкунандаи моҳият ва мақсади самтҳои асосии таъсир ба рафтору амали шахс

тавассути иттилоърасонӣ дар соҳаи татбиқи ҳуқуқи инсон, шаҳрванд ва гузоштани гуноҳ ба гардани шахси гунаҳкор бо мақсади ҳифзу ҳимояти ҳуқуқи шахсӣ арзёбӣ намуд»[2, с. 131].

Муаллифи мазкур дар низоми кафолати ҳуқуқи шахсият ба функцияҳои зерин ишорат мекунад: функцияи ҷаримаӣ (огоҳсозӣ); функцияи ҳуқуқбарқароркунӣ ва функцияи тарбиявӣ. Таҳқиқи функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ бе мушаххас намудани махсусияти самтҳои таъсири ҳуқуқии шаклҳои татбиқи ҷавобгарии ҳуқуқӣ имконнопазир аст. Дар иртибот ба мавзӯи таҳқиқоту омӯзиши илмӣ (ҳуқуқи шахсият) А.А. Анферов таърифи мазкурро ироа додааст: “функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ метавонад ба сифати санқсияи ҷаримавие, ки дар ҷаҳорҷӯби муносибатҳои ҳуқуқии танзимшавандаи категорияи илми ҳуқуқшиносӣ, ки ба огоҳсозӣ ва рафтори субъект бо мақсади тобеъсозии он бо муқаррроти меъёрҳои ҳуқуқӣ иҷрои уҳдадорихи ҳуқуқӣ таъсир мегузорад, муаррифӣ гардад. Мафҳуми мазкур ҷанбаи ретроспективи ҷавобгарии ҳуқуқиро асоснок намуда, дар айни ҳол нақши ҷанбаи ҷавобгарии юридикиро то андозае камранг мегардонад.

Муаллифи пажӯҳиш чунин меҳисобад, ки таърифи пешниҳоднамудаи М.П. Трофимова дар бораи он ки “функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ аз самтҳои асосии таъсиррасонии меъёрҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки тавассути онҳо мақсадҳо татбиқ мегардида, иборат мебошад»[21, с. 45], ба таври дақиқ моҳият ва таъйиноти ҷавобгарии ҳуқуқиро инъикос менмояд. М.П. Трофимова бо дарназар гирифтани таҳқиқоти муаллифони дигар, ҳамчунин воқеиятҳои қонунгузори муосир ва таҷрибаи амалӣ ба таври нисбатан пурра мафҳуми ҷавобгарии ҳуқуқиро муайян намудааст. Ба маврид аст таъкид шавад, ки дар рисолаи илмӣ худ, А.С. Мордовец бо анҷоми таҳлили муқоисавӣ таъкид менамояд, ки мафҳуми гуманизми “функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ ба таври зич бо мафҳуми функцияи ҷавобгарии юридикӣ алоқамандӣ дорад»[2, с. 52]. Дар адабиёти доир ба ҳуқуқшиносӣ талошҳои муайяне барои муайянсозӣ ва таҳқиқи функцияҳои позитивӣ ва ҷавобгарии юридикии статутӣ анҷом шудаанд. Яке аз аввалинҳо шуда ба ин масъала Е.В. Черних

таваҷҷуҳ нишон додааст. Ӯ қайд менамояд, ки ҷавобгарии статутӣ функцияи омили идоракуниро ҳангоми татбиқи озодии тазминшуда тавассути қонунро иҷро менамояд[26,с.8]. Бояд бо назари муаллиф розӣ шуд, ки ҷавобгарии юридикӣ рафтори субъектҳоро танзим менамояд, дар ғайри ин сурат он метавонад фақат ба унсури ҷазо аз тарафи давлат табдил ёбад. Таъйини ҳуқуқ аз ба танзим даровардани рафтори субъектҳо иборат аст. Агар уҳдадорӣ ҳамоҳангкунандаи ҳуқуқҳо ва имконоти тавассути қонунгузорӣ пешниҳодшуда ҳамчун унсурҳои таркибии ҷавобгарӣ бошад, дар ин сурат онҳо нақши таъсиргузори регулятивиро иҷро менамоянд. Дар баробари ин онҳо дар бораи рафтори манфӣ ҳушдор медиҳанд ва ҳамзамон субъектро тарбият менамоянд. А.С.Мордовец дар бораи ҷавобгарии позитивӣ, ки дорои функцияи стимулятивӣ ва регулятивӣ мебошад, фарзия пешниҳод менамояд. Ӯ ин фарзияро ба ин сурат таъриф мекунад: “Функцияи стимулятивӣ ва регулятиви ҷавобгарии юридикии позитивӣ - ин таъсир ба муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки афзоиши ғайриқонунии субъектҳои ҳуқуқро таъмин сохта, ҳамчунин он ба ташаккули рафтори қонунманд, инкишоф, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳо, шараф ва шаъни инсон мусоидат менамояд»[13, с. 147].

Аз нигоҳи мо чунин ба назар мерасад, ки ташвиқу ҳавасмандгардонии рафтори субъект як навъи ба танзим даровардан мебошад. Агар ба танзим даровардан ҳам дар сатҳи объекти умумӣ ва ҳам дар сатҳи объекти мустаким имконпазир бошад, дар ин сурат ташвиқ намудан фақат дар сатҳи таъсир расонидан бар рафтори субъекти ҳуқуқӣ мушаххас метавонад амалӣ гардад.

А.П. Чирков чунин меандешад, ки ба ҷавобгарии ҳуқуқии маҷбурӣ функцияҳои ҷаримаӣ, тарбиявӣ ва огоҳсозӣ хос мебошанд. Барои ҷавобгарии муътадили позитивӣ функцияи огоҳсозӣ ва тарбиявӣ хос мебошад дар ҳоле, ки ҷавобгарии ғайриқонунии позитивӣ бо функцияи тарбиявӣ тақвият мешавад[14, с. 226]. Ба назари мо бо чунин нуктаи назар мушкул аст, розӣ шуд. Аввалан, набояд ҷавобгариро ба ҷавобгарии муътадили позитивӣ ва ҷавобгарии ғайриқонунии позитивӣ ҷудо намуд. Зеро чунин таснифот падидаи яклухту

бутуни ҷавобгариро тақсим ва аз ҳам ҷудо месозад. Ҷавобгарӣ мафҳуми воҳиду ягона аст ва ду шакли татбиқу амалишавӣ дорад. Дуввуман, таъсири превентивӣ (агар нуктаи назари А.П. Чирковро бипазирем) барои ҷавобгарии ғаёл низ ҳос мебошад, барои мисол дар иртибот ба амалҳое, ки бинобар зарурати дифоъ анҷом мешаванд. Ва саввуман, ташвиқу таҳаррук яке аз навъҳои функсияҳои регулятивӣ ба ҳисоб меравад. Д.А.Липинский дар яке навиштаҳои илмӣ худ роҷеъ ба функсияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ функсияҳои мазкурро ба гунаи зер таъриф мекунад: функсияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ самтҳои асосии таъсири ҷавобгарии ҳуқуқӣ бар рӯи муносибатҳои ҷамъиятӣ, рафтору амали субъект, ахлоқ, маърифати ҳуқуқӣ, фарҳанг, мебошанд, ки тавассути онҳо моҳият ва мақсади иҷтимоии он ошкор мешавад ва аз ин роҳ мақсадҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ татбиқи худро меёбанд [11, с. 19]. Ҳамин тавр муаллифи мазкур муътақид аст, ки таърифи матраҳшуда бори дигар имкони вучуд доштани ҷавобгарии ҳуқуқӣ позитивиро тасдиқ менамояд. Чунин ба назар мерасад, ки барои тамоми функсияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ хусусиятҳои зерин ҳос мебошанд: маршрут будани иҷтимоӣ; таъйинот аз рӯи мақсад; мустақил будани ҳар амал ва ҳамкориҳои муштарақ; вучуд доштани робитаи мутақобил бо функсияи ҳуқуқ, ки он самти таъсир ба вазифаҳои ҷавобгарии ҳуқуқиро муайян менамояд.

Барои муайян намудани мафҳуми “функсияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ” лозим аст то ҳолати ибтидоӣ дар бораи функсияҳои ҳуқуқ муайян гардад, зеро функсияҳои ҳуқуқ асоси фундаменталӣ барои татбиқи ҷавобгарии ҳуқуқӣ доништа мешаванд. Дар илми назарияи ҳуқуқ ва давлат ба мавзӯи таҳқиқи функсияҳои ҳуқуқ бештар аз ҳама муаллифоне чун Т.Н. Радко, С.С. Алексеев, В.М. Горшнев тавачҷуҳи зиёд нишон додаанд. Таҳлили корҳои анҷомдодаи муаллифони мазкур нишон медиҳад, ки мақсади функсияи ҳуқуқ - амал намудан ҳамчун самти асосии таъсири ҳуқуқӣ (Т.Н. Радко), инъикоси самти танзими ҳуқуқӣ (В.И. Горшнев), мавриди самти таъсири ҳуқуқӣ қарор гирифтани (С.С. Алексеев) мебошад. Вале дар ин миён С.С. Алексеев зеро мафҳуми таъсиррасонӣ танзими ҳуқуқиро дар назар мегирад. Бояд дар назар гирифт, ки таъсири

ҳуқуқӣ мафҳуми нисбатан васеъ ва пурҳаҷм аст ва он тамоми самтҳо ва шаклҳои таъсири ҳуқуқ ба ҳаёти ҷамъиятиро дарбар мегирад [1, с. 290].

Дар марҳалаи муосири рушду инкишофи назарияи ҳуқуқӣ аксарияти бештари олимони тарафдори истифода ва ба қор бурдани истилоҳи “таъсири ҳуқуқӣ, қонунӣ мебошанд ва дар зимн самтҳо ва шаклҳои мухталифи таъсир ба ҳаёти ҷамъиятӣ ва муносибатҳои иҷтимоиро ҷузъи таъсири ҳуқуқӣ мешуморанд [7, с. 45].

Ихтилофи дигар ба он бармегардад, ки зеро мафҳуми функсияи ҳуқуқ ва қонун бояд самти асосии таъсиррасонӣ ё самти таъсири ҳуқуқӣ фаҳмида шавад. Қисме аз олимони чунин меҳисобанд, ки зеро мафҳуми функсия “самти асосӣ” дар назар аст, қисми дигар ба ин назаранд, ки истилоҳи “самти асосӣ” бояд аз мафҳуми “функсияи ҳуқуқ” хориҷ карда шавад. Зеро функсияи ҳуқуқ худ нишондиҳандаи таъсиррасонӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ ва ба эҳтимоли зиёд душвор аст меёри ҷудосозии “самти асосӣ” ва “самти ғайриасосӣ”-ро пайдо намуд. Чун “баробари он ки чизе самти асосӣ шинохта шавад, он функсияи қонун ва ҳуқуқ ҳам ба ҳисоб меравад”. Гоҳе дар адабиёти ҳуқуқӣ таъкид мешавад, ки зеро мафҳуми функсияи ҳуқуқ бояд истилоҳи “самти асосӣ”... [28, с. 58] фаҳмида шавад. Бояд бо он иддаи муҳаққиқон, ки фикр мекунанд таъсири ҳуқуқ дар самти ғайриасосӣ наметавонад функсия шуморида шавад. Вале ишора ба ин таъриф, ки самти асосии таъсири ҳуқуқӣ функсия ба ҳисоб меравад, тавачҷуҳро ба ин самт тамаркуз медиҳад, ки самти дигари таъсири ҳуқуқӣ наметавонад функсия тасаввур шавад. Истифодаи истилоҳи “маҳсус” аз нигоҳи мо хусусиятҳои функсияҳои қонунро ошкор намекунад ва он танҳо боиси шакл гирифтани таъбиру тавсифи духӯра мегардад.

Таҷрибаи омӯзишу таҳқиқи ғаёлонаи мафҳуми “функсияи ҳуқуқ” нишон медиҳад, ки то кунун дар мавриди ин масъала нуктаи назари воҳид вучуд надорад. Вале сарфи назар аз ин аксарияти қотееи муҳаққиқон ба ин назаранд, ки зеро мафҳуми функсияи қонун бояд самти таъсиргузори қонунӣ ва таъйиноти иҷтимоии ҳуқуқ фаҳмида шавад [17, с. 241]. Ба андешаи З.Х. Зокирзода функсияҳои ҳуқуқ – ин самтҳои асосии танзими ҳуқуқӣ ба ҳисоб рафта, муносибатҳои ҳуқуқиро таҳти таъсири

ҳуқуқӣ қарор медиҳад[9, с. 20]. Ба ин тарик функцияи ҳуқуқ аз таъсиргузории ҳуқуқӣ бар рӯи муносибатҳои ҳуқуқӣ, рафтору амали шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъ иборат аст. Худи функцияҳои ҳуқуқ аз системаи он бармеоянд. Агар системаи ҳуқуқӣ дар хизмати давлати демократӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ бошад, дар ин сурат мақсадҳои асосии он аз тарбияи шахсони ҳуқуқиву воқеъ дар рӯҳи итоат аз қонун ва риояти меъёрҳои ҳуқуқӣ иборат хоҳад буд. Дар кишвар ва ҷомеаи мушаххас функцияҳои қонун ба туфайли мақсадҳои он, вазифаҳои меъёрҳои ҳуқуқӣ муайян мегарданд. Мафҳуми функцияи ҳуқуқ ба таври ҳамзамон таъйиноти ҳуқуқ ва самти таъсиргузорӣ ба муносибатҳои ҷамъиятиро инъикос менамояд. Бар асоси он чи дар боло оид ба функцияҳои қонун ёдовар шудем, метавон дар ин ҷо ба чанд хулосаи умумӣ омад, ки ин хулосаҳо дар қори мушаххас намудани мафҳуми “функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ” аз манфиат ҳолӣ нестанд.

Дар навбати аввал, функцияи ҷавобгари ҳуқуқӣ ин таҷассуми функцияи мушаххаси ҳуқуқ ба ҳисоб меравад. Функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ дар ин ё он андоза дар раванди татбиқи тамоми функцияҳои ҳуқуқ “нақш” доранд.

Дуввуман, функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ тавассути мазмун, моҳият ва таъйиноти иҷтимоии ҳуди ҷавобгари ҳуқуқӣ муайян мегарданд.

Сеюм, мафҳуми “функцияи ҷавобгари ҳуқуқӣ бояд ба таври ҳамзамон ҳам таъйиноти ҷавобгари ҳуқуқӣ ва ҳам самти таъсиргузории ҳуқуқӣ ба субъекти ҷавобгариро дарбар бигирад.

Чахорум ҳангоми таҳлили функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ бояд ба назар гирифта шавад, ки ҷавобгари ҳуқуқӣ ба сурати умум аз маҷмӯи воҳиди диалектии унсурҳои позитививу негативӣ иборат мебошад. Дар маҷмӯъ сухан дар бораи мақсад ва функцияҳо меравад, ки ба шуур ва рафтори шахс таъсир мегузоранд.

Таърифи умумии функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ бояд вижагӣ ва махсусиятҳои таъсиргузории қонунии тамоми функцияҳоро ба инобат бигирад. Дар миёни функцияҳои ҳуқуқ, функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ, функцияҳои унсурҳои сохтории ҷавобгарӣ таносуби ҷузъӣ ва кулӣ вучуд дорад.

Мафҳуми “функцияи ҷавобгари ҳуқуқӣ” бояд баробари таъйиноти мақсади ҷавобгари ҳуқуқӣ ҳамчунин самти таъсиргузории қонунӣ бар рӯи муносибатҳои ҷамъиятиро инъикос намояд.

Амалкарди ҷавобгари ҳуқуқӣ ба қонунмандии объективӣ рушду инкишофи ҷамъиятӣ вобаста мебошад. Функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ ба таври тасодуфӣ муқаррар намегарданд. Онҳо ба марҳалаи муайяни инкишофи ҷамъиятӣ мутобиқат мекунанд. На фақат эҳтиёҷ ба таъсиргузории регулятивӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, балки ҳуди мазмуну шакли ин таъсиргузорӣ тавассути махсусиятҳои ҷамъият, арзишу, ормонҳо ва шароитҳои объективӣ он мушаххас ва муайян гардидаанд[5, с. 17]. Таъсири пешгирӣ, тарбиявӣ, ҳуқуқбарқароркунӣ ва ҷазоии функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ бо зарурати эҷоди давлати ҳуқуқбунёд муайян мегардад.

Меъёрҳо ва институтҳои ҳуқуқӣ аз қоркардҳои вобаста ба ғайолиятҳои огоҳона иборат мебошанд. Онҳо барои даст ёфтан ба мақсадҳои муайян равона шудаанд. Ҳар яке аз онҳо образи идеалии натиҷаи эҳтимолӣ дар раванди муносибатҳои ҷамъиятии тавассути қонун танзимшаванда ба ҳисоб меравад[27, с. 17]. Характери мақсаднок аз вижагӣ ва ҳосияти фарқкунандаи функцияи ҷавобгари ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Ба ҳар як функция мақсади муфиди муайяни ҷамъиятӣ мутобиқат дорад, ки он ба сифати яке аз воситаҳои дастёбӣ бо истифода аз ҷавобгари ҳуқуқӣ ҷомеаро пешрафту таҳаррук мебахшад. Функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ бо ҳам муштарақан алоқаманд ва пайваст мебошанд. Бо ҳам ҳар вобастагии зич қарор доранд, метавонанд ба таври ҳамзамон амал намоянд. Дар адабиёти ҳуқуқӣ дар бештари мавридҳо андешае ба назар мерасад, ки мутобиқи он барои ин ё он соҳаи ҳуқуқ ин ё он функцияи асосӣ ва ё функцияи дигар функцияи дуюмдараҷа ба ҳисоб меравад. Аз нигоҳи мо ин саҳеҳ нест, зеро як будани функцияҳои ҷавобгари ҳуқуқӣ дар он зоҳир меёбад, ки ҳар як функция ба таври маълум дар маҷмӯъ ҷавобгари ҳуқуқиро баён месозад ва дар татбиқи мақсадҳои он мусоидат менамояд. Дар миёни онҳо алоқаи зич мавҷуд аст. Дар баъзе мавридҳо фақат аз лиҳози назариявӣ метавон функцияи

чудогонаро муайян ва ё чудову тасниф намуд. Махдуд намудани функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ бояд ба таври комплексӣ сурат бигирад: аз рӯи асос, тартиби татбиқ, субъект, натиҷа ва мақсадҳо. Баъзе аз аломатҳо метавонанд бо ҳам шабоҳат дошта бошанд, вале бо ҳам монанд нестанд.

Таҳлили функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ имкон медиҳад хусусияти системавии ниҳоди ҳуқуқии мазкур кушода гардад. Зимни унсур ва ҳастаи системаи функцияҳои ҳуқуқ будан, функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар навбати худ унсурҳои таркибиеро дарбар мегиранд, ки худ дорои функцияҳои хос мебошанд. Системаи функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ тартиби системавии нисбатан баланд дар муқоиса бо функцияи унсурҳои таркибӣ маҳсуб мешавад.

Функцияҳои ҳуқуқ - ин таъсири ҳуқуқиест, ки ҳадафи он муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд.

Функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ин таъсиргузори мустақим ва ғайримустақими ҳуқуқӣ ба шахсест, ки дорои ҷавобгарӣ мебошад. Худи ҷавобгарӣ дар натиҷаи зарурати таъсиргузорӣ ба миён меояд ва он методҳои татбиқи функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқиро пешбинӣ менамояд.

Функцияҳои ҳуқуқӣ бояд тамоми паҳлӯҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ, муқаррарот ва рафтори шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро фаро бигирад. Маҳз ҳамин хусусият ба назари мо далели танаввуӣ хусусиятҳои асосии ҳуқуқ ва ҳам хусусиятҳои дуюмдараҷа ва фаръӣ ба

ҳисоб меравад [20, с. 265]. Функцияҳои ҳуқуқ ба даст овардани мақсадҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиеро пайгирӣ менамоянд, ки дар баробари шахс, ҷамъият ва давлат қарор доранд. Яке аз хусусиятҳои хоси ниҳоди ҳуқуқии мазкур ҳамоҳанг будани функцияҳои ҳуқуқ ба ҳисоб меравад.

Ба таври мушобех ҳам функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ амал менамоянд. Онҳо бояд тамоми ҷанбаҳои фазои муносибатҳои ҳуқуқӣ, гунаҳои рафтору амали шахси мухталифро, ки ҷавобгарӣ пешбинӣ менамояд, дарбар бигиранд. Ба ин далел функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ҳамчунин мухталиф мебошанд ва онҳо барои амалисозии мақсадҳои мухталифе, ки дар баробари системаи ҷавобгарии ҳуқуқӣ истодаанд, равона карда шудаанд.

Функцияҳои ҳуқуқ аз таъсиргузори ҳадафманд иборат мебошанд, ба туфайли онҳо шакли муайяни муносибатҳои ҳуқуқӣ ба низом дароварда мешаванд. Яке аз хусусиятҳои муҳими ҳуқуқ муассир ва натиҷабахш будани онҳо мебошад, ки ба туфайли ин муассир будани ҳуқуқ дар маҷмӯъ зоҳир меёбад [17, с. 240].

Функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ бояд натиҷабахш, муассир ва ғайридекларативӣ бошанд. Бо дар назар гирифтани он чи зикр шуд, метавон функцияҳои ҷавобгарии ҳуқуқиро ҳамчун як навъ таъсиргузорӣ, ки дар муқаррар гардидани марзҳои маҳсули ҳуқуқӣ мушаххас мегардад, арзёбӣ намуд. Худи таъсиргузориро таъйиноти ҳуқуқии ҷавобгарии ҳуқуқӣ тақозо менамояд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Алексеев С.С. Общая теория права. Т. 1. [Текст] / С.С. Алексеев. – М.: Юридлит., 1981. – 361 с.
2. Анфёров А.А. Право личности и юридическая ответственность [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.А. Анфёров. – Волгоград, 2000. – 212 с.
3. Базылев Б.Т. Цели и функции юридической ответственности: Вопросы теории и права и государственного строительства [Текст] / Б.Т. Базылев. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1978. – 180 с.
4. Бестугина М.А. О функциях юридической ответственности // 4-е Московские философские чтения молодых учёных: (тезисы докладов) [Текст] / М.А. Бестугина. – М., 1986. – 147 с.
5. Бестугина М.А. Социальная ответственность и назначение гражданско-правовой ответственности в современных условиях (теоретический аспект) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.А. Бестугина. – М., 1986. – 20 с.
6. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе [Текст] / Н.В. Витрук. – М.: Наука, 1979. – 229 с.

7. Вопленко Н.Н. Сущность, принципы и функции права [Текст] / Н.Н. Вопленко. – Волгоград: Изд-во Вол. гос. ун-та, 1998. – 56 с.
8. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР (Государственное и материальное исследование) [Текст] / И.А. Галаган. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1970. – 252 с.
9. Зокирзода З.Х. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Воситаи таълимӣ. [Текст] / З.Х. Зокирзода. – Душанбе: Ашуриён, 2021. – 40 с.
10. Курис П. Международные правонарушения и ответственность государства [Текст] / П. Курис. – М.: Минтис, 1973. – 280 с.
11. Липинский Д.А. К вопросу о содержании функций юридической ответственности // Новая правовая мысль [Текст] / Д.А. Липинский. – 2003. – №1. – С. 223–224.
12. Мордовец А.С. Гуманизм как принцип юридической ответственности граждан в советском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.С. Мордовец. – М., 1983. – 150 с.
13. Мордовец А.С. О функциях юридической ответственности // 4-е Московские философские чтения молодых учёных: (тезисы докладов) [Текст] / А.С. Мордовец. – М., 1986. – 165 с.
14. Мордовец А.С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина [Текст] / А.С. Мордовец. – Саратов: СВШМВД, 1996. – 384 с.
15. Петелин А.И. Проблемы правовой ответственности в социалистическом обществе [Текст] / А.И. Петелин. – Омск: ОВШ МВД, 1976. – 122 с.
16. Самощенко И.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству [Текст] / И.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин. – М.: Иридлит., 1971. – 240 с.
17. Синюков В.Н. Функции права / Теория государства и права / [Текст] / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юристъ, 1997. – С. 154–157.
18. Советский энциклопедический словарь [Текст] – М.: Сов. энцикл., 1980. – 1600 с.
19. Сотиволдиев Р. Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат. Китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ [Матн] / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе, 2008. – 530 с.
20. Теория государства и права [Текст] / Под. ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. – М., 1998. – 265 с.
21. Трофимова М.П. Функции юридической ответственности [Текст]: дис. ...канд.юрид.наук: 12.00.01 / М.П. Трофимова. – Самара 2000. – 208 с.
22. Трошин Д.М. Методологические проблемы современной науки [Текст] / Д.М. Трошин. – М., 1966. – 150 с.
23. Тугаринов В.П. Философия сознания [Текст] / В.П. Тугаринов. – М.: Политиздат, 1971. – 199 с.
24. Философский словарь [Текст] – М., 1986. – 301 с.
25. Хаджиев А.А. Юридическая ответственность как средство охраны окружающей среды [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.А. Хаджиев. – Алма-Ата. 1988. – 180 с.
26. Черных Е.В. Проблемы правовой ответственности в условиях развитого социалистического общества [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Е.В. Черных. – М. 2009 – 25 с.
27. Чулюкин Л.Д. Природа и значение цели в советском праве. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1984. – 168 с.
28. Чумак Л.А. Природа и механизм реализации охранительной функции советского права [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л.А. Чумак. – Киев. 1986. – 30 с.
29. Шодизода М.Н. Мафҳум ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳамчун намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ / Ҳуқуқи инсон дар раванди ҷаҳонишавӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣю назариявӣ (7-уми декабри соли 2021) [Матн] / М.Н. Шодизода // Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2021. – С. 460–467.

Аннотатсия

Оид ба баъзе масъалаҳои функсияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ

Дар мақолаи мазкур суҳан оид ба баъзе масъалаҳои функсияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ меравад. Ба ақидаи муаллиф барои муайян кардани мафҳуми «функсияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ» бояд мавқеъи ибтидоиро дар бораи функсияҳои ҳуқуқ фаҳмем, зеро функсияҳои ҳуқуқ асоси амалисозии функсияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ мебошанд. Муаллиф бар он назар аст, ки байни функсияҳои ҳуқуқ, функсияҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ, функсияҳои унсурҳои сохтори ҷавобгарии ҳуқуқӣ таносуб вучуд дорад. Мафҳуми «функсияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ» бояд ҳам таъини ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва ҳам самти таъсири ҳуқуқиро ба муносибатҳои ҷамъиятӣ инъикос намояд.

Аннотация

О некоторых вопросах функции юридической ответственности

В данной статье речь идет о некоторых вопросах функции юридической ответственности. По мнению автора для определения понятия «функции юридической ответственности», необходимо понять базовое положение функций права, поскольку функции права являются основой для реализации функций юридической ответственности. Автор утверждает, что существует взаимосвязь между функциями права, функциями юридической ответственности и функциями структурных элементов юридической ответственности. Термин «функция юридической ответственности» должен отражать как определение юридической ответственности, так и направленность правового воздействия на общественные отношения.

Annotation

About some issues of the function of law responsibility

This article deals with some issues of the function of law responsibility. According to the author, in order to define the concept of "functions of legal responsibility", it is necessary to understand the basic position of the functions of law, since the functions of law are the basis for the implementation of the functions of law responsibility. The author argues that there is a relationship between the functions of law, the functions of law responsibility and the functions of the structural elements of law responsibility. The term "function of law responsibility" should reflect both the definition of law responsibility and the direction of the legal impact on social relations.

ГУНОГУН

РАЗНОЕ

УДК: 343.74

Саидзода Шохин Нуриддин,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: saidzodash@mail.ru

Тел.: (+992) 001-10-03-15.

Шарифзода Шарифбек Мурод,

сардори шуъбаи ҳуқуқи Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: sharifzoda.75@mail.ru

Тел.: (+992) 938-87-07-07.

КОРРУПСИЯ - САБАБ ВА ШАРОИТҲОИ БА ОН МУСОИДАТКУНАНДА

Калидвожаҳо: сабабҳои ҷинояткорӣ; криминология; омор, робита; қонунгузорӣ; коррупсия; иҷтимоӣ; иқтисодӣ; сиёсӣ; истиқлолият; пешгирӣ; муқовимат; субъект; пора; мансаб.

Ключевые слова: причины преступности; криминология; статистика; общение; законодательство; коррупция; социальная; экономическая; политическая; независимость; предупреждение; сопротивление; предмет взяточничества; карьера.

Keywords: causes of crime; criminology; statistics; communication; legislation; corruption; social; economic; political; independence; prevention; resistance; topic; bribery; career.

Дар илми криминология то имрӯз мафҳуми ягонаи сабабҳои ҷиноят пешниҳод нагардидааст. Аммо, ин масъала солҳои тӯлонӣ таҳлил гардида истода, дар айни замон вобаста ба он ҳаҷми зиёди донишҳо гирд оварда шудаанд, ки дар сурати дуруст истифода намудан, онҳо метавонанд дар баландбардории самаранокии мубориза ба муқобили ҷинояткорӣ аҳамияти ҳалкунанда дошта бошанд. Тавре дар адабиёти илмӣ қайд мегардад, «омӯзиши сабабҳо ва шароитҳои ҷинояткорӣ комилан асоснок нест, зеро муайян намудани сарҳад байни сабабҳо ва шароитҳо душвор аст» [1 с 16-22].

Масъалаҳои муайян кардани сабабҳо ва шароити ҷинояткорӣ дар маҷмӯъ сабабҳои алоҳидаи намудҳои ҷиноят, аз ҷумлаи масъалаҳои муҳим, марказӣ, методологии илми криминологӣ мебошанд.

Оид ба сабабҳои ҷинояткорӣ афкори умумиҷаҳонии криминологӣ назарияҳои зиёдеро ба вуҷуд овардааст, ки мавҷудият ва рушди ҷиноятро кушода намудааст.

Вобаста ба мундариҷа ва маҷмӯи сабабҳои ҷиноят се сатҳи сабабҳоро ҷудо кардан мумкин аст (вобаста ба микёси равандро ва падидаҳое, ки ҷиноятро муайян менамоянд):

- 1) сатҳи сабабҳои умумии иҷтимоӣ;
- 2) сатҳи махсуси криминологӣ;
- 3) сатҳи инфиродӣ.

Омӯзиши сабабҳои содиршавии ҷиноятҳои коррупсионӣ нишон медиҳад, ки ин номгуӣ ҷиноятҳо ба монанди дигар ҷиноятҳо вобаста ба омилҳои криминогенӣ, ба сабабҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, сиёсӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва идеологӣ ҷудо мешаванд. Бинобар ин муҳаққиқон сабаби зиёд гаштани омилҳои коррупсиониро бештар ба шароити иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, инчунин номукамалии қонунҳо рабт дода, таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқии босифат ва асоснокро тақозои замон меҳисобанд. Зеро муносибатҳои муҳимми ҷамъиятӣ тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба танзим дароварда шуда, ҳамаатарафа ва мушаххас намудан, шаффоф будан, сода ва

фаҳмо ифода ёфтани меъёрҳои он кафолати таъмини қонуният ва мустаҳкам гардонидани низоми давлатдорӣ мебошад. Маълумотҳои оморӣ нишин медиҳанд, ки дар соли 2019 аз ҷониби мақомоти Агентӣ 1247 лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ баррасӣ гардида, дар 111 лоиҳаи он омилҳои бавучудоварандаи коррупсия ошкор карда шуда, ҷиҳати ислоҳ ва такмил додани онҳо ба 255 лоиҳа таклифҳои пешгирикунандаи ҳолатҳои коррупсионӣ манзур карда шудаанд[2].

Қишри дигари ҷомеа бошад, ин омилҳоро дар афзоиши бюрократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ ва беасос васеъ гардидани нақши давлат дар санҷишу тафтишҳои молиявӣ, савумин ба таҳаввулоти бозор ишора мекунанд. Робитаи байни коррупсия ва сабабҳои, ки онро ба вучуд меоранд, дучониба аст. Аз як тараф, ин мушкилотҳо коррупсиरो шадидтар мекунанд ва ҳалли онҳо метавонанд ба коҳиши ҳолатҳои коррупсионӣ мусоидат кунанд ва аз тарафи дигар, мушкилоти давраи гузаришро афзун намуда, ҳалли онҳоро ҳалалдор месозанд.

Маҷмӯи сабабҳо ва шароитҳои ҷиноятҳои мансабӣ марбут ба коррупсия аз ҳолатҳои зерин вобаста мебошанд: мавҷудияти шумораи зиёди санадҳои меъерӣ, ки муносибатҳои яхелаи иҷтимоиро танзим мекунанд, зиддиятҳо ба вучуд меоранд, инчунин камбудии дар қонун ва иҷрои қонун; набудани назорати муассири мақомоти давлатӣ, сарфи назар аз шумораи зиёди ҷунин мақомот вақте, ки ваколатҳои мақомот на ҳамеша ба таври возеҳ муайян карда мешаванд; набудани назорати самараноки ҷомеаи шаҳрвандӣ; ҷазодихии бесамари шахсони дар ҷиноятҳои коррупсионӣ гунаҳкор; паст будани самарабахши фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оид ба муайян намудани ҷунин ҷиноятҳо.

Инчунин сабабҳои умумии иҷтимоӣ аз мушкилоти саводнокии ҳуқуқии аҳоли ва механизми самараноки танзими ҳуқуқии муносибатҳои молумулкии шаҳрвандон бармеояд. Тавре, ки Ю.Н. Румянцев ва И.М.Середа қайд менамоянд, «Бухрони ҳуқуқи суботӣ низоми иқтисодии давлатро вайрон мекунад: мавҷуд набудани механизмҳои муассири ҳуқуқие, ки ба пешгирӣ ва коҳиш додани оқибатҳои манфии сӯиистифода аз

мансаб мегарданд, боиси ҷиноятҳои марбут ба коррупсия ва таҳдид ба низоми амниятӣ иқтисодӣ мебошанд»[3, с.153-155].

Ғайр аз ин, зуҳуроти криминогении равандҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ҳоси набудани амалҳои ҳуқуқӣ ва фаъолияти пасти ҳуқуқии ҳам аҳоли ва ҳам шахсоне мебошад, ки дорои салоҳиятҳои хизмати иштиёрдорӣ намудани амволи дар иштиёрдоштаро доранд.

Зуҳуроти нигилизми ҳуқуқӣ ба амниятӣ аз ҷомеа аз ҷиҳати ҷисмонӣ, моддӣ ва инчунин шуури ҳуқуқии онҳо таҳдиди воқеӣ мекунад. Шаклҳои харобиовари нигилизми ҳуқуқӣ ба рушди иҷтимоӣ фарҳангӣ, маънавӣ, ахлоқӣ ва иқтисодии давлатӣ мо зарари азим мерасонад. Аз ин рӯ, ҷомеаи муосир ба таври возеҳ ба зарурати объективии ҳалли ҷаври ин мушкилоти иҷтимоӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ рӯ ба рӯ шудааст.

Ҳамзамон, фаъолнокии пасти ҳуқуқии шаҳрвандон дар соҳаи ҳимояи ҳуқуқи моликияти шахсӣ ва мавқеи нисбатан заифи шаҳрвандии онҳо нисбати аҳамиятнокии тақсими одилонаи неъматҳои моддӣ аз баъзе ҷиҳатҳо бо нобоварии аҳоли ба фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ алоқаманд аст.

Мушкилоти бухронии эътимоди қисмате аз аҳоли ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ имрӯз низ вучуд дорад. Коррупсияро танҳо бо роҳи ҳалли мушкилот ва шароите, ки онро ба вучуд меоранд, коҳиш ва маҳдуд кардан мумкин аст, ҳалли ин мушкилот дар ҳама самтҳо тавассути муқовимати ҳамаҷониба бо коррупсия имконпазир аст.

Сабабҳо ва шароитҳои ҷинояткорӣ бештар хусусияти иҷтимоӣ доранд. Ба сабабҳои умумии ҷиноят (сатҳи умумии иҷтимоӣ) таваҷҷуҳ намуда, қайд намудан зарур аст, ки ба онҳо падидаҳои гуногуни хусусияти иҷтимоӣ иқтисодӣ, сиёсӣ, ғоявӣ ва ахлоқӣ-маънавӣ дошта, аз ҷумла равандҳои ҷаҳонӣ шомил мебошанд. Онҳо ба муносибатҳои иқтисодӣ ва рафтори одамон дар соҳаи гардиши сарватҳои моддӣ таъсири гуногун мерасонанд ва амалан сиёсати мубориза бар зидди ҷинояткориро муайян месозанд. Тавре олимони соҳаи ҳуқуқ Л.М. Прозументов ва А.В. Шеслер, қайд менамоянд, «идеологияи истеъмолкунӣ дар ҷомеа ташаккулефта заминаи маънавиро барои ҷинояткорӣ ба вучуд меорад, зеро он низоми арзишҳо дар шахс

тағйир дода, дар мадди аввал ниёзҳои хусусияти моддӣ доштаро гузошта, ҳамзамон имконоти қаноатмандии ин ниёзхоро бо роҳҳои ҷинойтӣ раво медонад» [4, с. 5-14].

Дар илми криминология маъмулан дар ҷои аввал омилҳои иқтисодиро мегузоранд. Дар шароити Тоҷикистони муосир метавон гуфт, ки шиддат ёфтани ҷинойти коррупсия ва порагирӣ ба бунёди муносибатҳои бозорӣ дар кишвар бевосита рабт дорад. Ба сабабҳои иқтисодии ба порагирӣ баҳо дода, бояд қайд намуд, ки аксарияти онҳо дар замони ҳозира ташаққул ёфтаанд. Ба чунин омилҳо дохил мешаванд: камбизоатии умумӣ ва афзоиши тафрикаи амвол; бухронҳои иқтисодӣ, ноустувории вазъи иқтисодӣ; принсипи иҷозатдиҳанда, ки тақрибан ҳамаи соҳаҳои ҷинойти иқтисодиро фаро мегирад.

Бояд қайд намуд, коррупсия то даме мавҷуд аст ба давлат, бахусус ҳаёти хусусӣ, ҷамъиятӣ ва иқтисодӣ даҳлат мекунад. Хусусияти давлати Тоҷикистон дар он аст, ки дар ҳаёти иқтисодии он на огоҳӣ, балки принсипи иҷозатдиҳандагӣ ҳукмфармост, зеро дар ин ҷо бисёр чиз аз корманди идоракунии сохтори дахлдори давлатӣ вобаста аст. Дар сурати мавҷуд набудани чунин танзим, барои худсари бюрократӣ ва порагирӣ шароити мусоид фароҳам оварда мешавад. Ғайр аз ин, музди меҳнати аксар кормандони давлатӣ аз сатҳи миёнаи ҷумҳурӣ камтар боқӣ мондааст.

Сабабҳои ҷинойтро он шароити воқеии зиндагӣ, ки одамон дар он амал мекунанд, муайян менамояд. Онҳо бар зиддиятҳои дар ҷомеа мавҷудбуда асос меёбанд. Аммо агар ин ягона шарт коррупсия мебуд, ҷаҳмонидани он душвор буд, ки чаро он ҳам ба он кишварҳое, ки аҳолии онҳо ба таври равшан ба ду гурӯҳи нобаробари камбағалон ва сарватмандон тақсим мешаванд ва ба он давлатҳое, ки ин хат дар онҳо хира шудааст, таъсир мерасонад [5, с. 395, 415].

Дар баробари ин, тавре амалия нишон медиҳад, тафовути аҳоли аз рӯи сатҳи даромад ба шиддати иҷтимоӣ ва мутаносибан ба устувории вазъи иқтисодӣ таъсир мерасонад. Ҳамин тариқ, нобаробарии баамаломада боиси бухрони иқтисодӣ мегардад ва дар натиҷа, афзоиши коррупсия эҳтимол дорад.

Шаҳсоне, ки бо содир намудани ҷинойтҳои коррупсионӣ ба давлат зарар

мерасонанд, як қабати нисбатан маҳдудро ташкил медиҳанд ва шаҳрвандони оддӣ на ҳама вақт дар бораи ҷаҳолияти онҳо огоҳанд. Сабаби коррупсияи оммавӣ, ки мардум аксар вақт дар ҳаёти ҳаррӯза дучор меоянд, камбизоатӣ мебошад. Тавре, ки дар адабиёти илмӣ қайд гардидааст, сабаби ришвахорӣ ғайрирасмӣ барои гирифтани пора ва ғайрирасмӣ тичоратӣ ё хонаводагӣ барои додани пора мебошад.

Ба ин чунин омилҳои сиёсии ҷинойткории коррупсионӣ мансуб мебошад:

- дур шудани аксарияти аҳоли аз мақомот, алаҳхусус аз идораи амволи давлатӣ, қонунгузорӣ ва ҳифзи ҳуқуқ;

- имконияти воқеӣ барои намоёндагони ҳукумат (пеш аз ҳама дар сатҳи мақомоти болоии он) барои манфиатҳои худ муайян кардани шаклҳои ҷазо барои рафтори коррупсионии хизматчиёни давлатӣ ё пешгирии муқаррар намудани масъулият барои онҳо;

- набудани назорати муассири парлумонӣ аз болои вазъи коррупсияи мансабдорони баландпояи давлатӣ;

- густариши ғайрирасмӣ намоёндагони гурӯҳҳои муташаққили ҷинойтӣ ва ҷомеаҳои ҷинойтӣ ба мақомоти давлатӣ;

- андозаи ниҳоят баланди дастгоҳи давлатӣ, ки табиист шароити музди меҳнати хизматчиёни давлатӣ ва сифати назорат аз болои онҳоро бадрат мекунад;

- ҳаробшавии низомии қуҳнаи назорати ғайридавлатӣ аз болои ҷаҳолияти мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор;

- мавҷуд набудани механизми муассири сиёсӣ, ки ба маҳрумкунии босуръати вақлатҳои кормандони давлатӣ, ки дар назди аҳоли бо амалҳои (ғайрирасмӣ тухфаҳои гаронбаҳо, ҳузури муназзам дар зиёфатҳои тичоратӣ ва ғ.) ба тариқи анъанавӣ машғулшаванда [6, с. 55].

Ҳамин тавр, ба андешаи баъзе аз коршиносон, коррупсия ҳамагӯза бештар дар зехни як одами миёна ҳамчун як меъёри оддии муносибатҳои ҷамъиятӣ ба назар мерасад. Ғайр аз ин қонунгузорӣ воқеан гирифтани тухфаҳоро аз ҷониби кормандони муассисаҳои таълимӣ ва тиббӣ муайян намуда, арзиши онро низ пешбинӣ менамояд. Дар қонунгузорӣ норасоӣҳо, ихтилофот ва зиддиятҳо байни

санадҳои меъёрии ҳукукие, ки доираи шабеҳи муносибатҳоро танзим мекунад ҷой доранд, инчунин мавҷуд набудани танзими нодурусти бисёр масалаҳо ва баъзан, баръакс, танзими аз ҳад зиёд ба бюрократия, худсарии мансабдорон ва рушди ҷиноятҳои коррупсионӣ боис шуда метавонад.

Ба ақидаи профессор Н.И.Гетман, тағйироти пай дар пай дар тамоми маҷмӯи заминаи қонунгузорӣ дар иқтисодиёт боиси номутобиқати ҳукукӣ шудааст [7, с. 482]. Дар як қатор ҳолатҳо, муносибатҳои иқтисодӣ дар якҷоягӣ бо санадҳои меъёрии ҳукукии нав, ҳанӯз ҳам меъёрҳои давраи шӯравиро идора мекунад. Ҳамин тариқ, мавҷуд набудани механизми самарабахши татбиқи як қатор санадҳои меъёрии ҳукукии зиддикоррупсионӣ, хусусияти декларативии онҳо боиси аномия, беамалии қонун мегардад.

Назорати иҷроӣ қонунҳо ва қарорҳои Ҳукумат дар муқовимат бо коррупсия нақши муҳим мебозад. Аксар вақт ҳама чиз бо таҳия ва қабули қонунҳо маҳдуд мешавад ва ба назорати иҷроӣ амалии онҳо диққати зарурӣ дода намешавад. Коррупсия на танҳо риоя накардани қонунҳо, балки аз сабаби камбудии дар қонунгузорӣ ва номукамалии он шуда метавонад. Одатан қонунгузорӣ дар давраи бухронҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ заиф аст. Набудани танзими зарурии ҳукукии рушди муносибатҳои нави иҷтимоӣ иқтисодӣ, сушт шудани назорати иҷтимоӣ фаъолияти иқтисодӣ боиси афзоиши тамоюлҳои коррупсионӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мегардад [8, с. 54]. Ин намуди робитаи қонунгузорӣ бо коррупсия ба равандҳои объективӣ иҷтимоӣ-сиёсӣ вобаста аст.

Намуди дигари муносибати байни ин падидаҳо дар он зоҳир мегардад, ки дар сатҳи қонунгузорӣ барои муқозоти ин зухуроти манфии иҷтимоӣ аз таҷовузи ҷиноятӣ меъёрҳои ҳукукие ҷорӣ карда мешаванд, ки дар ибтидо татбиқнашаванда ва баъдан дар таҷриба ғайри қобили амал мебошанд. Барои ин якчанд маротиба такмил ёфтани Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон [9] дар бораи гирифтани ва додани пора, инчунин иғвои порагирӣ мисол шуда метавонад. Зеро тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣи

Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳти №1274 аз 15 март соли 2016 ба Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру илова ворид гардида, мувофиқи он дар моддаҳои 319, 320 ва 321 ҷазо дар намуди ҷарима ҳамчун ҷазои асосӣ пешбинӣ гардида буд. Аммо баъди ворид намудани тағйиру илова ба Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавриди татбиқи намудани ҷарима ҳамчун ҷазои асосӣ сатҳи содиршавии ин ҷиноятҳо рӯ ба афзоиш ниҳод.

Таҷриба нишон дод, ки ҷазои ҷиноятӣ дар намуди ҷарима барои содир намудани ҷинояти гирифтани пора, додани пора ва иғвои порадиҳӣ ҷораи таъсиррасонии натиҷабаш набуда, барои кам намудани сатҳи содиршавии ҷунин ҷиноятҳо натиҷаи дилхоҳ намедихад. Таҳлили гузаронидашуда нишон дод, ки агар соли 2012 аз ҷониби судҳои ҷумҳурӣ 60 парвандаи ҷиноятӣ нисбат ба 79 нафар бо моддаҳои 319-321 баррасӣ гардида бошад, пас ин нишондиҳанда соли 2017 ба 84 парвандаи ҷиноятӣ нисбати 119 нафар расидааст. Яъне, содиршавии ҷиноятҳои додану гирифтани пора ва иғвои порадиҳӣ рӯ ба афзоиш ниҳод.

Дар дигар маврид аз маълумотҳои омӯрӣ бармеояд, ки соли 2016 аз ҷониби судҳои ҷумҳурӣ бо м. 319 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон 58 парвандаи ҷиноятӣ нисбат ба 78 нафар баррасӣ гардида, аз ин шумора нисбат ба 21 нафар (26,9%) ҷазо дар намуди ҷарима таъин карда шудааст. Бо м. 320 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон 19 парвандаи ҷиноятӣ нисбат ба 20 нафар баррасӣ гардида, нисбат ба 7 нафар (35%) ҷазо дар намуди ҷарима таъин шудааст. Бо м. 321 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016 ҷазо дар намуди ҷарима татбиқи карда нашудааст.

Соли 2017 бошад, аз ҷониби судҳои ҷумҳурӣ бо м. 319 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон 60 парвандаи ҷиноятӣ нисбат ба 90 нафар баррасӣ гардида, нисбат ба 26 нафар (28,8%) ҷазо дар намуди ҷарима таъин карда шудааст. Бо м. 320 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон 17 парвандаи ҷиноятӣ нисбат ба 22 нафар баррасӣ гардида, нисбат ба 8 нафар (36,3%) ҷазо дар намуди ҷарима таъин карда шудааст. Бо м. 321 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 парвандаи ҷиноятӣ нисбат ба 3 нафар баррасӣ гардида, ҷазо дар намуди ҷарима таъин карда нашудааст [10].

Ин зарурият пеш омадааст, ки бо мақсади ба талаботи тавсияҳои Нақшаи амалиёти

Истанбулии шабакаи зиддикоррупсионии кишварҳои Аврупои Шарқӣ ва Осиёи Марказӣ (икдоми минтақавии СХИР) мутобик гардонидани қонунгузории ҷиноятӣ дар мавриди пурзӯр намудани ҷазо нисбат ба ҷиноятҳои коррупсионӣ, инчунин аз байн бурдани ҷазои алтернативӣ оид ба ҷинояти гирифтани пора, додани пора ва иғвои порадиҳӣ ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид карда шавад.

Дар байни омилҳои муайянкунандаи коррупсионӣ, сабабҳои ахлоқӣ ва раванӣ муҳиманд.

Сабабҳо ва шароити рӯҳии (психологӣ) ҷиноятҳои коррупсионӣ инҳоянд:

- анъанаҳои чандин асраи ришва ва тамаъҷӯӣ дар хизмати давлатӣ дар Тоҷикистон;
- сатҳи анъанавӣ ҳамбастагии аҳоли бо меъёрҳои масъулият барои ришва;

- сатҳи нисбатан пасти дониши ҳуқуқии бархе аз аҳолии калонсол, ки онро дар ҳолати афзоиши вобастагӣ аз хизматчиёни давлатӣ меғузорад;

- омодагии маънавии қисми назарраси аҳоли ба ришва ба хизматчиёни давлатӣ барои татбиқи манфиатҳои қонунӣ ва ғайриқонунӣ;

- падидаи ҷиноятӣ мутақобилаи пора ва ришва.

Ба рӯйхати сабабҳо ва шароити ҷиноятҳои коррупсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, танҳо яке аз ин самтҳо асосӣ мебошад, зеро муайянкунандагони ин намуди ҷинояти коррупсионӣ дар тамоми соҳаҳои ҷомеа реша давонда, таҳқиқоти минбаъдаро талаб мекунанд.

Танҳо бо омӯзиш ва бартараф кардани ин сабабҳо мо метавонем чораҳои муассирро оид ба пешгирии ҷиноятҳои коррупсионӣ андешем, зеро татбиқи онҳо дар амалия вазифаи боз ҳам мушкултар аст.

Рӯйхати адабиёт:

1. Юзиханова Э.Г. Поиск и анализ причин преступности / Э.Г. Юзиханова // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2017. – №4 (42). – С. 16-22.
2. Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 августи соли 2021, таҳти №222.
3. Тищенко А.В. Отношение к правоохранительным органам в общественном сознании: состояние и основные факторы / А.В. Тищенко // Вестник Адыгейского гос. ун-та. Сер. 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2019. – №2 (239). – С. 153-155.
4. Прокументов Л.М., Шеслер А.В. Общесоциальные детерминанты преступности / Л.М. Прокументов, А.В. Шеслер // Всероссийский криминологический журнал. – 2018. – Т. 12. – №1. – С. 5-14.
5. Криминология: учебник для вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма; Инфра-М, 2013. – С. 395, 415.
6. Хабриева Т.Я. Коррупция: природа и противодействие: монография. – М., 2014. – С. 55.
7. Гетман Н.И., Кузнецовский В.Д. Преодоление коррупции: проблемы активизации гражданского общества / Н.И. Гетман, В.Д. Кузнецовский // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: межведом. науч. сб. – М., 2009. – С. 482.
8. Аглямова Г.М. Виктимологические аспекты предупреждения коррупционной преступности в сфере местного самоуправления / Г.М. Аглямова // Бюллетень Удмурт. гос. ун-та. Сер.: Экономика и право. – 2012. – №4. – С. 78
9. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Заҳираи электронӣ] / Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Манбаи дастрасӣ: URL: [http:// mmk.tj](http://mmk.tj) (санаи мурочиат: 19.10.2020).
10. Нашрияти МОҶТ «Садои мардум» аз 04.08.2018, таҳти №94 (3888) Иҷлосияи шонздаҳуми МММО ҶТ даъвати панҷум. «Минбаъд ба порадиҳандагон ҷарима не, балки ҷазои маҳрумӣ аз озодӣ татбиқ мешавад.

Аннотатсия

Коррупсия - сабаб ва шароитҳои ба он мусоидаткунанда

Мақола ба сабабу шароитҳои коррупсионӣ ва омилҳои ба он мусоидаткунанда, ки боиси ҷиноятҳои коррупсионӣ гардиданд, бахшида шуда, мавриди таҳлили омӯрӣ ва методологӣ қарор гирифтааст. Муаллифони мақола намудҳои ҷинояткориро ба омилҳои криминогенӣ ва ба сабабҳои иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва идеологӣ рабт додаанд. Омилҳои мазкурро ба сатҳҳо ҷудо кардаанд, ки он сабабҳои умумии иҷтимоӣ, махсуси криминологӣ ва инфиродиро дар бар гирифтааст.

Аннотация

Коррупция - причины и условия, обеспечивающие ее

Статья посвящена причинам и условиям коррупции и способствующим факторам, приведшим к коррупционным преступлениям, и подверглась статистическому и методологическому анализу. Автор статьи связывали виды преступности с криминогенными факторами и социально-экономическими, политическими, организационными, правовыми и идеологическими причинами. Эти факторы подразделяются на уровни, к которым относятся общесоциальные, специальные криминологические и индивидуальные причины.

Annotation

Corruption - reasons and conditions for providing it

The article is devoted to the causes and conditions of corruption and contributing factors that led to corruption crimes, and was subjected to statistical and methodological analysis. The author of the article linked the types of crime with criminogenic factors and socio-economic, political, organizational, legal and ideological reasons. These factors are divided into levels, which include general social, special criminological and individual reasons.

Шеров Шералӣ Зафарович,

*сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу
гумрук ва фаъолияти бонкии Маркази миллии
қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон.*

E-mail: sherali-sherov@mail.ru

Тел.: (+992) 935-99-98-58.

ҲИЗБИ НАҲЗАТИ ИСЛОМ – ТАШКИЛОТИ ТЕРРОРИСТИКӢ ЭКСТРЕМИСТӢ

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кӯшишу талошҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба яке аз давлатҳои амну осоиштаи ҷаҳон табдил ёфтааст. Аммо баъзе аз ташкилотҳо, гурӯҳҳо ва ашхоси кӯрбину нотавонбинони давлату миллати кӯҳанбунёд пешрафту суботи кишвари моро нодида гирифта, пайваста ба самти Тоҷикистон санги маломат зада, мардумро ба ҷангу низоъ даъват карда истодаанд. Яке аз чунин ташкилотҳо - ташкилоти террористикӣ экстремистии Ҳизби наҳзати ислом мебошад.

Лозим ба ёдоварист, ки ташкилоти террористикӣ экстремистии Ҳизби наҳзати ислом 4 декабри соли 1991 ҳамчун лоиҳаи махсус дар хориҷи мамлакат аз тарафи баъзе қудратҳои минтақавию ҷаҳонӣ, ҳамчунин, созмонҳои манфиатдори байналмилалӣ бо мақсадҳои ғаразнок созмон дода шуда, дар Тоҷикистон фаъолиятро оғоз намуд. Ҳизб мебоист тибқи оинномааш ба ҳифзи истиклоли сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистон, яқпорчагӣ ва тамомияти арзии мамлакат, ваҳдати миллӣ ва ҳамзистии бародаронаи халқҳои Тоҷикистон мусоидат мекард. Аммо, аз оғози пайдоиш то ба имрӯз нишон дод, ки он ягон вақт мавқеи ҳалли мусолиҳатомез надошта, аз аввал ба истифодаи зӯрӣ ва силоҳ таъям намуда, дар фаъолияти таҳрибкоронаи худ ташкили бетартибӣ, ҷанг ва иҷрои амалҳои террористиро дар ҷомеа яке аз ҳадафҳои асосии худ қарор додааст. Илова бар ин, Ҳизби наҳзати ислом бо сиёсисозии дин аз сатҳи пасти иҷтимоӣ ва бемаърифатии сиёсӣ динии мардум истифода карда, баҳри пиёдасозии ҳадафҳои сиёсии хоҷагони хориҷӣ ҷавонони кишварро ба майдони сиёсӣ кашид. Дар натиҷа амнияти миллию суботи сиёсии мамлакат ҳалалдор гашта, дар кишвар ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ сар зада, боиси беш аз сад ҳазор

қурбонӣ, зиёда аз як миллион ғуреа, ҳазорҳо ҷетим ва миллиардҳо сомонӣ хисорот ба вуҷуд овард.

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, роҳбарият ва аъзои фаъоли он боз даст ба ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин зада, боиси ноором гаштани ҳаёти осудаи сокинони мамлакат ва хатари ҷиддӣ ба амнияти миллӣ гаштанд. Махсусан, 45 аъзои ҳизб ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин содир намуда, нисбат ба қирдорҳои ғайриқонуниашон қарорҳои ниҳонӣ судӣ қабул шуданд. 17 нафари онҳо бинобар даст доштан дар ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта, аз қабилӣ ташкили иттиҳодияҳои ҷиноятӣ, иштирок дар иттиҳоди экстремистӣ, даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститусионӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуданд. Барои онҳо Ватан, Модар ва муқаддасоти миллӣ ҳеҷ арзиш надошта, қодиранд, ки барои манфиати шахсӣ ва иҷрои дастури сарпарастонашон ба ҳар амали бешарафонае даст зананд.

Мақсади асосии онҳо сарнагун намудани сохти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соҳибхитиёрӣ, тамомияти арзӣ, ҳалалдор намудани амнияти давлат ва бо роҳи зӯрварӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ мебошад.

Маҳз бо назардошти ҳолатҳои зикршуда ва садҳо ҷинояти дигар, аз қабилӣ, даст доштан дар амалҳои террористии моҳи сентябри соли 2015 Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аризаи Прокурори генералро қонун қарда, ҳизби наҳзати исломро ҳамчун ташкилоти ифротгарой (экстремистӣ)-террористӣ эътироф намуда, фаъолияти онро қатъ ва ҳамчун шахси ҳуқуқӣ барҳам дода, наشري рӯзномаи «Начот», сомонӣ интернетӣ, ба ҳудуди Тоҷикистон ворид сохтан ва паҳн намудани аудио ва видеосабтҳо, истеҳсол, ҷопу наشري рӯзномаю адабиёт ва варақаҳои ҳизб манъ карда шуд.

Инчунин, соли 2017 Ҳизби наҳзати ислом ба феҳристи ташкилоти террористии сохтори зиддитеррористии Созмони ҳамкории Шанхай ва ба «Феҳристи ташкилотҳои террористӣ ва экстремистӣ эътироф шуда, дар кишварҳои узви Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ (СААД)» таҳти рақами 65 шомил шуд.

Дар баробари ин, 14-уми сентябри соли 2022 Суди Олии Федератсияи Россия аризаи Прокуратураи генералии Федератсияи Россияро бо талаби террористӣ эътироф намудани ҳизби наҳзати ислом қонё намуда, Ҳизби наҳзати исломро ҳамчун ташкилоти террористӣ эътироф ва ғайолияти онро дар қаламрави Россия манъ кард. Зеро наҳзатиҳои фурӯхташуда метавонианд доираи ғайолияти худро дар Россия низ васеъ намуда, бо фирефта кардани шаҳрвандон ва муҳочирони тоҷик ба амнияти ин кишвар хатар эҷод кунанд.

Имрӯз саркардагони ин ташкилоти террористӣ дар Аврупо қарор дошта, бо нишондоди хоҷагони хориҷиашон бо ҳар роҳу усул, аз ҷумла ташкили гурӯҳҳо, ҳоло ҳам аз дасисабозиҳо даст нақашда, тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ барномаву ҳадафҳои худро пайваста паҳш намуда, алайҳи манофеи

давлату миллати тоҷик дасиса эҷод менамоянд. Ин бадҳоҳои миллати тоҷик бо барномаҳои дар хориҷа тарҳрезӣ намудаи худ сиву як сол пеш низ тӯфони ҷангу ҷидолро дар Тоҷикистон барҳезонда, кишварро ба парокандашавӣ, ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ қашида, ҳоло ҳам ором нагирифта, ба ноором намудани вазъии имрӯзаи кишвар машғуланд. Ин ноҳалафон ба ҷуз душманиву ғарази нопок, оромӣ ва ободии Тоҷикистонро ҳалалдор кардан дигар ҳадафе надоранд.

Мақсади ташкилоти террористию экстремистии Ҳизби наҳзати ислом танҳо қаноатманд гардондани сармоягузоре мебошад, ки онҳоро аз хориҷи кишвар роҳбарӣ менамоянд ва бо пулу моли сармояи хоҷагони хориҷиашон ба сари мардуми тоҷик бадбахтиҳои азим овардану бо ҳар роҳ ғазои осудаи кишварро ҳалалдор сохтан аст.

Аз ин рӯ, ҳар як шаҳрванди ватандӯсту ватанпарастро зарур аст, ки дар муқобили рафтору кирдор ва идеяҳои ифротии бегонапарастонаи душманони миллат бетарафӣ зоҳир накарда, ба ҳар гуна ҳаракатҳои зиддимиллии онҳо посухи сазовор диҳанд.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН О ДОЛЕВОМ УЧАСТИИ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА С ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Проводимая в последнее десятилетие в Республике Таджикистан социально - экономическая реформа существенно изменила характер отношений, связанных с приобретением гражданами жилья. Важной ее составляющей является жилищная реформа, основным результатом которой должно стать улучшение жилищных условий граждан, в том числе за счет привлечения свободных денежных средств для формирования и развития недвижимости в жилищной сфере, обеспечение доступности жилья, безопасных и комфортных условий проживания в нем.

Как отмечается в пункте 39 Концепции правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы, с развитием положения человека во всех социально-экономических сферах, с возросшей необходимостью реализации ценностей правового государства проблемы гражданско-правового регулирования значительно увеличивается. В Таджикистане они решаются на основе его Гражданского кодекса, который выполняет роль основного регулятора имущественных и неимущественных отношений, основанных на автономии и равенстве их участников. Реализация Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года требует совершенствования гражданского законодательства на основе достижений науки гражданского права и гражданско-правовой политики, которая приобрела национальные особенности, и с этой целью необходимо подготовить проект Закона Республики Таджикистан «О долевом партнерстве в строительстве жилья», с целью урегулирования отношений, связанных со строительством жилищ, с привлечением средств физических и юридических лиц и обеспечения законных интересов дольщиков [1].

Строительная отрасль относится к числу базовых отраслей и во многих случаях определяет решение задач социально-экономического и технического развития всей экономики Республики Таджикистан. Строительство обеспечивает воспроизводство

основных фондов во всех отраслях экономики, имеет большое количество межотраслевых связей и высокий мультипликативный эффект. С 2015 по 2020 год использование основных средств увеличилось на 75,9 процента, а инвестиции в основной капитал за этот период увеличились на 20,8 процента. Более 41,1% от общего объема инвестиций в основной капитал приходится на строительство объектов непроизводственного назначения [2]. Ключевая роль строительной отрасли в достижении стратегических целей развития общества страны определена и заключена через реализацию инвестиционно-строительных программ.

Одно из главных направлений и условий жилищной реформы – создание необходимой правовой базы, соответствующей положениям Конституции Республики Таджикистан о праве граждан на жилище и долгосрочной государственной жилищной политики. Эти условия позволяют формировать рынок жилья и земли и соответственно влекут за собой возникновение новых возможностей улучшения гражданами жилищных условий. Реализация принципа доступности жилья, восстановления социально оправданного соотношения доходов граждан стоимости строительства и приобретения жилья, должна стать важным направлением воздействия государства на экономические процессы в жилищной сфере. Именно такие подходы жилищной политики помогут обеспечить баланс интересов государства, органов местного самоуправления и граждан.

Рыночные отношения, все более развивающиеся в экономическом механизме Таджикистана, требуют обновления и совершенствования не только способов удовлетворения потребности граждан в жилье, но и наличия адекватных им правовые механизмов [3].

В условиях реформирования законодательства одной из наиболее распространенных форм привлечения денежных средств в строительство объектов

недвижимого имущества с целью последующего приобретения в собственность помещений в таких объектах стало долевое строительство. Данная форма участия в застройке образует правоотношения между участниками долевого строительства (инвесторами) и застройщиком по поводу организации, финансирования и обеспечения строительства объектов недвижимого имущества. Вместе с тем законодатель в течение длительного периода не раскрывал содержания указанных правоотношений.

Проект Закона Республики Таджикистан «О долевом строительстве жилых зданий», по сути, закрепив ранее выработанную на практике гражданско-правовую конструкцию долевого участия в строительстве, стал финальной точкой процесса законодательного закрепления отношений между участниками долевого строительства и застройщиком, связанных с привлечением денежных средств для строительства (создания) многоквартирных домов или иных объектов недвижимого имущества.

В данном исследовании сделана попытка исследовать и проанализировать законодательство Российской Федерации и Республики Казахстан в сравнении с проектом Закона Республики Таджикистан.

В Российской Федерации в 2004 году принят Федеральный закон «Об участии в долевом строительстве многоквартирных домов». Несмотря на название, в отличие от Закона Республики Казахстан данный нормативный правовой акт регулирует не только отношения долевого участия в жилищном строительстве, но охватывает также долевое участие иных объектов недвижимости, за исключением объектов производственного назначения. В Российском Законе довольно подробно рассматриваются залоговые отношения, возникающие в силу закона в целях обеспечения интересов дольщиков, более подробно описана компетенция уполномоченного органа. Застройщиком названо не только юридическое лицо, но и индивидуальный предприниматель. Согласно Закону Республики Казахстан и проекту Закона Республики Таджикистан застройщик – это юридическое лицо [4]. Среди многих вопросов важным для сторон рассматриваемого договора

являет регламентация одностороннего отказа от договора. В Российском Законе этому вопросу посвящена статья 9, устанавливающая перечень оснований для одностороннего отказа и последствия [5]. В статье 25 проекта Закона Республики Таджикистан «О долевом строительстве жилого дома» также установлены основания для изменения и расторжения договора.

В казахстанском Законе в соответствии пунктом 4 статьи 13 Закона Республики Казахстан «в случае нарушения обязательных условий договора о долевом участии в жилищном строительстве любая из сторон в одностороннем порядке вправе отказаться от исполнения договора и потребовать приведения его в первоначальное положение с уплатой неустойки в соответствии со статьей 17 указанного Закона, а также возмещения убытков в соответствии с Гражданским кодексом Республики Казахстан».

Норма весьма сжатая, на практике она обязательно вызовет много вопросов. К примеру, обязательные условия договора определены в статье 9, исполнение договора – в статье 12 Закона Республики Казахстан. Условия обязательства, выходящие за рамки обязательных, могут быть определены договором, и их нарушение также может быть сторонами названо основанием для одностороннего отказа от договора с определением самими сторонами порядка и последствий отказа.

Далее, в процессе исполнения договора из обязательных условий могут быть нарушены срок, порядок передачи доли, порядок оплаты дольщиком. По поводу нарушения этих условий договора в статье 17 Закона Республики Казахстан установлена ответственность сторон. Неясно, каково соотношение одностороннего отказа и ответственности за ненадлежащее исполнение обязательных условий. Необходимо отметить, что последствием отказа от договора при нарушении (даже несущественном нарушении) обязательных условий является возврат сторон в первоначальное положение с уплатой неустойки. Однако в статье 17 Закона Республики Казахстан 0,1% неустойки определен за каждый день просрочки. Каков же порядок начисления и выплаты неустойки при

одностороннем отказе от договора, остается только догадываться, однозначного законодательного решения этого вопроса мы не найдем.

Российский Закон содержит более подробное описание оснований и последствий одностороннего отказа от договора, в нем определено, что застройщик обязан возратить денежные средства, уплаченные в счет цены договора, а также уплатить проценты на эту сумму за пользование указанными денежными средствами в размере одной стопятидесятой ставки рефинансирования Центрального Банка Российской Федерации, действующей на день исполнения обязательства по возврату денежных средств, уплаченных участником долевого строительства. Указанные проценты начисляются со дня внесения участником долевого строительства денежных средств или части денежных средств в счет цены договора до дня их возврата застройщиком участнику долевого строительства [6].

Стоит отметить, что данный вопрос в проекте национального законодательства тоже урегулирован, то есть в пункте 9 части 2 статьи 26 проекта указан, что при одностороннем расторжении договора застройщик в течение 20 рабочих дней обязан вернуть в полном объеме денежные средства дольщиком, а в случае его задержки оплатить неустойку в соответствии с договором, таким образом, ссылается на договор о долевом участии между сторонами, а стороны (застройщик и дольщик) сами решают какую сумму неустойки

Можно сказать, что проекта Закона Республики Таджикистан, Закон Республики Казахстан и Российской Федерации разные и по объему регулируемых отношений, и по порядку регулирования, общим является намерение законодателей упорядочить отношения в сфере строительства объектов с долевым участием граждан и юридических лиц, сделать эту сферу более прозрачной, контролируемой, защитить интересы более слабой в правовом отношении стороны – дольщика. Проект Закона Республики Таджикистан «О долевом участии в жилищном строительстве» закрепил правовую основу регулирования отношений в этой сфере, ведь ранее подобного рода договоры регулировались только с помощью общих норм гражданского законодательства и эти отношения не контролировались государством. Также новацией отечественного законодательства является то, что в Законе конкретно установлены сроки и проценты оплата дольщиком платежей, в соответствии создающимися условиями было необходимо урегулировать данный вопрос на законодательном уровне, то есть для того, чтобы обеспечить социальное равенство.

Конечно, практика покажет положительные и отрицательные стороны этого нормативного правового акта, что станет основой для совершенствования правового регулирования отношений долевого участия в строительстве объектов недвижимости в будущем.

Список литературы:

1. Концепция правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы, утвержденная указом Президента Республики Таджикистан от 6 февраля 2018 года, №1005 // Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан “Адлия”. Версия 7.0. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://www.adlia.tj> (дата обращения: 14.06.2022).
2. Стратегия развития жилищной отрасли в Республике Таджикистан до 2030 года, утвержденная постановлением Правительства Республики Таджикистан от 27 апреля 2022 года, №203 // Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан “Адлия”. Версия 7.0. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://www.adlia.tj> (дата обращения: 20.06.2022).
3. Евдокимова, Т. Л. (2016) Проблемы эффективности правового регулирования долевого строительства // Актуальные проблемы развития гражданского права и гражданского процесса. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 40-летию университета. Краснодар: ФГКОУ ВПО «Краснодарский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации». – С. 154-155.

4. Закон Республики Казахстан «О долевом участии в жилищном строительстве» [Электронный ресурс] // Информационный правовой интернет портал «Юрист». Режим доступа https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38446797

5. Комментарий к Федеральному закону «Об участии в долевом строительстве многоквартирных домов и иных объектов недвижимости и о внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации» [Электронный ресурс]: Зюзин В. А., Королев А. Н. Доступ из справ. -право- вой системы «Консультант-Плюс».

6. Об участии в долевом строительстве многоквартирных домов и иных объектов недвижимости и о внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации» [Электронный ресурс]: Федеральный закон от 30.12.2004 № 214-ФЗ. Доступ из справ. - правовой системы «Консультант-Плюс».

**Отдел гражданского, предпринимательского и
семейного законодательства Национального
центра законодательства при Президенте
Республики Таджикистан**

УДК: 339.166.82

Валиев Зафар Чурахонович,

ҳодими калони илмӣи Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон.

E-mail: ZVJ_8080@mail.ru

Тел.: (+992) 937-11-80-80.

ДАСТГИРИИ ДАВЛАТИИ РАҚОБАТПАЗИРИИ МАҲСУЛОТИ КИШОВАРЗИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: бозор; танзим; амнияти озуқаворӣ; дастрасӣ; содирот; воридот; истеҳсол; истеъмол; кишоварзӣ.

Ключевые слова: регулирование; рынок; продовольственная безопасность; доступ; экспорт; импорт; производство; потребление; сельскохозяйственное.

Keywords: regulation; market; food security; access; exports; imports; production; consumption; agriculture.

Дар шароити муносибатҳои бозорӣ дар ҳаёти иқтисодии ҷумҳурӣ муносибати дутарафаи давлат ва иқтисодиёт яке аз масъалаҳои муҳим дар илми иқтисодиёт ва дар амали ҳоҷагидорӣ ба ҳисоб меравад. Давлат механизмҳои гуногуни таъсиркунанда ба иқтисоди бозорӣ бо мақсади таъмини ташаккули самараноки он, ки талаботи ҷамъиятро бо роҳҳои беҳтарин қонеъ мегардонад, истифода менамояд.

Дар баъзе таҳқиқотҳо қайд карда мешавад, ки давлат доимо бо ғайриқонунии иқтисодӣ машғул мебошад, яъне бо тарзи дигар ба ҳаёти иқтисодии субъектҳо дар амали онҳо сиришт ҳамаҷун мешуд. [1]. Дар он сурат ақидаҳои ҳафт, ки тамоми ҷамъиятҳо дар ҳамаҷун шудани давлат ва ғайриқонунии будани он эҳтиёҷ надоштаанд ва ҳатто ба он зидият нишон медиҳанд.

Аз ин рӯ, асосан дар шароити истеҳсол бо роҳи муносибатҳои бозорӣ рушди ҳудуди ёфта истодаанд. Қайд кардан лозим аст, аз қадим бозорҳо вуҷуд доштанд. Чӣ тавре, ки муҳаққиқон қайд кардаанд, дар Осиёи Қадим, Африқо, Миср ва Империяи Рим дар шабакаҳои бузург дар доираи иқтисоди бозорӣ бо шартномаҳои гуногун доду гирифт менамуданд, ки алоқамандии зич доштаанд. Истеҳсолот ва тақсирот асосан аз рӯи амру фармонҳои расмӣ ва болоӣ, дар дуқонҳои бозор шумораи қами онҳо ворид мегардид. Ҳатто барои харид ва фурӯши замин, иҷора

гирифтани қувваи қорӣ ё ин ки гирифтани қарз тамоман вуҷуд надошт.

Аввалин бор масъалаҳои илмӣи ташкили, системаи бозорӣ аз тарафи Адам Смит иҷро гардида буд. [2]. Вай принсипи «Дастии ноаён»-ро маълум қардааст. Дар ин принсип гуфта шудааст, ки одамон аз қаси мақсаду ҳавасҳои худ думболагирӣ қарда, ҳамҷун «Дастии ноаён» барои амалӣ қардани мақсадҳои ҷамъият равона мешаванд. Агар «Дастии ноаён» амал намоёнд, хоҳиши истеъмолкунанда дар асоси ҳарҷотҳои қамтарин қонеъ гардониди шавад. Қас А. Смит ба як ҳулосае омад, ки даҳолати давлат ба иқтисоди бозорӣ қобилияти ба даст овардани танҳо натиҷаҳои манқиро дорад.

Аз рӯи назария якҷоя амал қардани мақсадҳои шахсӣ ва ҷамъиятиро Адам Смит қунин навиштааст: Ҳар як шахсият барои зиёд қардани қармои шахсии худ оиди мақсадҳои ҷамъиятӣ фикр намекунад, танҳо барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти шахсии худ қӯшиш ба ҳарҷ медиҳад. Дар ин мақрид бисёре аз онҳо бо дастии ноаён барои мақсадҳо равона гардидааст, ки тамоман ба он доҳил намешавад. Дунболагирӣ намудани мақсадҳои шахсии худ, аз бисёр қиҳат аз мақсадҳои ҷамъиятӣ вобастагӣ дорад. [3].

Бинобар ин нақши давлат дар дастгирии баҳши озуқаворӣ аз ҳавасмандқунии рушди миёнаравии молиявӣ, пайдоиши ниҳодҳои нави қарзӣ, дастгирии рақобат дар бозори ҳизматрасонии бонқӣ, қустариши дастрасии молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ ба бозори

сармоя, ёрӣ дар бозтамвили ташкилотҳои кредитӣ дар сурати риояи қоидаҳои қарздиҳӣ иборат аст.

Вазъиятӣ кунунӣ хусусиятҳои ташаккули системаи кредитию молиявӣ комплекси озуқавориро водор мекунад, ки таҳти он маҷмӯи муносибатҳои молиявӣ субъектҳои истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ, шаклу усули маблағгузорию молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ, инчунин системаи ниҳодҳои кредитию молиявӣ, бо тариқи бонку ташкилоти ғайрибонкии молиявӣ миёнарав (суғурта, лизинг, ипотека ва ғ.) фаҳмида мешавад, ки таъмини равандҳои истеҳсолиро дар бахши озуқаворӣ ба роҳ мемонанд.

Системаи кредитию молиявӣ комплекси озуқаворӣ ва механизмҳои татбиқи он бояд бо дарназардошти хусусияти истеҳсолоти кишоварзӣ ва гардиши воситаҳои соҳа ташаккул дода шавад:

- гардиши сусти воситаҳо дар марҳилаи истеҳсолот вобаста ба раванди тӯлонию технологӣ дар зироаткорӣ ва чорводорӣ;

- зарурати ташкили захираҳои калони истеҳсолӣ, ки боиси хароҷот ва аз гардиш берун шудани маблағҳои калон мешавад;

- афзоиши нобаробари хароҷот, ки дар поёни давраи истеҳсолӣ бо бозгашти воситаҳо дар шакли фурӯши яквактай маҳсулот ба итмом мерасад;

- таъсири шароити номусоиди обу ҳаво ва офатҳои табиӣ, ки боиси коҳиши нишондиҳандаҳои микдорию сифатии маҳсулоти кишоварзӣ ва хисороти мегардад;

- ҳиссаи калони гардиши дохилӣ - қисми бештари воситаҳо дар ҳуди хоҷагии қишлоқ такрористеҳсолшуда, аз марҳилаи молӣ ва пулӣ намегузарад.

Ҳамаи ин ба шаклҳои махсуси ташкили молиёти субъектони хоҷагидори соҳаи озуқаворӣ оварда мерасонад.

Раванди ташаккули муносибатҳои рушдфтои бозорӣ бе таъминоти ҷиддии ҳуқуқӣ номумкин аст. Имконияти таъсиррасонии фаъоли мақомоти танзимгари муносибатҳои бозорӣ ба мазмуни санадҳои конунгузорӣ вобастагӣ дорад. Таъмини меъёрии ҳуқуқии муносибатҳои тиҷоратӣ дар ҷумҳурӣ стратегияи муштаракӣ ташаккул надошта, санадҳои қабулшуда парокандаву бенизом аз ҷониби идораву вазоратҳои

сершумор бароварда мешаванд. Лекин бояд қайд намоем, ки солҳои охир дар ҷумҳурӣ қабули санадҳои қонунии танзимкунандаи масоили ташкили равандҳои савдо ва фурӯши молу хизматрасониҳо фаъолтар шудааст. Масалан, бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерин қабул карда шуданд:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» (аз 26.07.2014. №1107), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хариди давлатии мол, кор ва хизматрасониҳо» (аз 13.12.1996. №314), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини ченаки ягона» (аз 15.05.1997, №435), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сифат ва бехатарии маҳсулоти хурукворӣ» (аз 23.04.2002. №240), Барномаи амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015 (бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02.02.2009 таҳти №72 тасдиқ шудааст) ва Барномаи амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то солҳои 2016 - 2020. Бояд қайд кард, ки барномаҳои мазкур самтҳои асосии таъмини амнияти озуқавориро муайян ва муносибатҳои ҳуқуқиро дар соҳаи ташаккул ва таъмини аҳоли бо озуқаворӣ танзим мекунад.

Илова бар ин, бо Қарори Ҳукумати шаҳри Душанбе ҳуҷжатҳои зерин қабул карда шудаанд: «Дар бораи тасдиқи қоидаҳои кори корхонаҳои савдои чакана дар ш. Душанбе» (аз 23.01.2007, №31) ва «Дар бораи тасдиқи қоидаҳои кори бозорҳои кишоварзӣ ва озуқаворӣ дар ш. Душанбе» (аз 25.05.1998, №60). Ин ҳуҷжатҳо фаъолиятро дар соҳаи савдои чакана ба танзим медароранд.

Самти муҳими тақвияти танзими давлатӣ рушди системаи баҳодихӣ ва тасдиқи молу хизматрасонӣ ба талаботи муқарраршуда мебошад, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи стандартикунонӣ ва сертификатсияи маҳсулот ва хизматрасониҳо» таъя мекунад. Мутобиқи ин қонун номгӯи молҳои муайян шудааст, ки бояд ҳатман сертификатсия карда шаванд. Ҳамзамон, системаи амалкунандаи сертификатсия муносибатҳоро дар соҳаи таъмини сифат ва амнияти молҳо (хусусан озуқаворӣ) таъмин карда наметавонад.

Мутаассифона, то кунун дар ҷумхурии Қонуни ҚТ «Дар бораи бозорҳои яклухти озуқаворӣ» таҳия ва қабул нашудааст. Он метавонист асосҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодии бозорҳои савдои яклухтро чун субъектҳои хоҷагидорӣ муқаррар намуда, ҳуқуқи уҳдадорӣҳои корхонаву ташкилоти машғул ба савдои яклухт, ҳуҷҷатҳои заруриро барои гирифтани ҳуқуқи фаъолият дар бозор муайян кунад.

Бояд қайд кард, ки вазифаи аввалиндараҷаи давлатӣ ба бозори озуқаворӣ ин пешниҳод ва таъмини иттилоот мебошад. Нақши калидӣ дар ин бахш бояд ба сохторҳои сатҳи ҷумхурии дода шавад, аз он ҷумла баъзе соҳибкорон (новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқии идоракунӣ) ба иттилоот танҳо ба таври роҳнамоӣ ва хусусияти истисноӣ, ки ба шахсони тичоратӣ аз сирри он дастрас нестанд, манфиатдор мебошанд.

Ҳамроҳ шудани давлат ба иқтисодиёт дар он ҳолат ба амал меояд, ки дар он ҷо бозор коҳиш меёбад. Лекин давлат барои коҳиш ёфтани бозор ҷуброн медиҳад.

Таҳқиқотҳои назариявӣ интиҳоби ҷамъиятӣ нишон медиҳад, ки сабабҳои коҳиш ёфтани бозор гуногун мебошад. Аз ин рӯ, яке аз сабабҳои муҳими онро чунин мешуморанд: монополия, норасоӣ ё ин ки нобаробарӣ ҳангоми гирифтани маълумот оиди вайрон кардани таносуби байни хароҷотҳои интиҳой ва манфиати охирин, истехсоли манфиатҳои ҷамъиятӣ, мансабдорони бевисфоти давлатӣ, номувофиқат будани ҳалли ин ё он масъала дар вақти қабули онҳо.

Дар ин маврид батанзимдарории давлатӣ бо ташкил кардани комплекси саноатӣ, коркардҳои илмӣ – таҳқиқотӣ ва ҳамгироии байни давлатии иқтисодӣ хеле зич алоқаманд мебошад.

Солҳои охир муборизаи рақобатӣ байни соҳибкорони соҳаҳо, ноҳияҳо ва мамлакатҳо ҳам дар бозорҳои дохила ва ҳам беруна рафта истодааст, аммо ҳалли бисёри масъалаҳои онҳо бе қабули тадбирҳои давлатӣ номумкин мебошад, ки ин аз тарафи сиёсати монетарӣ бе даҳолати давлат дар фаъолияти иқтисодӣ ғайри имкон мебошад. Хароҷотҳои давлатӣ зиёд гашта истодааст, ки он сатҳи иқтисодиётро таъмин менамоянд.

Бинобар ҳамин барои самаранок амал кардани иқтисоди бозорӣ давлат ба иқтисодиёт рӯ оварда ва дар ҳал гаштани масъалаҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ аз таъсири дутарафа вобастагӣ дорад. Инчунин бо воситаи се қувваи баланс: давлат, ҷамъият ва иқтисодиёт. Ҳоло бошад ба таври васеъ батанзимдарории давлатӣ барои таъмини рушди иқтисодии ноҳияҳо истифода шуда истодааст.

Таҳқиқот нишон дод, ки муҳолилаи давлат ба иқтисодиёт ва иштироки он дар идоракунӣ он дар кишварҳои марказонидашудаи иқтисодӣ хеле аҳамияти калон дорад. Аз ин рӯ, дар кишварҳои бо иқтисоди бозорӣ, сатҳи муҳолилаи давлат ва органҳои он дар фаъолияти иқтисодии корхонаҳо ва соҳибкорон ба як андозаи камтар даҳолат дорад ва бештар дорои хусусияти ғайри мустақим мебошад.

Дар кишварҳои дар сатҳи гузариши иқтисодӣ қарордшта, саҳми давлат дар иқтисодиёт аҳамияти хеле махсусро доро мебошад. Дар давраи гузариши ба бозор дар назди давлат масъалаҳои гуногун истодааст, ки аз устуворкунии макроиқтисодӣ оғоз ёфта то ташкил намудани муҳити институтсионалӣ ва азнавсозии инфрасохторӣ ба назар мерасад.

Дар иқтисоди гузариш давлат барои иҷро кардани вазифаи ташкили системаи бозор, нест кардани оқибатҳои негативии он, таъмин кардани устувории иҷтимоӣ ва ҳалли бисёр масъалаҳои дигар даҳолат менамояд.

Ҳулоса, дар шароити гузариш ба иқтисоди бозорӣ тамоми мубориза байни системаи нави муносибатҳо ва пешина вучуд дорад, лекин то ҳол бо методҳои хоҷагидорӣ бозорӣ мустақкам нашудааст. Бинобар ин танзими давлатӣ барои ташкил кардан ва рушди муносибатҳои бозорӣ ҳатмӣ мебошад.

Бинобар ин аз рӯи ҳулосаи мо пешниҳод мегардад, ки дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ давлат бояд ин вазифаҳоро бар уҳдаи худ гирад.

Бо таъмини қарзҳои имтиёзнок фаъолият намудани субъектҳои хоҷагидорӣ, ҷорӣ намудани низоми нави андозбандӣ ва мутобик намудани қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо низоми нави фаъолияти қарзии шаклҳои хоҷагидорӣ зарур.

Рӯйхати адабиёт:

1. Политическая экономия: Учебник для вузов. / Медведов В.А., Абалкин Л.И., Ожерельев О.И. и др. – М.: Политиздат, 1988. С. 247.
2. Самуэльсон П. Э., Нордхоус В. Д. Экономика: Пер. с англ.: 16 – е изд. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – С. 49.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа. – М., 1962. – С. 332.
4. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе, 20 январи соли 2016.
5. Мадаминов А.А. Проблемы устойчивого развития аграрного сектора Таджикистана.- Душанбе, 2006.- 292с.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ», аз 26.07.2014. №1107 ш. Душанбе.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хариди давлатии мол, қор ва хизматрасониҳо», аз 13.12.1996. №314 ш. Душанбе.

Аннотатсия

Дастгирии давлатии рақобатпазирии маҳсулоти кишоварзии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур масъалаи зарурати таъмини амнияти озукавории Ҷумҳурии Тоҷикистон, фароҳам овардани шароити мусоид барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва таъмин намудани бозори истеъмолӣ бо маҳсулоти ватанӣ баррасӣ шудааст.

Аннотация

Государственная поддержка конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции Таджикистана

В данной статье рассматриваются необходимости обеспечения продовольственной безопасности Республики Таджикистан, создание благоприятных условий для производства сельскохозяйственной продукции и обеспечения потребительского рынка.

Annotation

State support of the competitiveness of agricultural products of Tajikistan

This article discusses the need to ensure food security of the Republic of Tajikistan, creation of favorable conditions for agricultural production and to ensure the consumer market.

ТАЛАБОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН

- насаб, ном ва номи падари муаллиф / муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);
- номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, агар хориҷӣ бошад – қайди давлат, шаҳр (бо се забон);
- почтаи электронии муаллиф / муаллифон (телефон барои тамоси муҳаррирон);
- акси муаллиф дар формати JPEG.

2. НОМИ МАҚОЛА

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

3. КАЛИДВОЖАҲО

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати нуқтавергул (;) ҷудо карда мешаванд.

4. АННОТАТСИЯ

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

5. БАХШҲОИ МАВЗӮӢ

Нишон додани рамзи «КУД» ё «КОА» (тибқи талаботи амалкунандаи таҳассусии кормандони илмӣ).

6. ОРОИШИ МАТН

Доираи саҳифа: 3 см. аз чап, 1 см. аз рост, 2 см. аз боло ва 2 см. аз поён.

Шрифт: Times New Roman TJ 14 кгл; Times New Roman 14 кгл (барои матни русӣ).

Фосила: 1,5.

Сархат: 1,25 см.

Ориентатсия: «книжная», бе гузоштани саҳифа, бе қўчонидан аз сатр ба сатр, истиноди библиографӣ ба сарчашма дар дохили кавси кунҷӣ: «[1]». Агар саҳифа дошта бошад: «[1, с. 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ ва рақами саҳифаи нав меояд.

Барномаи таҳрирӣ: бастаи Microsoft Office - Word 2003 ё Word 2007.

Номи мақола: дар маркази сатр, бе сархат, бо ҳарфҳои калон.

Матн: баробаркунӣ – «по ширине».

Ҳаҷми саҳифа: на камтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ).

ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- фамилия, имя, отчество автора / авторов (на таджикском, русском и английском языках);
- полное название организации – должность, звание, ученая степень, если иностранец / иностранцы – указать страну, город (на трех языках);
- электронная почта автора / авторов (телефон для связи редакторов);
- фотография в формате JPEG.

2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Приводятся на таджикском, русском и английском языках. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком точка с запятой (;).

4. АННОТАЦИЯ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

5. ТЕМАТИЧЕСКИЕ РУБРИКИ

Указывается код УДК или ВАК (согласно действующей номенклатуре специальностей научных работников).

6. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА

Поля: 3 см. слева, 1 см. справа, 2 см. сверху и 2 см. снизу.

Шрифт: Times New Roman 14 кгл; Times New Roman TJ 14 кгл (для таджикского текста).

Интервал: 1,5.

Абзацный отступ: 1,25 см.

Ориентация: книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографическая ссылка на источник внутри текста, обозначается цифрами внутри квадратных скобок: «[1]». Если имеется страница: «[1, с. 12]». Повтор ссылки с указанием номера прежней ссылки и новой цифрой страницы.

Редактор формул: пакет Microsoft Office - Word 2003 или Word 2007.

Название статьи: по центру, без отступа, прописными буквами.

Текст: выравнивание «по ширине».

Объем страниц: не менее 7 страниц (для научной статьи).

ШАКЛИ НАМУНАВИИ БАРАСМИЯТДОРОРИИ РЀЙХАТҲОИ БИБЛИОГРАФИ

1. МАҚОЛА АЗ МАҚАЛЛАҲО ВА МАҚМУАҲО:

1) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи заминсозӣ» аз 5 январи соли 2008, №356 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2008. – №1, қ. 2. – Мод. 21; 2016. – №1343; 2021. – №1760.

2) Одинаев Ш.Х. Танзими ҳуқуқӣ ва техникии заминсозӣ // Қонунгузорӣ. – 2020. – №2. – С. 50-55.

2. МОНОГРАФИЯҲО:

1) Саидзода И.Х. Ҳуқуқи шаҳрванд ба муроҷиат ва амалишавии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. – Душанбе: Империял-Групп, 2016. – 200 с.

3. АВТОРЕФЕРАТҲО:

1) Соҳибов М.М. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи граждании иҷораи китъаи заминҳои таъиноти кишоварзӣ тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон: автореф. дис. ... номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2018. – 33 с.

4. ДИССЕРТАЦИЯҲО

1) Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 213 с.

5. ШАРҲҲОИ ТАҲЛИЛИ

1) Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: аналит. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: ИМЭМО, 2007. – 39 с.

6. МАВОДҲОИ КОНФЕРЕНСИЯҲО

1) Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. – 350 с.

7. ҲУЧЧАТҲО АЗ ИНТЕРНЕТ

1) Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Манбаи электронӣ] // URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (санаи муроҷиат: 12.09.2016).

2) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 5 март соли 2007 [Манбаи электронӣ] // URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (санаи муроҷиат: 12.10.2016).

ПРИМЕРНЫЙ ФОРМАТ ОФОРМЛЕНИЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ СПИСКОВ

1. СТАТЬИ ИЗ ЖУРНАЛОВ И СБОРНИКОВ:

1) Закон Республики Таджикистан «О землеустройстве» от 5 января 2008, №356 // Ахбори Маҷлиси Оли Республикаи Тоҷикистон. – 2008. – №1, қ. 2. – Ст. 21; 2016. – №1343; 2021. – №1760.

2) Одинаев Ш.Х. Правовое и техническое регулирование землеустройства // Законодательство. – 2020. – №2. – С. 50-5.

2. МОНОГРАФИИ:

1) Саидзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в Республике Таджикистан: монография. – Душанбе: Империял-Групп, 2016. – 200 с.

3. АВТОРЕФЕРАТЫ:

1) Соҳибов М.М. Проблемы гражданско-правового регулирования аренды земельных участков сельскохозяйственного назначения по законодательству Республики Таджикистан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 33 с.

4. ДИССЕРТАЦИИ

1) Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 251 с.

5. АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОБЗОРЫ

1) Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: аналит. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: ИМЭМО, 2007. – 39 с.

6. МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИЙ

1) Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. – 350 с.

7. ИНТЕРНЕТ-ДОКУМЕНТЫ

1) Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] // URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (дата обращения: 12.09.2016).

2) Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года [Электронный ресурс] // URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (дата обращения: 12.10.2016).

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» бо мақсади мусоидат ба инкишофи илми ҳуқуқ, низоми давлатии иттилооти ҳуқуқӣ, фаҳмондадиҳии муқаррароти асосии қонунгузорӣ, интишори тафсири илмию амалии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, маводи ҳуқуқӣ ва иттилоотию таҳлилий дар як сол чор маротиба нашр мегардад.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯш бароварда мешавад.

Роҳи дастрас намудани маҷалла обуна мебошад.

Обуна ба маҷаллаи «Қонунгузорӣ» тавассути шуъбаҳои Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад.

Индекси обуна: 77710.

Нархи солонаи обуна: - 200 сомонӣ.

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Бонк: Сарраёсати Хазинадории марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе.

Суратҳисоб: 20204972712010100002.

С/муросилотӣ: 22402972000002.

БИК: 350101800.

РМА: 010082702.

Суроға: шаҳри Душанбе, кӯчаи академик А. Адҳамов, 13.

Телефон: 227-45-00; 227-45-53; 227-08-07.

Суроғаи электронӣ: info@mmk.tj.

В целях содействия развитию юридической науки и государственной информационно-правовой системы, разъяснения основных положений действующего законодательства, публикации комментариев нормативных правовых актов, правовых и информационно-аналитических материалов Журнал «Законодательство» издается четыре раза в год.

В продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Оптимальным условием ознакомления с его содержанием является подписка на него.

Подписка на журнал «Законодательство» осуществляется в отделениях Службы связи при Правительстве Республики Таджикистан.

Подписной индекс: 77710.

Цена на годовую подписку: - 200 сомони.

Банковские реквизиты:

Получатель: Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан.

Банк: Главное управление центрального казначейства Министерства финансов Республики Таджикистан, город Душанбе.

Расчетный счет: 20204972712010100002.

К/счет: 22402972000002.

МФО: 350101800.

ИНН: 010082702.

Адрес: город Душанбе, улица академика А. Адхамова, 13.

Телефоны: 227-45-00; 227-45-53; 227-08-07.

Электронный адрес: info@mmk.tj.

МУРАТТИБ

Махмадалиев Орзу Абдурашидович

Мачалла дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, дар матбааи ҚДММ «Меҳроҷ Граф» бо тарзи рақамӣ ба таъб расидааст.

Қоғози офсетии № 1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman. Ҷузъи ҷопии шартӣ 10,0.

Адади нашр 200 нусха.

Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024. ш. Душанбе, кӯчаи академик А.Адҳамов, 13 телефон/факс 227-63-64

СОСТАВИТЕЛЬ

Махмадалиев Орзу Абдурашидович

Журнал подготовлен к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии ООО «Меҳроҷ Граф».

Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman. Условный печатный лист 10,0.

Тираж 200 экз.

Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

734024. г. Душанбе, улица академика А.Адхамова, 13 телефон/факс 227-63-64